

10

VILÁGIRODALOM

O. M. Nyikolenko, O. V. Orlova, L. L. Kovaljova

2018

O. M. Nyikolenko
O. V. Orlova
L. L. Kovaljova

VILÁGIRODALOM

O. M. Nyikolenko, O. V. Orlova, L. L. Kovaljova

VILÁGIRODALOM

(standard szint)

Tankönyv a magyar oktatási nyelvű
általános középfokú tanintézetek
10. osztálya számára

Ajánlotta Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériuma

Львів
Видавництво „Світ”
2018

УДК 821(187).09(075.3)

Н 63

Перекладено за виданням :

Ніколенко О. М. Зарубіжна література (рівень стандарту) : підруч. для 10 кл. закл. загальн. серед. освіти / О. М. Ніколенко, О. В. Орлова, Л. Л. Ковальова. – К. : Грамота, 2018.

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 31.05.2018 № 551)*

Видано за державні кошти. Продаж заборонено.

Egyezményes jelek:

– kulcs a művekhez

– kompetencia-formálódás

– az olvasás világában

– művészbejáró

– virágok Ukrajnából

– QR-kód

– különböző nemzetek kultúrája

Ніколенко О. М.

Н 63 Зарубіжна література (рівень стандарту) : підруч. для 10 кл. закл. заг. серед. осв. з навч. угорською мовою / О. М. Ніколенко, О. В. Орлова, Л. Л. Ковальова ; пер. М. Д. Дебрецені. – Львів : Світ, 2018. – 208 с. : іл.

ISBN 978-966-914-155-2

Підручник відповідає чинній програмі із зарубіжної літератури для 10–11 класів (2017, рівень стандарту).

У ньому вміщено інформацію про шедеври далеких епох, яскраві огляди періоду пізнього романтизму й переходу до реалізму, розвитку роману XIX ст., формування течій раннього модернізму, явищ „нової драми” наприкінці XIX – на початку XX ст., а також популярні серед молоді різних країн твори сучасної літератури.

Підручник створений на основі компетентнісного підходу. Компетентнісні запитання й завдання сформульовані відповідно до Концепції Нової української школи та Рекомендацій Європейської Ради.

До кожного розділу подано художні тексти (цілісно або ключові епізоди з коментарями), а також QR-коди з посиланнями на телевізійні (авторські) експрес-уроки, що допоможуть учням розширити уявлення про класичну й сучасну літературу, сформувати вміння й навички роботи з різними джерелами інформації, поринути в захопливий світ книжок.

УДК 821(187).09(075.3)

ISBN 978-966-914-155-2 (угор.)

ISBN 978-966-349-679-5 (укр.)

© Ніколенко О. М., Орлова О. В., Ковальова Л. Л., 2018

© Видавництво „Грамота”, 2018

© Дебрецені М. Д., переклад угорською мовою, 2018

VÖRÖS KÁNYAFAÁGGAL AZ IRODALOM ÉS MŰVÉSZET VILÁGÁBA!

A vörös kányafaágot csokorba kötjük,
Dicsőséges Ukrajnánkat, hej, hej, így köszöntjük!

Népdal

Ukrajna – történelem, múlt és jövő. Elődeink évszázadokon keresztül a függetlenségért küzdöttek, a szabadságért harcoltak. Ez az a föld, ahol születtünk és élünk, amely erőt és kitartást ad számunkra. A XXI. század elején is büszkék vagyunk arra, hogy Ukrajnában élünk, s ez így marad mindig. Ukrajna fejlődésének és létének feltétele mindannyiunk gondos, tevékeny és hasznos munkája, az ország építése, óvása és védelme, gazdaságának fellendítése.

Az ukránok nemcsak gyönyörűen beszélnek a szülőföld iránt érzett szeretetükről, hanem naponta átérzik a haza minden gondját, fájdalmát, hasznos, becsületes munkájukkal, jó cselekedeteikkel öregbítik az ország hírnevét.

Évszázadokon keresztül honfitársaink sorsa nem volt könnyű, rengeteg nehézséget és megpróbáltatást kellett kiállniuk. Meg kellett harcolniuk a napi betevőért, legyőzni gondokat, védeni a szabadságot és a függetlenséget. Az idők során több százezer ukrán szóródott szét a világban, de egyikük sem tagadta meg gyökereit, szeretett hazáját. Idegenbe távozásukkor valamennyien magukkal vittek egy maréknyi anyaföldet, és az új helyen fűzfát és kányafát ültettek, amelyek Ukrajna ősi szimbólumai az idők kezdete óta.

Az ukránokat már régóta magas kultúrájú nemzetnek tartják. Ezért most, amikor egy új, civilizált országot akarunk építeni, meg kell értenünk, hogy a népi hagyományok, az ukrán népdalok, az ukrán nyelv és az itt élő nemzeti kisebbségek hagyományainak megőrzése nélkül nem jut el az ország a kívánt életszínvonalú jövőbe.

A lelki, a kulturális értékek és a nemzeti prioritások a biztosítékai az állam fejlődésének. Az ukrán és a világkultúra, az irodalmi és képzőművészeti műalkotások közvetítik számunkra az emberi értékeket, feltárják előttünk a szépség forrásait, hatással vannak ránk, miáltal pedig szebbé tehető a világ.

A kiváló írók – Hrihorij Szkovoroda, Tarasz Sevcenko, Ivan Kotljarevszkij, Mikola Gogol – ragyogó munkáit olvasva méltán érezhetjük azt, hogy olyanok az ukránok, akik képesek a gondolkodásra, az alkotásra, a fejlődésre.

Ugyanakkor a világirodalom nagyjaitól is – Homérosztól a kortárs írókig – rengeteget tanulhatunk. Ebben a tanévben a világ népeinek történelmével, hagyományaisal és kultúrájával fogtok megismerkedni.

Egyszóval, Ukrajnával a szívünkben, kányafaággal a kezünkben indulunk felfedező utunkra a világirodalom és művészet csodálatos világába!

A szerzők

BEVEZETŐ

AZ IRODALOM A MODERN VILÁGBAN

A modern világ a szemünk előtt változik. Nem az a dolgunk, hogy utolérjük, hanem a változás irányát gondolatainkkal, erkölcsünkkel, akaratunkkal irányítsuk. De olvasás nélkül ez senkinek sem sikerülhet.

Paulo Coelho

Az irodalom fontossága a XXI. századi ember, az emberiség számára. Világunk gyorsan változik, századunk kétségtelenül a fejlett technika korszaka, melyekről a múlt században még nem is álmodtunk. Mindenekelőtt a modern világ nagyon *informatív* (tájékoztató jellegű). A legtöbb ember szabadon használja az internetet, a mobiltelefonokat, iPhone-t, iPad-et, Skype-ot stb. A legújabb információs eszközök nemcsak az állam fejlettségét határozzák meg, hanem az emberek sikerét, önmegvalósítását a társadalomban. Ezért azok számára, akik tudják, hol keressék, hogyan használják a megszerzett információkat, nyitottabbá válik a világ. Ne felejtjük el azonban, hogy a különböző információáramlások mellett sem hagyhatjuk veszni az olyan fontos lelki forrást, mint a szépirodalom. Voltaire, a XVIII. század francia írója, költője, filozófusa szerint *az az ember, aki nem olvas, az életmódjával fizet, az a nemzet, amely nem olvas, a történelmével.*

Mai világunk a *csúcstechnológia* korszaka. A XXI. század embere megteremtője és felhasználója a csúcstechnológiáknak, ezért nem mindegy, hogy hogyan, milyen céllal – jó vagy rossz irányban – használja azokat. Az erkölcs, a lelkiség rendkívüli fontossággal bír napjainkban is. Ebben a világban természetesen csak az erkölcs lehet az iránytű. A felnövekvő nemzedék kezében van az emberi civilizáció és az *élővilág* jövője. A szépirodalomnak pedig felmérhetetlen erkölcsformáló és értékteremtő szerepe van.

A *globalizáció* is mai világunk egyik jellemzője. A XXI. században légiesülnek a határok, országok, népek, nemzetek egyesülnek egy közös cél érdekében. A globalizációs folyamatnak vannak pozitív és negatív hatásai is. A globalizációs folyamat az élet minden területét áthatja, egyénekét, helyi, regionális közösségeket és a nemzetállamokét is. Egyes fogalmak, nézetek, szokások és életstílusok az egész világot meghódítják. E folyamatnak technikai, gazdasági és kulturális vonatkozása van. Az állandó változások a globalizációt gyorsítják. A globalizációs folyamatok mindenki számára megteremtették a hírek és az információ megszerzésének lehetőségét. Az „információ szabad áramlását” a globalizáció pozitív eredményei közé sorolják. A globalizáció következménye az úgynevezett „globalizált egyéniség” megjelenése. Ez olyan emberre vonatkozik, aki könnyen integrálódik, de elveszíti így az *egyéni* és *nemzeti* jellemzőit. Ezért az államok igyekeznek ellenállni a globalizációs folyamatok negatív hatásainak. Minden embernek, népnek, nemzetnek meg kell őriznie nemzeti hagyományait, gyökereit, identitását. Éppen ezért a világirodalom, mint a világ valamennyi nyelven született irodalmak összefoglalója, közös jellemzőkkel bír, azonos fejlődési szakaszokon ment át, és a globalizált világban hangsúlyozza minden nép, nemzet egyediségét.

A világ globalizációja során megnő az idegen nyelvek ismeretének igénye, ugyanakkor az anyanyelv és a nemzeti kultúra jelentősége is fokozódik, mivel ezek nemzeti értéket képviselnek. A világirodalom ismerete lehetőséget biztosít az „európai és a többi földrész irodalmának az elsajátítására”.

Azáltal pedig, ha eredetiben olvassuk a műveket, az idegen nyelvtudásunkat is gyarapíthatjuk, és megismerhetjük helyünket a világkultúra történetében.

A *multikulturalizmus* fogalmának megjelenése, elterjedése a kulturális sokszínűség elfogadása (vagy éppen elutasítása) szintén a globalizációs folyamat részének tekinthető. A világirodalom ismerete különösen fontos szerepet kap Ukrajna európai integrációs folyamatának beindulásával, mivel a világ valamennyi művészeti alkotásának eszmei nagyságát a saját kultúrájába is beillesztheti, és beépítheti. Meg kell tanulni tisztelni a másságot, hogy bőrszín, nyelv, vallás alapján ne ítélkezzünk mások felett. S ami a legfontosabb: megtanuljuk a művelt, *kulturált párbeszéd* szabályait, ami oly lényeges eleme a multikulturalizmusnak. Tehát a világirodalom tanulása mintegy előkészítője a modern, korszerű életformának, a kulturális együttműködésnek, a világ nemzetei közötti megértésnek.

A modern világ jellemzője a *transzformáció* is, azaz a gyors átváltozás, átalakulás, ami gazdasági, politikai és kulturális átváltozást jelent új struktúrák létrehozásával. A világ gyors változása, transzformációja az oktatást is kihívások elé állította azzal kapcsolatban, hogy világa a mai ifjúsággal kölcsönös viszonyra épül-e, megfelel-e a modern elvárásoknak. Nagyon fontos, hogy egy felgyorsult világban a szellemi értékek változatlanok maradjanak, melyeket elsősorban a „szó művészete” őriz. A fiatalok részvétele a szépirodalom „kincsesházában” (klasszikus és kortárs) lehetőséget biztosít számukra elsősorban abban, hogy könnyebben adaptálódjanak a világban végbemenő változásokhoz. Másodsorban – kiaknázzák és alkalmazzák mindazokat az erkölcsi értékeket, amelyeket az emberiség az évszázadok során felhalmozott.

Napjainkban nemcsak a világ változik gyors ütemben, hanem az emberek *világhoz való hozzáállása* is módosul. A civilizált országokban kialakult az új, a *harmadik évezred gondolkodásmódja, a perspektivikus gondolkodás*. Jellemzői: 1) a különböző kultúrájú, fajú és nemzetiségű emberek tisztelete; 2) a közös felelősségvállalás tudata a béke és a XXI. század világának sorsáért; 3) az egy életen át tartó tanulás és a gyors adaptálódás képessége összhangban a társadalmi-kulturális és multikulturális környezet változásaival; 4) az idegen nyelvek és más népek szellemi értékeinek előtérbe kerülése, valamint kulturális kapcsolatok kialakítása különböző országok képviselőivel; 5) a globalizáció hatása ellenére a nemzeti értékek mélységes tisztelete, védelme és megőrzése.

A digitális világ és az olvasó. A digitális technológiák óriási hatással vannak a modern világ és az ember fejlődésére. Mindazoknak, akik sikeresek akarnak lenni a harmadik évezredben, érteniük kell a digitális technológiához, ami mind egyéni, mind szakmai fejlődésükhöz elkerülhetetlen. A digitális

Az író és az olvasó közötti párbeszéd – az olvasás

Mit jelent szépirodalmat olvasni? Erre az első ránézésre egyszerű kérdésre mindenki könnyen válaszol. Egyesek azt mondják, hogy ez az új információszerzés lehetősége, mások, hogy ez a gondolkodás folyamata... Az ismert pszichológus, L. Vihotszkij szerint az olvasás nem csupán új tények és ismeretek begyűjtése, hanem különleges párbeszéd az író és az olvasó között, más szóval – párbeszéd térben és időben. Az alkotó saját kora értékeinek, kultúrájának, korosztályának képviselője. Az olvasás során kialakuló „párbeszéd” a világirodalom nagy íróival lehetőséget biztosít számunkra, hogy különböző népek, országok, korszakok tapasztalataival gazdagodjunk. A dialógus során az olvasó nem maradhat passzív. Gondolkoznia, értelmeznie, következtetnie kell, esetenként vitába szállnia az íróval.

- Ti hogy gondoljátok?

IRODALMI BARANGOLÁS

eszközök használata által bővül az olvasó érdeklődési köre is. Manapság nemcsak egy könyvtárban vagy tékában találhatjuk meg a keresett könyvet, hanem az interneten is kereshetünk. Az elektronikus könyveket könnyen le lehet tölteni, s bárhol olvashatunk. Ám az igazi olvasók tudják, hogy semmivel sem hasonlítható össze az, amikor egy hagyományos fűzött könyvet lapozunk, érezzük annak illatát... A művelt családokban a könyveket gyűjtik, olvassák, megbeszélik és a következő generációnak adják tovább...

Manapság minden könyvtár digitalizálva van, széles körű olvasóközönségével az interneten tartja a kontaktust. A kortárs írók többsége saját portállal rendelkezik, így tartva fenn a kapcsolatot az olvasóival. Vannak kimondottan olyan oldalak, ahol különböző műfajú irodalmat, például tudományos-fantasztikus, fantasy, lírai stb. műveket lehet olvasni. A könyvkiadók is weboldalaikon ajánlják a kiadott könyveiket, vitafórumokat rendeznek az olvasókkal. Találhatunk könyvklubokat, book trailereket is a világhálón, melyeknek tagjai rövid kis videókat készítenek a legolvasottabb és legnépszerűbb könyvekről, így ajánlják azokat az olvasóközönségnek. A XXI. században az internet segítségével könyvkereskedés is folyik.

Mivel a világhálón is rengeteg érdekes könyvvel találkozhattok, meg kell találni a számotokra fontosat, érdekeset, el kell olvasni és elgondolkodni az olvasottakon. Rohanó világunkban is az a lényeg, hogy nyugodt körülmények között olvassunk. *Senkit sem lehet arra kényszeríteni, hogy olvasson* – vallja Daniel Pennac francia író –, *de egy szépirodalmi mű olvasása közben különös érzés és öröm fog el, ami semmihez sem fogható*. Ezért tehát olvassatok otthon, az iskolában, az utcán, a tömegközlekedési eszközökön – egy szóval mindenütt, ahol ezt megtehetitek, és olvasmányélményeiteket osszátok meg másokkal is.

Az eredeti művek és a műfordítások. A sokféle nemzet, nép irodalma nemcsak az ő tulajdonuk. A nemzeti irodalmak legjobb darabjai a világirodalom kincsesládájához tartoznak, s közös örökségé válnak. A zeneművek, festmények, szobrok, építészeti remekművek mindenki számára érthető üzenetet közvetítenek, de az irodalmi alkotásokat le kell fordítani. Egyetlen ember sem ismerheti a világ összes nyelvét. Ezért, hogy megismerkedhessünk a különböző népek irodalmi alkotásaival, szakemberek segítségére van szükségünk, akiket *fordítóknak* hívunk. Ők anyanyelvi szinten ismerik az adott idegen nyelvet.

Következésképpen, az *eredeti* azon a nyelven alkotott szöveg, melyet a szerző ismer és választ. A *fordítás* pedig a szóbeli kifejezés vagy az írásbeli szöveg más nyelv segítségével történő reprodukálása. A fordítások különbözőek lehetnek. Ha az eredetihez közel áll a lefordított szöveg, vagyis azt ismerteti, amit az eredeti mond és úgy, ahogyan az mondja – *egyenes* fordításnak nevezzük. Ez lehet *szó szerinti*, amikor megmaradnak a forrásnyelv nyelvi konstrukciói. De leggyakrabban a forrás- és a célnyelv grammatikája, lexikája, szó- és mondat szerkezete eltér egymástól. A fordító célja ilyenkor az, hogy olyan hasonmást alkosson, amelynek legfőbb értéke, hogy az olvasóra úgy hasson, mintha

Mikor kezdtek Ukrajnában műfordítással foglalkozni?

A műfordítás művészete régóta ismert volt a Kijevi államban, mert a kereszténység felvételétől (988) a bibliai és egyházi szövegeket, liturgiákat, egyházi méltóságok beszédeit lefordították. *Bóics Jaroszlav* (968–1054) nevéhez kapcsolható a fordítás elindítása. Udvarában másoló iskola működött, ahol többségében külföldről érkezett mesterek tanítottak.

A nyomtatás elterjedésével már nemcsak a kolostorokban foglalkoztak fordítással, hanem az egyetemek is bekapcsolódtak ebbe a munkába. A Szent Volodimir Egyetemen a tudósok olyan műhelyt hoztak létre, ahol tudományos és egyházi szövegeket fordítottak, ezáltal pedig munkát biztosítottak a nyomdák számára. A legnagyobb mértékben az 1632-ben alapított Kijev-Mohila Akadémia járult hozzá a világ szellemi örökségének gyarapításához ezen a téren.

a szöveg eleve az ő nyelvén született volna. Ezt segítik elő a célnyelvre jellemző fordulatok, szólások, közmondások, amelyek kárpótolnak a forrásnyelvből a fordítás során elvesző fordulatokért. Az ilyen fordítást *nem egyenes*, azaz értelem szerinti fordításnak nevezzük.

Teljes fordításról akkor beszélünk, amikor a legapróbb részletekig mindent átültet a fordító. A *részleges fordítás* pedig azt jelenti, hogy csak a szövegből kiragadott fontosabb gondolatokat ülteti át.

A *pontos fordítás* kifejezés azt jelenti, hogy nemcsak a tartalom pontos átadására törekszik a fordító, hanem az eredeti mű formai jegyeire, stílusára, a művészi eszközök rendszerére is odafigyel. A szó szerinti fordítási móddal szemben a pontos fordítás már alkalmazkodik a célnyelv minden irodalmi normáihoz. Tükrözi az eredeti mű jelképes, képletes, érzelmi hangulatát, a jelentések árnyalatát is. A *pontatlan fordítás* ezzel szemben eltér mind tartalmilag, mind formailag.

A szépirodalmi alkotás nyelvezete lényegesen eltér a köznyelvitől. Ahhoz, hogy egy irodalmi alkotás műfordítása elkészüljön, nem elegendő tudni a forrás- és a célnyelvet, ismerni kell mindkét nép életvitelét, gondolkodásmódját, történelmét, hagyományait, szokásait. A *műfordítás* egyszerre két irodalmat gazdagít – azét, akinek a nyelvről fordítottak, és azét, akinek a nyelvére történt az átültetés. A műalkotás magán viseli az eredeti mű jegyeit ugyan, de érthető egy más nyelvi közeghez tartozó olvasó számára is. A lefordított művek fontos szerepet játszanak a kulturális együttműködés, a népek, nemzetek kölcsönös gazdagodásának folyamatában és a béke megteremtésében a Földön.

A műfordítás abban tér el az eredetitől, hogy eredetiből csak egy van, ami végleges és változatlan formában létezik, műfordításból pedig lehet több is, és valamennyi magán viseli a fordító stílusát, sajátos jellemzőit.

Az ukrán fordítói hagyományban megtalálható egy olyan sajátos alkotói tevékenység, mint az átdolgozás. Ez már nem fordítás, hanem új alkotás (rendszerint verses formájú), melyben a művész forrásként használja az eredeti művet, de saját felfogása, nézetei szerint alakítja azt. Gyakorlatilag új mű születik, az eredeti alkotás motívumainak felhasználásával.

E. T. A. Hoffmann *A kis Zaches, akit Zinnobernek neveztek* című mese könyvborítói

Készült *J. Callot* rajza (1616) és *T. Schulz-Overheit* terve (2016) alapján

J. Popovics és *Sz. Szakidon* fordítása, *V. Jerka* illusztrációja, 1998

A kultúrák párbeszéde

Egyetlen kultúra sem fejlődhet a többitől elszigetelődve. M. Bahtyin ismert XX. századi irodalomtudós meghatározta „a kultúrák párbeszéde” szókapcsolat értelmét. Eszerint jelenthet kölcsönhatást, kölcsönös cserét, kultúrák kölcsönös gazdagodását, sajátos „kommunikációt” és „kiegészítést”. A szépirodalomban a „kultúrák párbeszéde” különböző formában nyilvánul meg: az ismert mítoszok értelmezése más-más országok és népek művészei által; az „örök”, halhatatlan témák feldolgozása és a hősök alakjának újraformálása; a hagyományok sajátos feldolgozása és alkalmazása; a múlt példájával üzenet a jelennek stb. A „kultúrák párbeszédében” nagyon fontos ahhoz tartani magunkat, hogy az „idegen” befogadásával ne veszítsük el „saját”, nemzeti vonásunkat.

A műfordítás sajátosságai

1. A pontos tartalom, formák és árnyalatok reprodukálása (az eredeti dominanciája).
2. Megfelelés az irodalmi nyelv normáinak.
3. A népek hagyományainak és szokásainak, életének, történelmének, nyelve sajátosságainak a figyelembevétele.
4. Művészi egység, harmónia.
5. A műfordításnak ugyanolyan érzelmi hatással kell bírnia az olvasóra, mint az eredeti műnek.
6. A lefordított műveknek gazdagítaniuk kell a hazai irodalmat új költői tartalommal, szimbólumokkal, rímekkel stb.

A fordításos irodalom fontos tényező az ukrán nemzet alakulásában. Ukrajna arra törekszik, hogy bejusson a világ civilizált országai közé, hogy növelje a gazdaságot és emelje az életszínvonalat a nemzetközi standardokhoz mérten. Ennek a célnak a megvalósításához jobban meg kell ismernie szomszédai és a távoli népek kultúráját, hagyományait, szokásait. Megismervén a különböző országok és népek művészetét, közelebb kerülhetnek egymáshoz, lehetővé válik nemzeti sajátosságuk könnyebb megértése és egy közös otthon építése a Földön. A különféle irodalmi alkotások műfordításának köszönhetően az ukrán lakosság folyamatosan gazdagodik és megújul. Az irodalom révén az „idegen” „sajáttá”, hasznossá és szükségessé válik az ukránok számára. Az ukrán nemzet mindig is magasan képzett és művelt volt. Ezért a harmadik évezredben fel kell fedoznünk magunknak a világirodalom legjobb alkotásait, sokat kell olvasnunk, mert csak a saját és a világkultúra képes egyesíteni az embereket és biztosítani a boldog jövőbe vezető utat!

KOMPETENCIA- FORMÁLÓDÁS

Tájékozottság. 1. Vázoljátok a modern világ sajátosságait, és a szépirodalom szerepét mai világunkban! 2. A műfordításnak milyen fajtáit ismeritek? Saját olvasmányélményeiteket hozzatok fel példának!
Olvasói tevékenység. 3. Hogyan értelmezed az író és olvasó közötti párbeszédet? 4. Szerinted mit jelent az „olvasói tevékenység” kifejezés? **Emberi értékek.** 5. A mai modern ember, általában az emberiség számára értéket jelent-e a szépirodalom? **Kommunikáció.** 6. Vitatéma: *Hogyan vegyük rá a fiatalokat az olvasásra?* **Állampolgárok vagyunk.** 7. A világirodalom művei közül melyek a legfontosabbak az ukrán nemzet formálódásában? Válaszotokat indokoljátok meg! **Modern technológiák.** 8. Keressétek meg az interneten „a kultúrák párbeszéde” kifejezés értelmezéseit! Véleményezzétek őket! 9. Keressétek meg régiótok megyei könyvtárának címét a neten! Ismertessétek működését! 10. Gyűjtsetek web-címeket: vagy ismert kortárs írókét, vagy kiadókét! Beszéljétek a könyvújdonságokról vagy érdekes hírekről! **Alkotói önkifejezés.** 11. Szóbeli fogalmazás: *Szükség van-e könyvekre a harmadik évezredben?* **Vezetők és társak.** 12. **Csoportmunka.** Készítsetek ajánlást (book trailert) kedvenc olvasmányotokról! **Környezet és biztonság.** 13. *A szépség menti meg a világot!* – írta F. Dosztojevskij. Szerintetek mitől menthetik meg a könyvek a felnövekvő nemzedéket? **Az életre készülünk.** 14. Válaszoljatok a kérdésekre, és értékeljétek magatokat olvasóként (1–12. pont): a) *Milyen gyakran jártok könyvtárba?* b) *Hány könyvet olvastok évente?* c) *Az elolvasott könyvek közül melyik az az öt, amelyik említésre érdemes?* d) *Ismersz-e műfordítókat? Milyen műveket fordítottak?* e) *Használtok-e elektronikus eszközöket olvasási igényetek kielégítésére? Milyeneket?* f) *Szerettek olvasni? Miért?* g) *Ajánljatok olvasnivalót osztálytársaitoknak!* Hasonlítsátok össze, és beszéljétek meg a válaszotokat az osztállyal!

RÉGMŰLT KOROK ARANY OLDALAI

AZ ÓKORI GÖRÖGORSZÁG

AZ ANTIK VILÁG KORSZAKAI ÉS REMEKMŰVEI

Az antikvitás a világkultúra életet adó forrása.

Ivan Franko

Az *antik világ* kifejezésen az ókori görög és római civilizációt értjük, amely az európai kultúra alapját képezi. Korszakhatárai a Kr. e. VIII. századtól idősámításunk V. századáig tartanak. Az ókori görög irodalom darabjai ógörög nyelven születtek, de megjelenésüket hosszú szájhagyományozó időszak előzte meg, a mítoszok és népköltések terjedtek így. Az ókori római irodalom öt évszázaddal később alakult ki, közvetítő nyelve a latin volt. Mind az ókori görög, mind az ókori római irodalom alappillére a mitológia, mely a művészetek kimeríthetetlen forrása volt és maradt is napjainkig.

Az antik irodalom egyik fő jellemzője az ember szépségének, fizikai és szellemi erejének, család- és hazaszeretetének dicsőítése. Az antik művészek számára az ember egyet jelentett az értelemmel és a harmóniával. Az ókori kultúrát *antropocentrikusnak* nevezik, mert az embert teszi a világegyetem középpontjába.

Az emberábrázolásban leggyakrabban az istenek és a mítoszok hősei testesültek meg, amelyek a művészeknek a világ felépítéséről, a természeti jelenségekről, az emberi természetről, a jóról és a rosszról alkotott elképzeléseit tükrözik. Az antik világban keletkezett számos ma is használt fogalom, mint például a „polgári kötelesség”, „erény”, „szépség”, „művészet”. Az ókori művészek a szellemi kultúra és a humanizmus mintáját, etalonját teremtették meg.

A világkultúra az ókori görögöknek és rómaiaknak köszönheti fejlődését. Az antik irodalomból merítettek ihletet olyan neves írók, költők többek között, mint Ivan Kotljarevszkij, Leszja Ukrajinka, Ivan Franko, Mikola Voronij, Rainer Maria Rilke, Mikola Zerov, Alekszandr Puskin, Oszip Mandelstam. Mi vonzza az emberiséget

Aphrodité születése.
Görögország.
Kr. e. V. század

Mürón: Diszkoszvető.
Görögország.
Kr. e. V. század

az antik világhoz? Miben különös ez a korszak? Az antik világ kincsei közül melyik nem veszített az értékéből még ma sem? A harmadik évezred emberének mindezekről tudnia kell!

AZ ÓGÖRÖG IRODALOM SAJÁTÓSÁGAI

Korszak	Irodalmi műfajok, alkotók
Archaikus (Kr. e. a VIII. századig): szóbeli irodalom és a homéroszi korszak	mítoszok, hőseposzok (<i>Homérosz</i> : Iliász, Odüsszeia)
Klasszikus (Kr. e. a VIII–IV. század): Homérosz utáni és az attikai korszak	dráma (<i>Aiszkülosz</i> , <i>Szophoklész</i> , <i>Euripidész</i> , <i>Arisztophanész</i>), líra (<i>Alkaios</i> , <i>Szapphó</i> , <i>Anakreón</i> , <i>Türtaiosz</i> , <i>Arkhilokhosz</i> stb.), történelemírás (<i>Hérodotosz</i> , <i>Thuküdidész</i>), szónoklat (<i>Démoszthenész</i>), filozófia (<i>Szókratész</i> , <i>Platón</i> , <i>Arisztotelész</i>), fabula (<i>Ezópusz</i>)
Hellenisztikus (Kr. e. a IV. század vége – II. század)	filozófia (<i>Diogenész</i> , <i>Epikurosz</i>), komédia (<i>Menandrosz</i>), pásztori költészet (<i>Theokritosz</i>)
Római (Kr. e. a II. század közepe – Kr. u. a IV. század)	próza (<i>Plutarkhosz</i>), mitológia alapú regény

A RÓMAI IRODALOM SAJÁTÓSÁGAI

Korszak	Irodalmi műfajok, alkotók
A köztársaság korának irodalma (Kr. e. 31-ig): szóbeli irodalom, korai római irodalom, a polgárháborúk korának irodalma	mítoszok, a görög minták követése, fordítások, dráma (<i>Plautus</i> , <i>Terentius</i>), történelemírás, líra (<i>Publius Valerius Cato</i>) filozófia (<i>Epikurosz</i>)
A császárság korának irodalma (Kr. e. 31 – Kr. u. 476): a korai császárság irodalma, illetve Augustus császársága irodalmának aranykora, a római irodalom ezüstkora, a hanyatló kor irodalma	hősköltemény, eposz (<i>Publius Vergilius Maro</i> : <i>Aeneisz</i>), líra (<i>Quintos Horatius Flaccus</i> , <i>Gaius Cornelliuss Gallus</i> , <i>Publius Ovidius Naso</i> , <i>Albius Tibullus</i> stb.), filozófia és dráma (<i>Lucius Annaeus Seneca</i>), fabula (<i>Phaedrus</i>), szatíra (<i>Marcus Claudius Marcellus</i>), regény (<i>Lucius Apuleius</i>)

KOMPETENCIA- FORMÁLÓDÁS

Tájékozottság. 1. Beszéljete az ógörög színház történetéről! 2. Mit tudtok a líra fejlődéséről? 3. Az ógörög és római irodalom melyik korszaka a legtermékenyebb szerintetek? Válaszotokat indokoljátok meg! **Olvasói tevékenység.** 4. Emlékezzetek vissza az általatok olvasott antik művekre! Mi az alapja, mire épül valamennyi mű? 5. Soroljátok fel a tragédia és a komédia műfaji sajátosságait! Az olvasott művekkel bizonyítsátok állításotokat! **Értékek.** 6. Milyen értékek rögződtek az antik művészetben? Bizonyítsátok példákkal az általatok olvasott műből! **Modern technológiák.** 7. Az internet és a szakirodalom felhasználásával készítsetek prezentációt tetszés szerint a két téma egyikéből: a) *Egy antik remekmű története*; b) *Kedvenc antik író*!

Homérosz

(Kr. e. VIII. század)

A legendás Homérosz az európai kultúra alapjait rakta le.

Leszja Ukrajinka

A legendás híró görög költő személyéről, Homéroszról több legendát ismerünk, mint valós tényeket. Szülővárosa vita tárgya volt, több görög város is versengett ezért a címért. Valószínűleg a *kis-ázsiai Khiosz* városában született. Legjelentősebb alkotásai a Kr. e. VIII. században keletkezett *Iliász* és *Odüsszeia* című eposzok. Nagyon sokáig szájhagyomány útján terjedtek a művek, de Kr. e. a VI. században Aphelios Peiszisztratosz athéni türannosz megparancsolta, hogy írásban rögzítsék az eposzokat. Később az alexandriai tudósok tagolták mindkét hőskölteményt 24–24 énekre. Az ókori irodalom legrégebb alkotásai napjainkban is olvashatók.

A homéroszi eposzok keletkezése körül sok vita alakult ki az évszázadok során, amit az irodalomtudomány *homéroszi kérdésként* tárgyal. A XVIII. századig Homéroszt tartották az *Iliász* és *Odüsszeia* szerzőjének. Az 1795-ben született (*a ford. megj.*) F. A. Wolf német klasszika-filológus úgy vélte, hogy a két nagy eposz nem egy költő munkája, hanem népköltészeti alkotás. A XIX. század első felében K. Lachmann német filológus megalapozottnak tartotta Wolf állítását, s az eposzokat a nép ajkán élő, kisebb, önálló énekek, költemények egybekapcsolódása útján létrehozott műnek tartotta. A XIX. század végén a tudósok többsége ezt a véleményt tartotta irányadónak. Úgy vélték, hogy az *Iliász* és *Odüsszeia* mítoszokként terjedtek, csiszolódtak, tökéletesedtek, mígnem megjelent egy tehetséges rapszódosz, aki művészi tudatossággal egységes formába öntötte. Ő volt Homérosz.

Dante Alighieri, az olasz és világirodalom nagy klasszikusa Homéroszt *költőfejedelemnek* nevezte, mert hőskölteményeinek hatása meghatározta az irodalom további fejlődését Európában és az egész világon. Homérosz eposzai a régmúltba vezetnek bennünket, történeteinek alapja a görög mitológia, de ma is aktuálisak azok a kérdések, amelyek a szereplőket foglalkoztatják. Ezek: a háború és béke, az egyén és a többség viszonya, a szeretet és gyűlölet kérdése, élet és halál. A homéroszi hősök harcolnak, kalandoznak, szeretnek és szenvednek, próbára teszik őket az istenek és a sors, így erősödnek lelkileg. És csak az képes a győzelemre és elérni a kitűzött célt, aki kiállja a megpróbáltatásokat. Ilyen hős Akhilleusz, Hektór, Odüsszeusz.

J. A. D. Ingres: Homérosz apoteózisa, 1827. A lépcsőn ülő két nőalak (*balról*) az *Iliász*, (*jobbról*) az *Odüsszeia* allegóriája

Aoidoszok és rapszódoszok

Az eposz megjelenése törvényszerű következménye a széles körben ismert és népszerű mitológiának. A régmúltban a mítoszok a mágikus rítus szerves részét képezték. Ugyanez mondható el az eposz első formáiról is. Az epikus dalok előadása az egész nemzetség jelenlétében, azaz a közönség jelenlétében történt. A fejlődés korai szakaszában a nemzetségfők és a varázslók énekelték zenekísérettel, csatlakozott hozzájuk a közönség is. Idővel az epikus dalokat – **aoidoszok** (görög *'énekelek'*), a szóbeliséghez közelebb álló énekmondók adták elő. Az ókori Görögországban fokozatosan sajátos művészi szakma jelent meg, akik hivatásos előadóként folytatták a költői mesterséget, ők már közelebb álltak az írásos gyakorlathoz. Új hőseiket a jól ismert mítoszokkal ötvözték. Ők voltak a **rapszódoszok**, vándorénekesek (görög *'dal', 'összeilleszt'*). Homéroszt is tekinthetjük *rapszódosznak*.

Odüsszeusszal együtt indulunk vándorútra Homérosz eposza nyomán, ahol érdekes felfedezések várnak ránk.

ODÜSSZEIA. Gondolatok az otthonról, hazáról. Az *Odüsszeia* történései szorosan összefüggnek az *Iliásszal*, mert mindkettő azokra a mítoszokra épül, amelyek a trójai háború történetét magyarázzák. Az istenek döntését követően Odüsszeusz egyre távolabb kerül hazájától, Ithakától, ahol ő a király. Felesége, Pénélopé és fia, Télemakhosz várják otthon már 20 éve. Négy esztendeje 108 kérő ostromolja Pénélopét, hogy válasszon közülük férjet, s közben pusztítják Odüsszeusz vagyonát. Télemakhosz meg akarja menteni édesanyját és otthonát az ingyenélőktől, s apja keresésére indul.

Odüsszeusszal csak az V. énekben találkozunk. Már 8 éve Kalüpszó nimfa szigetén tartózkodik, aki nem hajlandó elengedni őt. Zeusz parancsának azonban kénytelen engedelmessé válni. Odüsszeusz a maga ácsolta tutajon indul Ithaka felé, a viharos tengeren (Posszeidon, a tengerek istene fia, Polüphemosz megvakítása miatt haragszik Odüsszeuszra, meg akarja gátolni hazajutását – *a ford. megj.*) hánykolódik 2 napig, mire partot ér a phaiákok földjén és elalszik. Nauszikaa, a királylány talál rá. Alkinoosz, a király vendégül látja és elmesélteti vele kalandjait. Végül ő segíti haza Odüsszeuszt.

Odüsszeusznak sok megpróbáltatást kell kiállnia, míg újra láthatja szeretteit és Ithakát. Az istenek akarata, a természeti csapások, ellenséges erők és a kalandvágy mindig próbára teszik a hőst. Ellenállhatatlan vágy hajtja birodalmába, családjához. És végül eléri célját, de még le kell győznie a kérőket. Hazatérő fiával és hűséges szolgálóival együtt leszámolnak a kérőkkel, feleségével újra egymásra talál. Sikerül helyreállítani a rendet a szigeten és a kérők rokonaival is meg tud egyezni.

Homérosz *Odüsszeia* című eposzában a szülőföld iránti szeretet és a családközpontúság eszméje fogalmazódik meg.

Mítosz és valóság a műben. Az *Iliástól* eltérően, ahol zaklatott harcleírások, véres jelenetek vannak, az *Odüsszeiában* a hangsúly a főhős bolyongásán és hazatérésén van. Kalandozásai során változatos és különleges világ nyílik meg előtte, ahol elmosódnak a határok mítosz és valóság között. Ugyanakkor a mindennapi életet, az emberi kapcsolatokat és a hősök jellemét valósan ábrázolja Homérosz.

Az *Odüsszeia* stílusát *plasztikusnak* is nevezik, mert sok a leírás a műben a környező tárgyi világról. A fantasztikus és mágikus kalandok bemutatása mellett Homérosz a kézműves mesterek munkáit is bemutatja helyenként. Például Pénélopé egy kulcsot hoz elő a kamrából, mely „rézből készült s finoman ívelt”, „nagyon szép, kézbe simuló elefántcsont fogantyú”. Máshol Pénélopé tölgyfából készült küszöböt lép át, melyet valamikor az asztalos „simára gyalult”. Télemakhosz Odüsszeusz iját a „mívesen elkészített ajtónak támasztja”. A mindennapi élet különböző dolgainak és eseményeinek leírása során Homérosz nem feledkezik meg arról, hogy a földi világ a kozmosz és az istenek világának a tükörképe.

Homérosz a hősök érzelmeit, heves érzéseit mutatja be, felvonultatja az emberi faj érzésvilágának teljes skáláját – a honvágyat, a szeretett ember utáni vágyakozást, a család féltését, a győzelem örömét, a vereség miatti bánatot, a társak miatti aggodalmat. Úgy tűnik, hogy Homérosz és hőse nem

Az *Odüsszeia* néhány énekét *Pantelejmon Kulis* és *Olekszandr Potebnya*, *Ivan Franko* és *Leszja Ukrajinka* is lefordította. Az első teljes fordítás *Petro Nyiszcinszkij* munkája, aki *Petro Bajda* néven jegyezte munkáit. A XX. századi ukrán műfordítói iskola kiemelkedő eredményeként könyvelhető el a kiváló tudós, zeneszerző, költő-műfordító *Borisz Ten* (*Mikola Homicszevszkij*) *Iliász* és *Odüsszeia* fordítása.

csak az ismeretlent fedezte fel, hanem az emberi lélek mélységeit is. Ez is bizonyítja a legendás rapszodosz zsenialitását.

Odüsszeusz jellemzése. Bolyongásai során Odüsszeusz általában veszélybe kerül, az élet és halál mezsgyéjét gyakran érinti. Nemcsak a mitológiai lényekkel kerül szembe, hanem az emberi aljassággal, igazságtalansággal, ellenségeskedéssel. Odüsszeusz bár kiváló harcos, erős fizikumú férfi, legfőbb erénye az okosság, leleményesség, az igazságosság, a megfontoltság, a cselekedet következményének latolgatása. Nem véletlen, hogy éppen az ő ötlete alapján építik meg a hatalmas falovat engesztelő ajándékként a trójaiaknak, s ezzel a megtevesztéssel le tudják győzni Tróját. Homérosz a főhős jellemzésére ötvennél több állandó jelzöt használt: *leleményes, isteni, erőslakú, tarkaeszű* stb.

Az istenek Odüsszeusz hűségét is próbára teszik (szirének, Kirké, Nauszikaa, Kalüpszó), de a főhős le tudja győzni saját magát, nem enged a csábításnak, mert gondolatai az otthon körül és Pénélopén járnak.

Odüsszeusz alakjában jelennek meg először azok a pozitív eszményeket megtestesítő vonások, melyek „örök” mintaként szolgálnak a művészek számára. Pénélopé pedig a hűség és a hitvesi szerelem példaképévé vált az idők során.

ODÜSSZEIA

Hősköltemény
(Részletek)

DÉMODOKOSZ ÉNEKE ÉS ODÜSSZEUSZ

Kiegészítés

Nyolcadik ének

Odüsszeusz a phaiákok szigetére jut, mindazok ellenére, hogy Poszeidon minden eszközt bevet, hogy elpusztítsa. A partról Nauszikaaval indul a városba, de a lány előre megy. Eközben Pallasz Athéné vízholdó lány képében vezeti el Alkinoosz palotájához. Ott a vendéglátás szabályainak értelmében

Odüsszeusz és a szirének.
Görög vázakép.
Kr. e. 480–470

IRODALMI BARANGOLÁS

Gyöngyszemek az *Odüsszeiából*

Homérosz eposzának köszönhetően a köznyelvbe is számos szó, szólás, közmondás került be. Maga az *odüsszeia* szó például hosszú utat, veszélyes, hosszantartó vándorlást jelent, amely során az utazónak bizonyítania kell rátermettségét minden körülmények között. A *Szküllá és Kharübdisz között* kifejezés szintén az *Odüsszeiából* való. Kirké nimfa változtatta hatfejű, tizenkét lábú szörnyeteggé Szküllát, aki egy sziklaüregben élt egy keskeny tengerszoros egyik oldalán Olaszország és Szicília szigete között. A szoros másik oldalán Kharübdisz tanyázott, aki nimfa volt, de Zeus szörnyé változtatta, mert telhetetlen és büszke volt. Szküllá és Kharübdisz mindenkit megtámadott, akik átkeltek a szoroson. Odüsszeusznak, eszének és rátermettségének köszönhetően sikerült átjutnia, de hat emberét így is elragadta Szküllá. A szólás jelentése: két veszély között, minden oldalról fenyegető veszedelmek között lenni.

Odüsszeusz Szküllá és
Kharübdisz között.
Középkori metszet

szívesen látják, megígérik, hogy segítenek neki hazajutni. A másnapi lakomára Alkinoosz meghívja Démodokoszt, a vak lantost, hogy szórakoztassa őket. Az énekes olyan csodás tulajdonsággal rendelkezik, hogy *mindent meg tud énekelni, amit a szíve megérez*. Démodokosz dala érzékenyen érinti Odüsszeust, könnyei is kicsordulnak, mert a trójai háború történéseiről énekel. Alkinoosz észreveszi, hogy Odüsszeusz sír, s most már ő kéri, hogy meséljen magáról.

- 485 Majd miután elverték végül az éhet, a szomjat,
Démodokoszhoz eképen szólt leleményes Odüsszeusz:
„Démodokosz, mindenki fölött dicsérlek erősen.
Tán Zeusz lánya, a Múza tanított így, vagy Apollón:
oly szép rendben mondod a dalt az akháj seregeknek
490 sorsáról: mit tettek, türtek, hogy hadakoztak,
mint aki köztük volt, vagy mástól tudja a hírét.
Rajta, a szót másról kezd most: zengj dalt a falóról,
melyet Epeiosz készített s vele Pallasz Athéné,
s melyet a felső várba cselével a fényes Odüsszeusz
495 vitt, tele harcossal, s feldúlták isteni Tróját.
Hogyha te ezt nekem elsorolod most mind, ahogy illik,
én valamennyi halandónak hirdetni fogom, hogy
isteni dalt mily nagy készséggel adott neked isten.”
- 500 Szólt; s az, az istennel megtelve, a dalt bemutatta:
onnan fogva, miként vágtak sok jópadu gályán
útnak az argosziak, tüzet is hogy dobtak a tábor
sátraira, s mások már ültek a híres Odüsszeusz
mellett rejtőzködve a lóban, a trójai téren:
505 mert hisz a trójaiak vonszolták azt fel a várba.
Ott állt hát a faló, körülötte zavart fecsegéssel
ültek a trószok: a szándékuk háromfele oszlott:
vagy hegyes ércel a ló üregét átütni azonnal,
vagy fölvonni a csúcsra, lelökni a sziklatetőről,
510 vagy bűvös bálványként adni az égi lakóknak;
végül is ennek kellett mennie teljesedésbe:
végzete volt ugyanis, hogy vesszen Trója, ha egyszer
ezt a lovat befogadta, amelyben a legderekabbak
ültek, csúnya halált s vést víve a trójaiakra.
- 515 Zengte, hogyan dúlták fel a várat a harcos akhájok,
leshelyük öblét elhagyták, kizúdultak a lóból.
És elzengte, ki hol rombolta a vár meredélyét,
s Déiphobosz házához, mint tört bajnok Odüsszeusz,
mint maga Árész, s véle az isteni hős Meneláosz.
- 520 Legszörnyebb harcot mondotta hogy ott indított,
s győzött, mert nagylelkű Athéné megsegítette.
Hát ezt zengte a nagyhírű dalnok; s közben Odüsszeusz
olvadozott, s szeme héja alól könny mosta az arcát.
Mint ahogy asszony sír szeretett férjére borulva,
525 mert elesett ez a város népe előtt viadalban,
szörnyűségek napja elől védvén az övéit;
látja a nő, hogy haldoklik vonagolva a porban;
ráomol éles nagy zokogással, s közben a síró
hátát és vállát gerelyekkel ütik s viszik is már

- 530 rút rabságba, ahol robot és siralom csak a része
és orcája a legnyomorultabb kínban enyészik:
így ejtett a szemöldje alól bús könnyet Odüsszeusz.
Senkise látta ugyan közülük, hogy csordul a könnye,
észre csak Alkinoosz maga vette, amint odanézett
- 535 és a nehéz sóhajt hallotta az oldala mellett.
Hát evezőt-szerető phaiák főbbekhez eképp szólt:
„Phaiák főnökök és vezetők, hallgassatok énrám,
Démodikosz tegye már le az éleshangzatú lantot:
mert lám nem mindenki örül, hogy ilyen dala hangzik.
- 540 Mert amióta eszünk s ezt zengi az isteni dalnok,
vendégünk nem hagy föl a fájdalmas zokogással:
mert az erős bánat bizonyára körülveszi lelkét.
Hát hallgasson a lant, inkább mindnyájan örüljünk,
háziak és vendég: sokkal szebb, hogyha ez így van;
- 545 mert hisz a tisztelt vendégért rendeztük, övé mind
búcsúkíséret, ajándék, mit szeretettel adunk most.
Mert mint testvérét, úgy tartja az oltalomesdőt
és idegent mindenki, kinek csak csöpp esze is van.
Éppen ezért te se rejtsd fortélyos gondolatokkal
- 550 azt, amiről kérdezlek: sokkal szebb, ha kimondod.
Áruld el nevedet, min apád meg anyád szava hívott
és kik a városodat lakják s körülötte lakoznak.
Mert olyan ember nincs, akinek neve semmi ne volna,
sem hitvány, se nemes, miután már megszületett, mert
- 555 néki, ha megszülték, a szülők nevet adnak azonnal.
Mondd meg a városod is, hol van, hol a földed, a néped,
hadd tudják az eszes bárkák, hova hordjanak innen:
tudd meg: a phaiák bárkáknak kormányosa nincsen,
kormányrúdjuk sincs, amilyen van a többi hajókon,
- 560 mert maguk is tudják, hova vágyik jutni az ember,
és minden nép városait, gazdag legelőit
ismerik, és sebesen vágatnak a sós vizek árján
át, felhőbe, ködökbe takartan: bennük ugyan nincs
félelem attól, hogy végük lesz, vészbe kerülnek.
- 565 Csakhogy apámtól, Nauszithoosztól egykoron én úgy
hallottam, hogy már haragos népünkre Poszeidón,
mert mindenkit olyan biztonságban hazahordunk.
Mondta, hogy egykor a phaiákok szépmívű hajóját,
míg a kíséretől hazatart az a ködszínű áron,
- 570 széttöri, és elzárja hatalmas hegygel a várost.
Így jószolt az öreg: s ezt vagy véghezviszi isten,
vagy végzetlen hagyja, ahogy kívánja a lelke.
Most pedig áruld el nekem azt és szólj egyenes szót:
merre bolyongtál már, mily népek földjeit érted
- 575 utadon el, mily népes városokat lakozókat;
mind vadak és durvák, törvénnyel mit se törődök
voltak, vagy vendégszeretők és istenimádók?
S áruld el, mért sírsz a szívedben erős zokogással,
argosziaknak meg Trójának hallva a sorsát.

- 580 Ezt biz az istenek intézték így, szöve a vést a földi lakóknak, hogy legyen ének a messze jövőben. Tán szeretett rokonod pusztult el Trója tövében, vöd vagy apósod? Mert ezeket tartjuk szeretetben kis híján úgy, mint fajtánkbeli vérrokonunkat.
- 585 Vagy tán egy szeretett társad, ki a szívedet érti; mert számunkra az édes testvérnél se silányabb, az, ki derék társunk, s okosan tud bánni mivélünk.”

(Devecseri Gábor fordítása)

KOMPETENCIA- FORMÁLÓDÁS

Tájékozottság. 1. A trójai háborúról szóló mítoszok hogyan kapcsolódnak Odüsszeuszhoz? 2. Röviden foglaljátok össze az *Odüsszeia* cselekményét és eszmei tartalmát! 3. Miért mondják azt, hogy Odüsszeusz és Pénélopé alakja „örök”? Válaszotokat indokoljátok meg! 4. Milyen veszélyekkel találkozott a hős, és milyen tulajdonságokkal gazdagodott? **Olvasói tevékenység.** 5. Írjátok ki a *Nyolcadik ének*ből az állandó jelzőket, metaforákat, hasonlatokat, a szereplőket jellemző sorokat: a) Odüsszeusz; b) Démodokosz művészete! 6. Milyen mitológiai alakokkal találkoztatok a *Nyolcadik ének*ben? Milyen mítoszok kötődnek hozzájuk? 7. Hasonlítsátok össze Akhilleusz és Odüsszeusz alakját! **Emberi értékek.** 8. Bizonyítsátok, hogy a *Nyolcadik ének*ben meggyőző a szó művészi ereje! 9. Szerintetek miért sírt Odüsszeusz? Ez gyengeségét bizonyítja, vagy mást? 10. Milyen okos és értékes dolgokat mondott Alkinoosz? Idézzetek a műből! **Kommunikáció.** 11. Fogalmazzatok választ Odüsszeusz nevében Alkinoosznak! **Állampolgárok vagyunk.** 12. Mondhatjuk-e Odüsszeuszra, hogy hazafi? Bizonyítsátok! **Modern technológiák.** 13. Keressetek az interneten 3–5 illusztrációt az *Odüsszeia* legfontosabb eseményeihez (Odüsszeusz és Polüphemosz (a küklpsz), Odüsszeusz és Kalüpszó, Odüsszeusz és Pénélopé, Odüsszeusz és Kirké, Odüsszeusz és Télemakhosz, Odüsszeusz és a kérők stb. – válassz egyet!)! Készítsetek prezentációt, kísérjétek magyarázattal! **Alkotói önkifejezés.** 14. Írjátok fogalmazást a műből vett következő idézet alapján: *Mondd meg a városod is, hol van, hol a földed, a néped, / hadd tudják az eszes bárkák, hova hordjanak innen...!* **Vezetők és társak.** 15. Milyen vezetői tulajdonságok jellemzik Odüsszeuszt? Hogyan viszonyul társaihoz, azok tetteihez? Szerintetek miért halt meg az út során több társa is, ő pedig elérte a célját? **Környezet és biztonság.** 16. Milyen világot ismertél meg az *Odüsszeia* című eposzban, és milyen a főhős viszonya ezzel a világgal? **Az életre készülünk.** 17. Milyen üzenete van az *Odüsszeia* c. műnek a jelen számára?

ÖSSZEGZÉS

- Az antik irodalom jellemzője, az antropocentrizmus (az ember kerül a világegyetem középpontjába, az értelem és a harmónia hordozójaként ábrázolják).
- Az *Odüsszeiában* szorosan összekapcsolódnak a mitológiai, kalandos és a valós elemek.
- Az *Odüsszeia* témája: Odüsszeusz bolyongása és hazatérése (tíz évig bolyong), különböző megpróbáltatásokat kell kiállnia (istenek, természeti katasztrófák, mitológiai lények stb. részéről).
- Az *Odüsszeia* vezető eszméje: a szülőföld és a család iránt érzett szeretet. Odüsszeusz ezért az eszméért hőstetteket hajt végre, bölcs, leleményes, sokat tapasztalt, bátor, erős ember, aki eszét használva igyekszik megmenteni saját és társai életét.

HOMÉROSZ ODÜSSZEIÁJA A KÉPZŐ- ÉS FILMMŰVÉSZETBEN

Homérosz *Odüsszeia* című eposza nagyon sok festőművészt megihletett: *Francesco Primaticcio* (Odüsszeusz és Pénélopé), *Arnold Böcklin* (Odüsszeusz és Kalüpszó, Odüsszeusz és Polüphemosz), *V. Szerov* (Odüsszeusz és Nauszikaa), *J. H. W. Tischbein* (Odüsszeusz és Pénélopé, Polüphemosz), *Anni-bale Carracci* (Polüphemosz, a küklopsz), *Angelica Kauffmann* (Télemakhosz és Kalüpszó nimfái), *Salomon de Bray* (Odüsszeusz és Pénélopé), *Herbert J. Draper* (Odüsszeusz és a szirének) stb.

Az ismert angol festőművész, **John William Waterhouse** a XIX. század végén, a XX. elején többször is merített témát Homérosz *Odüsszeia* című eposzából. Egyik legismertebb alkotása az *Odüsszeusz és a szirének* című festménye. A festményen Odüsszeusz hajója látható, amint a szirének szigete mellett halad el. A művész a sziréneket asszonyfejű, de madárszárnyakkal és karmokkal rendelkező szörnyeknek képzelte el. Nagyon aprólékos, minden részletre odafigyelő alkotást láthatunk.

Homérosz *Odüsszeia* című művét többször megfilmesítették. A legsikeresebb filmek egyike az 1954-ben forgatott Mario Bava és Mario Camerini *Ulisse (Odüsszeusz kalandjai)* című filmje, melyben a címszereplőt Kirk Douglas alakította. Ez a szerepe az egyik legjobb alakítása volt, s ezután számos karakteres, férfias hős szerepének eljátszására őt kérték fel.

1968-ban Franco Rossi készített nyolchrészes kalandfilm-sorozatot *Odüsszeusz kalandjai* címmel. Ez eddig a legrészletesebb megfilmesítése Homérosz *Iliász* és *Odüsszeia* című eposzainak. Európában 1968 és 1970 között vetítették, az USA-ban az 1970-es évek elejétől.

Említésre méltó A. *Koncsalovszkij* koprodukcióban (*Nagy Britannia, USA, Németország, Olaszország, Görögország, 1997*) készült filmje, melyben a főszerepet Armand Assante alakította. A film Odüsszeusz kalandos hazatérését dolgozza fel a trójai háborúból.

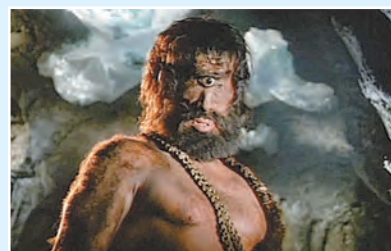
John William Waterhouse:
Odüsszeusz és a szirének, 1891

1. Hogyan vélekedtek John William Waterhouse *Odüsszeusz és a szirének* című festményéről? Fogalmazzatok meg véleményeket!
2. Szerintetek mivel magyarázható, hogy Homérosz hőse évszázadok óta ihletője a művészeknek?

Kirk Douglas
Odüsszeusz szerepében, 1954

Jelenet az 1968-ban készült F. Rossi
Odüsszeusz kalandjai c. filmből

A. Assante Odüsszeusz szerepében.
1997

1. Nézzétek meg az *Odüsszeusz kalandjai* (1954) című filmet! Miben tér el az eredeti műtől?
2. Képzeljétek el, rendezők vagytok. Milyen forgatókönyvet ajánlanátok megfilmesítésre Homérosz *Odüsszeia* műve alapján?

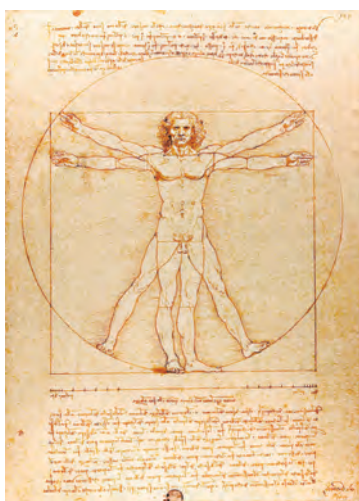
ITÁLIA

AZ ITÁLIAI RENESZÁNSZ KULTÚRÁJA

A reneszánsz új korszakot nyitott az európai kultúrában, művészeti és szellemi átalakulást adott a világnak.

D. Csizsevszkij

Leonardo da Vinci:
Vitruvius-tanulmány,
1490

Az emberiség történetének legmeghatározóbb korszaka az újjászületés, azaz a reneszánsz (a francia *renaissance*, az olasz *rinascimento* szavakból – újjászületést jelent), mely a középkort váltotta. A reneszánsz hatalmas szellemi és kulturális átalakulás, mely a XIV–XV. századtól a XVII. századig folyamatosan alakult ki Nyugat-Európában. A szemléletváltás egyik forrása az ókori kultúra Itáliában a műemlékeken, a romokon keresztül a mindennapokban is jelenlévő hatása, innen ered a stílusirányzat elnevezése is. A másik forrás a gazdasági és társadalmi élet átalakulásával együtt járva a természet teljesebb megismerésének igénye, a vallásos világmagyarázatok háttérbe szorulása. Az új világkép tehát részben a humanizmuson, vagyis az emberközpontúságon, részben pedig a természetben (is) megfigyelhető változások magyarázatának igényén alapult.

A reneszánsz művészetnek ugyanúgy, mint az antiknak, a humanista embereszmény az alapja. A középkorban a teocentrikus (gondolkodási rendszer, melynek központja, alapja és célja – Isten) világszemlélet uralkodott, szemben az antik és reneszánsz korról, ahol az antropocentrizmus dominált. Az ember került ismét az élet középpontjába, érette van a világ. A középkori szentek és aszkéták

helyett a földi ember kerül előtérbe, aki felfedezi önmagát, addig paragon fekvő tehetségét és képességét. A reneszánsz ember büszke tudására, képességeire, tevékenységét értékesnek tartja. Az új, humanista szellem az elvont eszményektől a valóság felé fordul, az egyén ismét értékévé válik. Ez a humanizmusnak, az emberközpontúságnak a lényege.

Tehát a reneszánsz művészet antik mintákra épül, eszméért, témáért, művészi megformálását visszanyúl az antikvitásba, de az új kultúra természetesen sokkal több volt az antik formák pusztá utánzásánál.

A reneszánsz minden országban más volt, magán viselte az adott nép nemzeti sajátosságait. Itália a klasszikus reneszánsz hazája, itt indult meg elsőnek a polgári fejlődés. Az új polgári szellem zenikert teremtett, akik századok mulasztását pótolták, sorra alkották a remekműveket. Itáliában a reneszánsz a XIV–XVI. században volt uralkodó, bár előfeltételei már a XII–XIII. században kialakultak. Erre az időszakra tehető a festőművész Giotto és a költő Dante Alighieri munkássága.

Az itáliai reneszánsz szakaszai	Időrendi határok
elő reneszánsz	a XII. sz. vége – XIII. sz.
korai reneszánsz	XIV – XV. század első fele
érett reneszánsz	XV. sz. második fele – XVI. sz.
késői reneszánsz	XVI. sz. második fele

A reneszánsz kultúra sajátos vonásai

1. Az egyén iránti érdeklődés fokozódása, értékének elismerése.
2. Az aktív, tevékeny ember alakjának újfajta értelmezése, aki egyesíti az egyéni és a társadalmi érdekeket.
3. Az emberközpontúság nagy céljának jóváhagyása a tudás és a világ átalakulásának folyamatában.
4. Az antik minták követése.
5. A keresztény képek és ábrák újragondolása egy új korszak kihívásainak megfelelően.
6. A kultúra világi természete.
7. A reneszánsz realizmus megteremtése, az ember valós életének ismerete lelki szükségleteinek szempontjából.

A korai reneszánsz nagy triászának festő tagja *Masaccio*, méltó társa a fiatalabb építész *Brunelleschinek*, és a szobrász *Donatellónak*. Az irodalmi reneszánsz képviselői ebben a szakaszban *Francesco Petrarca*, aki a róla elnevezett petrarcai szonett megalkotója, *Giovanni Boccaccio*, aki *De kameron* című művével egyszerre valósította meg az ókori, középkori kispikái műfajok szintézisét, s teremtett új műfajt: a novellát. Az itáliai érett és késő reneszánsz legjelentősebb képviselői: *Leonardo da Vinci*, *Raffaello Santi*, *Michelangelo Buonarroti*, *Giorgione*, *Tiziano*, *Paolo Veronese*, *Tintoretto* stb.

A reneszánsz vezető eszmerendszere a humanizmus, maga az ember, az egyéniség, az érzelmek, az egyedi világlátás és világmagyarázat. Hittek az emberben rejlő alkotóerőben, hitték azt, hogy a sokoldalúan képzett, kiművelt emberek előbbre viszik a világot.

Raffaello Santi: Athéni iskola, 1511

KOMPETENCIA- FORMÁLÓDÁS

Tájékozottság. 1. Soroljátok fel a reneszánsz kultúra jellemző jegeit! 2. Mit takar a *humanizmus* kifejezés? 3. Kik azok a művészek, akik a középkor és a reneszánsz korszakhatárán alkottak Itáliában? **Olvasói tevékenység.** 4. Dante, Petrarca, Shakespeare költészetének középpontjában a szerelem áll. Hogyan viszonyulnak a női nemhez? 5. Hasonlítsátok össze a petrarcai (olasz) és a shakespeare-i (angol) szonettet! **Emberi értékek.** 6. Milyen eszmék jutnak kifejezésre a reneszánsz kultúrában? **Kommunikáció.** 7. Bizonyítsátok tényekkel a következő állítást: a reneszánsz Európa szellemi forradalma! **Modern technológiák.** 8. Keressetek a neten a reneszánsz legjelentősebb képviselőiről adatokat! Készítsetek prezentációt! **Vezetők és társak.** 9. **Csoportmunka.** Virtuális kirándulás az itáliai reneszánsz kultúra városaiba (Róma, Firenze, Velence, Vatikán, Pisa stb.).

Dante Alighieri

1265–1321

Dante nemcsak azokat a sötét mélységeket mutatja be, ahol élt és bolyongott, hanem az egész univerzumot.

Ivan Franko

Vannak olyan nevek a világirodalomban, amelyeket nem lehet figyelmen kívül hagyni. Ebbe a sorba tartozik Dante Alighieri is, akiről mindenki hallott és csak túlárado jelzőkkel (hatalmas, megismételhetetlen, ragyogó zseni) beszélhetünk.

Dante 1265 májusában született Firenzében Alighiero di Bellincione d'Alighiero polgárosodott nemes családjában. Gyermekkorának legnagyobb élménye, hogy kilencéves korában megpillantotta Beatrice Portinari (8 éves) a templomban. Az égőpiros ruhából kiragyogó hófehér arcot nem felejtette el többé. Első jelentős alkotása, az *Új élet* (1295) lírai hangvételű verses önéletrajz, szerelmének története. Az égi lánykához, Beatricehez írott verseit fűzte össze benne. A gyermekkori szerelem tündérmáráról szól a könyv, s benne Beatrice egyszerre valóságos földi lény és elvont jelkép.

Egész élete során Dante szenvedélyes politikus volt, aktívan részt vett Firenze társadalmi életében. A lakosság különböző rétegeinek érdekeit képviselte, Itália egységében reménykedett. Annak ellenére, hogy higgadt és igazságos politikus volt, a radikális erők örökre száműzték Firenzéből. Ettől kezdve haláláig bujdosott, s vallotta, hogy *keserű kenyér az idegen kenyér, nehéz dolog idegen lépcsőkön felmenni*.

Dante háza Firenzében, napjainkban múzeum

Dante az olasz nyelvet az irodalmi nyelv rangjára kívánta emelni, megteremtve ezáltal a nemzeti egység előfeltételeit. Számos művét olasz nyelven írta.

Fő műve az *Isteni színjáték*, eredeti címe a *Commedia* volt. Az „isteni” (Divina) jelzőt Boccaccio használta először, a mű egész fenségét hangsúlyozva majd az utókor elragadtatása jeléül.

A fáradt és megtört költő élete utolsó hat esztendejét Ravennában töltötte. Itt halt meg 1321. szeptember 14-én.

ISTENI SZÍNJÁTÉK. Témája és eszmei mondanivalója. Dante 1307–1313 között száműzetésben írta fő művét, és nem sokkal halála előtt, 1321-ben fejezte be. Velencében jelent meg először nyomtatásban 1555-ben *Isteni színjáték* címen.

Dante művében felvonultatja a középkori szellemiség legfontosabb elemeit, korának minden tudományos ismereteit, problémáit, kételkedéseit, s az ember sorsáért érzett aggodása már a reneszánsz felé mutat. A mű témája a költő túlvilági utazása a síron túli élet három birodalmába. Nagyszabású látomás keretében járja be a keresztény vallás túlvilági tartományait, a Poklot, a Purgatóriumot és a Paradicsomot. Dante saját maga és az emberi nem boldogságát keresi, azt az allegorikus utat mutatja be, hogyan tisztulhat meg az emberi lélek a bűnöktől, hogyan juthat el a Poklon és Purgatóriumon keresztül a legfőbb jóhoz és tökéletességhez, az Istenhez az égi Paradicsomba.

Dante az emberiség lelki megtisztulásáról álmodott. Úgy vélte, hogy az ember már földi létében képes erkölcsileg megtisztulni, felmérni tetteinek következményeit.

A mű tartalma és szerkezete. A mű a hős túlvilági útjáról szól. Az európai irodalom történetében számos rendhagyó munka akad, már Homérosz, Ovidius és Vergilius is alkalmazta ezt a formát, min-tát. A középkori vallásos irodalomban igen elterjedtek voltak a túlvilági *látomástörténetek*, melyekben a bűnös szenvedéseit, kínjait vagy éppen megdicsőülését írták le az alkotók. Dante *túlvilági utazása*

olyan nagyszabású alkotás, mely egy korszak egészét társadalmi, filozófiai értelemben összegzi. Dante beledolgozta az *Isteni színjáték*ba az akkori kultúra egész birodalmát a természettudományok korabeli ismereteitől kezdve az antik filozófián át a középkori teológia nagyszabású összegzéséig.

A poéma művészi gazdagságában egyaránt csodálhatjuk a felépítés hatalmas, nagy katedrálisra emlékeztető méreteit s a részletek végtelen finomságát. A képzelet merészsége az elrendező gondosságával párosul. Dante hatalmas művének szerkezeti kompozíciója a keresztény szellemiség hármastagolásának – Pokol, Purgatórium, Paradicsom – felel meg és a számmisztika hatását tükrözi. A költőt egész túlvilági útján földi gondok és szenvedélyek izgatják.

A szimbolikus „hármastag” szám a Szentháromságra utal. Száz énekből áll, s ez a száz ének három nagy egységre tagolódik, amelyek háromszor harminchárom énekből és egy bevezető énekből áll. A hármasság jellemző strófaszerkezete a terzinára (3 jambikus sorból álló versszak). A három nagy egység körülbelül azonos sort tartalmaz: a *Pokol* 4720-at, a *Purgatórium* 4755-öt, a *Paradicsom* 4758-at, összesen 14 233 sorból áll a mű. Dante arányosságra, szimmetriára törekedett, magát *geometrikusnak* nevezve. A harmonikus világ eszméje az egész alkotást áthatja.

A világ felépítése a műben. A geocentrikus világképnek megfelelően az *Isteni színjáték*ban leírt hármastag birodalom a Föld középpontjában áthaladó függőleges világtengely körül helyezkedik el. Ez a képzeletbeli tengely az északi féltekén Jeruzsálem városánál lép be a föld alá, s a Pokol lefelé egyre szűkülő körei tölcsérszerűen veszik körül. A Pokol feneke egybeesik a Föld középpontjával. Rend és hierarchia (rangsor) uralkodik a Pokolban. Dante a vétkek súlya szerint helyezi el a bűnösöket a Pokol egyre mélyebb köreiben aszerint, hogy milyen mértékben sértették meg az isteni és természeti törvényeket. Az első körben, a Pokol tornácán a jó szándékú kereszteslelkesek vannak: Arisztotelész, Homérosz, Euripidész stb. A második körben a szerelem bűnösei: Francesca da Rimini és Paolo stb.; a harmadik körben – a tivornyázók és torkosok; negyedikben – fősvények és uzsorások; ötödikben – haragosok; hatodikban – eretnekek; hetedikben – az erőszakoskodók (másokkal, önmagukkal, Istennel); nyolcadikban – kerítők és csábítók, hízelgők, varázslók, jószok, nyereszkesek, sikkasztók, képmutatók, rablók, tolvajok, rossz tanácsadók, viszályszítók, hamisítók; a kilencedikben – az árulók (Júdás, Brutus és Cassius stb.) bűnhődnek.

A túlsó, a déli félgömbön a világtengely keresztülhalad a tengerből kiemelkedő Purgatórium hegyének csonka kúpján (fennsíkján helyezkedik el a bibliai Édenkert), majd pedig elhagyva a Földet az égi Paradicsom koncentrikus köreinek (kilenc van ebből is) középpontján át az ég legfelső csúcsán eljut ahhoz a trónushoz, ahol a mindenséget megteremtő Istenség létezik. A Elő-Purgatóriumban tartózkodnak azok, akik gyónás nélkül haltak meg. A Tisztulás hegyén hét sziklaerkély (kör) fut körbe, ahol a hét főbűntől kell megtisztulni. Itt vezetnek a kevélyek, irigyek, haragosok, jóra restek, fősvények, torkosok, bujálkodók. A bűnösöknek a hegy csúcsára kell feljutniuk. Közben Vergilius elmarad Dante mellől, mert a világi hatalom képviselője csak idáig volt a kalauza. A költő végül felhág a Földi Paradicsom lépcsőjén és megpillantja Beatrice trónját. Innen már ő a kísérője. Dante is vezekel, új emberré válik.

A Paradicsom kilenc szférából (égből) áll. A különböző szférák, egek a bolygókhoz, illetve a Naphoz és a Holdhoz tartoznak. Az égitestekhez emberi tulajdonságok, erények, fogalmak kapcsol-

IRODALMI BARANGOLÁS

Miért nem tragédia, hanem komédia?

Dante művét *Commedianak* nevezte, s arra utalt, hogy a középkori poétika szerint minden alkotás, mely viszontagságokkal kezdődik, szerencsésen ér véget és a nép nyelvén íródik, *komédia*. Az olyan mű, mely eleinte csodálatos és nyugodt folyású, a végén szennyes, borzalmas, és latin nyelven íródott – *tragédia*.

Az *Isteni színjáték*ban több műfaj keveredik. Dante latinul kezdte művét, majd toszkán nyelvjárássá váltott, amely később az irodalmi nyelv alapja lett. Itália évszázadokig szétdarabolt volt, ennek következménye volt a számtalan nyelvjárás.

D. G. Rossetti:
Dante és Beatrice találkozása a
Paradicsomban, 1853

lódnak. Beatrice és Dante ide szárnyalnak fel. Dante mindegyik eget egy-egy bolygó köré helyezi el. Első – a Hold ege, második – a Merkúr, harmadik – a Vénuszé, negyedik – a Napé, ötödik – a Marsé, hatodik – a Jupiteré, hetedik – a Saturnusé, nyolcadik – az Álló csillagok ege, kilencedik – a Kristályég. A Paradicsom XXXII. éneke *A rózsaszirmok*, a keresztény szentek helye a Mennyországban.

A mű zárata az *Istenlátás*. A befejező részben nincs visszatekintés, a zárlat a célhoz érkezés. A cél nem más, mint a Szeretet örök törvényének megértése: *Csüggedtem volna, lankadt képzelettel, / de folyton-gyors kerékként forogott / vágyat és célt bennem a Szeretet, mely / mozgat napot és minden csillagot.*

A jellemek és jelenetek allegóriája. Bartolomeo della Scalához írott levelében Dante megjegyezte, hogy művét négy szempont szerint kell értelmezni. Az első, a szó szerinti, egyenes értelmezés. Második szempont, az *allegorikus*, az ábrázolt események, személyek vagy elvont fogalmak kapnak egy második, rejtett jelentést, értelmezést. Harmadik aspektus, az *erkölcsi*,

mely a lélek szenvedélyeit, tapasztalásait világítja meg, az embernek folyamatosan választania kell jó és rossz, élet vagy halál, Isten vagy ördög között. A negyedik szempont – *anagógikus* (gör. *felvezetés*), azaz *filozófiai*. A szerző ajánlásai értelmében a jellemeket és a jeleneteket is értelmezhetjük többféleképpen.

Dante valós és kitalált szereplőket vonultat fel a művében: bibliai alakokat, mitológiai hősöket, történelmi személyiségeket és a fantáziája szülte alakokat. Ennek a hatalmas apparátusnak köszönhetően egy korszak panorámáját tárja elénk társadalmi, történelmi és erkölcsi-filozófiai megvilágításban.

Dante művészetének egyik legfőbb erénye – realizmusa. Első volt az irodalomban, aki az embert, az emberiséget reálisan ábrázolta. A jó és a rossz szembenállását nem absztrakt módon, hanem a valós életből és a történelemből vett példákon keresztül mutatta be. A művészi ábrázolásnak valóságos csodája, hogy a költő minden felvillanó arcba egy egész emberi sorsot tudott sűríteni. Dante üzenete az utókornak: az emberi lélek végcélja a teljesség és a szeretet.

A KÖZÉPKORI HAGYOMÁNYOK AZ ISTENI SZÍNJÁTÉKBAN

Középkori hagyományok	Reneszánsz átértelmezésük a műben
A túlvilág bemutatása (kísértetek, misztérium stb.)	A hős túlvilági útja a valós élet fontos kérdéseire mutat rá
Az emberi sors eleve elrendeltségének eszméje, buzgó istenhit	Az ember szellemi tökéletesedésének eszméje, igazságkeresés
A Mindenható által teremtett egységes világ	Az Isten által teremtett világ bukásának gondolata. A világ fejlődésének lehetősége
A jellemek és jelenetek allegorikus tartalma	Az allegorikus ábrázolásmód a földi lét gondjait rejti el, társadalombírálat, az ember bűnössége
Keresztény szimbólumok	A keresztény szimbólumok az ember szellemi és a világ fejlődését, az igazságot hivatottak elősegíteni
A mozdulatlan világ képe	A világ mozgató ereje, Dante szerint a magas erkölcsi értékek
Az ember semmin sem tud változtatni a világban	Az ember lelki nagyságának dicsőítése, erkölcsi felelősségtudata az életében és a társadalomban végbe-menő változásokért

ISTENI SZÍNJÁTÉK (1307–1321)

Hösköltemény

(Részletek)

POKOL (INFERNO)

Kiegészítés

Első ének

Az *Isteni színjáték* első énekének hőse maga Dante, az emberiség jelképes képviselője, de nem földi lény, szellem. 35 éves korában, az *emberélet felén* (Dante idejében az átlagéletkor 70 év volt) eltévedt az élet *nagy sötétlő erdejében*, ebben a sűrű, kusza, vad vadonban, mivel elvesztette és elhagyta Beatricét, a tökéletességet. A világos utat keresi. Fel akar jutni az erény dombjára, de útját állja három vadállat: a kék tarka párdúca, a góg és az erőszak oroszlánja, s a kapzsiság vézna, örökké éhes nőstényfarkasa. A három vadállat a Firenzét dúló szenvedélyeket és a költő ellenfeleit jelképezi. A költő már-már kétségbeesik, amikor segélykiáltására egy árny jelenik meg: Vergilius, akit Beatrice küldött, hogy legyen segítségére az utat tévesztett, sírva kesergő léleknek. (Vergiliust pogány szentnek tartották a középkorban, aki megjósolta a Messiás eljövételét.) Vergilius megígéri Danténak (azaz a lelkének), hogy elvezeti a Paradicsomig, Beatricéhez, de előbb meg kell járniuk a túlvilágot, előbb a Poklot, majd a Purgatóriumot.

A sötét erdőben

Az emberélet útjának felén egy nagy sötétlő erdőbe jutottam, mivel az igaz utat nem lelém. Ó, szörnyű elbeszélni mi van ottan, s milyen e sűrű, kúsza, vad vadon: már rágondolva reszketek legottan. A halál sem sokkal rosszabb, tudom. De hogy megértsd a Jót, mit ott találtam, hallanod kell, mit láttam az uton. Akkortájt olyan álmodozva jártam: nem is tudom, hogyan kerültem arra, csak a jó útról valahogy leszálltam. De mikor rábukkantam egy hegyaljra, hol véget ért a völgy, mély, mint a pince, melyben felébredt lelkem aggodalma, a hegyre néztem s láttam, hogy gerince már a csillag fényébe öltözött, mely másnak drága vezetője, kincse. Igy bátorságom kissé visszajött, mely távol volt szivemből teljes éjjel, melyet töltöttem annyi kín között. És mint ki tengerről jött, sok veszéllyel, amint kiért lihegve, visszafordul, még egyszer a vad vízen nézni széllyel: úgy lelkem, még remegve borzalomtul végignézett a kiállt úton újra, melyen még élve senkisémet jutott túl.	Majd fáradt testemet kissé kifujva megint megindulnék a pusztá lejtőn, mindég alsóbb lábam feszítve súlyra. És im, amint meredni kezdte lejtőm, egy fürgé, könnyű párdúc tűnt élembe szép foltos bőrrel, csábosan, megejtőn. S nem tágított utamból tarka képe, inkább elzárta s úgy előmbe hágott, hogy futni fordultam már, visszalépve. De hajnal aranyozta a világot s feljött a nap azon csillagsereggel, mely véle volt, midőn e szép csodákat megmozdítá Isten az első reggel: úgy hogy nekem reményt az ellenségre vínom párduccal s tarka szörnyeteggel adott az óra s évszak édessége: de jaj! a félelem megint leláncolt, feltűnően egy oroszlán szörnyű képe: mely emelt fővel közeledni látszott s dühös éhséggel zsákmányát kereste, úgy hogy a lég tőle remegni látszott. S egy nőstényfarkas, melynek vézna teste terhesnek tűnt föl minden céda vággyal s ki miatt lőn már annyi népnek veszte. Ez megbénított olyan bénasággal, hogy elvesztém a magasság reményét a láttából eredő gyávasággal.

És mint ki lesné kocka nyereségét
ha jó a pillanat, mely vakra forgat,
búsán átkozza játékos merényét:

olyanná tön engem e nyugtalan vad,
mely újra elűzött a magasságtól
ama vidékre, ahol a nap hallgat.

És míg így én, távol a napvilágtól
tépődtem: im valakit mintha látnék:
rekedtnek tünt fel hosszú némaságtól.

Jött a nagy pusztában; s én rákiálték
amint megláttam: „Könyörülj meg rajtam,
akárki vagy, igaz ember vagy árnyék!”

Felelt: „Nem ember, ember régen voltam.
Szüleim Mantovából mindaketten
lombardok voltak: de már rég megholtam.

Bár későcskén, *sub Julio* születtem,
jó Augustus alatt Rómában éltem,
hívén a régi, hazug istenekben.

Költő valék és versben elregéltem,
mint menekült, míg nagy Ilion égett,
Anchises jámbor magzata az éjben.

De mondd, mi hajt a völgybe vissza téged?
Mért nem törekszel fel a szép halomra,
melyen kívül nem lelhetsz üdvösséget?”

„Vergiliusz vagy hát s ajkadról omla
ama hatalmas ének égi vize?”
feleltem s szégyen szállt a homlokomra.

„Ó, minden költők dicsősége, dísze,
ki könyved oly buzgón szereti régen,
legyen mostan kegyedben némi része.

Mesterem, mintaképem vagy te nékem,
te vagy csupán, kitől örökbe kaptam
a zengzetes szót, mely ma büszkeségem.

Látod előttem milyen szörnyü vad van,
védj tőle híres bölcs, mert szembeszállni...
vérem remeg a pusztá gondolatban!”

„Tenéked másik úton kell ma járni,”
felelt midőn meglátta, hogy sirok,
„ha nem akarsz e vad helyen megállni:

mert ez a szörny, kitől könnyed csorog,
útjába állna, bárki közelednék,
úgy hogy halála lenne e birok.

És oly gonosz, hogy sohse csöndesednék,
rossz vágyának sohsem elég a kár
s evés után csak annál éhesebb még.

Sok állat van, kihez nősténynek áll
és még több fog ennekutána lenni,
míg eljő, ki megölje, az Agár.

Ez nem kíván földet, sem ércet enni,
hanem erényt, bölcsességet, szerelmet
s Feltro s Feltro között fog megjelenni.

Itáliának üdvöt hoz s kegyelmet,
kiért harcolt Turnus s a szűz Camilla
s Euryalus és Nisus, társa mellett.

Minden városon által üzi, vijja
e rossz vadat, míg a pokolba szálland,
honnét az ős irigység fényre hívta.

Miért is úgy hiszem, javadra váland,
ha most követsz és az én vezetésem
utat neked az örök helyre tárand,

hol elszorúlsz majd annyi szenvedésen,
láltán a sok keserves antik árnyak
s az új halált kívánó bús nyögésen.

Onnan azokhoz mégy, kik bízva várnak
a tűzben is, mert egykor, úgy remélik,
– bármikor, – a boldog seregbe szállnak.

S ha te is vágysz felhágni majd az égig,
lesz egy lélek, ki méltóbb nálam arra,
vele hagylak, nem kísérhetlek végig.

Mert a Császár, kinek fenn áll hatalma,
általam (mert törvénye ellen éltem)
nem engedi, hogy nyílna birodalma.

Úr mindenütt s ott kormányoz az égben,
ó, boldog, kit oda választ az üdvre,
hol városában ül királyi székben!”

S én szóltam: „Költő, kérlek könyörögve
azon Istenre, kit te nem ismertél,
hogy ne jussak ennyi kínra se többre,

hogy ahova ígérted, elvezetnél,
hogy lássam a szent Péter kapuját
s a szörnyü jajt a kárhozott seregnél.”

Elindult és én követtem nyomát.

(*Babits Mihály* fordítása)

Dante az *Isteni színjáték*ban a középkori vallás tanai alapján szabja ki a halottak túlvilági sorsát: az örök büntetést vagy az örök üdvösséget. A Pokol második köre a szerelem bűnöseit fogadta magába. Itt van Szemiramisz, a mitikus asszír-babiloni királynő, Ninosz király özvegye, aki törvényben rendelkezett a rokonok közti házasságkötés engedélyezéséről (történelmi mintául a Kr. e. IX. században élő asszír királyné – Sannuramat szolgált). Dante hazugnak nevezi, és örök gyötrelemre kárhoztatja. Didóval, Karthágó királynőjével, Sychaeus özvegyével is itt találkozunk. Ő is a *szerelme boldogtalan áldozata*, máglyán égette el magát, miután szerelme, Aineiasz elhagyta. Egyiptom királynéja, Kleopátra, Iulius Ceasar kedvese, majd Marcus Antonius (Kr. e. 69–30) felesége is itt bűnhődik. Miután Octavianus foglyul ejtette, mérges kígyóval maratta meg magát, így vetett véget az életének. Ott volt Heléna, *ki miatt csatázott / ádáz kora, ott volt a nagy Achilles, / kit végre is szerelme leigázott*. A Pokol második körében találkozik Dante a trójai háború dicső hőseivel, Akhilleusszal és Hektórral. De a XII. század leghíresebb regényének hőse, Trisztán is itt van. Bűne, hogy Márk király feleségével folytatott viszonyt. A bűnösök között Dante kortársakat is talál: Francesca da Riminit és Paolót. Danténak elmesélik szerelmük, bűnük, haláluk történetét. Az ötödik énekben a két fiatal szerelmének története valós. Guido da Polenta lányát, Francescát kb. 1275-ben erőszakkal kényszerítette csúf és sánta férjéhez, Giovanni Malatestához, pedig férje fivérét, Paolót szerette. Amikor Giovanni rájött, hogy felesége öccsét szereti, mindkettőjüket megölte.

A Szerelme halottjai

- Igy másba szálltam át az első körből,
kevesebb hely van kerítve e mással
s annál több fájdalom, mely jajba föltör.
- Itt Minos, szörnyű fogcsikorgatással
áll, bűnt kutat, szélén a bemenetnek,
ítél, parancsol, farkcsavargatással.
- Úgy értem, hogy akik bűnre születnek,
elébe jutva, bűnüket kihírlik,
s ő, ismerője minden csunya tettnek,
nézi, pokolnak mely helyére illik
és annyiszor csavarja körbe farkát,
ahányadik pokol, bűnére, nyílik.
- Mindég előtte népet látni tarkát
s mind hozzá sorban ítéletre tart,
szól, hall, aztán útra készíti sarkát.
- „Ó, te, kit befogadt e szörnyű part” -
szólt Minos, amint közelébe jöttem,
pihentetvén a szörnyű hivatalt, -
- „lásd, hogy jutsz beljebb s kibe bízol itten?
Ne csaljon az meg, hogy a kapu széles.”
És szólt vezérem, ki sohase retten:
- „Mit zúgsz? Nincs szavad útja végzetéhez:
igy akarják ott, ahol szigorú törvény,
bármit akarnak - és többet ne kérdezz!”
- Most kezdődött a mélységből kitörvén
hallani jajgatás; oly helyhez értem,
hol ezer hang sírt, a fület gyötörvén.
- Most minden fénytől néma helyhez értem,
mely, mint a tenger a viharba’, zúgott,
mint tenger, zúgott, ellenséges szélben.
- Pokol szélvész, mely sohase nyugodt,
itt örvényében vitt sok béna lelket
s gyötörve őket és forgatva búgott.
- Mihelyt csapatjuk az ürhöz közelgett,
vad jajgatásba tört ki s káromolva
Istennek örök erejét, kesergett.
- Megtudtam, hogy olyanra háramolna
e büntetés, ki vétkezik a húsban
és kéjt keres, bár abból kára volna.
- S mint madarak, ha hűvös és borus van,
telt tág csapatban szállnak, seregélyek,
úgy itt e szélben, zordban, háborusban,
fel és le, tél-túl leng a sok rossz lélek
s mind tudja jól, hogy többé - nem nyugalmat,
de még csak egy kis enyhülést sem ér meg.
- S mint búsan szólva szállnak őszi darvak
légben magukból hosszú sort kötözvén:
úgy sírtak itt ez árnyak únt siralmat,
a mondott forgatagban szállva görbén.
És én kérdeztem: „Mester, kik lehetnek,
kiket úgy ostoroz e szennyes örvény?”
- És ő felelt: „Vezére e seregnek,
amelyről benned tudni kelt kívánság,
császárnője volt soknyelvű tömegnek.
- Míg élt, a bujaságnak járta táncát,
s ezért rendelte: »illik, ami izlik«,
hogy életének kisebbitse gáncsát.
- Ez Semiramis, akit tudniillik
férje Ninus hagyott a trónon hátra,
merre ma szultán birodalma nyílik.

Ott jó, kit Aeneásért ölt a máglya,
mert holt Sychaeus ellen élni lázadt,
utána jó a kéjes Kleopátra.”

Ott volt Heléna, ki miatt csatázott
ádáz kora, ott volt a nagy Achilles,
kit végre is szerelme leigázott.

Láttam Párist, Trisztánt s megannyi híres
árnyat ujjal mutatva, mint kinek
szerelme miatt lett halála véres.

És hallva sorban hogy nevezi meg
költöm a régi daliákat, nőket,
érzém, szememben részvétkönyv remeg.

És kezdtem: „Mester, ama szeretőket
hadd szólítsam meg, kik ott messze járnak
s úgy látszik, a szél viszi könnyen őket.”

S felelte: „Lesd ki, mikor erre szállnak,
és kérjed ama szerelem nevében,
amely röpíti őket - erre várnak.”

Mihelyt a szél közelre hozta szépen,
szóltam hozzájuk: „Ó, szomorú lelkek,
jertek felénk, ha Más se tiltja épen.”

Miként a gerle, melyet vágya kerget,
száll egyenest a légen át az édes
fészek felé s szárnyat vígan emelget:

úgy e szerelmi pár felénk a vészes
légben elválva Dido csapatától
hálával jött a részvevő beszédhez.

„Ó, jóságos lény, nyájasszavu, bátor,
ki eljössz égő legünkbe a földről,
amely még nedves vérünk bíborától:

ha nem volna imánk az égi körtől
elzárva, kérnök, legyen béke rajtad,
ki szánod a kint, mely ajkunkra föltör.

Hallani vágysz vagy szólni akar ajkad?
beszélünk mi, vagy figyelünk igédre,
amíg a szél, mint most egy percre, hallgat.

Ott születünk, ahol a partvidékre
leszáll a Pó és a tengerbe tér meg,
hogy társaival békét lelne végre.

Szerelmem, gyenge szívnek könnyü méreg,
társamat vágyra bujtá testemért, mely
oly csúf halált halt - rágondolni félek.

Szerelmem, szeretettnek szörnyű métely,
szívemet is nyilával úgy találta,
hogy látod, itt se hágy keserve még el.

Szerelmem vitt kettőnket egy halálba,
ki vérünk ontá, azt Kaina várja.»
A gyászos pár ily szavakat kiálta.

S míg hallgaték e gyötörtök szavára,
lenéztem s ajkamon kitört a sóhaj
s a költő kérdé: „Szivedet mi vájja?”

S felevén néki, mondtam ekkor: „Ó, jaj!
Hány édes gondolat vihette őket
a kínos útra, mennyi titkos óhaj!”

S újra megszólítám a szenvedőket
s kezdém: „Francesca, bánatod reám oly
érzéseket hoz, hogy a könny erőtet...”

De mondd: a sóhajok korában Ámor
hogyan lett megismerni bátorítód,
minő az édes vágy, a kétes mámor?”

És ő felelt: „Nincs semmi szomorítóbb,
mint emlékezni régi szép időre
nyomorban: ezt jól tudja bölcs tanítód!

De ha oly nagyon vágyasz ismerni dőre
vágyunk csiráját, úgy teszek, habozva,
mint aki szól és sír hozzá előre.

Egy nap, miketten, egy könyvet lapozva,
olvastunk benne Lancelotto rejtett
szerelméről, nem is gondolva rosszra.

Szemet ez gyakran szememen felejtett
s arcunk az olvasásba belesápadt;
de főleg egy pont lett, amely megejtett.

Az Isteni színjáték ukrán fordításai

Dante hatalmas művét ukránra a XIX. század végén – a XX. század elején kezdték el fordítani. Elsőként *Pavlo Stokalko* atya ültette át az *Isteni színjátékot*, sajnos ez a munka elveszett. Később *Ivan Franko*, *Volodimir Szamijlenko*, *Vaszil Barka*, *Mihajlo-Draj Hmara* és más írók fordítottak énekeket a műből, azonban ezek sem maradtak ránk.

Az első teljes fordítás 1950-ből *Petro Karmanszkij* nevéhez kapcsolódik (csak 1956-ban jelent meg nyomtatásban az első része Makszim Rilszkij szerkesztésében). 1976-ban *Jevhen Drobjazko*, 2013–2014-ben pedig *Makszim Sztriha* fordította le a teljes művet ukránra. Magyarul *Babits Mihály* nagy művészi gonddal és elmélyüléssel készült, tartalmilag és formailag tökéletes fordításában élvezhetjük.

Szent mosolyáról olvasván a vágynak,
mely csak egy csókra szomjazik bolondul,
ez, aki tőlem többet el se válhat,

ajkon csókolt, remegve izgalomtul.
Igy Galeottónk lett a könyv s írója.
Aznap többet nem olvasánk azontúl.”

Amíg az egyik lélek ekként szóla,
a másik zokogott, hogy úgy éreztem
mint akinek elhal egész valója,
és mint valami holttest, földre estem

... ajkon csókolt, remegve izgalomtul.
Igy Galeottónk lett a könyv s írója.
Aznap többet nem olvasánk azontúl.”

Amíg az egyik lélek ekként szóla,
a másik zokogott, hogy úgy éreztem
mint akinek elhal egész valója,
és mint valami holttest, földre estem.

(Babits Mihály fordítása)

KOMPETENCIA- FORMÁLÓDÁS

Tájékozottság. 1. Fogalmazzatok meg az *Isteni színjáték* eszmei mondanivalóját! 2. Mi a szerepe Dante Alighierinek a világirodalom történetében és az olasz nemzeti nyelv megteremtésében? 3. Bizonyítsátok, hogy az *Isteni színjáték* lírai-epikai hősköltemény! Milyen hagyományokat követett, amikor komédiának nevezte művét? **Olvasói tevékenység.** 4. Keressetek az Első énekben Vergilius életére és munkásságára vonatkozó tényeket! 5. Magyarazzátok meg az Első énekben olvasható jelképek értelmét: *sötét erdő, párduc, oroszlán, farkas*! 6. Válasszátok ki azokat a szavakat a felsorolásból, amelyek Dante hősére illenek: *költő, kézműves, filozófus, Dante, lélek, mester, földi ember, nemes, földműves*! **Emberi értékek.** 7. Mi a célja Dante túlvilági útjának? 8. Bizonyítsátok, hogy Dante, a költő lezárja a középkor korszakát és új korszakot nyit, a reneszánszt! **Kommunikáció.** 9. **Vitátéma:** szerintetek miért vesztette el az eszméletét Dante, miután meghallgatta Francesca és Paolo történetét? **Állampolgárok vagyunk.** 10. Ha Dante napjainkban élne, szerintetek a Pokol melyik körébe helyezné kortársainkat? Magyarazzátok meg, miért! **Modern technológiák.** 11. Rajzoljátok le az *Isteni színjátékban* vázolt világ felépítését! Értelmezzétek ezt a felfogást, és hasonlítsátok össze mai ismeretünkkel a világ felépítéséről! 12. Hallgassátok meg az interneten P. Csajkovszkij *Francesca da Rimini* című szimfonikus művét! Hogyan hatott rátok ez a zene? **Alkotói önkifejezés.** 13. Írjatok fogalmazást *A szerelem vitt kettőnket egy halálba...* címmel! **Vezetők és társak.** 14. **Csoportmunka.** Képzeljétek el, hogy szócikket kell írnotok az *Isteni színjátékot* értelmező enciklopédiába. A következő címszavakat kell kidolgoznotok: 1) antik szereplők; 2) keresztény alakok; 3) történelmi személyiségek; 4) önéletrajzi vonatkozások a műben. **Környezet és biztonság.** 15. Danténak megvolt a saját terve a világ és az emberiség megmentésére. Hogy gondoljátok, alkalmazható-e ez a mai modern világunkban? **Az életre készülünk.** 16. Hogyan értelmezték a bűn fogalmát?

ÖSSZEGZÉS

- Dante két korszak határán áll: lezárja a középkort és nyitja a reneszánsz korszakát.
- Az *Isteni színjátékban* a hős túlvilági útjáról olvashatunk, nagyszabású vízió keretében járja be a hős a keresztény vallás túlvilági tartományait. Egész útja során azonban földi gondok és szenvedélyek izzanak benne.
- Dante hősének célja a lelki megtisztulás, a teljesség és a szeretet.

DANTE ISTENI SZÍNJÁTÉKA A KÉPZŐMŰVÉSZETBEN ÉS A ZENÉBEN

Az emberi élet értelmének keresése Dante *Isteni színjátékában* meghihlette a művészeket a későbbi századokban.

Domenico di Michelino 1465-ben festett műve Dantét ábrázolja a Pokol kapujában, kezében az *Isteni színjátékot* tartja.

D. di Michelino.
Firenzei székesegyház, 1465

E. Delacroix: Dante bárkája
(Dante és Vergilius a Pokolban),
1822. Párizs, Louvre

S. Dalí. Illusztrációk Dante
Isteni színjátékához, 1950–1960

A XIX. századi francia festőművész, **Eugène Delacroix** *Dante és Vergilius a Pokolban*, vagy másképp *Dante bárkája* című festményén azt a jelenetet ábrázolja, amikor Dante és Vergilius átkel az élet szenvedéseit jelképező tengeren. Harcuk és végül sikeres átkelésük jól tükröződik a két költő magabiztos tartásában, határozott tekintetében és mozdulataiban. A színek és az ábrázolás minden apró eleme a művészet mindenek feletti erejét hirdeti.

A grafikus művészet csúcását a XX. századi spanyol szürrealista **Salvador Dalí** Dante Alighieri *Isteni színjátékának* színes fametszet-illusztrációi képezik, melyekből 100 darab színes grafikai változatot készített (1950–1960). A sorozatban a középkori világkép túlvilági rétegeiben bolyongó lélek tapasztalatainak a kivetülései jelennek meg, Dalí szürrealisztikus fantáziavilágán és a tudattalan jelképes tartalmain keresztül.

Melyik alkotás tetszik nektek a legjobban? Mondjátok el a véleményeteket!

A XIX. század egyik legnagyobb magyar zeneszerzőjének, **Liszt Ferencnek** a munkásságában jelentős helyet foglalt el az *Isteni színjáték*. Dante művéhez *Dante olvasása nyomán* alcímmel 1849-ben megkomponálta a *Dante-szonáta* című zongoraművét, majd 1857-ben a *Dante-szimfóniát*. Liszt a szerelmet, mint a legnemesebb érzések egyikét dicsőíti a szonátában.

A kiemelkedő ukrán származású orosz zeneszerző, P. Csajkovszkij szimfonikus költemény-fantáziát írt zenekar számára *Francesca da Rimini* címmel, aki Dante Poklának egyik „bűnöse”. A darab ősbemutatója 1877-ben volt Moszkvában.

W. von Kaulbach:
Liszt Ferenc,
1856

M. Kuznyecov:
P. Csajkovszkij,
1893

Hallgassatok meg egy részletet P. Csajkovszkij *Francesca da Rimini* című darabjából! Milyen hatással volt rátok? Dante szövegéhez kapcsolhatók?

ANGLIA

AZ ANGOL RENESZÁNSZ

Az angol reneszánsz teremtette meg azt az életképet, melyet áthatnak a szenvedélyes szerelem, a bujaság, az ellenállhatatlan érzések és a mindennapok gondjai.

Z. Kiriljuk

A humanista kultúra előfeltételei Angliában már a XIV. században kialakultak. Az angol reneszánsz fejlődésére számos történelmi esemény volt hatással: a százéves háború (1337–1453), a rózsák háborúja (1455–1485), népfelkelések, reformáció. Az angol irodalom akkoriban nem fejlődött, mivel a középkorban a normann megszállás után a hivatalos nyelv Angliában a francia lett, a nép pedig az angolszász dialektusait használta.

Az angol irodalmi nyelv fejlődését a londoni dialektus befolyásolta, ami majd a reneszánsz idejében az irodalmi nyelv alapjául szolgált. Az angol reneszánsz irodalom atyjának *Geoffrey Chaucer* (kb. 1340–1400) tekintik. Dantéhoz hasonlóan ő is korszakhatáron tevékenykedett, alkalmazta a középkori hagyományokat, az irodalmi örökséget, ugyanakkor már formálódott az új reneszánsz látásmód munkásságában. Az ember iránti figyelem, együttérzés, belső világának részletes felfedése G. Chaucer munkáiban bizonyítja az angol irodalom új korszakba lépését.

Az átmeneti korszak egyik jelentős képviselője *Thomas Malory* (1416–1471), az *Arthur király halála* című regény szerzője. Malory összegyűjtötte

G. Chaucer
a *Canterbury mesék*
címlapja, 1478

A Globe Színház

IRODALMI BARANGOLÁS

Az angol reneszánsz figyelemreméltó érdekességei közé tartoztak a nyilvános, illetve népszínházak. Állandó társulattal és színházi szerzőkkel rendelkeztek, akik gyakran játszottak is. A társadalom minden rétege számára elérhetőek voltak ezek a színpadi produkciók. Az akkori cenzúra tiltotta, hogy kortárs történeteket adjanak elő, de a darabok nagy része mégis érintette az akkori társadalmi problémákat. A színpadi produkciók a templom- vagy vásártéren, esetleg nagyobb fogadók udvaraiban találtak otthonra. Londonban csak 1576 után épültek kizárólag színházi előadás céljára épületek, rendszerint fából, a külvárosban. Építészeti megoldásaikban a fogadók jellegzetes vonásait idézték. Emeletes, sokszögű vagy kör alakú épületek voltak, középen nyitott udvarral. Az első londoni színház neve *Theatre* (1576). James Burbage (maga is színész) kezdeményezte az építkezést, s nagyúri támogatók anyagi hozzájárulásával készült. Számtalan követte a következő két évtizedben: *Curtain*, *Rose*, *Swan*, a *Globe Színház* (1599), a *Hope Színház* (1613). Közülük a leghíresebb az Erzsébet korabeli *Globe Színház* volt, szorosan összefügg Shakespeare nevével. Színháza, a *Globe* (földgolyó) nevet viselte Herculesre utalva ezzel, aki a földgolyót tartja a vállán. Maga az épület kör-, illetve nyolcszög alakú fedetlen deszkaépület volt. Shakespeare a színház számára 37 darabot írt. Az akkori hagyományoknak megfelelően általában történelmi témát dolgozott fel, de a problémafelvetés mindig aktuális volt. A shakespeare-i hősök a széles néptömegek számára érthető nyelven beszéltek és mindig a helyzetnek megfelelően cselekedtek. Shakespeare-nek, a tehetséges tragédiaszínész Richard Burbagének, és a többi színész játékának köszönhetően a *Globe* Anglia leghíresebb színháza volt. 1612-ben Shakespeare hirtelen elhagyta Londont. Egy esztendő múlva, 1613. június 29-én a londoni *Globe Színház* a *VIII. Henrik* című darabban eldördülő ágyúlövés következtében kigyulladt. Az épület a náddal bevont tető miatt pillanatok alatt a tűz martalékává vált több Shakespeare-kézirattal együtt.

íff. Hans Holbein:
Thomas More portréja, 1527

Arthur királynak és vitézeinek, a kerekasztal lovagjainak történetét. Arthur királyt Európa uraként mutatja be az író, de a lovagság intézménye pusztulóban van az állandó acsakodások miatt. Ezzel a művel sajátos búcsút int az író a középkori lovagi kultúrának.

A korai angol reneszánsz meghatározó egyénisége *Thomas More*, a híres *Utópia* című könyv szerzője, melyben a polgári utópista szocializmus első koncepciója jelent meg.

Az angol reneszánsznak gazdag a prózája, szerelmi költészete, de a legjellegzetesebb műfaja a dráma. Az angol reneszánsz az európai drámairodalom egyik legfényesebb korszaka. Kollektív szórakozása volt ennek a kornak a színház. Idővel a középkorban elterjedt moralitás-, misztériumjáték és mirákulum (középkori drámai és színpadi műfajok, melyek rendszerint valamely erkölcsi tételt illusztráltak allegorikus alakok segítségével, dramatizált prédikációknak is felfoghatók) átadta helyét a drámaírók által alkotott műveknek. Így az angol nyelvű drámairodalom legnagyobb alakjának, *William Shakespeare*-nek (1564–1616). Említést kell tennünk itt *Christopher*

Marlowe-ról (1564–1593), Shakespeare elődjéről, aki elsőnek teremtette meg az új reneszánsz drámát. Hatalmas hőseiben az a vad és mértéktelen szenvedély tombolt, amely neki is végzetét okozta. Ő ábrázolta először színpadon a hatalomvágyat és az örök emberi bűnöket, egyszersmind ő alkotta meg a mindehhez illő nagyszabású költői nyelvet. Leghíresebb műve, a *Doctor Faustus*, de jelentős *A máltai zsidó* és a *Nagy Tamerlan* című drámája is. Akadnak olyan irodalomtudósok, akik úgy vélik, hogy számos Shakespeare-mű szerzője Marlowe volt. Ez csak az egyik változata az úgynevezett „shakespeare-i kérdés”-nek.

Az angol színház a reneszánsz korban gyakran volt a politikai és más, egymással szemben álló csoportok vitáinak színhelye. Idővel ezeknek a szóváltásoknak köszönhetően a XVII. század közepére a színházak nehéz helyzetbe kerültek. 1642-ben az angol parlament határozata értelmében minden színházi előadást betiltottak. A színészeket üldözték és nyilvános büntetést szabtak ki rájuk. A színházi élet hanyatlása, a kéziratok megsemmisítése magyarázza, hogy Shakespeare életével és munkásságával kapcsolatban még mindig sok a fekete folt. Csak a XVIII. században beszélhetünk a színház újjászületéséről. Ekkor kezdték újra tanulmányozni az angol reneszánsz drámairodalom legzseniálisabb írójának, Shakespeare-nek az irodalmi hagyatékát is.

KOMPETENCIA- FORMÁLÓDÁS

Tájékozottság. 1. Határozzátok meg az angol reneszánsz korszakhatárait és képviselőit! 2. Milyen műnemek és műfajok fejlődtek ki az angol reneszánsz korszakában? **Modern technológiák.** 3. Választás szerint, az internet segítségével készítsetek egy összeállítást az angol reneszánsz kultúra egyik képviselőjéről! Alkalmazzátok az eddig megszerzett ismereteiteket az itáliai, angol és ukrán irodalomból! **Vezetők és társak.** 5. **Csoportmunka.** Készítsetek beszámolót az angol reneszánsz korának történelmi eseményeiről: a) a százéves háború; b) a rózsák háborúja; c) reformáció; d) a színházi előadások betiltása! **Az életre készülünk.** 6. Fogalmazzátok meg, milyen szerepet játszik a színház a mai modern ember életében és a társadalomban? Mi a véleményetek a legutóbb meglátogatott színház műsorrendjéről (repertoár)? Ajánljatok 1–2 olyan művet, amely érdekelné a mai ifjúságot! Választásokat indokoljátok meg!

William Shakespeare

1564–1616

Shakespeare győzött meg minket arról, hogy az emberi szív határtalan, mélysége és gazdagsága nem mérhető a világűr végtelenségéhez sem.

Ralph Emerson

W. Shakespeare-ről nagyon keveset tudunk. Azok az adatok, melyek fellelhetők, gyakran bizonytalan forrásúak mind születésével, mind házasságával és drámaírói sikereivel kapcsolatban.

William Shakespeare 1564. április 23-án született *Stratford-upon-Avonban* (Anglia). A család legidősebb gyermeke volt. Apja, John Shakespeare jómódú iparos, a kesztyűkészítők céhének tagja, később a város polgármestere. Anyja, Mary Arden nemesi családból származott. Testvérei közül három öccse és egy húga élte meg a felnőttkort. Shakespeare iskolai tanulmányait a közép-angliai kisvárosban végezte. A feltételezések szerint tanulmányait nem fejezte be, a család anyagi helyzetének megrendülése miatt dolgozni kényszerült. A feljegyzések szerint eleinte mészárossegédként dolgozott, majd iskolamester is volt. Annyi bizonyos, hogy 1582-ben feleségül vette egy farmer nála nyolc évvel idősebb lányát, Anne Hathawayt, aki három gyermeket szült az elkövetkező években.

A 90-es évek elején már Londonban találjuk. Nem tudni, hogyan szánta rá magát a kockázatos vállalkozásra. Úgy hírlett, vadorzás miatt gyúlt meg a baja a helybeli földbirtokossal. Londonba érkezése után a színházba érkező nemesek lovaira vigyázott, majd színházi segéd, másoló, színész, dramaturg, végül drámaíró és az időközben felépülő *Globe Színház* egyik tulajdonosa lett. Drámaírói karrierje is felfelé haladt. Az Erzsébet halála után trónra lépő I. Jakab a *Királyi Társulat* elismerő címet adományozta Shakespeare-nek és társulatának. Shakespeare ekkor színpadi szerzőként és vállalkozóként is sikerei csúcsán állt. Shakespeare pénzzel támogatta a Globe építkezését, a majdani bevétel tíz százaléka illette meg mint résztulajdonost és legfőbb részvényest.

Drámaírói karrierje felfelé haladt. 1597-ben megvette családjának Stratford egyik legjobb házát. Több telket, birtokot, apjának nemesi levelet vásárolt. A Globe Színház mutatta be az *Ahogy tetszik* (1599) és a *Vízkereszt* (1599) című vígjátékát; a *IV. Henrik* (1597) és az *V. Henrik* (1598) című tör-

A shakespeare-i dramaturgia újszerűsége

A shakespeare-i színház gyökeresen eltért a görög dramaturgia hagyományaitól, de sokféle forrásból merített és felhasználta kortársai drámatechnikai és dramaturgiai újításait is. Miben tér el az elődöktől? 1. Drámáiban nem konkrét emberekről konkrét szituációban esik szó, hanem kítágul tragédiáinak világa. Az élet különböző aspektusait ábrázolja. A drámai szöveg akár direkt, akár metaforikusan rendkívül információgazdag (pontosítja a helyszínt, időpontot stb.). 2. Shakespeare hősei nem hétköznapi emberekként élnek és gondolkoznak, hanem annak megfelelően, milyen eszmét képviselnek: jó vagy rossz, szerelem vagy gyűlölet, kegyetlenség vagy könyörület, cselekvés egy magasabb elv érdekében vagy ellenében. 3. A shakespeare-i drámákban az epikus és lírai hangnemek keverednek. Egy-egy érdekes esemény elbeszélésekor monológok vagy párbeszéd, természetleírások vagy szerzői megjegyzések vannak beiktatva, így a hősök belső vívódásait, lelki-érzelmi világát jobban megvilágítja az író. 4. A shakespeare-i hősök (Rómeó és Júlia, Hamlet, Lear király stb.) sokoldalú, árnyalt jellemek, valódi konfliktusba keverednek a rossz megtestesítőivel, komoly megpróbáltatásokat állnak ki, meghalnak az elveikért, de megmaradnak tiszta, őszinte embereknek, diadalmasodnak, de csak a halálban.

Shakespeare még valószínűleg életében készült portréje.
1610

ténelmi drámákat; a *Hamlet* (1603), *Othello* (1604), *Lear király* (1605), *Macbeth* (1606) című ismert tragédiákat és az ókori Róma történelmét feldolgozó darabokat: *Julius Caesar* (1599), *Antonius és Kleopátra* (1607).

1610-ben váratlanul távozott Londonból, és végleg hazaköltözött Stratfordba. Ott néhány romantikus drámát és tragédiát írt még: *Cymbeline* (1609), *Téli rege* (1610), *A vihar* (1611).

1616. április 23-án, 52. születésnapján Stratfordban érte a halál. Itt is van eltemetve. Sírhelye zarándokhely.

W. Shakespeare drámáit *Leonyid Hrebinka*, *Makszim Rilszkij*, *Hrihorij Kocsur*, *Irina Sztesenko* és mások fordították ukránra.

SHAKESPEARE HÁROM ALKOTÓI KORSZAKA

1590–1600 Első korszak	1601–1608 Második korszak	1609–1612 Harmadik korszak
Tévedések vígjátéka, A két veronai nemes, Szentivánéji álom, Sok hűhó semmiért, Rómeó és Júlia stb.	Hamlet, dán királyfi, Othello, Lear király, Macbeth, Antonius és Kleopátra stb.	Periklész, Téli rege, Vihar stb.

HAMLET, DÁN KIRÁLYFI. Amlethi herceg legendája. Mint ismeretes, Shakespeare hősei nem kitalált személyek, hanem krónikák és legendák szereplői. Shakespeare sohasem járt Dániában, színháza társulata vendégszerepelt ott, s magukkal hozták Amlethi legendás történetét, melyet Saxo Grammaticus XIII. századi történetíró a *Dánok történelme* című művében rögzített.

Grammaticus írása szerint Jutlandia királyát saját testvére, Feng megölte, majd özvegyét feleségül vette. Amlethi, a fiatal herceg meg akarja bosszulni apja halálát. Hogy időt nyerjen, és ne keltsen gyanút, örülnék tettei magát. Ha jobban odafigyelt volna a környezete Amlethi beszédeire, észrevehette volna a rejtett utalásokat, célzásokat, de senki sem törődött az örült mondandójával. Feng barátja bizonyosságot akart szerezni Amlethi örülségéről, de a herceg megölte őt. Mindenkit félrevezetett, feleségül vette az angol király lányát és visszatért Jutlandiába. A záró jelenetben megöli Fenget és az összes udvaroncot, akik elárulták őt és az apját.

Ahogy látjuk, a középkori Amlethi határozott, kegyetlen ember, célját bármi áron el akarja érni. A bosszúállás tipikus története ez, mely nem volt egyedi a középkorban. William Shakespeare tragédiája egész más embert mutat, bár a történet alapja ugyanaz. *Hamlet*ében az emberi lélek sokrétűségét, kiismerhetetlen talányosságát, belső megosztottságát ragadja meg az író. Hamlet egyéniségét, egész jellemét nem annyira cselekedetei, sokkal inkább gondolatai világítják meg. Tragikus sorsa elkerülhetetlen. Vállalnia kell a választás felelősségét.

SHAKESPEARE

A kandallóban égnek a hasábok,
Már itt az alkony. Isten véletek
Napfényes erdők, tavaszi szelek,
Szép ifjúság, te rakoncátlan, álnok!

Már itt az este. A szőlőlevél is
Pirosra vált, az ég is rózsafényes,
– Az elmúlás ez, az emlékezés ez –
Már itt az este és már itt a tél is!

Motoszkál még fejében egy-egy ének,
Szelíd szonettek, mennydörgő szavak,
Melyekre taps reng és zeng száz ajak.

A kandalló kiégett itt az éjjel.
S a vak sötétben végsőnek világol
Két szép szem napja múltak tavaszából.

(Juhász Gyula fordítása)

A dán királyság mint szimbólum. A *Hamlet, dán királyfi* című drámai alkotás – az emberi egyéniség tragédiája, melyben a hősnek választania kell jó és rossz, élet és halál, igazság és hazugság, szerelem és gyűlölet között. W. Shakespeare művében az egész dán királyságot a romlottság jellemzi. Itt az erőszak, a hamisság, a képmutatás és a becsstelenség virágozik. Hamlet így vélekedik erről: *...becsületes lenni, ahogy most jár a világ, annyi, mint egynek kétezerből lenni kiszemelve.* Máshol Rosencrantz ezt mondja: *Annak hát; ki a királytól pártfogást, jutalmakat és tekintélyt szí magába. De az efféle tiszték utoljára tesznek legjobb szolgálatot a királynak; mint majom, tartja őket egy ideig a pofazacskóban; elébb nyalja-falja, hogy végre elnyelje; ha rászorul, amit összeböngészettek, fogja, kifacsar, és ti, szivacsok, ismét szárazon vagytok.* Ilyen helyzetben, ilyen világban kell Hamletnek megtalálnia a helyes utat.

Számos bűncselekmény és erkölcstelen cselekmény fordul elő körülötte. Miután megtudja, hogyan, milyen körülmények között halt meg apja, a király, Hamlet úgy dönt, hogy felfedi a gyilkosságot és bosszút áll apja haláláért. Valóban, hogyan is lehetne megbékélni azzal, hogy testvér (Claudius) testvért (Hamlet apját) ölt a királyi trónért? Abba sem tud belenyugodni, hogy özvegy anyja – Gertrud királyné – röviddel férje halála után férjhez megy az új királyhoz. Polonius, a király főkamaraosa, a ravasz, hatalomvágyó udvaronc típusa. A felette állóknak állandóan hízeleg, a családjában tekintélyelvű zsarnok. Fia, Laertes után is kémkedik. Lányát, Opheliát, csalinak használja a király kérésére Hamlet szándékainak kifürkészésére. Rosencrantz és Guildenstern, Hamlet egyetemista barátai is Claudius eszközei, nincsenek kétségeik, vállalják volt barátjuk megfigyelését. Ophelia őszintén szereti Hamletet, de mivel szófogadó, beleegyezik abba, hogy Hamlettel folytatott beszélgetését apja, Polonius és a király kihallgathassák, és Hamlet neki írt levelét átadja apjának, ő meg a királynak.

A Shakespeare alkotta mű világában annyi sok a gonosz, a rossz, hogy hősei szinte fuldokolnak. Nem véletlen tehát, hogy Hamlet Dániát börtönhöz hasonlítja, sőt úgy tűnik neki, hogy az egész világot a gonosz uralja. Kétségei és mérlegetései ellenére magányosan száll harcba a világ gonoszsága, romlottsága ellen, melyet a dán királyi udvar, elsősorban Claudius testesít meg.

Hamlet konfliktusa a világgal, és a hős keresése. Shakespeare tragédiáinak hősei szemben állnak a környező világgal, ahol aljasság és becstelen szenvedélyek uralkodnak. A jóság és igazság erőinek végső diadala azonban azt mutatja, hogy Shakespeare hinni tudott az emberben, a reneszánsz életelméletében.

Miután Hamlet találkozik apja szellemével, s az elmeséli neki, hogy Claudius mérgezte meg, hogy megszerezhesse a trónt, Hamlet bosszút, megtorlást esküszik. Túl sok csalódás éri, úgy érzi felborult

IRODALMI BARANGOLÁS

Hallottatok-e valaha a Helsingör nevű várról és városról? Ez a város a *Hamlet, dán királyfi* című tragédia helyszíne. Sokáig tartotta magát az a felfogás, hogy ez egy elképzelt hely a legendás mondai időkben. Ma már tudjuk, hogy valóban létezett ez a vár és város, és még ma is megvan. Helsingör Dánia és Svédország határán található. Itt van a mindössze 4 km széles Öresund tengersizoros, mely a legrövidebb út az Északi-tenger és a Balti-tenger között. Ma az Öresund híd köti össze a két partot, és Dániából Svédországba mindössze 15 perc alatt lehet eljutni autóval. A XIV. században csak hajóval lehetett átkelni a szoroson. Állandó konfliktusok és fegyveres összetűzések helyszíne volt ez a térség, stratégiai fontossága miatt. Az Öresund tengersizoros Sjælland (e: sellan) sziget csúcsán már a XV. században állt Kronborg vára. Elsősorban Dánia határának a védelmét volt hivatott szolgálni. Számos legenda köthető a várhoz és Helsingör városához. Többek között a XII. században alkotott Saxo Grammaticus Amlethi herceg legendája is.

A kronborgi erődvár napjainkban

Shakespeare: Hamlet, dán királyfi. Sz. Brodskij illusztrációja, 1970

körülötte minden, meginog az ember nagyságába vetett hite, indulatossá, szertelenné, bizonytalanná válik. Anyja korai násza is kétségbeesésbe taszítja. Nem tud hinni többé a tiszta szerelemben, hamisnak érzi Ophelia érzelmeit is, bár nagyon szeretik egymást.

A helsingöri várat kémek és besúgók hada hálózza be. A konfliktushelyzet egyre éleződik. A családi ellentétek elmélyülése mellett Hamlet politikai intrikák világába keveredik. Claudius egyre jobban gyanakodik, hogy Hamlet sejtje az igazságot, kémkedik utána, amiben aktív részt vállal a kamarása, Polonius, Laertes és Ophelia apja is. Miközben Hamlet anyjával beszélget, Polonius a függöny mögött hallgatózik, ami megreppen. Hamlet kardja gyorsan jár, a kamarás holtan bukik ki a függöny mögül. Claudius nem meri nyíltan számon kérni Hamlet tettét.

Hamlet a királlyal, anyjával, Opheliával áll szemben. Az ellenség köre kiszélesedik. Most már nemcsak apja gyilkosával akar leszámolni, hanem mindenkivel, aki részt vesz az ellene indított intrikákban. Úgy érzi, hogy a világ romlottsága határtalan, melyet a dán udvar, elsősorban Claudius testesít meg.

Hamlet nagyon szenved attól a felismeréstől, hogy az élet nem olyan a valóságban, mint ahogy azt ő elképzelte. Kétségei támadnak, hogy egyáltalán van-e értelme az ilyen életnek. Felmerül a kérdés „*Lenni vagy nem lenni...*”. Hamletnek választania kell az élet vagy a halál között. De úgy élni, ahogy a dán királyságban élnek, nem hajlandó. Az egyet jelent a lélek halálával...

Végül mégis felveszi a harcot, egy új, tisztultabb erkölcsi világrendet kíván érvényre juttatni.

*Kizökönt az idő – ó, kárhozat,
Hogy én születtem helyre tolni azt!*

Hamlet egyéniségét, egész jellemét nem annyira cselekedetei, sokkal inkább – a nagy monológokban megnyilvánuló – gondolatai világítják meg. Ezek a monológok belső viták, párbeszéd, melyekben nemcsak személyes bánatának ad hangot, hanem aggódik a királysága, az emberiség és az egész világ jövője miatt. A középkori és a reneszánsz világfelfogás ütközik benne. Túl sok csalódás éri, úgy érzi felborult körülötte minden. A Dániában történt esetet az egész világ romlottságaként éli át. Az egész világot felborultnak és önmagából kifordultnak látja. Nem biztos, hogy egyedül *meg tudja váltani*. Az örültség színlelésébe menekült. Eközben megpróbálja újraépíteni magában a világot.

Hamlet azért tragikus hős, mert a hosszadalmas igazságkeresés, a bizonyosság keresése közben elkészik: túl későn határozza el magát. Tragikus sorsa elkerülhetetlen: úgy tűnik, az ember nem lehet egyszerre humanista tudós, színész, bosszúálló ítéletvégrehajtó és király. De a tragikus végben ott a remény. Shakespeare hisz abban, hogy még egy ilyen szörnyű, romlott világban is az ember ember maradhat. A tragikus hős meghal, de pusztulása egyszerre vereség és győzelem. Az erkölcsi világrend, amelyet a tragédia főszereplője önnön feláldozása árán helyreállít, a lét és a tudás világrendje is egyben.

Élete utolsó pillanatában Hamlet barátjához, Horatióhoz fordul azzal a kéréssel, hogy meséljen az embereknek róla. Horatio véget akar vetni az életének, de Hamlet megállítja:

*Horatio, halott vagyok; te élsz:
Győzd meg felőlem és igaz ügyemről
A kétkedőket.*

Hamlet csak nem tárta fel nagy titkát. Az igazság halálával a sírba szállt. De mire is kérte Horatiót Hamlet? Mi volt a titka? Nemzedékek sora próbálta megfejteni. Gondolkozzunk el ezen mi is...

A HAMLET, DÁN KIRÁLYFI C. TRAGÉDIA FŐ MOTÍVUMAI

Motívumok	Jelentése
Őrület	Hamlet az színleli, hogy megőrült. Ophelia tényleg megőrült. Hamlet említi az őrült Yorickot
Élet-halál	Hamlet állandóan az életről és a halálról beszél; Claudius megölte a bátyját; a sírásó megtalálta a koponyát; Hamlet és Laertes párbaja mindkettőjük halálával végződik; meghal a király és a királyné is; Ophelia öngyilkos lett; Rosencrantz és Guildenstern is halottak.
Romlottság	Marcellus mondja a darabban, hogy <i>Valami búzlik Dániában</i> ; Hamlet azt mondja, hogy Polonius holtteste a galériában fog rothadni; a sírások elrothadt csontokra és koponyákra találnak. Ez a motívum a szellemi értékek, az emberi élet leértékelődését jelentik.
Bosszú	Hamletnek bosszút kell állnia apja gyilkosán; Laertes Polonius és Ophelia halálát akarja megbosszulni; Hamlet késleltetett bosszúja következtében meghal Polonius, Rosencrantz és Guildenstern.
A lét törékenysége	Hamlet gyakran beszél arról, hogy az élet csak átmeneti állapot. Ez a gondolat fogalmazódik meg a sírásó dalában is.
A cselekvés késleltetése	Hamlet szüntelen habozása, kételkedése miatt nem képes a bosszú végrehajtására, mígnem maga is halálos sebet kap.
Cserék	Hamlet és Laertes kardot cseréltek; Gertrud véletlenül a Hamletnek szánt méregpohárból iszik; Hamlet kicseréli Claudius levelét, melyet Rosencrantznak és Guildensternnek kell Angliába vinni .

HAMLET, DÁN KIRÁLYFI (1603)

Tragédia

(Részletek)

ELSŐ FELVONÁS

2. szín

Kiegészítés

Már az első felvonásban Hamlet olyan hősként jelenik meg előttünk, akinek számos kérdése van a környezetéhez és saját magához is. Gyászolja a számára gyanús körülmények között elhunyt apját. A monológok Hamlet gondolatait világítják meg, belső vívódásait, vitáit, kétkedéseit és útkeresését. Ezekből a monológokból ismerjük meg Hamlet világról alkotott képét, s az ember helyét ebben a világban. A hős jellemzésének és a társadalomkritika megfogalmazásának eszköze is a monológ. Ugyanakkor ezek a magánbeszédetek filozófiai tartalmúak, mert örök érvényű erkölcsi-filozófiai kérdésekre összpontosítanak: élet és halál, szerelem és árulás, akarat és erőszak, igazság és képmutatás, lelkiismeret és méltóság.

Hamlet

(...) Ó, Isten, Isten! mily unott, üres,
Nyomasztó nékem e világi üzlet!
Pí! rút világ! gyomos kert, mely tenyész,
Hogy magva hulljon; dudva és üszög
Kövér tanyája. Ó, megérni ezt!

Kéthónapos halott! - nem, annyi sincs még,
 S egy oly király, kihez e mostani:
 Hyperion mellett szatír; ki úgy
 Élt-halt anyámér, hogy kimélte még a
 Fúvó szelektül is. Ég és pokol!
 Eszembe kelle jutni? Szenvedéllyel
 Csüggött anyám is férjén, mintha vágyát
 Növelte volna tápja: s ímhol egy
 Hó múlva már - de jobb feledni ezt.
 Gyarlóság, asszony a neved! Csak egy
 Rövid hó: még cipője sem szakadt el,
 Melyben atyám testét kísérte ki,
 Niobe módra könnyé válva: - s ím
 (Ó, Isten! egy barom, egy oktalan
 Tovább gyászolna), ím, ő, éppen ő,
 Atyám öccsével egybekél, ki úgy
 Sem húz atyámra, mint én Herculesre.
 Egy hó alatt - még tettetett könyének
 Kisírt szeméből el se tűnt sava,
 S ő újra házas. Ó, gonosz hamarság,
 Várnászi ágyba így sietnie!
 Ez jóra nem visz, nem vihet soha;
 De törj meg, szívem, mert nem szólhat a száj.

(Arany János fordítása)

Kiegészítés

HARMADIK FELVONÁS

1. szín

Hamlet igazi cselszövőként lép fel. Bizonyítékra van szüksége, de mindenütt besúgók hada veszi körül. Színlelnie kell, örültnek, háborodottnak tettetni magát, hogy kifürkészhesse Claudius. A király, felesége Gertrud, Polonius, a főkamrás, egykori barátai – Rosencrantz és Guildenstern, Ophelia – mindannyian Hamlet megőrülésével foglalkoznak. Claudius és Polonius találkozót szervez Opheliának és Hamletnek, s kihallgatják a beszélgetésüket. A király elküldi Gertrudot.

KIRÁLY

Menj, Gertrud, te is;
 Mert titkon érte küldénk Hamletért,
 Hogy itt találja, csak mintegy esetleg,
 Opheliát; az atyja és magam
 Elrejtezünk, s így látatlan, de látva,
 Bizton bíráljuk e találkozást,
 S magaviseletéből hozzávetünk:
 Szerelmi bú-e vagy nem, amitől
 Rájött e szenvedés. (...)

POLONIUS

Hallom lépteit:
 Vonuljunk hátra, felséges uram.

Király és Polonius el. Hamlet jó

HAMLET

Lenni vagy nem lenni: az itt a kérdés.
 Akkor nemesb-e a lélek, ha tűri
 Balsorsa minden nyügét s nyilait;
 Vagy ha kiszáll tenger fájdalma ellen,
 S fegyvert ragadva véget vet neki?
 Meghalni – elszunnyadni – semmi több;
 S egy álmom által elvégezni mind
 A szív keservét, a test eredendő,
 Természetes rázkódtatásait:
 Oly cél, minőt óhajthat a kegyes.
 Meghalni – elszunnyadni – és alunni!
 Talán álmodni: ez a bökkenő;
 Mert hogy mi álmok jőnek a halálban,
 Ha majd leráztuk mind e földi bajt,
 Ez visszadöbbszent. E meggondolás az,
 Mi a nyomort oly hosszan élteti:
 Mert ki viselné a kor gúny-csapását,
 Zsarnok boszúját, gőgös ember dölyfét,
 Útált szerelme kínját, pör-halasztást,
 A hivatalnak packázásait,
 S mind a rugást, mellyel méltatlanok
 Bántalmazzák a tűrő érdemet:
 Ha nyugalomba küldhetné magát
 Egy puszta törrel? Ki hordaná e terheket,
 Izzadva, nyögve élte fáradalmin,
 Ha rettegésünk egy halál utáni
 Valamitől – a nem ismert tartomány,
 Melyből nem tér meg utazó – le nem
 Lohasztja kedvünk, inkább túrni a
 Jelen gonoszt, mint ismeretlenek
 Felé sietni? Ekképp az öntudat
 Belőlünk mind gyávát csinál,
 S az elszántság természetes színét
 A gondolat halványra betegíti;
 Ily kétkedés által sok nagyszerű,
 Fontos merény kifordul medriből
 S elveszti „tett” nevét. – De csöndesen!
 A szép Ophelia jó. – Szép hölgy, imádba
 Legyenek foglalva minden bűneim.

OPHELIA

Kegyelmes úr, hogy van, mióta nem
 Láttam fönségedet?

HAMLET

Köszönöm alássan; jól, jól, jól.

OPHELIA

Uram, néhány emléke itt maradt,
 Már rég ohajtám visszaküldeni,
 Kérem, fogadja el.

HAMLET

Nem, nem. Nem adtam egyet is soha.

OPHELIA

Fönséges úr, hisz tudja, hogy adott;
S hozzá illatnak édes szavakat:
Vedd vissza, mert illatjok elapadt;
Nemes szívnek szegény a dús ajándék,
Ha az adóban nincs a régi szándék.
Itt van, fönséges úr.

HAMLET

Ha! ha! becsületes vagy?

OPHELIA

Uram!

HAMLET

Szép vagy?

OPHELIA

Hogyan, fenséges úr?

HAMLET

Mert ha becsületes vagy, szép is: nehogy szóba álljon becsületed szépségeddel.

(...) Eredj kolostorba; minek szaporítanál bűnösöket! Én meglehetősen becsületes vagyok: mégis oly dolgokkal vádolhatnám magamat, hogy jobb lett volna, ha anyám világra sem szül. Igen büszke vagyok, bosszúálló, nagyravágyó; egy intésemre több vétek áll készen, mint amennyi gondolatom van, hogy beleférjen, képzeletem, hogy alakítsa, vagy időm, hogy elkövessem benne. Ily fickók, mint én, mit is mászkáljanak ég s föld között! Cinkos gazemberek vagyunk mindnyájan: egynek se higgy közülünk. Menj Isten hírével kolostorba. Hol az apád?

OPHELIA

Otthon, uram.

HAMLET

Rá kell csukni az ajtót, hogy ne játssza a bolondot máshol, mint saját házában. Isten veled.

OPHELIA

Ó, könyörülj rajta, mennybéli jószág!

HAMLET

Ha férjhez mégy, ím, ez átkot adom jegyajándékul: légy bár oly szűz, mint a jég, oly tiszta, mint a hó: ne menekülhess a rágalom elől. Vonulj kolostorba; menj; Isten veled. Vagy, ha okvetlen férjhez kell menned, menj bolondhoz, mert okos ember úgymint tudja bizony, miféle csudát szoktatok csinálni belőle. Zárdába hát; eredj, hamar pedig. Isten veled! (...)

OPHELIA

Ó, mely dicső ész bomla össze itten!
Udvarfi, hős, tudós, szeme, kardja, nyelve;
E szép hazánk reménye és virága,

Kiegészítés

Az ízlés tükre, minta egy szoborhoz,
Figyelme tárgya minden figyelőnek,
Oda, van, ím, oda!
S én legnyomorúbb minden bús hölgy között,
Ki szívtam zengő vallomási mézét,
Most e nemes, fölséges ész, miképp
Szelíd harangot, félreverde látom;
Nyílt ifjúsága páratlan vonásit
Őrütl rajongás által dúlva szét. (...)

2. szín

Az udvarba vándorszínészek érkeznek, kiket Hamlet régi ismerősként fogad. Egy olyan darabot – *Gonzago meggyilkolása* – állít színpadra, amelyben eljátsszák apja meggyilkolását. Ez az *Egérfo-gó-jelenet*, színház a színházban, azt mutatja be, hogyan ölte meg saját öccse és felesége Gonzagót. Hamlet Claudius reakciója alapján dönti el, bűnös-e vagy sem. Ez a darab kulcsjelenete. A csel beválik, a király elárulja magát. Hamlet azonban nem cselekszik azonnal...

SZÍNÉSZ KIRÁLYNÉ

A második nász indító oka
Szennyes haszonvágy, szerelem soha;
Másodszor öltem meg holt férjemet,
Ha második férj csókol engemet.

SZÍNÉSZ KIRÁLY

Most, elhiszem, úgy érzed, mint beszélés;
De fogadásunk gyakran füstbe vész.
Föltételünk emlékezésnek rabja:
Vérmes szülött, de már számlálva napja;
Míg éretlen gyümölcs, fáján tapad;
Ha megpuhul: rázatlan leszakad.
De kell, szükség felednünk e rovást,
Az ily magunkra felrótt tartozást:
Mert amit így fogad a szenvedély,
A szenvedéllyel oda lesz a cél (...)

SZÍNÉSZ KIRÁLYNÉ

Ne adjon tápot a föld, fényt az ég!
Élvét, nyugalmát éj s nap vonja még!
Kétségre váljon remény, bizalom!
Börtön magánya légyen vígaszom!
Dúljon gyönyör-sápasztó baleset,
Ha mire vágytam, minden kedveset!
Szenvedjek itt s ott öröklétü kint:
Ha, egyszer özvegy, nő leszek megint!

HAMLET

Ha most ezt megszegné!

SZÍNÉSZ KIRÁLY

Nagy eskü ez. De lelkem oly alélt:
Menj, hadd csalom meg ezt a hosszú délt
Álommal, édes. (*Elalszik*)

SZÍNÉSZ KIRÁLYNÉ

Ringasson az álom;
Ármány soha kettőnk közé ne szálljon. (El)

HAMLET

Asszonyom, hogy tetszik a darab?

KIRÁLYNÉ

A hölgy mintha nagyon is fogadkoznék.

HAMLET

Ó, de szavát tartja ám!

KIRÁLY

Hallottad a meséjét? Nincs benne valami bántó?

HAMLET

Nincs, nincs: hiszen csak tréfálnak, tréfából mérgeződnek; semmi bántó a világon.

KIRÁLY

Hogy is hívják a darabot?

HAMLET

Az egérfogó. Hogy miért úgy? Képletesen. A darab egy Viennában történt gyilkosságot ábrázol (...) Gonosz egy darab, az igaz; de hát aztán? Felsőged lelkiösmerete tiszta, a miénk is; minket hát nem érdekel: kinek nem inge, ne vegye magára. (Lucianus jó)

Ez valami Lucianus, a király öccse.

OPHELIA

Fenséged nagyon jó kórus.

LUCIANUS

Szándok sötét, kéz kész, biztos szerem.
Idő szolgál, s egy lélek sincs jelen.
Te, szörny-itallá főtt éjféli gyom,
Melyet Hekate hármass átka nyom,
Varázserőd, ádáz tulajdonod
Ez ép élten most kell bitorlanod.
(*Mérgét az alvó fülébe önti*)

HAMLET

Kertjében mérgezi meg, a birtokáért. Neve, mondom, Gonzago; igaz, meglett történet, meg is van írva választékos olasz nyelven. Mindjárt meglátják, hogyan nyeri el a gyilkos Gonzago nője szerelmét.

OPHELIA

A király föláll.

HAMLET

Mit! Megijedt, vak túztól?

KIRÁLYNÉ

Hogy van, felséges férjem?

POLONIUS

Félbe kell hagyni a darabot.

KIRÁLY

Világot ide! Menjünk.

MIND

Világot! világot!

(Mind el Hamleten és Horatióon kívül)

Kiegészítés

ÖTÖDIK FELVONÁS

1. szíen

A tragédia kiemelkedő jelképe, Yorick, a néhai udvari bohóc koponyája. A két sírásó talált rá. ... *szegény Yorick!* – mondja Hamlet, miközben tartja a koponyát a kezében. Ki is volt Yorick? A király udvari bohóca. Valamikor vidáman szórakoztatta az embereket, de ma már nincs az élők között. Az, aki hajdan bohóckodott, sírba került. *Az ember élete – csak egy pillanat.* Akkor minek is él az ember? Mit hagy maga után a Földön?.. Bizonyos értelemben Hamlet is bohócnak tekinti magát (örültnek tettei magát, hogy ne derüljön fény valódi szándékaira). Yorick koponyája Hamletet a halál egy egészen más dimenziójára ébresztik rá.

HAMLET

E koponyának egykor nyelve volt, szépen tudott dalolni; s hogy vágja földhöz e pimasz, mintha Káin állkapcája volna, ki az első gyilkosságot elkövette. Egy államférfi agya is lehetett, kinél most e szamar különb cselszövő; egy olyané, ki az Úristent is rászedte volna; nem meglehet? (...) Hát biz' úgy van az; és most Féreg asszonyságé; beesett pofával, melynek csontját leüté a sírásó szerszáma. Furcsa átalakulás foly itt; ha beléláthatnánk. Hát csak annyiba került táplálni e csontokat, hogy most tekézzenek velök? Az enyémbe nyilallás áll, ha erre gondolok. (...)

(Elveszi a koponyát)

HAMLET

Hadd lám. Haj, szegény Yorick! Ismertem, Horatio; végtelen tréfás, szikrázó elmességű fiú volt: engem a hátán hurcolt ezerszer: és most hogy irtózik tőle a képzeletem! A gyomrom is emelyedik rá. Itt függött az ajk, melyet én összecsókoltam, azt se tudom, hányszor. Hová lettek gúnyjaid, bakugrásid, dalaid? Villámló élceid, melyek az egész asztalt hahotára fakaszták? Egy sincs már belőlük, hogy kimajmolnád saját torzképedet? Bezzeg most esett le az állad! No, eredj őasszonysága öltözőjébe, s mondjad neki: fesse bár magát ujjnyi vastagon, erre jut az arca; eredj, kacagtasd meg vele. (...)

A tragédia Hamlet és Laertes párbajával és a főszereplők halálával zárul. Hamlet halálos sebet kap, de még van ereje, hogy végre beteljesítse kötelességét: megöli Claudiust. Gertrud véletlenül issza meg a Hamletnek szánt méregpoharat. Halála nem tragikus, végzetes baleset. ...

KIRÁLY

A mi fiunk győz.

KIRÁLYNÉ

Tikkad, mert kövér -

Ne, Hamlet, a kendőm; töröld meg arcod;

Ez a királyné áldomása, Hamlet:

Szerencsédért iszik.

HAMLET

Kegyelmes asszony!

KIRÁLY

Gertrud, ne igyál.

KIRÁLYNÉ

Iszom, bocsásson meg, uram király.

KIRÁLY

(félre) Késő! a mérgezett pohár.

HAMLET

Mindjárt, anyám: még inni nem merek.

KIRÁLYNÉ

Jer, hadd töröljem meg hát arcodat.

LAERTES

Most *én* találok, felség.

KIRÁLY

Nem hiszem.

LAERTES

(félre) Mintegy a lelke is furdal pedig.

HAMLET

Jer harmadikra. De játszol, Laertes:

Víjj, kérlek, amint Isten tudnod adta;

Félek, bolondot üzs velem csupán.

LAERTES

Igen? No, jer hát.

OSRICK

Egyik sem talált.

LAERTES

Ne most!

*Laertes megsebzi Hamletet, erre, a birkózás közben,
felcserélik szablyáikat, és Hamlet megsebzi Laertest*

KIRÁLY

Vonják el egymástól! Dühösek.

HAMLET

Nem; rajta ismét!

A királyné összeroskad

OSRICK

Ha! ni, a királyné!

HORATIO

Mindkettő vérzik. Hogy van, jó uram?

OSRICK

Hogy vagy, Laertes?

LAERTES

Hát, mint egy szalonka,

Saját törömben, Osrick.

En-árulásomért méltán halok.

HAMLET

Mi lelte a királynét?

KIRÁLY

Csak elájult,

Hogy a vért látta.

KIRÁLYNÉ

Nem, nem: az ital,

Az ital – ó, édes Hamlet! – az ital,

Az ital: megmérgezték. (*Meghal*)

HAMLET

Ó, szörnyü gazság!

Be kell az ajtót zárni. Árulás!

Ki kell nyomozni.

Laertes elesik

LAERTES

Itt fekszik, Hamlet. – Hamlet, oda vagy:

Nincs benned élet egy félórai.

Az áruló, kifent, megmérgezett

Eszköz kezedbe van. Torkomra forrt

Az undok ármány: itt fekszem, soha

Föl nem kelendő. Mérget itt anyád is;

De hangom elhagy. A király az ok,

Mindenben a király.

HAMLET

A kardhegy is mérgezve van?

No, méreg, hass tehát! (*A királyt ledöfi*)

(*Arany János fordítása*)

KOMPETENCIA- FORMÁLÓDÁS

Tájékozottság. 1. Vázoljátok a dráma műfaji sajátosságait! 2. Miben rejlik filozófiai tartalma? 3. Hamlet alakja miért „halhatatlan” a világirodalomban? 4. Milyen titokra derül fény a darabban, és melyek maradnak titkok örökre? 5. Milyen kapcsolatban állt: a) Hamlet – az apjával; b) Hamlet – Claudius; c) Hamlet – Gertrud; d) Hamlet – Ophelia; e) Hamlet – a barátaival? **Olvasói tevékenység.** 6. Hogyan változnak a szereplők a darab során? Kinek a szerepében tetszelegnek, és kik ők valójában? Készítsétek el táblázat formájában! 7. Írjátok ki a tragédiából az antik és a bibliai vonatkozású hősök nevét! Milyen hatással vannak ezek az alakok a tragédia szereplőire? 8. Hogyan vélekednek Hamlet-ről a tragédia szereplői? Hogyan jellemzi saját magát? **Emberi értékek.** 9. Értékeljétek a következő szereplők cselekedeteit: a) Claudius; b) Gertrud; c) Ophelia – amikor beleegyezik abba, hogy Polonius és a király kihallgassa beszélgetését Hamlettel; d) Hamlet; e) Horatio; f) Rosencrantz és Guildenstern! 10. Hamlet milyen erkölcsi, emberi értékeket hiányol a dán királyságban? Bizonyítsd! **Kommunikáció.** 11. Vitatéma: *Miért késlelteti Hamlet a bosszú végrehajtását?* **Állampolgárok vagyunk.** 12. Hogyan vélekedtek Hamlet megállapításáról: *az egész világ – börtön...?* Hogy gondoljátok, mit kell ahhoz tenni, hogy a világ jobbá váljon? **Modern technológiák.** 13. Nézzétek meg a világhálón a különböző Hamlet-feldolgozásokat! Számoljátok be élményeitekről! **Alkotói önkifejezés.** 14. Készítsetek (szóbeli) beszámolót Horatio nevében a Helsingörben történekről! 15. Állítsatok össze egy párbeszédet Hamlet és Ophelia között! **Vezetők és társak.** 16. Irodalmi játék: *Ismeritek-e a tragédia szimbólumait?* A játék résztvevőinek ismerniük kell a darabban szereplő tárgyak történetét, szimbolikus jelentését: mérgepohár, vívótőr, Yorick koponyája, Ophelia levele, dióhéj, Ophelia koszorúja, fekete palást, függöny. **Környezet és biztonság.** 17. Készítsetek figyelmeztető táblázatot: *Veszélyek a dán királyságban!* Indokoljátok válaszotokat! **Az életre készülünk.** 18. A *Hamlet, dán királyfi* című tragédiában a szereplők gyakran kioktatják egymást (Polonius Laertest, Opheliát, Claudius Hamletet, Hamlet Opheliát). Miben van igazuk, és miben tévednek a hősök? Mit javasolnátok ti a barátaitoknak, rokonaitoknak?

ÖSSZEGZÉS

- A középkori Amlethi herceg bosszújáról szóló legendát W. Shakespeare filozofikus tartalmú tragédiává dolgozta át.
- Hamlet – a „halhatatlan” hős, egyenlőtlen harcot indít a gonoszság ellen. Elbukik ugyan, de nem veszíti el méltóságát, az utolsó leheletéig egy új, tisztultabb erkölcsi világregdet kíván érvényre juttatni.
- A *Hamlet, dán királyfi* cselekményét nemcsak a rendkívüli történések viszik előre, hanem a hős monológjai, melyek egyéniségét, egész jellemét, gondolatait, önmagával szembeni kételyeit világítják meg.

HAMLET, DÁN KIRÁLYFI A KÉPZŐ-, SZÍNHÁZ- ÉS FILMŰVÉSZETBEN

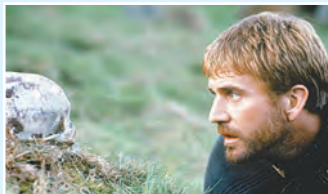
J. W. Waterhouse: Ophelia, 1889

J. W. Waterhouse:
Ophelia, 1894J. W. Waterhouse:
Ophelia, 1910

1. Képzeljétek el, hogy felajánlják nektek Hamlet szerepének eljátszását. Hogyan formálnátok meg a tragikus hős alakját? Milyen jellemvonásait emelnétek ki?
2. Nézzetek meg egy Hamlet filmet vagy színházi előadást, írjatok recenziót!

J. Hirnyak és V. Blavackij színpadra állították a *Hamletet*. Mind a mai napig Ukrajna színházainak repertoárján szerepel a *Hamlet*.

A tragédia egyik legjobb és legsikeresebb filmadaptációja a *Laurence Olivier* által rendezett *Hamlet* című film. Érdekessége, hogy a főszerepet maga a rendező játszotta. A film népszerűségét mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy négy Oscar-díjjal, három Velencei Filmfesztivál-díjjal jutalmazták.

Mel Gibson Hamlet
szerepében, 1990

A mai kor legjobb Hamlet filmjét Franco Zeffirelli forgatta 1990-ben, Nagy-Britanniában az ismert színész, rendező, forgatókönyvíró és producer, kétszeres Oscar- és Golden Globe-díjas Mel Gibson címszereplésével.

William Shakespeare *Hamlet, dán királyfi* című tragédiája a világ festőinek nagy részét meghihlette.

John William Waterhouse három tragikus alakját festette meg Opheliának. Az 1889-ben festett képen a szomorú és gondolataiban elmerülő Opheliát a réten fekvő Opheliát a tó partján; az 1910-es festmény azt a pillanatot örökíti meg, amikor még a végzetes lépés előtt egy fába kapaszkodik.

Képtelenség számon tartani, hányszor vitték színre a *Hamlet, dán királyfi* című darabot. A színészi teljesítmény csúcsa Hamlet alakjának megformálása. Minden színész erre vágyik.

Első színpadi bemutatójának dátuma ismeretlen, de a kutatók úgy vélik, hogy 1601-ben történhetett Londonban a Globe Színházban. Hamlet első alakítója *R. Burbage*, az akkori Anglia híres drámai színésze volt.

A legjobb színészi alakítások közül is kiemelkedik *Sarah Bernhardt* francia színésznő, akit gyakran az isteni Sarahként emlegetnek. 1899-ben 55 éves korában játszotta el Hamlet szerepét.

Az ukrán nézők számára emlékezetes maradt az orosz *J. Ljubimov* rendezte *Hamlet*, melynek ősbemutatója 1971-ben volt a Taganka Színházban (Moszkva). A főszerepet a dalmol, költő, színész *Volodimir Viszockij* alakította.

A második világháború idején, 1943-ban a németek által megszállt Lvivben L. Kurbász tanítványai,

Sarah Bernhardt
Hamlet
szerepében, 1899Laurence
Olivier Hamlet
szerepében, 1948

A KÉSŐ ROMANTIKÁTÓL A REALIZMUSIG. A XIX. SZÁZAD PRÓZÁJA, LÍRÁJA

A ROMANTIKA ÉS REALIZMUS KORSZAKHATÁRÁNAK SAJÁTÓSSÁGAI

A romantika és a realizmus között nincs éles korszakhatár, a két korstílus egymást gazdagította témákkal és motívumokkal, jellemekkel és módszerekkel.

D. Nalivajko

A XVIII. század végének – XIX. század elejének uralkodó korstílusa a romantika (a másik a realizmus) volt. Már az 1820–1840-es években megfigyelhető az európai irodalmakban a romantika és a realizmus kölcsönhatása, amit a legjobban H. de Balzac, Stendhal, G. Flaubert (*Franciaország*); A. Puskin, M. Lermontov (*Oroszország*); M. Gogol (*Ukrajna*); W. Scott, Ch. Dickens (*Anglia*) stb. munkássága bizonyít. Hasonló folyamatokat figyelhetünk meg az USA (J. F. Cooper, W. Irving, N. Hawthorne, W. Whitman stb.) irodalmában is, csak időben egy kicsit később. Egyes írók romantikusként kezdték pályafutásukat, de művészi fejlődésük, alkotói tevékenységük folyamán a realiztikus ábrázolásmódra tértek át.

Mivel magyarázható a realizmus és romantika kölcsönhatása a XIX. század első felében? A művészeti változások háttérében mindig társadalmi és ideológiai okok állnak. A XIX. század Európában a kapitalizmus virágkora. A társadalmat az általános csaldótsáág jellemezte. A hatalom és a pénz, mely a szellemi hanyatlás első számú okaként fogható fel, magával hozta az erkölcsi hanyatlást és az emberek egymáshoz való viszonyának a megváltozását is. Mindezek a jelenségek témául szolgáltak az írók számára a két korstílus (romantika és realizmus) átmeneti időszakában.

Az egymás mellett élő vagy éppen keveredő stílusirányzatok különböző módon jelentkeztek az írók munkásságában. A valóságú ábrázolás következtében különleges jellemzőkkel bíró alakok jelentek meg az irodalomban. Példaként H. Balzac *Gobseck* című kisregényét említhetjük. Főhőse Balzac egyik legtökéletesebb figurája, Gobseck, a vén uzsorás. Ez a „bankjegy-ember” átlát a jón és a rosszon, tévedhetetlen az emberek megítélésében, és szíve mélyén ott rejtőzik az emberség csöppnyi szikrája. Csaváros észjárása, kíméletlen jósága örvénybe taszítja az aljasokat, de megnyitja a becsületesek előtt az érvényesülés útját. Néhány író megszokott romantikus témákat és motívumokat választott, de realiztikus elemeket is kevert az ábrázolásmódba. Itt A. Puskin *Jevgenyij Anyegin* című művét kell példaként felhoznunk, ahol a szerelem, az elválás, a halál új értelmet nyert. A korai realisták különösen a természetábrázolásnál a romantika hagyományait alkalmazták, így M. Lermontov a *Korunk hőse* című regényében. Az írók által megformált hősök gyakran olyan emberek, akik idegenek családjukban, nem találják helyüket a társadalomban, felesleges emberek, pl.: Jevgenyij Anyegin, Grigorij Pecsorin.

A késői romantika korszakának írói a valóság utánzásával, ábrázolásával a társadalmi valóság teljes körű és részletes ábrázolására, a jellem alapos és motivált megformálására, valamint a lélek

mélysegeinek feltárására törekedtek. Tipikus alakokat ábrázoltak tipikus körülmények között, témájukat a jelenből merítették, fontosnak tartották a hiteles lélekrajzot, bemutatták a társadalomban meglévő erkölcstelenséget, igazságtalanságot, az egyén kiszolgáltatott helyzetét, ahol nagyon nehéz bárkinek is megvalósítani önmagát. Maró iróniával és érzelmes részvétellel mutatták be a világnak a magas eszmékkel való ellentmondásosságát. Az élesen bíráló hangnem és a társadalmi folyamatok mélyére való behatolás vágya jellegzetes vonása az irodalomnak a romantika és a realizmus korszakhatárán. Ez különösen E. T. A. Hoffmann (*Németország*), M. Gogol (*Ukrajna*) és mások munkásságát jellemzi.

E korszak leggyakoribb témái: a pénz hatalma, a társadalmi rendellenességek, a művész tragikus sorsa és szembenállása a világgal, az egyén személyes tragédiája a külső körülmények hatására és lelki válsága, a művészetek, a természet szépsége és titkainak fűrkészése stb.

A késő romantikusok írásaikban pozitív gondolatokat, eszméket mutattak be, amelyek a fantázia, a tündérmesék, a mítoszok és az író álláspontja által valósultak meg, nyílt megerősítései az igazságosság, a kreativitás, a szépség és a szeretet eszméinek. Annak ellenére, hogy a művek nagy részében éles társadalombírálat fogalmazódik meg, kiolvasható belőlük az a remény, hogy a társadalom jobbá tehető, az emberiség nagy eszméi még megvalósíthatók.

A romantika és a realizmus végleges elszakadása a XIX. század második felére tehető. De a romantika átalakul és tovább él új formákban a művészetben.

A ROMANTIKA IRÁNYZATAI

Irányzatok	Korszakok	Képviselői
Korai (filozofikus) romantika	a XVIII. sz. vége – a XIX. sz. eleje	A. és F. Schlegel, F. Schelling, F. Hölderlin és mások (<i>Németország</i>)
Népies romantika	a XIX. sz. eleje	H. Heine (<i>Németország</i>), M. Gogol, T. Sevcenko (<i>Ukrajna</i>), A. Puskin (<i>Oroszország</i>) és mások
Byroni romantika	az 1810–1820-as évek	G. G. Byron (<i>Anglia</i>), H. Heine (<i>Németország</i>), A. Puskin, M. Lermontov (<i>Oroszország</i>) és mások
Groteszk-fantasztikus romantika	az 1820–1840-es évek	E. T. A. Hoffmann (<i>Németország</i>), M. Gogol (<i>Ukrajna</i>), V. Hugo (<i>Franciaország</i>) és mások
Walter Scott-i (történeti) romantika	a XIX. sz. első fele	W. Scott (<i>Anglia</i>), J. Hrebinka, P. Kulis, M. Gogol (<i>Ukrajna</i>), A. Puskin (<i>Oroszország</i>) és mások

KOMPETENCIA-FORMÁLÓDÁS

Tájékozottság. 1. Nevezzék meg a romantika és a realizmus egymásra hatásának történelmi feltételeit! 2. Bizonyítsátok példákkal ezt a kölcsönhatást olvasmányaitok alapján! 3. Soroljátok fel a romantika irányzatait! **Olvasói tevékenység.** 4. Hasonlítsátok össze Childe Harold és Jevgenyij Anyegin alakját! Childe Harold milyen jellemvonásai azonosak Anyeginével? 5. G. G. Byron romantikus témái közül melyiket dolgozta fel A. Puskin és M. Lermontov? **Emberi értékek.** 6. Milyen új témák és ötletek jellemzik a romantikus irodalmat? 7. Milyen témák voltak közősek a romantikusok és realisták számára az átmeneti időszakban? **Kommunikáció.** 8. Bizonyítsátok három példával, hogy M. Gogolt romantikus és realista írónak is tekinthetjük (az olvasott művek alapján)! **Állampolgárok vagyunk.** 9. Bizonyítsátok példákkal a romantikus költők polgári állásfoglalását! **Modern technológiák.** 10. A világháló segítségével tudjatok meg többet a romantika és a realizmus kialakulásának világnézeti és történelmi előfeltételeinek kialakulásáról! Milyen történelmi események mentek végbe akkor Európában és az USA-ban? Milyen filozófiai irányzatok uralkodtak? **Az életre készülünk.** 11. Képzeljétek azt, hogy írók vagytok, és éppen jelenkori életünkről írtok könyvet. A modern társadalom mely eseményei szolgálhatnak egy romantikus és egy realista mű alapjául?

NÉMETORSZÁG

A NÉMET ROMANTIKA

Ködös Németonban
szívta magába a tudást,
nyugtalan lelkének
szabadságszerető szárnyalását.

A. Puskin

Ismert tény, hogy a romantika Németországban alakult ki. A korai német romantikusok a jénai egyetemen szerveződtek csoporttá az 1790-es években. Főleg a két Schlegel testvér a mozgalom programadója (Friedrich és August Wilhelm), legnagyobb költője pedig a nagyon fiatalon sírba szállt Novalis. Filozófusai: F. Schelling és J. W. Fichte. A német romantika előfutárának a *Sturm und Drang* (Vihar és előretörés) szellemi mozgalmat tekintjük, melynek vezéralakjai közt ott volt a költő J. W. Goethe és Friedrich Schiller, a német klasszika képviselői, akik művészetükben különböző filozófiai irányzatot és korstílust egyesítettek – felvilágosodás, weimari klasszicizmus, szentimentalizmus és romantika. A német romantikának négy szakasza ismeretes.

Első szakasz (1795–1806): a jénai iskola alkotóinak művei és Friedrich Hölderlin költészete tartozik ide. Ebben az időben született meg a korai romantika filozófiája.

Második szakasz (1806–1815): Napóleon európai hadjáratainak ideje. Németország is francia uralom alá kerül. Ennek az eredménye, hogy megszületik és megerősödik a nemzeti érzés, az alkotók a német mitológia és népköltészet felé fordulnak. Az anyanyelv és a kultúra terjesztése sajtóság ellenállást jelentett a megszállókkal szemben. Jelentős képviselői ennek a korszaknak a Grimm testvérek, akik megteremtették a német nyelv és irodalom tudományát, a germanisztikát. Mesegyűjtményüket a világ minden táján ismerik. De ide tartozik még J. von Eichendorf romantikus költő és H. von Kleist költő és dramaturg is.

Harmadik szakasz (1815–1830): megnő a fantasztikum (a képzeletbeli, csodás, elképesztő és hihetetlen jelenségek összefoglaló elnevezése) szerepe. Megjelenítése groteszk formában mindennapos. Képviselője E. T. A. Hoffmann.

Negyedik szakasz (1830–1848): különböző irányzatok alakultak ki, olyan csoportok, amelyek tevékenységét az 1848-as német demokratikus forradalom felkészülési folyamatai jellemezik. A kései német romantikusok központja Berlin volt, képviselője Heinrich Heine.

A romantika Németországban nemcsak az irodalomban jelentkezett, hanem a zenében (R. Wagner) és a filozófiában (F. Nietzsche) is megnyilvánult.

KOMPETENCIA- FORMÁLÓDÁS

Tájékozottság. 1. Soroljátok fel a német romantika szakaszait és képviselőit! **Olvasói tevékenység.** 2. Ki az az irodalmi hős, akiről szó van a mottóban? Miért hangsúlyozza A. Puskin, hogy Németországból jött? 3. Milyen német meséket ismertek, amelyeket a német romantikusok gyűjtöttek és dolgoztak át? Van-e aktualitásuk ma is? **Modern technológiák.** 4. A világhálón keressetek rá a német romantikusokra (1-2 képviselőt válasszatok ki), készítsetek prezentációt! 5. Gyűjtsetek anyagot a német romantika központjairól (Jéna, Heidelberg, Berlin, Hamburg stb.)! Az írók és filozófusok közül kik tevékenykedtek ezekben a városokban? **Állampolgárok vagyunk.** 6. Hogyan nyilvánították ki tiltakozásukat a német romantikusok a francia megszállás idején? Bizonyítsátok! **Alkotói önkifejezés.** 7. Emlékezzetek vissza az általatok ismert Heine-versekre! Ki a versek lírai hőse? Készítsetek szóbeli beszámolót *Új idők – új hősök* címmel! Bizonyítsátok, hogy H. Heine hősében saját magát formálta meg!

Ernst Theodor Amadeus Hoffmann

1776–1822

Két világban élt – a polgári földi létben és a szárnyaló művészlét világában. Minden reménye a művészetben volt, ami nélkül az emberiség lelki fejlődése lehetetlen.

N. Krutyikova

Ernst Theodor Amadeus (Ernst Theodor Wilhelm) Hoffmann 1776. január 24-én született Königsbergben (Kelet-Poroszország, ma Kalinyingrád, Oroszország). Anyai nagyanyja és anyai nagybátyja családjában nőtt fel. Már kisgyermekként kitűnt rajz tehetségével és zene iránti fogékonyságával. A felvilágosodás nagyjainak – J. J. Rousseau, J. W. Goethe, F. Schiller – műveit olvasta.

A königsbergi egyetem jogi karán tanult, de diákként sem hagyott fel a rajz- és zeneművészet gyakorlásával. 1798-ban Berlinbe utazott, ahol letette a kötelező szakvizsgát, és kinevezték a poznańi (Poznań akkor Poroszország része volt, ma Lengyelországhoz tartozik) bíróság titkárának. Később a plocki bíróság tanácsosa, majd a kormány tanácsadója lett. Néhány év múlva Berlinben az Igazságügyi Minisztérium tanácsadója peres ügyekben.

Párhuzamosan hivatali munkájával színdarabokat, operát írt, díszletet tervezett Európa neves színházai – Varsó, Berlin, Lipcse, Bamberg számára. Az Altenburgi Püspöki palota tornyának freskóit festette, újságcikkeket jelentetett meg, elbeszéléseket, recenziókat írt. 1814-ben jelent meg *Az arany virágcserep* című kisregénye. Főhőse Anselmus diák, két világban él – a romantikus magasabb értékek és a drezdai hétköznapi valóságában. Félszeg, ügyetlen, csetlő-botló ember, de finom lelkű, éppen ezért képes arra, hogy lássa és érezze azt, amit a hétköznapi ember nem.

A *Fantáziadarabok Callot modorában* című kötetében (1814–1815) az 1808–1815 között írt műveit gyűjtötte össze. Központi figurája Kreisler karmester és zeneszerző. Olyan világban él, ahol pragmatikus gondolkodású emberek élnek, akikről távol áll a költői világnézet. Kreisler ezért magányosságra és szenvedésre van ítélve. De a főhős nem veszíti el a hitét, a magasabb eszmék felé és a gyönyörűség megteremtésére törekszik. 1816-ban jelent meg Hoffmann talán legismertebb mesenovellája, a *Diótörő és Egérkirály*, az alkotói fantázia himnusza, a jó győzelme a rossz felett.

E. T. A. Hoffmann alapvető konfliktust fogalmazott meg már munkásságának korai szakaszában: a művészet és a polgári lét kettősségét, melyet saját életében is átélt: a polgári lét korlátozottságával szemben a művészet tágabb lehetőségeit, az eggyé válást a világmindenséggel, a természet szava megértésének fontosságát. Karakterei ebből következően két csoportra oszthatók: tudatlan polgárookra és a kifinomult lelkű művészetért rajongókra. Az első csoport tagjai a hétköznapi világban élnek, életmódjukat a szokások irányítják, a nyereség, a karrier, a földi érdekek. Nem értékelik a művészetet és a szépséget, elképzelésük sincs a magas eszmékről. Sajnos a művészetért, a magas eszméért rajongók sokkal kevesebben vannak, mint az első csoport képviselői. Mindezek ellenére Hoffmann

Königsberg látképe.
1850 körül

úgy véli, hogy a költészet, a művészet segítségével a kifinomult lélek felülemelkedhet a hétköznapi szürkeségén, sivár kicsinyességén, és képes tartalmasabb, értelmesebb életet élni.

1818-ban jelent meg *A kis Zaches, akit Zinnobernek neveztek* című kisregénye, 1819–1821-ben *A Serapion testvérek* című elbeszéléskötete, 1822-ben – *Murr kandúr életszemlélete*. Korántsem teljes ez a lista, arról nem is beszélve, hogy Hoffman számos művészeti ágban alkotott egyedül. Élete azonban nagyon rövidre volt szabva, 1822. június 22-én halt meg *Berlinben (Németország)*.

A KIS ZACHES, AKIT ZINNOBERNEK NEVEZTEK (1818). Történet és szerkezet.

A történet az elképzelt Kerepes tartományban játszódik, ahol Pafnutie és Barsanuf fejedelmek uralkodnak. Az elbeszélés egy szegény parasztlány, Lisa szenvedéseiről, nehézségeiről szól, aki egy torzszülött gyerekek, Zachesnek adott életet. Akkoriban, ha valaki ilyen gyermeket szült, Isten büntetésének vélték, s kirekesztette az egész társadalom. Egy alkalommal Lizát és a kis Zachest megpillantotta Rosabelwerde, a jóságos tündér, aki eldöntötte, hogy orvosolja a természet igazságtalanságát, és mágikus erővel ruházza fel Zachest.

D. Gorgyjev:

E. T. A. Hoffmann *A kis Zaches, akit Zinnobernek neveztek* c. kisregényéhez készült illusztrációja, 2010

természet igazságtalanságát, és mágikus erővel ruházza fel Zachest. Ettől kezdve, ha Zachest jelenlétében valami kiválót gondolt, mondott vagy cselekedett valaki, azt neki tulajdonították. Gyorsan haladt az elismerés, a karrier létráján. Ez a szörnyű torzszülött, mandragóragyökérhez hasonlító arcú, undorító kis gnóm egyre magasabb pozíciókat töltött be, megkapta a rangos Zöld Pöttyös Tigris-rendjelet. Zinnober mindenkit, az uralkodót, az udvart a büvkörében tart. Nem kivétel ez alól a gyönyörűsége Claudia és édesapja, Mosch Terpin, az egyetem professzora sem, aki örömmel adja férjhez lányát „*ehhez a rendkívül tehetséges és kiváló fiatalemberhez*”.

A cselekmény nem lineárisan halad. Az író meg-megszakítja a jelen eseményeit a múltban történetekkel, mesél arról, hogyan éltek az emberek, és mi történt a Pafnutie fejedelem és Andres miniszter által bevezetett oktatási reform következtében. Reformok alatt ők a parancsuralmi államhatalom megerősítését, a szabadon gondolkodó lakosság üldözését értették. Rosabelwerde tündér is azok közt volt, akiket üldöztek, de megpróbálta átvészelné az erőszakot és a szellemi korlátozást. Nevet változtatott, Zöld Rosa-Gosa, majd csak Rosa-Gosa lett, s egy menedékhelyen húzta meg magát, de továbbra

IRODALMI BARANGOLÁS

Hoffmann és Mozart

Barbara Krafft:
W. A. Mozart
portréja, 1819

W. A. Mozart zenéje rendkívüli hatással volt E. T. A. Hoffmann munkásságára. Az Amadeus nevet is Mozart iránti tiszteletből vette fel már fiatal alkotó korában. Ezen a néven vonult be a világirodalomba. A mozartizmus nemcsak mint egy zenei stílus, hanem alkotói és életstílusuként is vonzotta E. T. A. Hoffmant. Könnyedség, bravúros megoldások, a fantázia korlátlan szárnyalása, a meghökkenítő képek, a rögtönzés végtelen lehetősége, az alkotó mindenható hatalma, ami a hallgatót és az olvasót oda vezeti, ahova a mester szeretné – két művészt jellemzett – Mozartot és Hoffmant. Nem véletlen tehát, hogy Hoffmann több művészeti ágban is kipróbálta magát: írt operát, kantátát, zeneórákat adott. Műveiben is megjelennek a zeneszerzők és zenészek is. Úgy vélte, hogy a szó és a zene egymás kiegészítői, ezért kedvenc hősei a zene hangját mindig a lelkükben hallják, így a természet muzsikáját, a költészet és a szerelem szerénádját. Ebben különböznek a szürke polgároktól, a gyakorlatias emberektől, akik lelkében sosem szólal meg a muzsika.

is jókat cselekedett. Csodatevései azonban nem tudták megváltoztatni az államban kialakult, megrögzült rendet. Továbbra sem azok kerültek vezető pozícióba, akik megérdemelték volna, akik tisztelték a becsületes munkát, művészetet, a szabad gondolkodást.

A filiszteusok (polgárok) és rajongók. A fantasztikum és a valóság összekeverésével Hoffmann bemutatja a polgárok világát, ahol a pénz az úr, mindenki olyan pozícióra vágyik, ahol hatalom és pénz van. De nem tudása, rátermettsége és munkaszeretete alapján, hanem összeköttetései, a hatalom embereivel kiépített jó kapcsolatai révén. Így kerül hatalomra Zaches is a három aranyhajszálnak köszönhetően, amit a tündértől kapott. Mosch Terpin professzor is abban reménykedik, hogy lánya házassága jól fizető álláshoz juttathatja. De még Zaches anyja is megpróbált pénzt keresni: úgy akart együttérzést kicsikarni az emberekből, hogy mutogatta a torzszülött fiát, így koldult. De a fia temetésén is kufárgodott, hagymát árult a végtisztességtevőknek.

A fejedelemnek és udvaroncainak elképzelésük sincs arról, mit jelent az állam érdekeit szolgálni, s gondoskodni az alattvalókról. Az állami hivatalokban teljesen felesleges dolgokkal foglalkoznak. Példaként a Zöld Pöttyös Tigris-rendjelet odaítélő bizottság munkáját említhetjük: azon vitatkoznak, hogy hány hétig, és hogyan, hány gombos ruhán kell hordani a Zöld Pöttyös Tigris-rendjelet.

A fejedelemségben uralkodó felfogás sajnos már a fiatalságot is megfertőzte. Balthasart diáktársa, Fábíán oktatja ki mondván, ne a költészettel és a természet szépségével foglalkozzon, hanem gyakorlatiasabb dolgokkal. Fábíán kigúnyolja barátját, amiért az szerelmes verseket ír a szépséges Claudiának. Nem hisz a művészetben, nem hisz a csodákban. De a varázslóval, Prosper Alpanusszal való találkozása és a Balthasárral átélt közös kalandok után, az ellenkezőjéről győződött meg.

Balthasar a magasabb művészi értékek képviselője a műben. Mivel nagy képzelőerővel rendelkező személy, megnyílik előtte a természet szépsége, hallja a muzsikáját, képes mély érzelmekre, és mindezt a szépséget még szavakba is tudja önteni. De Zaches megjelenése megakadályozza további költői tevékenységében, sikereiben, és még a szerelmétől is elszakítja. Balthasar sikeres elbeszélő költeményét is Zinnobernek tulajdonítják. Claudia, a többséghez hasonlóan elragadtatással tekint Zachesra, boldogan nyújtja neki kezét és kínálja fel szívét.

E. T. A. Hoffmann mesevilágában Balthasar és a többi költő segítségére a jó varázsereje jön. Prosper Alpanus mágus és varázsló úgy dönt, hogy segít a diáknak helyreállítani az igazságot. De

V. Dudarenko:
E. T. A. Hoffmann
*A kis Zaches, akit
Zinnobernek neveztek* c.
művéhez készült
illusztráció, 2013

A romantika korszakában az egyetemek jelentős szerepet játszottak a haladó eszmék és nézetek terjesztésében. Így volt ez Jénában is a XVIII. század végén – a XIX. század elején, amikor a diákság körében kialakult a *filiszteus* kifejezés. Ezzel a szóval illeték a haladó szellemű diákok azokat a helyi polgárokat, kiket csak a pragmatikus érdekek, csak a haszon érdekelt. A filiszteus szó német eredetű (*philister* – *kispolgár*, *nyárspolgár*). A Bibliában a filiszteusok az izráeliek engesztelhetetlen ellenségei voltak, ezért segítette Jahve a zsidókat és a bibliai hősök is (Sámson, Dávid, Mózes és mások). A német diákok és a helyi polgárok között gyakran voltak nézeteltérések, melyek véres verekedésekkel fejeződtek be. 1693-ban az egyik diák temetésén, akit a helyi kispolgárok vertek agyon, a pap Delila Sámsonhoz intézett szavait idézte a prédikációjában: „A filiszteusok támadnak rád, Sámson!”. Ettől kezdve a *filiszteus* szó „a beszűkült világnézetű, önelégült, az ismereteket, tudományt, művészetet lenéző, az erkölcsi értékeket megvető embert jelentette egyik olvasatban; műveletlen, igénytelen, pragmatikus viselkedésű embert a másokban; kicsinyes, megfontolatlan, eszmék nélküli ember, a kispolgári lét rabja”.

Sz. Alimov:
E. T. A. Hoffmann *A kis Zaches, akít Zinnobernek neveztek* c. művéhez készült illusztráció, 1984

előbb Balthasarnak bizonyítania kell, hogy képes látni, érezni a mágus varázserejét, hogy hisz benne és neki. Erős hite jutalmául Prosper Alpanus Rosa-Gosával szövetkezve eldöntik, hogy Balthasarnak egy mágikus tárgyat (nagyítót) adnak, aminek segítségével az megtalálhatja Zaches fején a három aranyhajszálat, azokat kitépve, megszűnik a varázslat, s mindenki szeméről leesik majd a hályog. Balthasart, akár az igazi mesehősöket, hűségéért, igaz szerelméért, költői tehetségéért és a rosszal folytatott kitartó harcáért megjutalmazza a mágus. Legyőzheti Zachest, és feleségül veheti Claudiát. Boldogan élnek egy csodás birtokon, Balthasar alkotó munkával, költészettel foglalkozik, Claudia a családi fészek szépítésén munkálkodik. A boldog befejezés az író azon elképzelését sugallja, hogy a jó mindig győz a rossz felett, a művészetet szeretők és értők a filiszteusok felett.

Groteszk. E. T. A. Hoffmann olyan groteszk világot teremtett, melyet nem egyenes, hanem átvitt értelemben kell felfognunk. Az allegória eszközeinek alkalmazásával az írónak az volt a célja, hogy figyelmeztesse az olvasókat a társadalomban rejlő veszélyekre és az emberi hibákra, melyek miatt könnyen bajba juthatnak. A groteszk –

a félelmetes, torz és fenséges vonások ötvöződése a komikus elemekkel, a rémület és nevetés együttes hatását váltva ki. A torzszülött Zinnober – a lelki és testi korlátoltság, erkölcstelenség, gyávaság és durvaság groteszk figurája.

Kerepes uralkodóinak ábrázolásában Hoffmann az állami gépezetet bírálta, mely nem az embereket szolgálja, hanem csak az önös érdekeket tartja szem előtt. Ez a fejedelemség egy abszurd (képtelen) társadalom, amelyben minden érték és prioritás eltolódott, ahol a kóros viselkedés normálisnak tűnik. Nem véletlen, hogy a kisregényben a következő szavakat olvashatjuk: *megvesztegetés, letartóztatás, a falaknak is füle van, titkos (tanácsadó, ügynök), elkobozás, leszegni a szárnyakat, száműzni őket* stb. Kerepesben üldöztetés, lehallgatás, talpnyalás van körös-körül. Balthasar állandóan arról faggatja önmagát, hogy netalán ő tért le az eszéről, vagy a környezete örült meg. Egy olyan világban, ahol az erőszak és a pragmatikus elszámoltathatóság érvényesül, az erkölcsiség, a művészet és az emberiség leértékelődik. Az író azonban komikus eszközök segítségével leküzdi a társadalmi abszurditást.

E. T. A. Hoffmann groteszk világában a nevetés a történet pozitív hőse, mely eltávolítja az álarcot a láthatatlan gonoszról. Amikor Balthasar kitépte Zaches fejéből a három varázserejű aranyhajszálat, mindenki rájött, hogy ő egy senki, és mindenki kinevette. Zinnober hiába kiabálta, hogy ő a miniszter, senki nem figyelt rá többé, mindenki felszabadult a hipnózis alól, és csak nevetett. Az elbeszélőtől tudjuk, hogy Zinnober „humoros halált” halt. Amikor kitört a forradalom, Zaches el akart rejtőzni a mosdóban, de megcsúszott, és fejével beleesett az ezüst bilibe. Csak két vékony lába ágaskodott ki az éjjeli edényből. Ez a kép szintén groteszk: a magas rang helyett maradt a bili. A szatirikus mese bizarr humorral teszi nevetségessé az üresfejű zsarnokok és talpnyaló kiszolgálóik államát.

Szimbólumok. A történet tele van ragyogó szimbólumokkal, amelyek között jelentős helyet foglalnak el a különböző hétköznapi és bűvös tárgyak. A három aranyhajszálat a korlátlan hatalom szimbóluma, amely káros hatással van a társadalomra és az emberek tudatára. A Zöld Pöttyös Tigris-rendjel a hiúság szimbóluma. Az ezüst bili az értéktelenség szimbóluma. A mágikus nyaklánc, amelyet Rosabelwerde adott Claudiának, az, hogy soha ne zsémbeskedjen, ne legyen bosszantó – az otthoni nyugalom és az emberi kapcsolatok szimbóluma. A kis nagyító a különleges belső látás szimbóluma, amely segíthet az embernek felismerni a jelenségek rejtett lényegét. A természet mennyei zenéje a művészi hivatás szimbóluma.

KOMPETENCIA- FORMÁLÓDÁS

Tájékozottság. 1. Ki volt Zaches, hogyan alakult a karrierje? Milyen pozíciókat töltött be, és hogyan jutott ezekbe a beosztásokba? 2. Értelmezzétek a mű alapkonfliktusát – a művészet rajongóinak összeütközését a filiszteusokkal! Jelöljétek ki a konfliktus fokozatait! 3. Keressétek meg a mű fantasztikus elemeit (alakok, helyzetek, részletek stb.)! Milyen valódi problémákat vet fel E. T. A. Hoffmann a romantikus fantasztikum segítségével? **Olvasói tevékenység.** 4. Balthasart a kisregényben gyakran hasonlítják Hamlethez. Mi a hasonlóság, és mi a különbség a két hős között! 5. Keressetek példákat az írói iróniára, amikor Zaches és magaviselete összeegyeztethetetlen a magas értékeléssel és elismeréssel! Fordítsatok különös figyelmet a Zaches cselekedeteit bemutató igékre! 6. Milyen az elbeszélő álláspontja? Bizonyítsátok, hogy Balthasarral érez együtt, és nem Zachesszel! 7. Milyen meseelemekkel találkozhatok Hoffmann kisregényében? 8. Milyen varázsszerekkel találkozhatok az olvasmányban, mi a szerepük Hoffmann művében? **Emberi értékek.** 9. Milyen emberi értékek birtokosa Balthasar, a diák? Van-e társa a filiszteusok elleni harcban? 10. A tündérmesékhez hasonló boldog befejezéssel mit üzen az író? **Kommunikáció.** 11. Keresd meg az értelmező szótárban *A kis Zaches, akit Zinnobernek neveztek* kisregényben használt szavak jelentését: *torzszülött, gnóm, titkos tanácsadó, veszélyes lázadó, elkobzás, száműzetés!* Milyen szereplők kapcsolódnak ezekhez a szavakhoz? Magyarazzátok meg! Alkossatok 3–4 mondatot! 12. Vitatéma: *Legyőzhetik-e a művészetért rajongók a filiszteusokat?* **Állampolgárok vagyunk.** 13. Bizonyítsátok a kisregényből vett idézetekkel, hogy általános társadalmi jelenségről van szó: *megvesztegetés, gondatlanság, erőszak, üldözés, szabad gondolkodás, meg nem érdemelt tisztelet, hiúság!* Egészítsétek ki! **Modern technológiák.** 14. Keressetek a világhálón illusztrációkat *A kis Zaches, akit Zinnobernek neveztek* című kisregényhez! Fűzzetek magyarázatot az illusztrációkhoz, keressetek idézeteket a műből! **Alkotói önkifejezés.** 15. Képzeljétek el, hogy ti vagytok Kerepes fejedelemség krónikása. Írjátok le történelmét, fejedelmeit, törvényeit, lakosainak számát, összetételét! **Vezetők és társak.** 16. **Csoportmunka.** Képzeljétek el, E. T. A. Hoffmann-múzeumot nyitok. Szervezzétek kiállítási anyagot, vázlatokat, prezentációkat Hoffmann életével és munkásságával kapcsolatban! **Környezet és biztonság.** 17. Tudnál-e mondani olyan példákat a történelemből vagy jelenkorunkból, ami bizonyítja Hoffmann látónoki képességeit? 18. Miért veszélyes a *Zaches-jelenség* – egy lelkileg és testileg is torz ember hataloméhsége és egyre magasabbra kapaszkodása? **Az életre készülünk.** 19. Kiket neveztek *filiszteusoknak* Hoffmann idejében? Mi volt a foglalkozásuk? 20. Vannak-e ma filiszteusok? Milyen pozíciót töltenek be? Mutassátok be álláspontjukat, nézeteiket! 21. Mai világunkban vannak művészetért rajongó emberek? Van-e ellentét ma is a filiszteusok és a művészetért rajongók közt?

ÖSSZEGZÉS

- E. T. A. Hoffmann munkássága a romantika groteszk-fantasztikus ábrázolásmódját képviseli.
- E. T. A. Hoffmann műveinek alapkonfliktusa a művészetért rajongók és a filiszteusok összeütközése.
- A fantasztikum, a groteszk, az irónia eszközeivel az író az erőszakra épülő társadalmat, az igazságtalanságot, a szellemi korlátoltságot, az emberek közötti ellentétet, a méltatlanok hatalomvágyát tárja elénk.
- A *Zaches-jelenség* (a kizsákmányolás-jelenség) kifejezést átvitt értelemben használják – a társadalmi abszurditás kritikájaként, a látszatok uralmának kifigurázására, a társadalomban meglévő valódi problémák elkendőzésére.

E. T. A. HOFFMANN A KIS ZACHES, AKIT ZINNOBERNEK NEVEZTEK CÍMŰ MŰVE ILLUSZTRÁCIÓKON

G. O. V. Traugott:
E. T. A. Hoffmann
A kis Zaches,
akit Zinnobernek neveztek c.
művéhez készült
illusztráció,
2009

A német romantika sokoldalú képviselőjének fantasztikus meseregényéhez nagyon sokan készítettek illusztrációt. Valamennyien a mű mély filozófiai tartalmát próbálták megragadni, megérteni allegóriáit, ábrázolni a szépet és a rútat.

A híres orosz művész, **N. Holc** munkái dinamikusak, könnyedek, mentesek minden felesleges sallangtól.

Az orosz **O.** és **V. Traugott** testvérek teljes ciklust alkottak a műhöz. Rendkívül szép, magas művészi értékű alkotások születtek a „feketén-fehérrrel” technikával.

Több mint 200 könyv illusztrátoraként jegyzik a testvérpárt. Munkáik ismertek Németországban, Olaszországban, Csehországban, Szlovákiában, Lengyelországban, Franciaországban, Japánban.

N. Holc:
E. T. A. Hoffmann
A kis Zaches, akit
Zinnobernek neveztek c.
művéhez készült
illusztráció,
1978

Sz. Alimov: E. T. A. Hoffmann A kis Zaches, akit Zinnobernek neveztek c. művéhez készült illusztráció, 1983

D. Gorgyjejev: E. T. A. Hoffmann A kis Zaches, akit Zinnobernek neveztek c. művéhez készült illusztráció, 2010

1. Az illusztrációk közül melyik nyerte meg a tetszésedet? Indokoljátok meg!
2. Ha lehetőséget kapnátok arra, hogy illusztráljátok E. T. A. Hoffmann A kis Zaches, akit Zinnobernek neveztek c. művét, melyik eseményt ragadnátok meg, milyen stílusban, és milyen színekkel dolgoznátok?

Sz. Alimov, Sz. Csajkun, M. Havricskov, D. Gorgyjejev, A. Hantimurova, O. Azemsa orosz illusztrátorok munkáin a mű modern értelmezése látható.

OROSZORSZÁG

A SZÉPSÉG MEGIHLET: A TISZTA MŰVÉSZET ISKOLÁJA

Megragadni a természet egyedülálló pillanatát, látni a szépséget az ember környezetében – ez a valódi művészet célja.

I. Levitan

A XIX. század második felének alkotóit az útkeresés jellemzi. Az újítók különféle szándékai hosszabb vagy rövidebb életű iskolákat, irányzatokat, alkotói köröket hoztak létre. A figyelem a külvilágtól egyre inkább befelé fordul, a lélek tájai felé. Nagyobb szerepet kap a lelki folyamatok, belső élmények, sejtelmek, hangulatok kivetítése, érzékeltetése. A költészetet tehát visszahelyezték a Parnasszusra, a tiszta formák és tiszta eszmények világába. Az irányzat a francia költészet mellett hatott az orosz irodalomra is.

A XIX. század második felében két irányzat alakul ki az orosz irodalomban: a forradalmi-demokratikus és a tiszta művészeté. Az első irányzat képviselői (Ny. Nyekraszov, Ny. Dobroljubov, D. Piszarev, M. Szaltikov-Scsedrin és mások) úgy vélték, hogy a költő feladata a földi érdekek szolgálata (hatalom, nép). Ezzel szemben a tiszta művészet képviselői a költő feladatának a magasabb rendű szellemi értékek, a szépség, a szavakon túli zeneiség, a lélek és a természet összhangjának lírai megragadására törekedtek. Így született meg a l'art pour l'art költészet elve. Legjelentősebb képviselői A. Fet, F. Tyutsev, A. Majkov, J. Polonszkij, Ny. Scserbina és mások.

A tiszta művészet alkotói Puskinnak a művészet függetlenségét valló magatartását követik, ahogy *A költő és a tömeg* című versében írja: „Nem a tömeg öröme-gondja, / Nem kapzsiság, földi csata – / Magasztalás a költő dolga, / A lelkesedés s az ima!” (Szabó Lőrinc fordítása).

A szépség mint eszme

IRODALMI BARANGOLÁS

A „tiszta művészet” vagy a „művészet a művészetért” esztétikai koncepciójának eredetét már az antikvitásban is fellelhetjük. Platón szerint az ideák birodalmában létezik a szépség ideája, melynek minden földi szépség csak halvány visszfénye. I. Kant, a német idealizmus megteremtője szerint szép az, ami érdek nélkül tetszik. A szépség olyan jellemzője a személyeknek, tárgyoknak vagy elképzeléseknek, amely miatt a pusztán megfigyelés során örömet tapasztalhatunk. A romantika képviselői (A. és W. Schlegel, Novalis és mások) értették, hogy a haszonelvűség szempontjából a szépség nem hoz nyereséget, de nagyra értékelik, mert ösztönzi az embert, tudatában van a lét értelmének, inspirálja a világot. W. Wordsworth angol költő *A halhatatlanság sejtelme* című versciklusában azt írta, hogy a művészet képes megragadni a pillanatot, és megőrizni a szépség eszközeivel az örökkévalóság számára. Minden elmúlik és eltűnik a világon, de az igaz művészet örökkévaló:

Mit számít, hogy többé nem tündököl,
az a fény eltűnt a szemem elől,
az óra vissza sose jó,

mikor nyílt a virág, pompázott a mező;
nem szomorkodunk: az ad
erőt, ami megmarad.

(Ferencz Győző fordítása)

A „tisza művészet” elveit A. Druzsinyin fogalmazta meg, úgy vélte, hogy a világon minden változik, csak a költő álláspontja állandó: „(A költő) olyannak ábrázolja az embereket, amilyenek látja őket, nem tart erkölcsi prédikációt, nem oktatja ki a társadalmat, de ha mégis, azt nem tudatosan teszi. A saját fenséges világában él, s úgy ereszkedik le a Földre, mint hajdan az olümposzi istenek, akik a magas Olümposzt birtokolták.”

A „tisza művészet” orosz képviselői alkotásainak közös vonása: a személyes életérzések, az őszinteség, a művészi forma iránti fokozott ragaszkodás. Ábrázolásuk tárgya az emberek közötti kapcsolat, a filozófiai és lelki elmélkedések, a természet ábrázolása, esztétikai élmények, tapasztalatok stb.

A „tisza művészet” iskolája követte ugyan a romantika hagyományait, de a szabadabb formakezeléstől egy keményebb, tárgyiasabb, szigorúbb költészet felé fordultak. A mélyebb tartalommal egyszerűbb, letisztult formák jelentkeztek. Új költői nyelv született, megnövekedett a költői képek szerepe, mely a század közepe táján jelentkező új stílusirányzatokban (impresszionizmus, szimbolizmus, szecesszió) érhető tetten.

A szovjethatalom idején a „tisza művészet” eszméjét „ideológiailag károsnak” tartották. Tiltólistára kerültek az ilyen alkotások, híveit, követőit pedig üldözték. De az igazi művészetet nem lehet elpusztítani, túlélte a nehéz időket, s szépségével és tökéletességével büvöl el ma is.

KOMPETENCIA- FORMÁLÓDÁS

Tájékozottság. 1. Jellemezzétek a „művészet a művészetért” elv, a tiszta költészet programját a különböző országokban! **Olvasói tevékenység.** 2. Válasszatok egy verset vagy a francia parnasszisztától, vagy az orosz „tisza művészet” alkotóitól! Tanuljátok meg, és szavaljátok el! **Emberi értékek.** 3. Készítsetek prezentációt Az orosz romantika kultúrája címmel! **Kommunikáció.** 4. Vitatéma: *Megmentheti-e a szépség a világot?* **Modern technológiák.** 5. Írjatok bejegyzést a közösségi oldalatokra A kedvenc XIX. századi költőim címmel!

A parnasszizmus

Az 1850–1860-as években Franciaországban kialakult egy új költői irányzat, a parnasszizmus. Ez a költői program elfordult a romantika költészeteszményétől egy keményebb, tárgyiasabb, szigorúbb költészet felé. Az irányzat nevét a Parnasszus hegyről (a görög mitológiában a múzsák és Apollón, a költészet és művészet istenének lakóhelye) kapta.

Azt vallották, hogy a művészet az erkölcsi érdektől és a hasznosságtól független öncél (l'art pour l'art). A műalkotás legfőbb alkotó elemének a forma csiszoltságát tekintették. Fő jelszavaik: személytelenség, szentvelenség, szigorú formák, technikai tudás. Mesterüknek Charles Leconte de Lisle-t tekintették, aki a személytelen tárgyiasságot kereste a lírában. Ennek az iskolának példaképe Teophil Gautier, aki egyben a „művészet a művészetért” apostola is. Szerinte csak az lehet szép, ami nem való semmire, a hasznos eleve rútt, mert valamilyen szükségletet elégít ki. A parnasszizmus jegyében indult Verlaine és Mallarmé pályája is.

Fjodor Tyutcssev

1803–1873

Költészetében benne van a világmindenség... F. Tyutcssev lírai hősei és a természet egyidejűleg magukon viselik a káosz titkos erőinek hatását és a vágyakozást a nyugalom és a harmónia után.

A. Ahmatova

Fjodor Tyutcssev a világirodalomba kifinomult, filozófus költőként vonult be. Költészetében a gondolat és az érzés eggyé olvadt. Kitűnő oktatásban volt része, otthon tanította a költő-műfordító Sz. Rajics. Hatására Tyutcssev már 12 esztendősen Horatiust fordított. 1819-ben a moszkvai egyetem bölcsész karán kezdte meg tanulmányait. 1821-ben sikeresen befejezte, és a Külügyek Kollégiumánál helyezkedett el. Rövid idő elteltével Németországba került diplomáciai szolgálatra. Több mint 20 esztendőt töltött külföldön.

Az 1820-as évek végétől az 1830-as évek közepéig az orosz folyóiratokban és almanachokban jelentek meg versei: *Tavaszi vihar*, *Nyári est*, *Látomás*, *Álmok*, *Cicero* és mások. Jelentős esemény volt életében, amikor Puskin *Kortárs* című lapja közölte 24 darabból álló gyűjteményes kötetét *Németországból küldött versek* címmel 1836-ban, melyeket F. T.-ként szignózott. Amikor 1844-ben hazatért Oroszországba, folytatta irodalmi tevékenységét, de a karrierje is szépen ívelt felfelé. Összegyűjtött verseinek első kiadása 1854-ben jelent meg I. Turgenyev közreműködésével, és nagy sikert aratott. Második gyűjteményes kötete 1868-ban került ki a nyomdából.

F. Tyutcssev lírájában filozófiai nézőpont uralkodik, ebből a látószögből mutatja meg a környező világot, különösen az ember és a természet kapcsolatát. Éppen ezért nehéz Tyutcssev munkásságában éles határt húzni filozófiai, tájleíró és személyes lírája között; tájköltészete étellel teli, az emberi lélek állapotát, emberi érzéseket tükröz, ugyanakkor mélyen hiteles filozófiai gondolatokat ébreszt.

TAVASZI VIHAR. F. Tyutcssev lírájában *panteisztikus* (a mindenséget az istenséggel azonosító filozófiai és vallási felfogás) világszemlélet uralkodik, a világ idealista-filozófiai felfogása. A költőt mindig vonzotta a természet, melyben rejtett titkokat sejtett. Az emberi lélek is káosznak és a titkos szenvedélyek központjának tűnt neki. A *Tavaszi vihar* című versben a természeti jelenséget fejlődésében láthatjuk, majd a hirtelen kitörő vihart, a természet csodás megnyilatkozásaként mutatja be. A vers örömmel és vidámsággal van tele.

A szépség eszméje az ukrán költészetben

Az ukrán irodalomban a „tisza művészet” elvének hatása leginkább M. Voronij munkásságában figyelhető meg. Ő fordította ukránra az orosz parnasszisták – A. Fet, F. Tyutcssev, J. Polonszkij – műveit. M. Voronij nevéhez kapcsolódik a „művészet a művészetért” képviselőinek védelmében írt sajtóságos manifesztum:

Mikola Voronij

Dalokat adjatok, költők
Egyértelmű jelek nélkül,
Szociális verseny nélkül,

Univerzális szenvedés nélkül,
Panaszkodó tömeg nélkül,
Hangos harcba hívás nélkül.

A „tisza művészet” eszméjét az ukrán költészetben az 1920–1930-as években az újklasszicisták karolták fel (M. Zerov, M. Draj-Hmara, O. Burgardt, M. Rilszkij és mások). A szépség és a művészi hivatás fontosságát hangsúlyozták, sokat tettek a letisztult formák megjelenéséért a lírai alkotásokban. De a szovjet időkben az ilyen nézeteket a hatóságok ellenségesnek tartották, így a neoklasszicista költőket üldözték, többségüket letartóztatták és az 1937–1938-as években kivégezték.

O. Szavraszov:
Szivárvány, 1875

Tyutsev vihar gyönyörű és erős, vidám és diadalmas, frissítő és inspiráló egyszerre, egyáltalán nem félelmetes, mint ahogy az lenni szokott. A költő elragadtatása életszeretét bizonyítja. A vihar illetően ábrázolásával a megújulás, az ifjúság, a fiatalság képét is megformálja.

Mesterien foglalja szavakba a tavaszi vihar keltette érzéseket. Az utolsó versszakban megjelenik Hébé (az ifjúság istennője a görög mitológiában) alakja, aki *nevetve földre zúdította / viharral-habzó serlegét*. Az utolsó két sor bizonyítja a tavasz győzelmét, az ifjúságba vetett hitet.

TAVASZI VIHAR (1828)

De szép az első égi láрма,
mikor májusi dörejek
mintegy csintalankodva,
játszva teledübörgik az eget!

Zeng-zúg a menny ifjú haragja,
por röpül, halk permet szítál,
az eső szálain aranyba
vont gyöngyök milliója áll.

Fut a hegyről a fürge zajlás!
De dal és fütty sem hallgat el:
a dőrejre patakmorajlás
és erdei koncert felel.

Azt hinnéd: Zeusz sasát itatva
Hébe, szeles égi cseléd,
nevetve földre zúdította
viharral-habzó serlegét.

(Szabó Lőrinc fordítása)

MÉG ELKAPOM AZ ALAKOD... A világirodalom gyöngyszemeként tarják számon F. Tyutsev szerelmes verseinek ciklusát, melyet O. Denyiszevához írt 1850-től élete végéig. Fő jellemzője ennek a ciklusnak a szenvedélyes hangnem, az átütő feszültség, a szenvedélyek ütközése, a visszafojthatatlan érzelmek. A szerelem a költő számára *boldogság* és *reménytelenség* is egyben. A szeretett lány ragyogó alakja a lírai hős tragikus hangulatával ötvöződik, aki rájön arra, hogy már nem sok ideje maradt hátra, de nem szűnik meg szeretni utolsó leheletéig. A társadalmi akadályok ellenére F. Tyutchev lírai hőse hajlandó életet is adni a csodálatos érzés kedvéért. A szerelem megjelenítése romantikus, olyan érzés, mely megfogja, és nem engedi el az ember lelkét.

* * *

A bús vágy még betölt egészen,
még hívlak, még öröd vagyok,
az emlékek foszló ködében
még elkapom az alakod –

szép alakod, mely a szívemben
s köröttem folyton úgy ragyog,
mint égen az elérhetetlen,
változhatatlan csillagok.

(Szabó Lőrinc fordítása)

Afanaszij Fet

1820–1892

Kifinomult ízlésű költő, romantikus, impresszionista... Képes volt megragadni a természeti változások és az emberi érzések legszebb árnyalatait.

M. Cvetajeva

Afanaszij Fet – a „tisza művészet” mozgalom egyik legkiemelkedőbb képviselője a XIX. század orosz költészetében. Versei a kifinomult esztétikai ízléssel rendelkező olvasók és a művészetben megjelenített szépség imádói körében voltak népszerűek.

Alkotói munkássága majdnem egy fél évszázadnyi időt ölel fel. Kortársai közül sokan nem értették, ezért egy időben a háttérbe szorult művészi értékelése, másodrangú költőként kezelték. Versei azonban az ellenkezőjéről tanúskodnak.

A születése körüli titkolózások kihatottak egész életére. 14 korában tudta csak meg, hogy apja nem a nemesi ranggal rendelkező Afanaszij Sensin, hanem a német származású Johann Fet tisztviselő. Nevétől és nemesi címétől is ekkor fosztották meg, hosszú évekig küzdött visszaszerzésükért.

1835–1837 között egy német bentlakásos iskolába járt, jó képzést kapott itt. 1840–44 között filozófiahallgató a híres moszkvai egyetemen. Figyelme a klasszika-filológia felé irányult.

1840-ben jelent meg első verseskötete, a *Liricseszki panteon*, s bár a kötet, ha nem is jelentős, mégis sikeres. Balladákat és antik mintára írt verseket tartalmazott. Ebből az időszakból való egyik legismertebb verse, a *Jöttem üdvözölni téged...* (1843).

1845-ben a katonai pályát választotta, hogy visszaszerezze nemesi címét. Erre azonban közel harminc évig várnia kellett. (Csak 1873-ban, II. Sándor cártól kapta meg.) A Herszoni kormányzó-ságban állomásozó Kiroszirszkij ezred altisztjeként szolgált. 1860–1870 között visszavonult birtokára, a költészetnek és Schopenhauer filozófiájának tanulmányozásával foglalkozott. 1870–1880-ban Byron, Heine, Goethe művei fordításának, emlékiratai írásának szentelte magát a gazdálkodás és házasságle mellett. Lefordította J. W. Goethe *Faustját*, Vergilius *Aeneisét*, Catullus verseit. A második kötete után az őt ért támadások hatására mintegy húsz évig egyáltalán nem publikált.

JÖTTEM ÜDVÖZÖLNI TÉGED... (1843) – a személyes líra iskolapéldája, melyben az örök szerelem és a természet témája kapcsolódik össze. Fontos volt számára a formai tökély. Parnasszista lírájának sajátossága a panteisztikus természetfelfogás és természetkultusz, a harmóniavágy. A tények világa helyett az ábránd, álmok világa az övé. Sajátos természetélménye a létezés tragikumának mély átérzése. Fontos jellemzője a muzikalitás. A vers vidám hangulatát a klasszikus időmértékes verslábak, a choreus (trocheus) és a pirrichius biztosítják.

V. Boriszov-Muszatov.
Vizesés, 1902

* * *

Jöttem üdvözölni téged,
Szépen elmesélni sorban,
Hogy a napfény szinte éget,
Reszket, táncol fán s bokorban;

Elmesélni, hogy feléledt
Már az erdő minden ága,
Víg madárdal, boldog ének
Száll derús hajnalra várva;

Elmesélni: tegnap óta
Mit se hervadt szenvedélyem,
Lényed s minden boldog óra
Szent varázsát épp úgy érzem;

Elmesélni: mindenünnen
Jókedv áramlik szobámba,
És a lelkem lelkesülten
Egyre énekelni vágyrna!

(Galgóczy Árpád fordítása)

KOMPETENCIA- FORMÁLÓDÁS

Tájékozottság. 1. Jellemezzétek a „tisza művészet” fejlődésének történelmi-kulturális hátterét Oroszországban! 2. Mely országokban volt még népszerű a „tisza művészet” elve? **Olvasói tevékenység.** 3. Milyen témákkal és motívumokkal találkozottok F. Tyutcsev munkásságában? 4. A *Tavaszi vihar* című F. Tyutcsev versnek milyen a hangulata, milyen érzésekről szól a költő? 5. Keressétek meg A. Fet a *Jöttem üdvözölni téged...* című versben a látható és hallható képeket! 6. Válasszátok ki a kedvenc F. Tyutcsev vagy A. Fet verset! Készítsétek el a fordítás és az eredeti mű összehasonlító elemzését! **Emberi értékek.** 7. Mire törekedtek a „tisza művészet” elv képviselői? **Kommunikáció.** 8. Vitatéma: *Miben rejlik a művészet szépségének értéke az ember számára? Állampolgárok vagyunk.* 9. Mivel magyarázható, hogy a szovjethatalom alatt Ukrajnában és Oroszországban is a „tisza művészet” elv alkotóit üldözték, műveiket nem jelentették meg? Hozzatok példákat! **Modern technológiák.** 10. Internet segítségével tisztázzátok a következő kérdéseket: a) a Denyiszzevai-ciklus hátterét; b) F. Tyutcsev irodalmi kapcsolatait európai kortársaival! 11. Keressetek a világhálón néhány F. Tyutcsev vagy A. Fet megzenésített verset, hallgassátok meg! **Alkotói önkifejezés.** 12. F. Tyutcsev és A. Fet verseihez keressetek reprodukciókat, festményeket, képzőművészeti alkotásokat, zenei darabokat! Prezentáció és zene kíséretében adjátok elő a verseket! **Környezet és biztonság.** 13. Hogyan viszonyultak a természethez a „tisza művészet” elv képviselői? **Az életre készülünk.** 14. A „tisza művészet” alkotásai nem tanítanak, hanem kiművelnek. Folytassátok a gondolatot!

ÖSSZEZÉS

- A francia parnasszisták és az orosz „tisza művészet” képviselői a költői mesterség, a magas technikai tudás, a művészet elveit tartották szem előtt, megváltozott a költő és a társadalom viszonya.
- A „tisza művészet” költészetében a természet szépsége és az emberi érzések dominálnak.
- F. Tyutcsev és A. Fet költészetében teremtődött meg a költő-művész, a szépség megéneklője, a filozófus és a kifinomult lírai költő alakja.

USA

ROMANTIKA AZ AMERIKAI IRODALOMBAN

Az amerikai romantikusok egy nagyszerű fiatal nemzet bajnokai voltak, akik megvetették lábukat a világban.

K. Sahova

A romantika kialakulása az amerikai irodalomban és kultúrában az USA-nak, mint államnak fokozott ütemű fejlődésének szakaszával esik egybe. Az amerikai gyarmatok győzelme a függetlenségi háborúban (1775–1783), az USA Függetlenségi Nyilatkozata (1776), az Amerikai Egyesült Államok Alkotmánya (1788), a független szövetségi köztársaság létrejötte – ezek a történelmi események befolyásolták a szabadság, az optimizmus és a lelkesedés eszméjének terjedését, a fiatal ország fejlődését. Különböző nemzetiségű, nyelvű, kultúrájú régiók egyesültek egy államba. Éppen ezért az amerikai kultúra elsődleges feladata az volt, hogy elfogadtassa az amerikai államot és az amerikai nemzetet szuverénként és eredetiként.

Az USA-ban a romantika kicsit később jelentkezett, mint Európában. Kezdeti szakasza az 1810–1820-as évekre tehető, befejező szakasza az 1860-as évek, ami egybeesik az Észak–Dél elleni polgárháborúval (1861–1865). Később még felbukkant a romantikus irányzat egyes írók alkotásaiban.

Az amerikai romantikának két szakasza ismert – a *korai* (Washington Irving, Fenimore Cooper) és a *késői* vagy érett (Nathaniel Hawthorne, Edgar Allan Poe, Herman Melville). A romantika és a realizmus korszakhatárán alkotott Walt Whitman, vele zárul az amerikai romantika irodalma. Jelentős műve a *Fűszálak* (1855–1891) című verseskötete. Későbbi alkotásaiban már a realizmus jegyei is felfedezhetők.

Az amerikai romantika sajátossága nemcsak a nemzetalkotó és államteremtő jellegzetességében rejlik, hanem abban is, hogy támaszkodott az európai romantika mestereinek eredményeire, elsősorban az angolokéra a közös nyelv és hagyományok miatt (Walter Scott, Samuel Taylor Coleridge). A német alkotók közül E. T. A. Hoffmann munkássága volt nagy hatással az amerikai írókra. A romantika filozófiai alapjait az USA-ban a francia felvilágosodás ideológusai, a nagy francia forradalom eszméi adták. Az amerikai romantikusok munkáiban nyomon követhető a felvilágosodás és a romantikus formák eredményeinek egységbe foglalása, szintézise.

Az USA-ban a XIX. században a transzcendencia (a latin *transcendo* 'átlépek' szóból – a képzeletet meghaladó, természetfeletti) filozófiai irányzata volt népszerű, mely meghatározta az akkori alkotók esztétikai és eszmei törekvéseit. Eredeti vallási-filozófiai és esztétikai rendszer, amely I. Kant tanításain alapszik az *a priori* (szó szerint: 'a korábbiból') tudáson, amely állítólag örökké benne van a tudatunkban, és bármely tapasztalat feltétele. Kant vizsgálataival túllép a tapasztalati valóság-

A transzcendentalisták bátor kísérletei

A transzcendentalisták úgy vélték, hogy az „önbizalom, magabiztosságba vetett bizalom” szlogenje gyakorlatilag megtestesül az életben. Ezért az Egyesült Államokban népszerűek voltak a kommunák, független személyek közösségei, akik bizonyos célokat tűztek ki és kollektív módon érték el őket. Volt azonban más kísérlet is. Például H. D. Thoreau író és filozófus 1845 és 1847 között egy saját kezűleg épített kunyhóban élt a Concordhoz közeli Walden-tó partján. Gyűjtögetésből, halászatból, növénytermesztésből tartotta fenn magát, de ideje nagy részét csendes elmélyüléssel, a természet megfigyelésével és leírásával töltötte. Természethez fűződő viszonyáról jelent meg 1854-ben *Walden*, vagy az *Élet az erdőben* című kötete, mely a klasszikus amerikai irodalom gyöngyszemei közé tartozik.

H. D. Thoreau háza és szobra a Walden-tó partján

Adolphe Yvon: Észak és Dél békekötése, 1870

gon, a valóság lehetőségi feltételeit kutatja. A transzcendentális kifejezés jelentése: a tapasztalattól független, természetfeletti; érzékekkel nem észlelhető. Bostonban 1836-ban a hasonló gondolkodású értelmiségiek transzcendentális klubot alakítottak. Vezetőjük R. W. Emerson lett, tagjai közt volt H. D. Thoreau, Margaret Fuller és mások.

A transzcendentalisták nem fogadták el a tőke felhalmozását, a magasabb lelki értékeket helyezték előtérbe, azaz a világegyetem középpontjába az embert helyezték, felruházva isteni lélekkel, aki nem ismer el más hatalmat maga felett, csak saját magát. R. Emerson amerikai író és filozófus *Önbizalom* című értekezésében azt mondta, hogy az embert nem gazdagságáért kell tisztelni, hanem azokért a jellemvonásaiért, amelyek azt támasztják alá, hogy keresi annak a módját, hogy tisztességesen éljen. „Bízzál magadban! Az önbizalom a hősiesség lényege. Foglald el a helyet, melyet az isteni gondviselés jelöl ki számodra, fogadd el kortársaid társaságát, az eseményekkel való kapcsolatodat. A nagy emberek mindig így tettek, s gyermeki bizalommal engedték át magukat koruk szellemének... Minden egyénben egy közös szellem uralkodik... Aki egyszer bebocsátást nyert az ész jogába, szabad polgára lett az ész birodalmának.” Emerson hitt az ember nevelhetőségében és a nevelés mindenhatóságában... A nevelés céljának összhangban kell állnia az élet céljával, vagyis önbizalmat kell tanítania, az embert önismeretre, tudásra, az erkölcsi értékek tisztelőre és szüntelen tökéletesedésre kell indítania. Az ilyen nevelés által minden elérhető.

Az amerikai romantikusok egy fiatal nemzetállam képét, történelmét, formálódását, eredményeit alkották meg írásaikban. Emellett az Egyesült Államok nemzeti hőseinek megteremtésére törekedtek, az amerikai eszméket és elképzeléseket tükrözve a művészetben keresztül. Az amerikai romantika képviselői lefektették a nemzeti irodalom alapjait, eredményesen vették át más irodalmak műfaját és stílusát, új érdekes formákat adva a világnak. Az amerikai romantikusok eredményeinek köszönhetően a világ sok mindent tudott meg az USA-ról és szépirodalmáról.

KOMPETENCIA- FORMÁLÓDÁS

Tájékozottság. 1. Vázoljátok az amerikai romantika fejlődésének történelmi feltételeit! 2. Miben hasonlít, és miben tér el az európai romantikától? **Olvasói tevékenység.** 3. Osszátok meg olvasmányélményeteket: meséljétek az amerikai romantikusok munkáiról (J. F. Cooper, E. A. Poe és mások – válassz egyet!); **Emberi értékek.** 4. Milyen új ötleteket és formákat honosítottak meg az amerikai romantikusok? **Kommunikáció.** 5. Megbeszélés: *Ukrajna és az USA: történelmi és irodalmi párhuzamok.* **Állampolgárok vagyunk.** 6. Hogyan szolgálták a nemzeti érdekeket az amerikai romantikusok? **Modern technológiák.** 7. Keressetek tényeket és fotókat az internet segítségével az amerikai államiság küzdelmének történetéből! Készítsetek prezentációt! **Alkotói önkifejezés.** 8. Írjatok fogalmazást *Önbizalom – ahogy én értelmezem* címmel!

Walt Whitman

1819–1892

A Test költője vagyok én és a Lélek költője vagyok,
Az ég gyönyöreit bírom és a pokol kínjait bírom,
Az előbbieket magamba ojtom és gyarapítom, az utóbbiakat új nyelvre ültetem át.

W. Whitman

Walt Whitman – amerikai költő, eredeti gondolkodó, publicista, kritikus, a világkultúra egyik legfényesebb alakja. A költő egész életművének foglalatát egyetlen könyv, a *Fűszálak*, amely a szerző egyedi világnézetének megtestesülése lett.

Walt Whitman 1819. május 31-én született Long Island szigetén Brooklyn közelében (New York állam, USA) szegény farmer családjában. Második gyermekként látta meg a napvilágot, kilencen voltak testvérek, közülük heten érték meg a felnőttkort. A család gyakran költözködött, 1823-ban Brooklynban telepedtek meg, Itt járt iskolába, egyszerű környezetben nőtt fel. 1830 körül otthagyta az iskolát, s ügyvédi irodában dolgozott titkári beosztásban, majd kitanulta a nyomdász mesterséget és nyomdász, tanító, újságíró lett, ezekből a mesterségekből tartotta fenn magát. Nagyon szeretett kirándulni, az életrajzírók szerint gyalog járt be 17 államot. Kedvelte a magányt, természetimádatát ámulattal figyelte környezete.

Az 1830-as évek végétől különböző témájú cikkei jelentek a helyi lapokban. Volt olyan is, amelyekben a pénz utáni hajszát bírálja, mondván az az ember lelkének kiüresedését idézi elő.

1850-ben néhány verse is megjelent nyomtatásban, többek között az *Európa* című is, melyben a történelemmel és az 1848-as francia forradalommal kapcsolatos észrevételeit fogalmazta meg. *A királyi kegyetlenség megvetette az embereket; Szabadság! Ha mások nem hisznek neked – én mindig hiszek!*

Első kötetét saját költségén adta ki 1855-ben New Yorkban *Fűszálak* címen. Nagyon eredeti amerikai költő volt, nem az európai mintákat követte, hanem saját magából és az őt körülvevő közösségből, környezetből merítette témáit. A *Fűszálak* valójában nem egyetlen könyv, úgy épült évről évre, kiadásról kiadásra – Whitman evolúciós szemlélete és terve szerint –, ahogy a szerves élet szüli egyre magasabb színvonalra önmagát. Élete végéig tíz *Fűszálak*-kötetet szerkesztett: a régebbi verseket újabb „korszakaihoz” igazítva átírta, s az új versekhez társítva új ciklusokba ültette. Az 1855-ös esztendő korszakváltó év volt Whitman életében. Munkásságát két szakaszra tagolja: a *Fűszálak* előtti és utáni. A kortársak nagy többsége számára versei szokatlanok tünnek. Az olvasókat viszont lenyűgözték újításai.

Lelkes humanizmusát az irodalmon kívül is ki tudta fejezni. A legteljesebben Amerika sorsdöntő – Észak–Dél elleni – polgárháborújában, amikor egészségét feláldozva, 1861–1865 között önkéntes

Walt Whitman, a polgár

IRODALMI BARANGOLÁS

Költővé formálódása egybeesik az abolícionista, a rabszolgaság eltörléséért küzdő mozgalom előretörésével az USA-ban. Az északi és déli államok közötti feszültségek, amelyekben a rabszolgaság körüli ellentétek is jelentős szerepet játszottak, végül az 1861-ben kitört polgárháborúhoz vezettek. Abolícionista nézeteinek a *Fűszálak* című kötetében is hangot adott. Újságcikkeiben és lírai alkotásaiban mindig hangsúlyozta az irodalom közéleti szerepét. A következőképp fogalmazott: „Kevesen ismerik fel, hogy az irodalom mindent áthat, ha kell hangadó, formál és egyéniségeket alkot, kifinomult eszközökkel épít, támogat és fejleszt.” A költő szerette Amerikát, megvédte a demokrácia eszméit, bírálta a társadalomban meglévő ellentéteket, megpróbált változtatni azokon.

ápolóként gondozta, vigasztalta a sebesülteket és a haldoklókat. Háborús élményeit a *Dobpergés-ciklus* és *Amikor tavaly az orgona virított az udvaromban...* kezdetű versekben örökítette meg (1865).

A háború után miniszteriumi tisztviselő Washingtonban, ahol az egyik állását „szemermetlen” versei, a másikat fokozódó betegsége miatt veszítette el. 1873-ban lebénult. Ágyhoz kötöttsége ellenére nem hagyta abba az írást, független és derűs maradt. Egyik utolsó versében így búcsúzik a világtól: *Jöjjetek, gyermekeim, / Jöjjetek, lányok és fiúk, s ti asszonyok, családtagok, barátaim, / A művész most útjára bocsátja idegét, s a preludiumot már a fűvósok zendítik.*

1892. március 26-án a philadelphiai Camdenben halt meg, de még ma is képes hatni az egész világra hitével, önbizalmával.

FŰSZÁLAK (1855–1891). Világnézetének sajátosságai. W. Whitman humanista világszemlélete, a környezethez való viszonya már gyermekkorától kezdve formálódott elsősorban a *Biblia* hatására, melyet a szülői házban nap mint nap együtt olvastak. Innen erednek későbbi alkotói munkásságának olyan fontos eszméi is, mint az emberek egyenlősége, a népek testvériségébe és az emberi nagyságba vetett hite.

Világszemléletének alakulására ugyancsak nagy hatást gyakorolt a transzcendentálisizmus. Közel érezte magához az amerikai transzcendentalisták önbizalom, *magabiztosság* elvét, a szellemi függetlenséget, az emberi *Én* nagyságát, az emberek egyenlőségét, az élet panteisztikus felfogását (Isten azonosítása a természettel), a feljebbvaló létezését, ami részekben minden emberben megtalálható.

A Fűszálak keletkezése. Első kiadása 1855-ben jelent meg saját költségen, neve helyett csak képmásával a borítóján. 12 verset és elbeszélő költeményt tartalmazott cím nélkül. A borítóján a zöld szín dominált. „Ez érzéseim zászlaja, melyet a reményt megtestesítő színből, zöld vászontól szöttek” – így indokolta könyvének külalakját az író. A *Fűszálak* úgy épült évről évre, kiadásról kiadásra – Whitman evolúciós szemlélete és terve szerint. Harmadik kiadása 1860-ban jelent meg, már 100 verset tartalmazott. A legutolsó és legbővebb kiadás 1891-ben látott napvilágot. Majdnem 40 esztendőn keresztül dolgozott művén. A *Visszatekintés a múltra* című cikkében a következőképpen magyarázza főművének szerkesztési elveit: „A *Fűszálak* – egy kísérlet arra, hogy tükrözsem érzelmeimet és természetemet, megpróbáljam szigorúan – elejétől a végéig – újra megalkotni az embert, egy embert (magamat a XIX. század Amerikájának második felében) szabadon, kimerítően és igazságosan.”

Tárgya, problematikája, szerkezete. A kötet különálló versek, hosszú versek, ciklusok gyűjteménye, magukban is megállják a helyüket, befejezettek, ugyanakkor szorosan kapcsolódnak is egymáshoz. A versek témái és motívumai keverednek, darabról darabra megjelennek, fejlődnek. Olyan érzést váltanak ki, mintha a zöld fűszálakat borzólná vagy simítaná össze valami.

A gyűjtemény szimbolikus címe megtestesíti az ember és a természetes egyetemességet a világban,

mindent összekapcsol a fűszáltól a csillagokig, a földtől az emberi lélekig, kifejezi a költő reményét azoknak a lelki megújulásában, akik megértették lényegét létüknek és céljukat a világmindenségben. Whitman felfokozott költői énje a tömeg szolgálatában áll. Annak az amerikai eszménynek a megtestesülése, amely szerint az egyén kitartó és állhatatos munkával elérheti célját, boldogulhat a nehéz, sokszor reménytelen körülmények ellenére is. Az amerikai „pozitív gondolkodás” jószerével első megfogalmazása ez.

A *Fűszálak* mindig visszatérő-újjaszülető hőse az ifjú Amerika fia és prófétája, a nemzeti hős. Ebben a mindent és mindenkit magához ölelő lírai *Én*ben a költő egyfelől az amerikai pionír archetípusát, másfelől legigazibb önmagát alkotta meg. Mégis mennyire szembeütő a távolság e gáttalan lírai *Én* és Whitman mértékletes, nemritkán magába zárkózó, sőt szemérmes életrajzi személyisége között! Későbbi verseiben éles bírálat is elhangzik az elnök határozatlan politikája miatt a rabszolgatartó Délre vonatkozóan. A költő az emberi jogok legkövetkezetesebb képviselője lett. *Az Egyesült Államokhoz* című versében a következőképpen fakad ki: *Förtelmesebb elnökség még nem volt... Ezek az emberek kongresszusi tagok? Ezek a tisztességes*

W. Whitman 35 éves korában a *Fűszálak* borítóján, 1855-ös kiadás

*birák? Ez a szegény ember, elnök? Széles körben ismertek a bérgyilkos által meggyilkolt Lincoln elnök emlékére írott versei, aki a költő számára a demokrácia szimbóluma volt. A *Mikor legutóbb nyílt orgona ajtóm előtt...* (1865–1866) és az *Ó kapitány! Kapitányom!..* (1865) kezdetű versek tele vannak bánattal és fájdalommal.*

A *Mikor legutóbb nyílt orgona ajtóm előtt...* kezdetű versben a költő romantikus világnézetének elemei keverednek sajátos világfelfogásával. A virágzó orgona *élénkzöld szív alakú* levelei és a *minden levél – csoda* megfoghatatlan szépsége a koporsót jelképezi. A mérhetetlen gyász hangja hatja át az egész verset.

Az *Ó Kapitány, Kapitányom!..* (Lincoln elnök halálára) kezdetű versben a győzelem édes érzései a mély fájdalommal keverednek, melynek oka Lincoln elnök halála. Fontos a motívumok szerepe a versben: Amerika – hajó, Lincoln – kapitány.

*Ó Kapitány, Kapitányom! Szörnyű utunkat már teljesítettük,
A kínzott, meggyötört győzelem miénk, nem amit kerestünk.
A kikötő közel, hallom már, mindannyian ujjonganak,
Százak várják érkezését e bős, erős hajónak;
De óh lélek, lélek, lélek,
Ó vörösen vérző szívek,
Kapitányom néz rám fekve
Hidegen, halálba esve.*

(Babits Mihály fordítása)

Whitman költészetének sajátosságai és újszerűsége. Whitman költészete a romantikából nőtt ki és számos vonásában a realizmust, a modernizmust előlegezi. Az Amerika és a Kapitány szimbólumon kívül megtalálhatók a verseiben a tenger, az éj, a csillagok szimbolikus képei is, melyeket előszeretettel alkalmaztak a romantikusok. Valamennyi természeti jelenség szinte él, „lelke van”. A kötetet a romantikus panteizmus hatja át.

A hagyományos motívumokat Whitman új jelentéssel gazdagította. A romantikusok az ifjúság megéneklésekor azon búsongtak, hogy az hamar véget ér. Whitman az érett, felnőtt embert magasztatja, meglátva benne a különleges szépséget, bölcsességet. Az *Ádám gyermekei* című ciklusban a nyolcvanéves családapa, Ádám alakját rendkívül nagy szeretettel rajzolta meg.

*Amikor öt fiával és sok unokájával
vadászni ment
vagy halászni, a legerősebbnek és legszebbnek
köztük ő tűnt.*

(Főfai Sándor fordítása)

A romantikus költők előszeretettel írtak az arcról, a hajról, ábrázolták a szemet a lélek tükréként. A *Fűszálak* költője tovább megy, az „emberi testtel” kapcsolatos lista sokkal bővebb, találkozunk a bordával, gyomorral, combbal, lábszárral, gerinccel stb. Mindezek ellenére nem mondhatók a leírások naturalisztikusnak, mert az emberben *az isteni ragyogás a fejétől a lábujjáig áramlik.*

J. Leszczenko:
Egység (család),
1993

J. Lescsenko:
Ősz, 1991–1992

W. Whitman a romantika költői szabályait minden szinten – tematikai, formai és nyelvi – módosítja. A kötet nyelve Whitman kortársait sokkolta. Bátran keverte a különböző stílusrétegek nyelvét, a köznyelvi, tudományos, szépirodalmi és idegen szavak szókinsését. Szándékának lényege, hogy demokratikussá tegye a szépirodalmi nyelvet. Gyakran fordult a népi forrásokhoz, a népnyelvhez, és arra ösztönözte alkotó társait, hogy használják azokat a szavakat, amelyek leginkább képesek tükrözni Amerika mindennapjait. Számos szólás, kifejezés a kötetben népköltészeti eredetű, de találkozhatunk új keletű (neologizmusok) szavakkal, szakszavakkal stb. Nyelvi újításai a költészet tematikus gazdagodásából adódtak.

Legfőbb újításai a verstechnika terén figyelhetők meg. Versei az úgynevezett *szabadversek*. Talán épp a negyvenes évek olvasmányai ihlették a kötetlenebb forma felé való nyitásra. Önként mondott le a metrumról, rímről (bár elvétve találkozhatunk ilyen verssel is a kötetben).

A kötetben számos kérdést fogalmaz meg a költő, melyekre maga válaszol. A kifejezőeszközök, alakzatok közül gyakori az anafora, az ellentét és a párhuzam. Újszerű költészetében a felsorolás, a tárgyak vagy jelenségek sajátos katalógusát adja, amivel sikerül kitágítani, újratерemteni a lét széles látképét.

*Mosolyogj ó, szépséges, hűs leheletű föld!
Szunnyadó és elfolyó fák földje!
Elmúlt napnyugta földje – ködormú hegyek földje!
Kékséggel elegy telihold üveges özönének földje!
A folyam árját tarkázó fény és homály földje!
Kedvemért nagyobb és fényesebb világosszürke fellegek földje!
Messzire nyúlt könyökű föld – dús almavirágos föld!
Mosolyogj, mert szerelmesed jó.*

(Füst Milán fordítása)

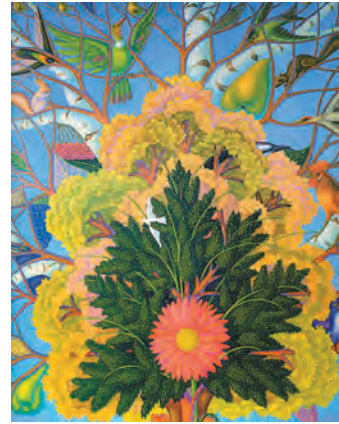
Olyan ritmusokat keresett, amelyekkel az élet bonyolult zenéjét tudta közvetíteni. Azt vallotta, hogyha nincs az opera műfaja, sosem írta volna meg a *Fűszálakat*.

Walt Whitman költészetére már az 1920-as években felfigyeltek az ukrán művészek és fordítók. Mihajlo Szemenko, Leszja Ukrajinka, Pavlo Ticsina és még sokan mások érdeklődtek Whitman munkássága iránt. Ivan Kulik Az amerikai líra antológiájába belevette Walt Whitman költészetét is 1929-ben. Az ukrán újjászületés idején nagyon közelinek érezték az alkotók a szabadság és demokrácia eszméit. 1969-ben több fordító részvételével – V. Miszik, I. Kulik, V. Korotics, M. Tupajlo és mások – megjelent a *Fűszálak* teljes fordítása. Whitman verseinek népszerűsítéséért sokat tett Lesz Heraszimcsuk, a Walt Whitman. Versek (1984) című kötet szerkesztője. Whitman eszméi és stílusa nagy hatással volt P. Ticsina és I. Dracs korai költészetére.

ÉNEK MAGAMRÓL. A *Fűszálak* gyűjteményben jelentős helyet foglal el az *Ének magamról* című elbeszélő költemény, hosszú vers, mely Whitman sajátos alkotói nyilatkozása. Hagyományos értelemben nincs története a műnek. Gondolatok és érzések sorozata az emberről, a természetről és az életről. A lírai én sok mindenben hasonlít a költőre, központi figurája a műnek. Ugyancsak egyeznek a költő és a lírai hős gondolatai a saját kortársairól, a generációk kapcsolatáról, az amerikai nemzetről, az emberiségről. A lírai *Én* része *minden korszaknak és minden földrésznek*. A költő a világmindenség középpontjában álló embert dicsőíti. Hisz az erejében, alkotói tehetségében, szerves kapcsolatában a természettel, a társadalommal és a kultúrával. A vers fő motívuma a zöld levelek, amelyek a költő reményét testesítik meg az egyéniség szellemi fejlődésében és Amerikában.

J. Lescsenko:
November, 1994

KOMPETENCIA- FORMÁLÓDÁS

Tájékozottság. 1. Mi hatott W. Whitman tehetségének alakulására? Milyen filozófiai és esztétikai nézeteket vallott? 2. Mutassátok be transzcendentálisizmusának lényegét és munkásságának irányelveit! 3. Milyen költői újítások jellemzik a *Fűszálak* című kötetet? **Olvasói tevékenység.** 4. Jellemezzétek a *Fűszálak* című kötet lírai hőisének alakját! 5. Elemeztétek a kötet motívumait, szimbólumait! Az USA történelmének milyen eseményei szerepelnek a kötetben? **Emberi értékek.** 6. Határozzátok meg W. Whitman társadalmi és erkölcsi elveit, amelyek aktuálisak ma is! **Kommunikáció.** 7. Vita-téma: *Milyen reményeket fogalmazott meg W. Whitman a jövő számára a Fűszálak című kötetben?* **Állampolgárok vagyunk.** 8. Bizonyítsátok, W. Whitman igazi polgár és hazafi is egyben! **Modern technológiák.** 9. Gyűjtsétek össze az interneten az összes fordítását az *Ének magamról* című versnek! Olvassátok el, hasonlítsátok össze! **Alkotói önkifejezés.** 10. Írjatok fogalmazást *Szükség van-e a Bíz önmagadban! jelszóra napjainkban!* **Vezetők és társak.** 11. **Csoportmunka.** Terveztétek meg a *Fűszálak* borítóját, mutassátok be, és beszéljétek róla! **Környezet és biztonság.** 12. Gondolkozzatok el azon, hogy W. Whitman könyvében milyen veszélyekre és árnyoldalakra figyelmezteti a mai világot! Mire figyelmeztet? Mire szólít fel? **Az életre készülünk.** 13. Az amerikai nemzet milyen eszméit és álmait építette be W. Whitman műveibe? Hasznosak-e ezek Ukrajna nemzeti számára?

ÖSSZEGZÉS

- W. Whitman filozófus és költő, aki a lírai *Én* prizmáján keresztül értelmezi a természet, az emberiség és az univerzum problémáit.
- A *Fűszálak* című kötetben az USA történelmét eleveníti fel, kimondottan a demokratikus eszmékre és az amerikai nép egységének elvére összpontosít.
- A *Fűszálak* című kötet újító (novator) mű, melyben keverednek a romantika és a realizmus jegyei, újított a verstechnikában is: megteremtette a szabadverset.

A XIX. SZÁZAD REGÉNYE

A REGÉNY MINT IRODALMI MŰFAJ. KIALAKULÁSA ÉS JELLEMZŐ JEGYEI

Most édes remegéssel
vette kezébe a regényt.

A. Puskin

G. W. F. Hegel

A regény. Prózai nagyepikai műfaj. Az irodalomtudósok körében még a mai napig is vitatéma. Sok tanulmány, esztétikai és filozófiai kutatás témája, de a regény problematikája még mindig nem oldódott meg teljesen.

A regény elnevezés a XII. században keletkezett Franciaországban, ahol *romannak* kezdték hívni azokat az irodalmi műveket, melyeknek nyelve a lingua romana, tehát a beszélt köznyelv volt, s nem a tudósok által használt latin. Ennek nyomán Európa-szerte ez a kifejezés terjedt el (több változatban) a műfaj megjelölésére. A regény történeti fejlődésének gyökerei a hellenisztikus görög és római irodalomig vezethetők vissza. A középkori lovagi epika leghíresebb és legérdekesebb darabjai a *Sándor-*, a *Trója-*, az *Aeneas-regény* stb. voltak. Idővel a regény kifejezést nagy terjedelmű, rendszerint hosszú időtartamot felölelő történetet ábrázoló epikus művekre kezdték használni.

A modern ukrán irodalomtudomány meghatározása szerint a **regény** az eposz műfajába sorolható, nagy terjedelmű, összetett struktúrájú prózai (ritkábban vers) alkotás, rendszerint hosszú időtartamot felölelő történetet ábrázol szerteágazó cselekménnyel, melyben fontos szerepet kap a szereplők érzés- és gondolatvilága, jellemfejlődése.

Műfaji jellemzői. A XIX. századi idealista filozófia mestere G. W. F. Hegel *Esztétikai előadások* című művében meghatározta a *regény jellemző műfaji sajátosságait*:

- részletesen ábrázolt eseménysor, az élet sokoldalú bemutatása;
- alapproblémája a szív poézise és a körülmények prózája közti konfliktus;
- az egyén érzés- és gondolatvilága van a fő szerepben;
- a cselekmény folyamán kibontakozó jellemfejlődés.

Dmitro Zatonszkij, a regény műfajának elméleti szakértője

A *regény művészet és a XX. század* című művében D. Zatonszkij ukrán irodalomtudós meghatározta a regény műfajának jellegzetes vonásait:

- mozgalmasság (a regény egyszerre ábrázolja a valóságot és a szereplőt, egyidejűleg újratereztve, modulálva, értékelve és létrehozva azt);
- a regény vonzereje a különféle formák és technikák egységbe foglalásában van (formai jellemzői: a tér- és időhasználat, az elbeszélő nézőpont sajátossága, a szerkezet, a jellemzés módja);
- a regénynek szinte nincsenek is műfaji kötöttségei, szövegében a legkülönbözőbb szövegelemek fordulhatnak elő.

M. Bahtyin XX. századi orosz irodalomtudós *Eposz és regény* című munkájában a regényt olyan műfajként határozta meg, mely állandó lendületben, mozgásban van, a befejezetlen, lezáratlan, megszakadt valóság ábrázolására törekszik. A problémafelvetés, a gondolati lezáratlanság és a keletkező jelenkorral, a befejezetlen jellel való eleven kontaktus jellemzi, s tükrözi az egyén lelki természetét és problémáit a mindennapok háttérében.

Az irodalomtudós meghatározta az eposz és a regény közti eltéréseket.

Az antikvitás és a középkor eposza	A regény
A múltat mutatja be.	A jelenben játszódik.
Az idő és tér behatárolt.	Az idő és a tér elveszti befejezettségét, nincsenek világos határok, az idősíkok mozgásban vannak.
A hős távol áll az olvasótól.	Hőse közel áll az olvasóhoz, mindennapi gondjainak és életvitelének a megjelenítője.
Mivel a múltban játszódik az események, nem lehet megváltoztatni a végkimenetelt.	A regényben folyamatos átértékelése, átgondolása történik az eseményeknek, a jelenre és a jövőre is hatni akar.
Világosan meg van határozva az események kezdete és a vége az ismert múltnak megfelelően.	A regényt az események lehetséges folytatása is érdekli: mi lesz tovább, hogyan alakulnak az események a jövőre nézve (gyakori a nyitott befejezés).
A hősök az istenek vagy más felső erők által kijelölt sorsnak megfelelően cselekednek.	A hős tetteit, cselekedeteit a valóságban történt események befolyásolják. A regény egyik gyakori témája – a hős sorsának vagy helyzetének ellentmondásai.
Meg kell felelnie az eposzi hagyományoknak, a műfaj szabályainak.	Nincsenek behatárolt szabályok, mozgalmasság, változatosság, befejezetlenség jellemzi.
A múlt örök (abszolút) – a hősnek és az olvasónak méltónak kell lennie ehhez a múlthoz.	A regényben benne van az ember és a világ befejezetlensége, lezáratlansága, fejlődésének lehetősége.

M. Bahtyin a következőket írta: „A regény maga a rugalmasság, mint műfaj, tanulmányozását különleges nehézségek jellemzik. Ezt magának a tárgynak a sajátossága idézi elő: a regény az egyetlen keletkező és még nem kész műfaj.”

Milyen formái léteztek a regénynek az antikvitástól a XVIII. századig? Az első regények az **antikvitás időszakában** alakultak ki. Igen nagy ebben az irodalomban a mitológia, a sajátos vallásos elképzelések szerepe. Az írók anyaguk jelentős részét az istenekről szóló történetekből merítették, lépten-nyomon emlegették az istenek és hősök tetteit. A hősmondák gyakran átmenetet nyújtottak a történeti hagyományokhoz.

A **középkorban** (XI–XIII. század) megjelenik a lovagregény, melyben a szerelmi összeütközések sokféle lehetőségét, tragikus következményeit mutatták be. A történeteket nem maguk költötték, ha-

IRODALMI BARANGOLÁS

Romance, Novel, Story

Az angol irodalomtudományban két jelentése ismert a *romance* (fr. *roman*) szónak – 1) antik vagy középkori regény; 2) a régi korokat utánzó stilizált alkotás (pl. Umberto Eco *A rózsza neve*). Ugyancsak az angol nyelvű irodalomtudományból ismert a *novel* kifejezés, ami új, modern regényt jelent. A mai (világ) irodalomtudományban a *novel* – kitalált történetet jelent, a *story* – igaz, a valósághoz közeli történet.

G. Doré illusztrációja
F. Rabelais *Gargantua és
Pantagruel* c. regényéhez,
1873

nem a történelemből vagy a régi antik krónikából kölcsönözték. A hősök nem egyszerűen a testi kiválóság vagy a nemzeti hősesz-
mény alakjai, hanem a keresztény világregend védelmezői is. A
nemzettudat és a nemzetek feletti keresztény szellemiség fonódik
össze ezekben az alkotásokban. Különösen gazdag a mondabeli
kelta király, Arthur személye köré fonódó mondakör. A középkor
egyik leghíresebb lovagregénye a *Trisztán és Izolda*.

A **reneszánsz** szellem hatására a regény műfaja is nagy fej-
lődésen ment keresztül. Olyan remekművek születtek ekkor, mint
Rabelais *Gargantua és Pantagruel* és Miguel de Cervantes *Don
Quijote* című műve. Ezek az alkotások az ember és a természet
szerves egységét mutatják. A reneszánsz hős felfedezi önmagát,
tehetségét és képességét, ismerni akarta a valóságot, lehetőségei
szerint megtisztítani és megváltoztatni azt. Ezekben a regények-
ben nagy szerepet játszottak a középkor fantasztikus és kalandos
történetei, de a valóság lényegesen különbözött a képzelet által
teremtett világtól. Az írók szatirikusan ábrázolták, gyakran nevet-
ségessé tették hőseiket. F. Rabelais és M. de Cervantes műveiben

nagy jelentőséggel bírt a folklór, a néphagyományok elemei, amelyek lehetővé tették éreztetni a népi
világ erejét, felfedni az étellel kapcsolatos nézeteit.

Tehát a reneszánsz kor regénye az antikvitás és a középkor regényéhez képest új jellemzőkkel
gazdagodott:

- megnövekedett az érdeklődés a valóság ábrázolása iránt, a valóság már nem elképzelt, jelképes,
hanem olyan sajátos jellemzőket szerez, amelyek a további fejlődésben mutatkoznak meg;

Ivan Franko a reneszánsz regényről

A földtulajdon a modern regényben című tanulmányában Ivan Franko a következőket írta:
„Nyugat-Európában a lovagregény egészen a XVI. századig uralkodó műfaj volt. Ekkor
a zseniális Cervantes pontot tett ennek a triumfálásnak a végére a *Don Quijotéjével*.
Ez nemcsak paródiája a lovagregénynek, az első és rendkívüli humoros regény, hanem
annál valami több. Ez volt az első határozott lépés a valós élet realizisztikus ábrázolása felé, ugyan-
akkor az első regény is, melynek szerzője elmélyül hőse jellemének megformálásában, komikus,
botladozó alakjának bemutatása mellett, rávilágított hőse nemes, gondoskodó, emberi vonásaira
is. Az ő és más szereplők szájába adja mindazokat a bíráló és pozitív észrevételeket, amik az
akkori társadalmi berendezkedést jellemezték. Egyszerűen, a *Don Quijotéban* az új szabású regényt
kell látnunk; egy társadalmi-pszichológiai művet, de mindennek a háttérben a szerző a tragikus
hangtól a kirobbanó kacagásig, az emberi érzések minden árnyalatát bemutatja.”

Ivan Franko a felvilágosodás regényéről

„A regény feladata, ahogyan azt a XVIII. század végén és a XIX. század elején értelmezték: a
szereplők és lelki fejlődésük ábrázolása, egyes politikai, társadalmi vagy vallási eszmék népszerűsíté-
se inkább nevelői szándékkal, mint költői formában. Az igaz, hogy az ilyen művek szerzői tipikus
jellemeket ábrázoltak, az általános tulajdonságokat emelték ki, elvetették a véletlenszerű elemeket;
miközben negatívan kezelték az irodalmi jellemábrázolást, ami csökkenti a művészi munka értékét,
és szinte nem ábrázolták a háttérét. Rousseau elsőként alkalmazta a természetleírást regényében.
A hős társadalmi háttérét ő sem, és mások sem érintették, melynek következtében jellemfejlődésről
nem beszélhetünk, megformálatlan karakterük mintha lógva maradt volna a levegőben.”

- a valóság és az emberi élet pillanatainak megragadása; a konkrétum előnye a képzelt és feltételezett formákkal szemben;

- a valóságot társadalmi sajátságok jellemzik, de még elmarad az általánosításuk és elemzésük;

- az egymásra ható különböző emberi karakterek felé fordulás;

- az események és a hős cselekedeteinek motiválására való törekvés;

- aktív írói kezdés, aki nem megfigyelője az eseményeknek, hanem a valós világ szerves része, az élet résztvevője;

- a felvilágosodás regényének hőse nemcsak egy élő ember (bár vannak reális vonásai is), hanem „példázat az ember lehetőségeiről” (például a kutató Zatonzkij szerint Don Quijote – „nemcsak egy konkrét ember alakja, hanem példázat az egyén hatalmas alkotói lehetőségeiről, egyfajta mintája az emberi létezésnek, amit eltérő módon lehet értelmezni”).

A **barokk korban** a regény műfaja változásokon ment keresztül.

Ez elsősorban a következőkben nyilvánult meg: megváltozott a tér és az idő viszonya, a világ a maga tökéletlenségében és bizonytalanságában tárult fel, az egyén a sorsától függött, amely lehetővé tette az Istennel való párbeszédet. A barokk regényben jelentős szerepet kaptak a fantasztikus elemek, de valóságos is a különböző erők összefonódásának bemutatásával. A legnépszerűbbek ebben a korban a kaland- vagy pikareszk regények voltak: G. Grimmelhhausen *A kalandos Simplicissimus* és F. Quevedo *Egy Don Pablos nevezetű csavargó élettörténete*.

A **felvilágosodás korának** filozófiai-ideológiai és tudományos forradalma előkészítette az utat a társadalmi forradalom számára. Iránymutatói az értelmiségiek: „a gondolat óriásai” és az „érzékenység művészei”. A regény műfajában is jelentős változások történtek. A korszak regényeiben (D. Didero *Az apáca*, J. J. Rousseau *Új Héloise*, J. W. Goethe *Az ifjú Werther szenvedései*, Ch. Richardson *Pamela, avagy az erény jutalma*, *Clarissa*, *Sir Charles Grandison története*, H. Fielding *Tom Jones*, J. Swift *Gulliver utazásai*, D. Defoe *Robinson Crusoe* és mások) a következő változások figyelhetők meg:

- a valóság közelít az emberi élethez;

- a hősök a környezetük produktumai, ami befolyásolja jellemük formálódását;

- a figyelem az egyén személyes sorsára, az egyén tapasztalataira, az emberi lélek bemutatására irányul fejlődési folyamatában;

- az embert a társadalmi és tulajdonviszonyoktól függetlenül értéként ábrázolják;

- a különböző társadalmi rétegekből származó hősök megjelenése a művekben;

- a valós részleteket az idő és a tér viszonyában ábrázolja;

- az életből vett események és a mindennapok konfliktusainak bemutatása (már nem a sors és az istenek határozzák meg a regényhelyzetet, hanem a valós élet történései);

- az író érzelmileg kötődik hőséhez, az eseményeknek résztvevője (tanúja, kísérője);

- bár a regényben kalandos témák uralkodnak, de az ember – már nem a sors kezében van, hanem maga irányít, feltárja egyéniségét, akaratát;

- a felvilágosodás kora regényeinek vezető jelszava – az ember erkölcsi és társadalmi nevelésének eszméje.

A felvilágosodás idején új fajtái alakultak ki a regénynek: filozófiai, kaland-, utazó-, család-, szatirikus, erkölcsi, lélekregény stb.

A XVIII. század végén a regény lett az irodalom vezető műfaja, s ez igaz a következő korszakokra is.

V. Jerko illusztrációja J. Swift *Gulliver utazásai* c. regényéhez, 2005

A REGÉNY ÉS A KISREGÉNY ÖSSZEHALONLÍTÓ TÁBLÁZATA

Kisregény	Regény
Kisepikai műfaj.	Nagyepikai műfaj.
Kevés szereplő.	Sok szereplője van (fő- és mellékszereplők).
A cselekmény egy szálon fut.	Cselekménye szerteágazó, sok szálon fut.
Az egyes epizódok bemutatása a hős életéből.	A hősök hosszú élettartama, amely lehetővé teszi, hogy fejlődésükben mutassa be az író.
A valóság vagy az emberi jellem egyéni vonásainak megjelenítése.	A valóság tükröződése természetességében, tökéletlenségében, mozgalmasságában.
Egy vagy két szereplő, jelenség részletes leírása.	Különböző emberi sorsok, élettörténetük részletes feltárása a valóság háttérében.
Az emberi élet, az emberi lélek egyes aspektusaira helyezett hangsúly.	A modern élet sokoldalú megismerésének és az ember világgal való kapcsolatának a viszonya.
Kevés téma és probléma, a legfontosabbakra összpontosítva.	A társadalom széles körű témái és problémái, valamint az egyén élete és lelki világa.
A téma lezárása vagy befejezetlensége. A jellemek fejlődését a mű időkeretei korlátozzák.	Összettség és nyitottság a regény cselekményének kibontásában és a jellemábrázolásban; Az olvasó továbbgondolhatja az eseményeket.
A művészi elbeszélés különböző eszközei, de meghatározó a művész egyéni stílusa.	A művészi elbeszélés eszközeinek kombinációja (az író jellemzi hőseit, kommentálja cselekedeteit, leírások, párbeszéd, monológok stb.).

KOMPETENCIA-FORMÁLÓDÁS

Tájékozottság. 1. Emlékezzetek vissza az elmúlt években olvasott prózai művekre! Melyik kisregény, és melyik regény közülük? **Olvasói tevékenység.** 2. A különböző korszakokban mi jellemezte a regényhősöket? **Emberi értékek.** 3. Hogyan változtak az eszmék az idők során? **Kommunikáció.** 4. D. Zatoncszkij úgy véli, hogy M. de Cervantes Don Quijotéje „nemcsak egy konkrét ember alakja, hanem példázat az egyén hatalmas alkotói lehetőségeiről, egyfajta mintája az emberi létezésnek, amit eltérő módon lehet értelmezni”. Bizonyítsátok vagy cáfoljátok ezt az állítást! 5. Mi a véleményetek az angol és az ukrán irodalomtudomány regény-meghatározásáról? 6. Értelmeztétek Ivan Franko megállapításait a reneszánsz és a felvilágosodás korszakának regényéről! **Állampolgárok vagyunk.** 7. Melyik általatok olvasott könyveknek volt cselekvő, tevékeny szereplője? **Modern technológiák.** 8. Keressetek az interneten 2–3 regény-meghatározást! Hasonlítsátok össze! **Alkotói önkifejezés.** 9. Írjatok fogalmazást *A regény, amelyik megváltoztatta felfogásomat az emberekről és az életről* címmel! **Vezetők és társak.** 10. Csoportmunka. *Regénykedvelők* – irodalmi lottó. Mindegyik csapat egy részletet kap (lapon) valamelyik irodalmi alkotásból. Ki kell találni a mű szerzőjét, címét, az idézett részlet helyét a műben (jellemzés, leírás, jelképek, részletek)! **Környezet és biztonság.** 11. Elemeztétek a környezetleírást E. Porter az *Élet játéka (Pollyanna)*, Mark Twain *Tom Sawyer kalandjai*, A. Puskin *Jevgenyij Anyegin*, M. Lermontov *Korunk hőse* című művekben! A hősök közül ki képes hatni a környezetére, és kinek nem sikerül? **Az életre készülünk.** 12. Melyik olvasott műben találkoztatok olyan élethelyzettel, amelyik tanulsággal szolgált számotokra? 13. Találjatok ki frappáns ajánlást a következő címhez: *A regény, amelyet minden fiatalnak feltétlenül el kell olvasnia!*

A REGÉNY FEJLŐDÉSE A XIX. SZÁZADBAN

Balzac, mint a regényírók nagy többsége a XIX. században, a társadalmi jelenségeket boncolgatta, nem pedig a saját lelkivilágát, mint a romantikusok. Kifejezője lett a lényeges, vezető irányzatoknak. Az irodalmi alkotás a realista regényíró számára a valóság megértését és tipizálását jelenti.

D. Zatonzkij

A regény és a romantikusok. A jénai iskola romantikusai figyeltek fel arra, hogy a regény műfajában megvannak a lehetőségek a társadalomban bekövetkezett nagy változások tükrözésére. F. Schlegel, a jénai iskola egyik fő teoretikusa a *Részletekben* (Fragments) és a *Levél a regényről* című munkáiban a regény elméletével kapcsolatos gondolatait fogalmazta meg. Ő volt az első romantikus regény, a *Lucinda* szerzője is. Az író kiemelte az egyénnek a regény struktúrájában betöltött nagy szerepét és az író tudatának elsőbbségét, amely meghatározza a regény tartalmának menetét.

Walter Scott (a történelmi regény atyja) és E. T. A. Hoffmann (a groteszk-fantasztikus kisregény és regény alkotója) nagymértékben járultak hozzá a regény elméleti és gyakorlati fejlődéséhez.

Tapasztalatuk a regényírás terén a műfajt új sajátosságokkal gazdagította:

- az egyén felé fordulás, érzelmeinek kifejezése a szellemi léten keresztül a valós világban;
- az ember a romantikusoknál nem pusztán megfigyelő, hanem aktív és cselekvő személy;
- »a romantika az első között tükrözi az emberi kapcsolatok valódi jellegét egy tőkés társadalomban, ahol minden arannyal mérhető, ahol az egyén elveszíti önállóságát, belső szabadsága a pénztárcájának függvénye, itt az igazi valóságot ábrázolja, a „gépiesség” a romantikus irodalom valósága« (D. Zatonzkij);

- a romantikusok prózájukban groteszk megvilágításban mutatják be a valóságot, különös, fantasztikus furcsa formákban ábrázolják – ez egy tisztán romantikus művészi döntés volt;

- az alakuló, formálódó történelemben, a társadalmi életben való részvétel tudatosítása, az illúzióik, a nemzedékek reményeinek és törekvéseinek válsága.

A realista regény kialakulása és jellemző jegyei. Az 1820–1830-as évek a romantikából a realizmusba való átmenet időszakában Európában. Ebben az időben jelennek meg a realista regények, bár még a romantika ismert jegyei is megtalálhatók voltak bennük. Az első regény, amelynek címlapján Honoré de Balzac neve szerepelt, *Az utolsó Chouans, avagy Bretagne 1800-ban* (1829). A Puskin éppen ebben az időben, 1823-tól 1830-ig a *Jevgenyij Anyeginen* dolgozott. Tehát ez az időszak az új regény formálódásának kora.

A tőkés kizsákmányoló időszak jelentős hatással volt a realista regény kialakulására. Az írók megismerő műfajként tekintettek a regényre: a valóság kutatási területeként, az ember és környezete kapcsolataként, az egyén belső konfliktusainak színhelyeként. H. de Balzac, A. Puskin, M. Lermontov, Stendhal, G. Flaubert tudatában voltak az irodalomban való küldetésüknek. A modern élet és a modern ember „kutatói”, „tudósai” voltak regényeikben.

Walter Scott

Mivel a realista regény kialakulásakor még a romantika erőteljes hatása alatt volt, ezért az utóbbi stílusjegyeivel gyakran találkozunk az íróknál (H. de Balzac, A. Puskin, M. Lermontov, Stendhal és mások), de fokozatosan, a XIX. század második felére már sajátos jellegzetességekkel bírt. Ez egy új lépés volt a műfaj fejlődésében.

A realista regény sajátosságai
1. A modernitás és a társadalom, valódi ellentmondások és különböző kapcsolatok – az ábrázolás tárgyai a regényben.
2. „A művész számára a legfontosabb – eljutni a szintézisig az elemzés útján” (H. de Balzac).
3. A megbízhatóságra fókuszál, az igazság – az alkotás legfontosabb törvénye.
4. A társadalom, a környezet az emberre portékaként tekint. Az egyszerű hétköznapi emberek lettek a regény hősei.
5. A valóság örökös fejlődésben, átalakulásban van, megismerése is egyedi. A realista művészek tudatosan törekednek minél igazabb ábrázolást adni korukról, meggyőződésük, tapasztalataik alapján.
6. A realista író nem elsősorban a képzeletére támaszkodik, hanem a valóság pontos megfigyelésére. A realista irodalmi stílust a tárgyilagos, higgadt, részletező előadásmód jellemzi.
7. Valós történelmi idő és tér, új helyszínek bemutatása – utcák, az embert körülvevő mindennapi környezet, börtönök stb.
8. A hős konfliktusba kerül a társadalommal, a társadalmi viszonyok összetettsége kerül a realista regényben az ábrázolás középpontjába. A realista regény, a „hős regénye” (karrier vagy bukás, életrajz, szerelem, nevelés stb.).
9. A korszak különböző társadalmi rétegeinek képviselői jelennek meg a regényben (uzsorás, nemes, diák stb.).
10. Vonzódás az általánossághoz, a képek tipizálásához és a társadalmi helyzethez.
11. A regény „tárgyi” világa, hiszen a XVIII. században a tárgyak, a pénz, az anyagi értékek nagyon fontosak. A tárgyak – a társadalom tükröződésének kifejező részletei, gyakran pszichológiaiak, reprodukálják az ember belső világát.
12. A realizmus lényeges eleme a körültekintő lélekrajz, a szereplők lelkivilágának feltárása. A modern lélektani (analitikus) regény megszületése a realizmus megjelenésével esik egybe.
13. A regény kritikus hangvétele, amelynek célja a tőkés társadalom hibáinak feltárása.

A XIX. század regényíróinak kritikus álláspontja a társadalmi valóság teljes körű és részletes ábrázolására, a jellem alapos és motivált megformálására, valamint a lélek mélységeinek feltárására a „kritikai realizmus” kifejezés megjelenéséhez vezetett. Az irodalomtudományban inkább a *klasszikus regény* (vagy *realista regény*, *klasszikus típusú regény*) és a *XIX. század klasszikus realizmusa* névváltozatokat használják. Társadalmi bázisa a polgárság, melynek ekkor létérdeke volt a társadalmi erőviszonyok objektív és átfogó tükrözése, a saját mozgásterének meghatározása, a visszahúzó társadalmi jelenségek és erők leleplezése. A XIX. század vezető műfaja végérvényesen a regény lett.

Gustave Flaubert művészete a műgond és a szentvelenség jegyében formálódott. Regényei romantikus elemekkel, a naturalizmus csiráival együtt is a realizmus legjelentősebb alkotásai. Regényei egyrészt a sivár vidéki kispolgárság kritikája, másrészt egy romantikus szemléletű hős életvereségeit és tragédiáját írja le. A művek világa rendkívül aprólékosan kidolgozott struktúra. Flaubert a naturalista regény megjelenését készítette elő.

A naturalizmus a köznapi jelenségek aprólékos ábrázolásának, a rideg tények puszta közlésének művészete. A realizmus valóságábrázolásával elégedetlen alkotók alakították ki. Ezek az alkotások a társadalom legmélyebb rétegeinek életét tárják fel, az ösztönök nyers világát tükrözik. A naturalista mű az érzéletekre épít, direkt hatások kiváltására irányul, egyúttal azonban óvakodik mindenfajta előíté-

lettől és általánosító elmélettől. A naturalizmus legjellegzetesebb műfajának, a naturalista regénynek a színtere a társadalom legalsó szférája, a nyomorgó tömegek élettere, konkrétan a külváros, illetve a falu- vagy tanyavilág tengődő és kallódó figuráié, valamint a bűnözés és a fülledt erotika. Ezt támasztja alá Émile Zola munkássága. Az egyes szenvedélyek, törekvések kifutását vizsgálta, meghatározott társadalmi környezetbe helyezve őket. Húszkötetes regényciklust írt *Rougon-Macquart* címmel.

A XIX. század második felében a naturalizmus jegyei a realista regényben is megjelennek. Zola kísérleteit, újításait néhány kortársa átvette, illetve továbbfejlesztette (F. Dosztojevszkij, G. de Maupassant és mások).

Regényfajták a XIX. században. Különböző szempontok szerint szokták osztályozni a regényeket, de egyiket sem mondhatjuk tökéletesnek. Bizonyos regénytípusok egyazon csoportba is besorolhatók meghatározott jegyei alapján. Általában az osztályozásnál a következő szempontokat szokták figyelembe venni: indítás, téma, tartalmi-szerkezeti sajátosságok, líraiság stb.

A **történelmi regény** olyan regény, mely valamely történelmi korban játszódik. Főhőse vagy történelmi személy, vagy pedig kitalált alak, de a mellékszereplők közt történelmi alakok is vannak. A regény megírását rendszerint alapos kutatás előzi meg. A történelmi regény eredetét az antikvitásban kell keresnünk. Kezdetben a történelmet még csak díszletként alkalmazták a regényben, a jellemrajzra, az események indoklására nem terjedtek ki a történelmi korszak jellemvonásai. De a történelmi eseményeket gyakran fikciókkal bővítették ki az alkotók. Nem törekedtek sem az emberek, sem a társadalom hiteles történelmi ábrázolására. A hősök gyakran nem a kornak megfelelően viselkedtek vagy beszéltek. A történelmi regény atyjának Walter Scottot tekinti az utókor. Történelmi tárgyú műveiben valóban hiteles ábrázolásra törekedett, és óriási hatással volt az európai történelmi regény fejlődésére. A XIX. században a történelmi regény kedvelt műfajjá vált (W. Scott, V. Hugo, B. Prus, H. Sienkiewicz és mások), majd a XX. században (T. Mann, H. Böll, O. Honcsar, P. Zahrebelnij, B. Paszternak és mások).

A **történelmi regényt** a következő sajátosságok jellemzik: • a történelmi tények összemosása a kitalálttal; • történelmi személyiségek és kitalált szereplők; • az alap gondolat az ábrázolt korszak határidejében helyezkedik el; historizmus (történelmi hitelesség, a kor szellemének tükrözése, a jellemek az adott történelmi kor emberének felelnek meg).

A **társadalmi regény** olyan regénytípus, melynek fő jellemzője kora társadalomképe és az adott történelmi folyamatoknak a bemutatása. Ez a regénytípus a XIX. században alakult ki, szorosan összefügg a realizmus megjelenésével. Különböző altípusait ismerjük:

társadalmi regény, melyben az író figyelmének középpontjában hőse mindennapi életvitele, környezete, ezek hatása tetteinek és jellemének formálódásában van;

társadalmi-lélektani regény, nagyprózai szépirodalmi műfaj, amelyben a szereplők részletesen kidolgozott gondolatvilága, érzelmi és tudati élete, vagy éppen tudatalattija hangsúlyosabb szerepet tölt be, mint a mű cselekménye. Részletesen ábrázolja az író a szereplők tetteinek okát és következményét, gondolataikat, érzéseiket, melyekkel általában a fennálló társadalmi rendet mutatja be, ennek hatását az ember belső világára. A hős általában a háttérben marad, bár alakjuk, jellemük megformálására az író nagy figyelmet fordít. A lélektani regény a realista regénnyel fejlődött párhuzamosan a XIX. században (Stendhal, H. de Balzac, G. Flaubert, Ch. Dickens, W. Thackeray, I. Necsuj-Levickij, Panasz Mirnij és mások).

Filozófiai regény – tézisregénynek is hívjuk, a regény egyik alfaja. A mű középpontjába egy filozófiai-erkölcsi tézis (tétel) áll, melynek igazságát, vagy helytelenségét kívánja igazolni a szerző. A tétel igazolása nem filozófiai eszme-futtatás útján, hanem változatos cselekménysorozatok ábrázolásával történik. Így ezek a regények többnyire nagy gondolatokat, társadalmi elgondolásokat tartalmaznak, melyeket a

E. Zola

E. és J. Goncourt

főhős izgalmas kalandjai során ismerhetünk meg. A felvilágosodás korában keletkezett önálló műfajként. Ilyen tézisregény *Voltaire Candide*, valamint *A Vadember* című regény is. A tézisregény együtt fejlődik a társadalmi és lélektani regénnyel a XIX. században.

A *filozófiai-lélektani* regény az egyén belső világát mutatja be, a cselekményről a hangsúly a hősök belső világára, lelkük legmélyebb rétegeinek feltárására, vívódásaikra, az egyes emberekben megfogalmazó különböző és ellentétes gondolatok, eszmék összecsapásaira helyeződik át (M. Lermontov, F. Dosztojevszj regényei).

A *társadalmi-filozófiai* regényt az író mindenre kiterjedő megfigyelései (társadalmi állapotok, emberek) jellemzik, így rávilágít arra, hogy a konfliktusok, problémák eredete a társadalom hibáiban és ellentmondásaiban gyökereznek (L. Tolsztoj és mások regényei).

Alkotói regény – olyan regény, amelyben az író egyes szám első személyben mondja el az eseményeket, az író a *mindentudó* elbeszélő. Látható vagy láthatatlan szereplője a történeteknek, jelen vannak minden fontos eseménynél, beépül a szereplők gondolatvilágába. A XIX. századtól az „alkotói” kategória előtérbe kerül. Már a romantika irodalmában is megfigyelhető volt. Puskin *Jevgenyij Anyegin* című művében az írónak jelentős szerep jut, nem közömbös hőisével szemben, élénk párbeszédet folytat az olvasóval, beleavatkozik az események folyásába. Ez a kategória M. Gogol munkásságában is figyelemre méltó, műveiben ő irányítja, vezeti az olvasót. A realista regény nemcsak a hősről szól, hanem az írójáról is, aki különös szereplője saját művének.

Karakterregény – olyan regényfajta, amelyben a karakter, a hős van előtérben, aki meghatározza a regény teljes struktúráját. A regény középpontjában lévő hős alakja már a reneszánsz korban megjelent, s ez a folyamat különösen a felvilágosodás és a realizmus korában vált rendszeressé. A XVIII. századtól kezdődően a hős maga mondja el a történetét. Egyszerre válik szerzővé is a hős, amely nagymértékben elmélyíti a regény pszichológiai vonásait, az eseményeket különleges „belső” megvilágításban láttatja. S. Richardson, J. Swift, D. Defoe a levélformát alkalmazták. A XIX. században ezt a mintát használta H. de Balzac, A. Puskin, M. Lermontov és mások.

Krónikaregény – olyan regény, mely a kronológia (időrend) elvére épül, melyben a szerző krónikása az eseményeknek, következetesen és aprólékosan írja le a történéseket, elemelve az ok-okozati

IRODALMI BARANGOLÁS

A regény nemzeti jellege a különböző országokban

Franciaország. A francia regényirodalom olyan jelentős képviselőkkel dicsekedhet, mint *H. de Balzac*, *Stendhal*, *G. Flaubert*, *George Sand*, *Alexander Dumas*, *G. de Maupassant*, *E. Zola*. A francia regény jellemzői: különös figyelmet szentel a társadalmi hangulatnak, légkörnek, amit részletezve és tényszerűen mutat be; lényeges a tudományos (kutatási) összetevő, írásmódja elemző.

Anglia. A történelmi regény megszületése *W. Scott* névéhez kapcsolódik. Az angol realista regény fénykora az 1830–1860-as évekre tehető (*Ch. Dickens*, *W. Thackeray*, *Ch. Bronte*, *E. Gas-kell*, *Th. Carlyle* és mások). Az angol regényben gyakori téma

a nehéz fizikai munka (asszonyoké, gyerekeké), a társadalmi igazságtalanságok, a nevelés. A XIX. század angol regényének jellegzetessége a visszatekintés, a finom angol humor és ironia, melyek gyakran szarkazmussá válnak.

Oroszország. A realista regény megteremtőjének az orosz irodalomban *A. Puskin* tartják annak ellenére, hogy a romantikus hagyományok követője volt. Két vezető irodalmi irány élt egymás mellett a XIX. századi orosz irodalomban: a puskin és a gogoli. A puskin *M. Lermontov*, *L. Tolsztoj* és mások képviselik, a gogolit – *Dosztojevszj* regényei. Ebben az időben az orosz irodalom kedvelt regénytípusai a társadalmi-lélektani, a társadalmi-filozófiai, a filozófiai-lélektani regények és az eposziak (nemzeti hőseposz). Az események reprodukciójának nagysága, a mély lélekelemzés, az odafigyelés a „kis emberek” és a lét filozófiai kérdései határozzák meg az új XIX. századi orosz regény nemzeti sajátosságát.

összefüggéseket köztük. A történelmi időknek fontos szerep jut ebben a regényfajtában, hősévé válik az eseményeknek a többi szereplőhöz hasonlóan, kézzelfogható és befolyásos eleme a műnek, formálja, alakítja a hősök életét, meghatározza viselkedésüket. A legismertebb ilyen regények a XIX. században Stendhal *Vörös és fekete* és L. Tolsztoj *Háború és béke* című művek.

A **panoráma regény** olyan regény, amely panoráma jellegű korrajzot nyújt a társadalom minden rétegéről, annak dinamizmusáról, szövegművelés kapcsolatszeréről. Különösen a realista írók alkalmazták ezt a módszert. Az ilyen műveket szokták az *emberiség enciklopédiájának* nevezni. Ebbe a körbe tartozik A. Puskin *Jevgenyij Anyeginje*, H. de Balzac *Emberi komédiája*, Stendhal *Vörös és feketeje* stb.

Az **epopeia regény** – epikai műfaj, mely ötvözi magában a regény és az eposz jellemzőit, átfogó képét adja az életnek a maga történelmi fejlődésében. Az eposz regényt az átfogó, epikus események, nagyszámú szereplők, a művész elképzelésének egyetemessége és a munka általános sajátossága jellemzi. Ide tartoznak M. de Cervantes *Don Quijote*, Rabelais *Gargantua és Pantagruel*, L. Tolsztoj *Háború és béke* és más művek.

A **szervő tudatának elsőbbsége a regényben**. Az előző korszakoktól eltérően (a XVIII. század végéig), ahol bizonyos hagyományok és kanonizált szabályok uralkodtak, a XIX. században a regény szabadon fejlődött, s ami a legfontosabb – alkotói (szervői) műfaj lett. Ez megtörtént már a romantika idején, a realizmus korában pedig a szervő még lényegesebb szerephez jutott. A szervő, mint mindenható teremtő határozta meg, hogyan, milyen szemszögből közelíti meg, milyen formában mutatja be az életet. A szervő által kiválasztott regényfajta különlegessége abban rejlett, hogy minden művésznek egyedi a stílusa, egyedi a megadott téma és probléma megközelítése, a szereplők jellemének megformálási módja, a kifejezőeszközök használata stb. Az alkotói szabadság és az egyéni stílus tették lehetővé a balzaci, stendhali, puskin, lermontovi regények eredetiségét, valamint F. Dosztojevszkij és L. Tolsztojt is.

KOMPETENCIA- FORMÁLÓDÁS

Tájékozottság. 1. Beszéljete a regény műfaji változásainak sajátosságairól a romantika és a realizmus idején! 2. A romantikusok milyen eredményeit használták fel a realisták? 3. Szerintetek a realista regény miben tér el az előző korszakok regényeitől? **Olvasói tevékenység.** 4. Beszéljete az alkotó egyéni stílusáról az általatok olvasott egy XIX. századi regény alapján (A. Puskin, M. Lermontov, E. Porter, Mark Twain, J. Verne stb. – *válassz egyet!*) **Emberi értékek.** 5. Ismertessétek a XIX. század regényeinek aktuális témáit és problémáit! **Kommunikáció.** 6. Vitatéma: *Milyen tanulsággal szolgálnak a XIX. század regényei a mai ifjúság számára?* **Állampolgárok vagyunk.** 7. Milyen lovagi erényekről olvastál W. Scott történelmi regényeiben? **Modern technológiák.** 8. Az internet vagy könyvtári anyag felhasználásával ismerkedjete meg I. Franko *A földtulajdon a modern regényben* // Összegyűjtött művei 50 kötetben. – K., 1980. – 28. k. – 176–182 o. Írjatek ki 1–2 idézetet a regény műfajának fejlődéséről! Véleményezzetek! **Alkotói önkifejezés.** 9. Tervezzete meg kedvenc XIX. századi regényete borítóját! Mutassatek be az osztályban! **Vezetők és társak.** 10. Filmfórum *A XIX. század regényei a filmvásznon.* „Filmkritikusok”, „nézők”, „művészettörténészek”, „irodalomtudósok”, „történészek” vitája. **Környezet és biztonság.** 11. Emlékezzete vissza Jevgenyij Anyegin öltözkékre, a berendezésre, szokásaira! Hogyan jellemzik ezek a dolgok a hőst? **Az életre készülünk.** 12. Milyen regényete szeretett olvasni Tatjana Larina? Hatottak-e a hősnő tetteire és lelki világára? 13. Nekete milyen regényete tetszenek? Miért? 14. Képzetejete azt, hogy regényírók vagyete. A mai ifjúság számára milyen élethelyzet leírása lenne érdekes? Milyen eszméket és elveket szükséges rögzítene a regény eszközeinek segítségével? Magyarázzate meg!

Frederic Stendhal (Marie-Henri Beyle)

1783–1842

A modern regényírónak bátorságra és kockázatvállalási képességre van szüksége ahhoz, hogy felfedje az emberi lélek és a társadalom legtitokzatosabb zugait.

Stendhal

Marie-Henri Beyle, akit a világon mindenki csak írói álnevén, *Frederic Stendhal*ként ismer, 1783. január 23-án született Grenoble-ban (Franciaország) jómódú ügyvéd családjában. Édesanyja korán meghalt, nevelését apja egy katolikus papra bízta, aki nagyon szigorúan fogta. (Valójában anyai nagybátyja, Gagnon doktorral érezte jól magát, a felvilágosult orvostanárral: „*Tulajdonképpen anyai nagybátyám volt az igazi apám*” – írta róla Stendhal. – *A ford. megj.*) Tanulmányait 1797-ben a grenoble-i iskolában kezdte, majd az apja Párizsba küldte katonai műszaki főiskolába, de nem lett hallgatója a főiskolának. Párizsba néhány nappal az 1799-es novemberi államcsíny (brumaire 18.) után érkezett, amikor az ifjú Bonaparte Napóleon hatalomra jutott. 1800-ban a tizenhét esztendő fiatal ember Napóleon katonája lett. Részt vett az 1812-es oroszországi hadjáratban is, ami csúfos vereséggel végződött Napóleon számára.

Napóleon bukása után Olaszországba utazott, csak nagyon ritkán látogatta ezután hazáját. Megszerette Itáliát, ahol a szabadság eszméi domináltak. Milánót választotta lakhelyéül. 1821-ben az ellenzék vezetésével felkelés tört ki (Nápoly, Turin stb.), ami a történelemben carbonari mozgalomként ismert. Az irántuk érzett szimpátiája miatt az olasz kormány megvádolta, mint felforgató eszmék veszedelmes terjesztőjét, és kiutasította az országból. Az itt eltöltött idő nem maradt nyom nélkül munkásságában. Lelkesen tanulmányozta az itáliai művészetet, festészetet, zenét. Számos műve született Itáliáról: *Az itália festészet története*, *Római barangolások*, *Itáliai krónika* című novelláskötete, *A pármái kolostor* c. regénye, a *Vanina Vanini* c. kisregénye stb.

Franciaországban a Stendhal által gyűlölt Bourbonok uralkodtak. Regényeiben nyomon követhetjük véleményét, hozzáállását a restauráció időszakához. A Bourbonok bukása után diplomáciai

Franciaország a két forradalom között

Frederic Stendhal irodalmi pályafutásának kezdete a két francia forradalom közé esik. Ez az időszak nemcsak Franciaország számára volt nehéz, hanem egész Európát is érintette. Az 1789–1794-es francia forradalom viharos évei nem múltak el nyom nélkül az ifjú Henri-Beyle életében. A szabadság, egyenlőség, testvériség jelmondat híve volt. Mint ismeretes, a francia forradalom elbukott, ezután a restauráció időszaka köszöntött be. Franciaországban több államcsíny követte egymást. Az 1830-as júliusi forradalom, melyet gyakran a második francia forradalomnak szokták nevezni, megdöntötte X. Károly francia király és ezzel a Bourbon ház uralmát Franciaországban. A forradalom nyomán Lajos Fülöp került a trónra, aki a Bourbonok orléans-i ágából származott. Az 1830 és 1848 között Franciaországban fennálló rendszert polgárkirályságnak vagy *júliusi monarchiának* nevezik. A júliusi forradalom előtti társadalomban uralkodó hangulatot örökítette meg a *Vörös és fekete* című regényében.

E. Delacroix: A Szabadság vezet a népet, 1830

szolgálatba lépett. Konzulként képviselte Lajos Fülöp Franciaországát Triesztben, majd a Pápai Államban, Civitavecchiában.

Stendhal 1842. március 23-án halt meg Párizsban. Kívánsága szerint a montmartre-i temetőben lévő sírkövére olaszul vésték rá a nevét: „Arrigo Beyle, Milanese”, és utána a maga fogalmazta sírfeliratot: „Visse, scrisse, amò – éltem, írtam, szerettem.” Ez jellemezte egész életét és művészetét.

Stendhalt tekintik az utókor a realista társadalmi-lélektani regény megteremtőjének Franciaországban. Kortársait arra ösztönözte, hogy alkossanak „modern tragédiát” prózában, hogy tanulmányozzák az ember bonyolult lelki világát, a társadalomban meglévő problémákat, ahogyan azt W. Shakespeare is csinálta. A művészetnek igaznak és harcosnak kell lennie, a nép javát kell szolgálnia, az emberről és a társadalomról kell feltárnia mindent. Ezeket a nézeteket valósította meg a *Vörös és fekete* (1830) című regényében, mely a klasszikus irodalom remekművévé vált.

VÖRÖS ÉS FEKETE. Keletkezése. Egy újságcikk szolgáltatta az ötletet a regény megírásához, az úgynevezett Berthet-ügy, amiről a *Törvényszéki Hírlap (Gazette des Tribunaux)* 1827-es decemberi számában olvasott Stendhal. Egy patkolókovács fia, Antoine Berthet bekerült a grenoble-i papi szemináriumba, de betegsége miatt abba kellett hagynia tanulmányait, és házitanító lett egymást követően két családnál is. Fölmerült a gyanú, hogy elcsábította mindkét ház úrnőjét. Első szerelme leleplezte a második előtt, ezért bosszúból rálőtt, amiért is halálra ítélték. Nem a bűnügyi történet a lényeg a műben, hanem a főhős, Julien Sorel ellentmondásos alkata és a francia társadalom. Stendhal szándéka az volt, hogy a két francia forradalom közötti nehéz történelmi időszakban bemutassa a fennálló társadalom mindennapjait és annak hatását saját generációja lelki világára.

A francia társadalom körképe. A *Vörös és fekete* című regény 1830-ban jelent meg. A mű cselekménye mindvégig a való idő linearitásának megfelelően halad, 1826-tól 1830-ig, amikor már lezajlott a forradalom, Napóleon lemondott a trónról, és Franciaországban a lelkesedés helyett a pragmatikus tőkés viszonyok erősödtek meg. A pénz a regényben főszerepet kap, olyan eszköz, melynek segítségével hatalmat, karriert, megfelelő társadalmi rangot lehet szerezni. A pénz témája a regény egészét átszövi, amely egyesíti a különböző társadalmi rétegeket, a fővárost és a vidéket, meghatározza a főszereplő életútját.

IRODALMI BARANGOLÁS

Napóleon – a francia fiatalok példaképe a XIX. század elején

Stendhal idejében a fiatalság nagy része eszményítette Napóleont, rá akartak hasonlítani mindenben. I. Napóleon Bonaparte a franciák császára, az európai történelem egyik legkiemelkedőbb alakja. A világtörténelemben az egyik leghíresebb és legtöbbet emlegetett hadvezér, a hadvezetés máig élő hatalmas ikonja. 1799 novemberében államcsíny következtében konzul lett, 1804. május 18-án pedig Franciaország császára. Európa több országa ellen indított sikeres hadjáratai (poroszok, lengyelek, osztrákok) nyomán Bonaparte és Franciaország befolyása egyre nőtt a nemzetközi porondon. Az 1812-es oroszországi hadjárata megingatta Napóleon pozícióit és létrejött a Napóleon-ellenes koalíció. 1814. április 6-án a koalíció csapatai elérték Párizst. Kihirdették, hogy nem a francia nép ellen, hanem a császár ellen harcolnak. Napóleon császár lemondott a trónról, ám 1815 márciusában visszatért a trónusra. A Waterloonál elszenvedett súlyos vereség miatt a törvényhozás lemondásra kényszerítette a császárt 1815. június 22.-én. Napóleon a brit kormánytól kért védelmet, azonban ők nem engedték angol földre, hanem az Atlanti-óceán déli részén fekvő Szent Ilona-szigetre száműzték.

A Napóleon-kultusz ékes példája Stendhal *Vörös és fekete* című regénye.

Antoine-Jean Gros:
Napóleon az eylaui csatában, 1807

A mű alcíme: *Krónika 1830-ból*. Stendhal ezzel azt a hatást kelti az olvasóban, hogy a történelmi és az olvasási idő azonos, ezáltal hitelessé, valószerűvé teszi a történetet, aktualizálja azt. 1830-ba helyezésével vizsgálja a múlthoz, Napóleonhoz való viszonyt is, valamint a XVI. századdal is szembeállítja: akkor még voltak hősök. Ez valójában Stendhal romantikával való leszámolását is jelenti.

A *Vörös és fekete* című regény a Bourbon-restauráció időszaka francia társadalmának nagyívű panorámáját mutatja be. A mű cselekménye – a vidéki kisvárosban, Verrièresben és a besançon-i papi szemináriumban, Franciaország fővárosában, Párizsban játszódik.

A főhős lélekábrázolása, társadalmi érvényesülése áll a mű középpontjában. Az író a francia társadalomban zajló tényleges történelmi folyamatokat és az emberek tudatában bekövetkezett változásokat mutatja be. Annak ellenére, hogy a regény kronológiai kerete korlátozott, művészi ideje sokkal szélesebb. A *Vörös és fekete* című regényben Stendhal reprodukálta a napóleoni időket (a fiatal Julien Sorel csodálta Napóleont), sőt a távoli XVI. századot is (amikor Mathilde de La Mole öse, Navarrai Margit királyné szeretőjének tragikus haláláról beszél). De Rênalné X. Károly királyhoz megy, hogy kegyelmet kérjen szeretője számára.

Az olvasó szeme előtt a különböző társadalmi réteghez tartozó szereplők teljes skálája felvonul: a vidéki városok hivatalnokai, különböző rangú papok, az arisztokrácia képviselői, bírák, parasztok, szolgák, munkások, foglyok, más-más társadalmi rétegekhez tartozó nők stb. A főhős, Julien Sorel, a helyi ács fia ötvözi magában az emberi sorsok, nézetek, emberi jellemek sokféleségét. Eltökélt szándéka bekerülni a francia társadalom legfelsőbb köreibé.

Stendhal újításai a regény műfajában. Regényének megírásához Stendhal felhasználta nagy elődei (D. Defoe, H. Fielding, Voltaire, J. J. Rousseau és mások) tapasztalatait, akik elsőként ábrázolták az embert és magánéletét a társadalom részeként. Stendhal jelentős előrelépést tett a regény műfajában, bemutatta a környezet sokrétű hatását a hős életére és szellemi világára. Az ember szerves kapcsolata környezetével az, ami a *Vörös és fekete* című regényt megkülönbözteti az elmúlt századok regényeitől. Ráadásul, ha a felvilágosodás korában a regényhősnek szokatlan körülmények között kellett helyt állnia, vándorolt, kalandokba keveredett, akkor Julien Sorelnek – a valós életben. A valóság, az igazi lét folyamatosan formálja a hőst, és erkölcsi döntésekre ösztönzi.

Stendhal újító volt a regény műfajában: megalkotta a realista társadalmi-lélektani regényt. A szerző részletesen bemutatja és elemzi hősei tudati folyamatait, bizonytalankodásaikat, tévovázásaikat, váratlan változásokat mutat a személyiség lelki állapotában. Stendhal társadalmi-lélektani regényének fontos eleme a tipikus körülmények művészi ábrázolása. Julien Sorel sorsa, amely alulról indult és az arisztokrata körökig emelkedett, nem volt egyedül abban az időben. Tipikusak az író által megformált egyéb alakok is – tisztviselők, arisztokraták, papok stb. A *Vörös és fekete* című regény több regényelemet ötvöz: *életrajzot, kalandot, karriert, nevelést, krónikát*, melyeknek köszönhetően egy újfajta realista társadalmi-lélektani regény keletkezett.

A *Vörös és fekete* című regényben tökéletes összhangban van a romantikus szenvedély és a realista tárgyilagosság. Julien Sorel tulajdonképpen *romantikus alkat*, a való világ ellentmondásossága kényszeríti, idomítja a realitásokhoz, és teszi boldogtalanná. Julien de Rênalné és Mathilde de La Mole iránt érzett szerelme sem mentes a romantikától. A nők Julien Sorelben a rendkívüli hőst látták, aki más, mint a kortársai, elűt környezetétől. A romantika esztétikájának hatása a *Vörös és fekete* című regényben abban is megnyilvánul, hogy írója alapos ismerője az emberi lélek legkisebb rezdüléseinek is. Hősei nemcsak beszélnek, cselekednek, hanem sokat gondolkodnak, töprengenek. Mindez a regényben a belső monológok formájában valósul meg. De a realista elemek mégis felülkerekednek a romantikusokon. Julien Sorel élete és halála nem volt hőstett, mert maga az élet változott meg, nem a rendkívüli hősök kora volt ez, hanem a tökével és hatalommal rendelkezőké.

Ivan Franko Stendhalról

„Az óriási tehetségek és rendkívüli gondolkodók – Stendhal, Balzac, Flaubert, a Goncourt fivérek és Emile Zola – tevékenységének köszönhetően a regény határai soha nem látott módon tágultak; ugyanakkor elmélyítették ezt a regényfajtát, tökéletesítették az alkotás módszerét, és a társadalmi-lélektani kísérletek útjára léptek.”

A ROMANTIKA ÉS A REALIZMUS KÖLCSÖNHATÁSA A VÖRÖS ÉS FEKETE C. REGÉNYBEN

Romantikus elemek	Realisztikus elemek
Julien Sorel álmai és romantikus elfogultsága.	A valós élet igazi ábrázolása, amely fokozatosan elpusztítja a hős romantikus illúzióit.
A szerelem története.	A közvélemény, a társadalmi előítéletek, a magántulajdon és a jogi korlátok rendkívüli befolyása a hősök érzéseire.
A főhős kiemelkedik környezetéből.	A hős kénytelen a környezetében elfogadott normáknak és szabályoknak megfelelően cselekedni, a fényes katonai karrier helyett a papi pályát választani, hogy több pénzt kereshessen.
Romantikus tájbrázolás, Julien a természetben érzi magát szabadnak.	A különböző társadalmi rétegek, az anyagi viszonyok, a szokások, a mindennapi élet ábrázolása.
A valóság és hős romantikus álmainak szembenállása.	A főhős fokozatosan eltávolodik a romantikus eszméktől, állandóan kalkulál, integrálódik a tőkés társadalomba.
Befelé fordulás.	A hősök tetteit, gondolatait, érzéseit az életfeltételek, a környezet, a nevelés és maga a lét határozzák meg.

Kicsoda Julien Sorel – az új Napóleon, Danton vagy Robespierre? A *Vörös és fekete* című regény központi figurája korának átlagos alakja, a helyi ács fia, Julien Sorel, aki rendkívüli karrierrel ábrándozik. A durva és műveletlen emberek környezetében nevelkedő ifjú kitűnik éles eszével. Nagyon ambiciózus fiatalember. A könyvek a legjobb barátai és nevelői is. Első tanítója az öreg katonaosztály, a Tiszteletbeli Légión Rendjének lovagja volt, aki Napóleon hadseregében szolgált, részt vett az itáliai hadjáratban. Tőle hallott Julien először Bonapartéról, aki mélyről jött és saját erejéből Franciaország császára lett. Példaképévé őt választja, aki meg tudta hódítani fél Európát. Julien eszményíti a francia forradalom két vezéregyéniségét, Dantont és Robespierre-t is. Minden vágya, bekerülni a francia társadalom legfelsőbb köreibé, véghezvinni valami rendkívüli hőstettet. A regény folyamán fokozatosan tárul az olvasó elé Julien illúzióvesztése, kiábrándulása a romantikus eszmékből, szembehelyezkedése a társadalommal, ahol minden a hatalom, a pénz és a címek függvénye.

A papnak készülő fiatalember, Julien Sorel, jóakarója, Chélan abbé közbenjárására kerül Verrières polgármesterének, de Rênal úrnak a házába gyermekeinek nevelőjeként. A polgármester *jó fogásnak* tartja a fiút, s hogy megszerezze, beszél Julien apjával. Az ács a lehető legtöbbet szeretné kicsikarni a fiáért. Így Julien évi négyszáz frankot és egy rend ruhát kap szolgálataiért.

Julien Sorel nemcsak a pénz hiánya, hanem a lekicsinylés, lenézés miatt is szenved. Tudja, hogy egy olyan embernek, akinek nincs pénze és rangja, nehéz valamit is elérnie a társadalomban. A hős azonban nem enged ambiciózus terveiből. Lépésről lépésre vívja ki de Rênal úr és otthona minden lakójának tiszteletét. Julien a de Rênalnál végzett munkáját csak az első lépésnek tekinti a választott papi karrierjének további építéséhez.

A polgármesternét egyre jobban elbűvöli a fiú, lenyűgözi, ahogy a szegénységét viseli, csodálja tudását és büszkeségét. A polgármester házában nagy, szenvedélyes szerelem bontakozik ki de Rênalnál és Julien között. Stendhal a szerelem különböző fázisait mutatja be, mely Julien számára is újdonság. Eleinte úgy tekint a kapcsolatra, mint valami „csatára”, „hadjáratra”, amit az arrogáns de Rênal ellen visel. Idővel azonban ifjúságának teljes hevével adja át magát a csodálatos érzésnek. Boldogságuk azonban hamar véget ér. Juliennek el kell hagynia a házat, és Chélan abbé közbenjárására Besançonba, a papi szemináriumba megy.

A papi szemináriumban egyedül érzi magát, társai nehezen fogadták be. Hamar kitűnt szellemi fölényével, a növendékek gőgösnek tartották. Julien észrevételei szerint a szeminaristáknak nem az Isten szolgálata volt az elsődleges, hanem az, hogy minél jobb plébániákat kapjanak majd és meggazdagodjanak. Elítéli állatias ösztöneiket, durva szórakozásait, jelentéktelen beszélgetéseiket, így itt is, mint Verrièresben, szembe kerül a többiekkel. Ellenséges magatartásukkal, képmutatásukkal szemben Julien védtelen.

V. Domohackij:
Stendhal *Vörös és fekete* c.
regényének illusztrációja,
1969

A szerencsének és Pirard abbé segítségével köszönhetően Julien pályafutásának következő állomása, a de La Mole-ház, Párizsban. Karrierjének csúcsához érkezik. A márki titkára, majd bizalmasa lesz. Mindent megtesz, hogy elsajátítsa a „párizsi életművészet” mesterségét: divatos öltözködés, finom viselkedés, világi életforma. A nagyvárosi arisztokrácia életvitelét látva azonban Julien megérti, hogy hiába okosabb és tehetségesebb, alacsony származása és pénztelensége miatt a társadalomban tisztességes hely nem juthat neki.

A de La Mole-házban új szerelem vár rá – elcsábítja a márki lányát, Mathilde-ot. Eleinte az ifjú Mathilde arroganciája és önteltsége ellenszenvet vált ki benne. Idővel azonban meggyőződik arról, hogy Mathilde nem lélektelen baba, hanem egy okos lány, aki mindenben elüt kortársaitól. Mathilde is felfedezi Julien nem mindennapi egyéniségét. A romantikus hajlamú lány beleszeret Julien Sorelbe, de hiúsága, rangja küzd a nagy szenvedéllyel, amely végül nyer. A sikeres képmutatás, Mathilde másállapotos volta, elszánt macakcsága Julient végül is eljuttatja arra a magaslatra, amelyre kezdettől fogva vágyakozott. De La Mole a legemberibb módot választja lánya hírnevének megmentésére: beleegyezik a házasságba, Mathilde-nak és leendő férjének ajándékozza egyik birtokát, évjáradékot biztosít nekik, s huszárhadnagyi kinevezést szerez Julien Sorel de La Vernaye lovag

részére. – Julien boldog, elérte célját, a csúcson áll: van vagyona, jól hangzó nemesi neve, társadalmi rangja. Végre valaki lett. A művészetté emelt képmutatás eredményesnek bizonyult, fényes jövő előtt áll, de La Mole márki levelet kap de Rênal asszonytól, amelyben Julient karrierista csábítónak festi le, aki kihasználja a magas rangú hölgyeket hiú tervei eléréséhez.

Ez a levél sajtóságos tetőpontja a regénynek. Julien tudja, hogy mindent elveszthet, amit oly nehezen szerzett meg, amiért annyi áldozatot hozott, kétségbeesésében Verriéres-be megy, s a templomban úrfelmutatás alatt kétszer rálő a polgármester feleségére. Bosszúállása nevetséges, kicsinyes, egy öntelt, hiú ember bosszúja. De Rênalné szerencsére csak könnyebben sérül, sőt meg is bocsát a fiúnak, Julienre mégis halálbüntetés vár. Mindkét nő – a várandós Mathilde de Mole és de Rênalné, aki mindennél jobban szerette az ifjút – meg akarja menteni a haláltól, de Julien bűnösnek vallja magát, meg akar halni. Miért? Valószínűleg azért, mert mindaz, amiért küzdött, pillanatok alatt szertefoszlott; meghalt benne minden nagyravágás, eltűnt a képmutatás, elfogyott az ereje, már nem képes újra álarcot öltetni, amelyet eddig is csak kényszerűségből, undorodva hordott. Azonosulhat végre önmagával, mostanáig rejtegetett, leplezett tisztább énjével. Nem vár semmit sem az élettől, s „a halál árnyékában becsületesebb lett, mint bármikor életében”. A bírósági tárgyaláson sem védekezik, hanem önmagát ítéli el, s újra megerősíti korábbi vallomását, hogy előre megfontolt szándékkal követte el bűnét. Vádolja, valósággal sértegeti az esküdteket is; a társadalmat, amely elpusztít minden emberit, minden tehetséget, s ezek után – természetesen – halálra ítélik.

Julien Sorel életének története egy sajátos átváltozás történet: meredeken felfelé ívelő karrierje morális értelemben folyamatos lefelé haladás, süllyedés; személyiségének átalakulása, a társadalom számára megfelelő egyéniséggé formálása, álarca eljuttatja a teljes metamorfózisig, átváltozásig. Az érvényesülésért, a sikerért feláldozza eszméit, amelyeket csak a halál közelében talál meg ismét, és ezért is lesz visszaváltozása, önmagára találása drámai, tragikus: bűneitől, bűntudatától másképp nem szabadulhat. Végző döntése nemes, kissé patetikus cselekedet, ugyanakkor nyilvánvaló, hogy az életbe való visszatérésének nincs értelme – nem választhat mást ahhoz, hogy ismét önmaga legyen, csak a halált. Ez a gesztus egyben a világnak szóló üzenet is: az élet, a valóság – mely lehetetlenné teszi az álmok, vágyak, eszmék megvalósítását – elutasítása.

Stendhal egyéni stílusa. A *Vörös és fekete* nem csupán egy kettőtört karrier érdekes története, hanem az író keserűségének a kifejezése, a társadalom hazug erkölcsének leleplezése is. Már a regény első lapjain az olvasó a „nagyon csinos kisvárost”, Verriérest ismeri meg, a városka léghörét, sajátos hangulatát, a városiakók mindennapjait, otthonukat, öltözködésüket, szinte tanújává válik az ott történt eseményeknek. Az író fokozatosan feltárja a legfontosabb szereplők jellemét, lelki világukat, gondolkodásmódjukat. Ugyanígy tesz Stendhal a papi szeminárium és a városi élet bemutatásakor.

Stendhal teremtette meg a *Vörös és fekete*val az analitikus, a lélektani regényt. Alapos ismerője az emberi lélek legkisebb rezdüléseinek is. Az emberi szenvedélyeket (büszkeség, szerelem, érvényesülési vágy, szabadságvágy stb.), a lélek bonyolult érzelmeit apró ízekre tudta szedni. Nemcsak és nem elsősorban a külső eseményekben, hanem sokkal inkább a szereplők gondolkodásában, tu-

datában, az erők és a viszonyok, a vágyak és a lehetőségek állandó mérlegelésében tükröződik az egész korszak silánysága, kicsinyes alávalósága, távlattalansága.

Stendhal egy korszak jellemző vonásait meghatározott embertípusok lelki világába, lélekrajzába sűríti, s így lesz a *Vörös és fekete* hiteles korrajz, nagy realista regény.

A regény jelképei. Stendhal *Vörös és fekete* című regényében sok minden jelképes jelentéssel bír. Maga a cím is az: a két szín a főhős karrierjére, annak két alternatívájára – papi vagy katonai pálya – utal. A két szín metaforikus, jelképes tartalma még számos összefüggés lehetőségét veti fel: fekete: bűn, halál; vörös: vér, szerelem.

A vörös szín kétszer fordul elő igen hangsúlyosan, mindkétyszer a verrières-i templom színeiként. A regény eleji és a regény végi templomi jelenet mintegy keretbe foglalja a történetet. A regény elején Julien betér a templomba, mielőtt be Rênalékhoz menne. A templom belső falai bíborszínű szöveggel voltak bevonva, melyeken átsütött a nap fénye, s vörössé varázsolta az egész belső teret. A jelenet egészen baljósá válik, mikor Julien a szentelt vizet – épp a bíborszöveteken áttörő fény miatt – vérnek nézi, s egy papírdarabot is talál, mely egy besançon-i kivégzésről tudósít. A regény végi nagyjelenet helyszíne szintén a verrières-i templom, melynek magas ablakait bíborfüggönyök fedik. Ekkor lő rá Julien de Rênalnéra. A vörös szín tehát a vérre, az erőszakra enged asszociálni, s keretbe foglalja a regényt. A vörös szín Jézust is jelképezi, áldozatát az emberek bűneiért. A szerelemhez és a tragédiához is köthető a vörös szín. Ismeretes, hogy Stendhal idejében a francia hadsereg tisztjeinek mundurja vörös posztóból készült (Juliennek is az minden vágya, hogy magára ölthesse), ebben is a főhős romantikus vágyainak ütközését láthatjuk a valósággal. A fekete szín is többféle jelentéssel bír: a papi reverenda, a tragédia, a halál, az aszketizmus és az egyszerűség színe szemben a fényűzéssel és a hivalkodással. A fekete szín leggyakrabban, mint Julien ruházatának színe kerül elő. Minthogy papnövendék, De Rênalék talpig feketébe öltöztetik a fiatal házitanítót. Julien fekete ruhát visel a szemináriumban és Párizsban, de La Mole márki palotájában is. A fekete színű papnövendéki ruha mögé rejtőzik a kívülálló elöl Julien valódi, lázongó, törekvő énjé. Tehát mit is jelent a *Vörös és fekete* cím? Mindenki a saját felfogása szerint értelmezheti. Annál is inkább, hogy a következő (befejezetlen) művének Stendhal a *Vörös és fehér* címet adta. Különböző feltételezésekkel élhetünk a művész ötletének továbbfejlesztéséről.

A regényben más jelképek is előfordulnak. Példaként a Tiszteletbeli Légió Rendje keresztjét említhetjük, amit az öreg katonaorvostól kapott Julien. Ez az emlék őt gyermekkorra egyetlen embe-

V. Domohackij:
Stendhal *Vörös és fekete* c.
regényének illusztrációja,
1969

Stendhal A szerelemtől

A szerelemtől (1822) című esszében a szerző célja nem a sikamlós vágyak felkeltése, nem a megbotránkoztatás, hanem „az örültség egy Franciaországban nagyon ritka fajtájának pontos és tudományos leírása”. Stendhal esszéjében az igazság védjegye a hiteles prózai részletek sokasága: a Franciaországban, Lombardiában és Velencében szerzett tapasztalatait tárja olvasói elé, miközben olyan kérdéseken tündök, vajon miként hatnak az országok kormányformái és népi hagyományai a szerelmesekre; *hogyan* udvarol egy francia, egy olasz, egy német és egy angol férfi, s vajon *miért* úgy szereti a szeretett nőt, ahogyan szereti? Stendhal a szerelem négy formáját különbözteti meg egymástól e sorrendben: 1. *A szenvedélyes szerelem*. Ilyen szerelem Abélard-é és az őt szerető Héloïse-é, de ilyen Stendhal Mathilde Viscontini iránt érzett viszonzatlan szerelme is. 2. *A kedvtelés-szerelem* a XVIII. század anakronisztikus, enyelgő játszadozása: a XV. Lajos korabeli rokokó királyi udvari bál kecses menüettje, amelyben a férfi és a nő pontosan ismerik azokat a kifinomult tánclépéseket, amelyek a beteljesüléshez vezetnek, ám a beteljesülés helyett sokkal inkább a művés mozdulatokban lelik örömeiket. 3. *A testi szerelem*. Stendhal szerint „bármily ösztövére és nyomorúságos az ember természete, tizenhat éves korban itt kezdjük valamennyien”. 4. *A hiúság-szerelem*, vagyis, amikor az egyik félnek hízeleg a másik szépsége, társadalmi rangja, netán a vagyona: „Különösen Franciaországban a férfiak túlnyomó része úgy kíván és birtokol egy-egy divatos nőt, mint egy fiatalember fényűző életéhez szükséges holmit, például egy lovat.” Stendhal mély meggyőződéssel vallja, hogy a szenvedélyes szerelem a legmagasabb rendű emberi boldogság forrása.

V. Domohackij:
Stendhal *Vörös és fekete* c.
regényének illusztrációja,
1969

egy fiatalembernek ahhoz, hogy az életbe lépjen, mit akar, és hogyan akarja azt megvalósítani, mi az, ami álmai megvalósítását gátolja.

réhez köti, aki szerette és törődött vele, ugyanakkor utalhat Julien vágyára is egy rendkívüli hőstett végrehajtásával kapcsolatban. A menedékül szolgáló barlangban érzi magát szabadnak, ez a hely nyújt biztonságot az álság és a megaláztatások elől. Itt, a természet lágy ölében érzi, hogy nem tartozik a társadalomhoz. Ezért a barlang a hős szabadságszeretetének jelképe a műben.

A szerelmi történetekkel kapcsolatos részletek is szimbolikusak. Például Mathilde de Mole levágott hajtincse az önteltség, a hiúság leküzdésének szimbóluma. Mathilde minden év április 30.-án gyászruhát ölt, így adózik Boniface de La Mole emlékének, aki a királyné, Navarrai Margit szeretője volt. A hősnő romantikus alkata nyilvánul így meg.

Julien Sorel de La Mole márkai titkáráként szolgált. A márkai célja az volt, hogy az ifjú levetkőzze vidékies viselkedését, s az első dolog, amire megkéri, hogy cserélje le a fekete ruháját kékre, divatos szabásúra, finom szövetből készültre. Még a színházba is elküldi, hogy szokja a nagyvilági fővárosi viselkedést. Következésképpen Julienhez a fővárosban úgy viszonyulnak, mint egy bútordarabhoz, melynek meg kell felelnie az arisztokrácia igényeinek.

A *Vörös és fekete* című regény széles teret hagy a gondolkodásra. Minden nemzedék talál számára érdekes részeket, amelyek arra ösztönöznek, hogy mindenki elgondolkozzon azon, mire van szüksége

VÖRÖS ÉS FEKETE (1830)

Regény
(Rövidítve)

ELSŐ RÉSZ

Az igazság, a kegyetlen igazság.

Danton

Kiegészítés

A mű első részében az események Verriéres városkában játszódnak. De Rênal úr és felesége nevelőt keresnek gyermekeik mellé. A fiatal, jó képességekkel rendelkező Julien Sorel ajánlják nekik erre a posztra. Abban az időben mindent a pénz határozott meg. Éppen ezért Julien apja, az ács, komoly alkudozásba kezd a polgármesterrel a fia jövedelmét illetően. Vajon erről álmodott az ifjú? Nem, eltökélt szándéka volt, hogy elhagyja Verriérest. De Rênal úr ajánlatát csak ugródeszkanak tarja további tervei, jövőbeli karrierjének megvalósításában. Tudja azt is, hogy akkoriban a papok rendelkeztek a legnagyobb jövedelemmel, ezért papi szemináriumba készül. Mindazonáltal soha nem hagyta el az az álma, hogy karriert fusson be és a legmagasabbra jusson fel.

IV. Apa és fiú

E sara mià colpa.
Se colliè?

*Machiavelli*¹

(...) Műhelye felé tartva, Sorel apró dörgő hangon szólította Julient; nem felelt senki. Csak idősebb fiait látta, akik valódi óriások voltak és akik súlyos fejszével négyszögletesre vágták a fenyőtörzseket, melyeket azután a malomba szállítanak. (...) Nem hallották apjukat. Ez haladt a pajta irányában, de ahogy belépett, hiába kereste Julient azon a helyen, ahol lennie kellett volna, a fűrész

¹ Bűnös vagyok, hogy így van? (olasz)

mellett. Öt vagy hat lépéssel följebb, ott ült lovaglómódon a tetőzet egyik gerendáján. Ahelyett, hogy figyelmesen ügyelt volna a fűrész munkájára, Julien olvasott. Az öreg Sorel semmiért se haragudott annyira, mint ezért; talán meg tudta volna bocsátani Juliennnek, hogy gyöngye testalkatú, nem alkalmas a terhesebb munkára és hogy oly más, mint idősebb fivérei; de ez az olvasási szenvedély gyűlöletes volt előtte: ő maga nem tudott olvasni.

Kétszer vagy háromszor hiába szólította Julient. A fiatalember úgy el volt merülve könyvébe, hogy sokkal inkább ettől, semmint a fűrész lármajától nem hallotta meg apja rettenetes hangját. Végre is az öreg, élemedett kora ellenére, könnyedén felugrott a fűrészmalomban levő fára és innen a keresztgerendára, mely a tetőzetet tartotta. Egy heves ütésre Julien könyve leröpült a vízbe; egy második, hasonlóan erős ütésre, mely a fején érte, a fiú elvesztette az egyensúlyt. Majdhogy leesett a tizenkét vagy tizenöt lábnyi magasságból, be a kerék lapátjai közé, melyek összetörték volna; de az apja balkézével fölfogta estében.

– Mi az, te lusta! Hát folyton ezeket az átkozott könyveket fogod olvasni, ahelyett, hogy a fűrészre vigyáznál? Este olvass, amikor a papnál lopod az időt, akkor bánom is én!

Julien elkábulva az ütéstől és megvérezve, odament a kijelölt helyre, a fűrész mellé. Szeme könnyel volt tele, nem annyira a testi fájdalomtól, mint inkább amiatt, hogy elvesztette könyvét, melyet imádott.

– Gyere le, te barom! – A gép zakatolásától Julien ismét nem hallotta a parancsot. Apja, aki eközben már lemászott, fölkapott egy hosszú dióverő rudat és vállon ütötte vele. Ahogy Julien lent volt a földön, az öreg Sorel durván cibált egyet rajta és előre lódította a lakóház felé. – Isten tudja, mit akar velem! – szólt magában a fiatalember. Menőben szomorú pillantást vetett a patakra, amely elragadta könyvét; legkedvesebb olvasmánya volt, a *Szent Ilonai emlék*. (...)

Még nem volt egy éve, hogy csinos alakja miatt a fiatal leányok barátságosabban kezdtek szólni hozzá. Gyöngye testalkata miatt megvetés lévén a része mindenkitől: Julien bálványozta az öreg tábori sebészt, aki egy ízben szóvá merete tenni a platánok ügyét a polgármester előtt.

Ez a sebész néhanapján megtette az öreg Sorelnek, hogy foglalkozott a fiával. Latinra tanította, meg történelemre, már amennyit ő tudott belőle, az 1796-iki olasz hadjárat történetére. Mikor meghalt, neki hagyományozta a becsületrend keresztjét, nyugdíjának még esedékes részét és könyveit, vagy harminc-nyolcvan kötetet, amelyek legbecsesebbike most a de Rênal úr kedvéért más mederbe vezetett közpatak vizébe esett.

Ahogy beléptek a házba, Julient az apja csontos markával vállon ragadta; a fiú remegett és már előre érezte a pofonokat. (...)

V. Alkudozás

Cunctando restituit rem.

*Ennius*¹

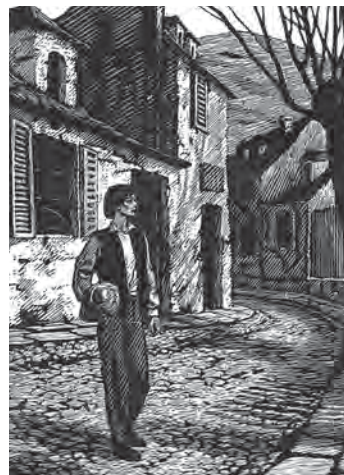
– Ne hazudj, ha ugyan tudsz igazat mondani, kutyafulú! Honnan ismered de Rênalnét? Mikor beszéltél vele?

– Sohasem beszéltem vele – felelt Julien –, és nem is láttam máshol, csak a templomban.

– De meregetted reá a szemedet, úgy-e, arcátlan kölyke?!

– Soha! A templomban csak Istent látom – tette hozzá Julien kis-sé képmutató arccal, úgy vélve, hogy ez nagyon alkalmas a rúgások elkerülésére.

– Pedig itt lappang valami – vágott vissza az agyafűrt paraszt és egy percig hallgatott. – Csakhogy tőled nem fogom megtudni, gaz képmutató! A fő azonban, hogy megszabadulok tőled, ez csak hasznára lesz a munkának. A plébános úr vagy más valaki szólt az

V. Domohackij:
Stendhal *Vörös és fekete* c.
regényének illusztrációja,
1969

¹ Gondoskodásával megmentette az ügyet (*latin*)

V. Domohackij:
Stendhal *Vörös és fekete* c.
regényének illusztrációja,
1969

érdekedben és jó állást szerzett a számodra. Szedelőzz össze, eljössz velem de Rênal úrhoz, ahol nevelő lész a gyermekek mellett.

- És mit kapok?
- Ruhát, ellátást és háromszáz franc fizetést.
- Nem akarok cseléd lenni.
- Állat! Ki mondja, hogy cseléd légy? Hát én talán beleegyezném, hogy a fiam cseléd legyen?
- De kikkel fogok étkezni? (...)

Ez az irtózás a cselédekkel való étkezéstől Juliennél nem volt természetében gyökeredző dolog; hogy előrejusson, még sokkal kínosabb megpróbáltatásokat is el tudott volna szenvedni. Idegenkedését Rousseau *Vallomásaiból* merítette. Ez volt az egyedüli könyv, amely szerint a világról való fogalmait megalkotta. (...)

Julienben tüzes lélekkel az a csodálatos emlékezőtehetség párosult, mely olyan gyakran jár együtt a butasággal. Hogy megnyerje az öreg Chélan abbé vonzalmát, akiről tudta, hogy sokat tehet jövődjé érdekében, betanulta latin nyelven az egész *Újtestamentumot*. (...)

De Rênal úr másnap korán reggel hívatta az öreg Sorelt, aki miután egy vagy két óráig váratott magára, el is jött, már az ajtóban kezdve a bocsánatkéréseket, miközben folyton hajlongott. Nagy

csomó kifogás föltalálásának árán Sorel végre kitudta, hogy fia a ház urával és úrnőjével fog étkezni, ha pedig vendégek lesznek, szobájában, a gyermekekkel. (...)

– Úgy hát – szólt Sorel vonatott hangon –, már csak egy dologban kell megegyeznünk: mit fizet neki?

– Hogyan! – kiáltott föl de Rênal úr megbotráncozva. – Hisz ebben már tegnap megegyeztünk. Kap háromszáz frankot. Azt hiszem, ez elég sok pénz, sőt talán túlságosan sok.

– Igaz, ön ennyit ajánlott – felelt az öreg Sorel, még halkabbra fogva a hangját. És mintegy valami lángelméjű sugallatra, amely nem fogja meglepni azokat, akik ismerik a franche-comtéi parasztokat, mereven de Rênal úrra szegezve szemét, hozzátette: – Találunk jobb helyet is.

A polgármester arca elváltozott e szavakra. De csakhamar magához tért és most hosszú, két óráig tartó körmönfont alkudozás indult meg, amelyben egy szó sem esett véletlenül és amelyben a paraszt ravaszága győzött a gazdag emberé fölött, akinek nincs arra szüksége, hogy megélhessen. A legutolsó részletig megtárgyaltak mindent, hogy hogy' lesz, mint lesz Julien új élete, és Sorelnek nemcsak azt sikerült kivívnia, hogy négyszáz frank lesz az évi fizetése, hanem azt is, hogy a havi részleteket előre fogja kapni.

– Nos jó, harmincöt frankot mindjárt adok is neki – mondá de Rênal úr.

– Csak nem fogunk páratlan számban beszélni! Az olyan gazdag és nagylelkű úr, mint a mi polgármester urunk – szólt a paraszt hízelve – megad harminchat frankot is.

– Nem bánom – felelt de Rênal úr –, de végezzünk. (...)

Julien nem győzve a csodálkozást, hogy nem kap verést, sietett távozni. Alig ért azonban túl szörnyeteg apjának a látóvonalán, meglassította lépteit. Úgy gondolta, hogyha kissé betér a tempomba, ez jól fog egyezni képmutatásával.

Ez a szó: képmutatás – meglepi önöket? A parasztfiú lelke ugyancsak nagy utat tett meg, amíg eljutott e szörnyű szóhoz.

Julien még kisgyermek volt, mikor a 6-ik dragonyos ezred néhány, hosszú fehér köpönyeges és lófarkas sisakú katonájának láttára, akik akkor tértek vissza Olaszországból és akik apja házában ablakrácsához kötötték lovaikat, égő vágy támadt benne a katonai pálya iránt. Később elragadtatással hallgatta a vén táborigazgató beszédét, mikor a lodi, az arcolei, a rivoli csatákról beszélt neki és megjegyezte, hogy az aggastyán mily lángoló pillantásokat vet keresztjére.

Mikor azonban Julien a tizennegyedik évében volt, Verrièresben hozzáfogtak egy templom építéséhez, amelyet ily kisvároshoz mérten nagyszerűnek lehetett mondani. (...)

Ettől fogva Julien nem beszélt Napóleonnól. Kijelentette, hogy pap lesz és naphosszat azzal töltötte az időt apja fűrészmalomban, hogy könyv nélkül tanult egy latin Bibliát, amit a plébánostól kapott kölcsön. (...) Ki sejtette volna, hogy ez a sápadt és szelíd, leányos külső rendíthetetlen elhatározást takar: inkább szenvedjen ezer halált, mint hogy föl ne kapjon a szerencsére. Szerencse alatt Julien először is azt értette, hogy ott hagyhassa Verrièreest; gyűlölte szülőföldjét. Minden, amit ott látott, fagyasztólag hatott képzelmére.

Kora gyermekségétől fogva voltak elragadtatott percei. Gyönyörrel gondolta el, hogy valamikor majd megismerkedhetik a párizsi szép asszonyokkal; valami hősi tettel magára fogja vonni a figyelmüket. Miért ne lehetne, hogy egyikük belészeret, mint ahogy Bonaparté, a szegény tisztet, megszerette a ragyogó de Beauharnais asszony? Évek óta nem volt Juliennak talán egyetlen órája sem, amelyben ne ismételte volna magában, hogy Bonaparte, a kopott és vagyontalan hadnagy, kardjával az egész világ urává tette magát. Ez a gondolat megenyhítette szenvedéseit, amelyeket nagyoknak vélt, és megkettőzte jókedvét, ha öröme volt. (...)

„Mikor Bonaparte feltűnt, Franciaország megszállástól tartott; a katonai érdem szükséges és időszzerű volt. Ma lát az ember papokat, akiknek negyvenéves korukban százezer frank a jövedelmük, vagyis háromszor annyi, mint Napoleon híres tábornokainak. Szükségük van munkatársakra. Íme, ez a bíró, aki oly eszes ember és aki mindaddig oly becsületes volt, öregségére megbecsteleníti magát, mert attól fél, hogy magára vonja egy harminc esztendő, fiatal vikárius haragját. Papnak kell lenni.”

Kegyeskedő pályáján egy ízben, mikor Julien már két év óta foglalkozott teológiai tanulmányokkal, a lelkét sorvasztó tűz egy hirtelen fellángolása árulójává lett. Chélan abbénál történt; egy papi ebéden, mikor a derék plébános úgy mutatta be, mint a gyors tanulás csodáját, az esett meg vele, hogy szenvedélyesen dicsérte Napóleont. Jobb karját a melléhez kötötte, azt mondta, hogy egy fenyőtörzs arrább lökésénél kifecamította és két hónapon át ebben a kényelmetlen helyzetben hordta. E kínos bűnhődés után megbocsátott magának.

Íme, ilyen volt az a vékonydongájú tizennyolc éves fiatalember, aki alig látszott csak tizenhét esztendősnak is és aki hóna alatt kis batyuval belépett a remek verrières-i templomba.

Komor csöndesség fogadta. Valami ünnep okából az ablakok karmazsinszínű szövetekkel voltak beagatva; ahogy a nap sugarai keresztülverődtek, vakító volt a világosság, elbűvölő és földöntúlnak látszó. Julien megremegett. Egyedül lévén a templomban, a legszebb padba telepedett. De Rênal úr címere volt rajta.

A térdeplőn Julien egy darab nyomtatott papírt vett észre, kiterítve, mintha olvasásra volna odakészítve. Reávetette a szemét és látta: „*Részletek Louis Jenrel kivégzéséről és utolsó pillanatairól. Kivégeztetett Besançonban, ...*” A papír el volt hasítva. A másik oldalán egy sor első két szavát lehetett olvasni, a következőket: „*Az első lépés...*”

– Ki tehette ide ezt a papirost? – mondá Julien. – Szegény szerencsétlen! – tette hozzá sóhajtván. – A neve úgy végződik, mint az enyém... és összegyúrta a papírt.

Kimenőben Juliennak úgy tetszett, hogy vért lát a szenteltvíz-tartó mellett. Szenteltvíz volt, amit kiloccsantottak: az ablakokat függönyöző piros szövet visszfénye okozta, hogy úgy látszott, mintha vér volna.

Julien végül is szégyenkezett titkos megrémülése miatt. „Gyáva volnék?” – kérdé magától. – Fegyverrel!”

Ez a kiáltás, mely a vén sebész csatatörténeteiben oly sokszor ismétlődött, Julien előtt a hősiességet jelentette. Fölkelt és sebesen de Rênal úr háza felé tartott. (...)

VII. Lelki rokonságok

(...) Hogy hideg, pártatlan, szenttelen volt és emellett mégis szerették, mert ottléte mintegy kiúzta az unalmat a házból, jó nevelő vált belőle. Ami őt illeti, csak gyűlöletet és irtózatot érzett az úri társaság iránt, amelyben helyet kapott, igaz, hogy csak az asztal végén, ami talán megmagyarázza a

gyűlöletet és az irtózatot. Volt néhány ünnepi ebéd, amikor csak nagy erőfeszítéssel tudta visszafojtani gyűlöletét mindaz iránt, ami körülvette. (...)

Elisa, de Rênalné komornája nem mulasztotta el, hogy beleszeressen a fiatal nevelőbe; gyakran beszélt róla úrnőjének. Elisa kisasszony szerelme az egyik inas gyűlöletét eredményezte Julien iránt. (...)

De Rênal-né még hosszú évek után sem tudott hozzászokni a pénzhajhászó emberekhez, akik között élnie kellett. Ez volt a nyitja a kis paraszt Julien sikerének. De Rênalné édes és az újdonság varázsától tündöklő élvezetet talált e nemes és büszke lélek iránt való rokonszenvében. Rövidesen elnézte volna neki a legnagyobb járatlanságot is, amiben csak újabb kellemet fedezett volna föl és modorának érdességét, amit lassanként kicsiszolt. Úgy találta, hogy érdemes őt meghallgatni, még ha a legközönségesebb dolgokról beszélnek is, még ha csak egy szegény kutyáról van is szó, melyet az utcán átmenőben egy paraszt szekere elgázolt. A szenvedés e látványa harsogó nevetésre fakasztotta férjét, Juliennél ellenben azt látta, hogy összehúzza koromfekete és szépen ívelt szemöldökeit. Lassanként úgy tetszett előtte, hogy nagylelkűség, a szív nemessége, emberies érzés csak ebben a fiatal abbéban található. Neki juttatta mindazt a rokonszenvet, sőt csodálatot, amit ez erények az előkelő lelkekben ébresztenek. (...)

De Rênalné gyakran a könnyekig megindult, ha a fiatal nevelő szegénységére gondolt. Julien egy ízben valósággal sírva találta.

– Mi történt, asszonyom? Valami baj van?

– Nem, barátom – felelt de Rênalné. – Szólítsa a gyermekeket, menjünk sétálni.

Karját karjába öltötte és oly módon támaszkodott reá, hogy Juliennel föltűnt. Ezúttal történt először, hogy barátjának szólította.

A séta vége felé Julien észrevette, hogy de Rênalné nagyon elpirul. Az asszony meglassította lépteit.

– Bizonyára tudja – szólt Julienhez anélkül, hogy reánézne –, hogy egyetlen örököse vagyok egy nagyon gazdag nénémnek, aki Besançonban lakik. Igen sok ajándékot kapok tőle... Gyermekeim fényesen haladnak... oly csodálatosan... hogy szeretném megkérni önt, fogadjon el tőlem hálám jeléül egy kis ajándékot. Mindössze csak néhány aranyról van szó, amin fehérműt vehetne. Csakhogy... – tette hozzá még jobban elpirulva és elhallgatott.

– Nos, asszonyom? – kérde Julien.

– Férjemnek – folytatá fejét lehajtva – nem szükséges róla szólnia.

– Alacsony termetű vagyok, asszonyom, de nem alávaló! – fakadt ki Julien megállva, haragtól villogó szemekkel és egész testében kiegyenesedve. – Ezt ön figyelmen kívül hagyta. Rosszabb volnék egy lakájnál, ha beleegyezném, hogy bármit is rejtgessek de Rênal úr elől, ami pénzemre vonatkozik.

De Rênalné mintegy megkövülve állott.

– A polgármester úrtól – folytatá Julien –, amióta házában lakom, öt ízben kaptam harminchat frankot. Bármikor kész vagyok megmutatni kiadásaim jegyzékét de Rênal úrnak vagy akárki másnak, még Valenod úrnak is, aki gyűlöl.

De Rênalné sápadtan és reszketve hallgatta e kitörést és a séta bevégződött anélkül, hogy egyikük is tudott volna tárgyat találni a beszélgetés folytatására. (...)

Kiegészítés

Napoleonhoz hasonlítva magát Julien úgy viszonyult ahhoz a társadalmi réteghez, ahová bekerült, mint egy csatához, melyet meg kell nyernie. Hamarosan sikeres munkájának köszönhetően de Rênal úr önként emelte a fizetését havi 50 frankra. De Rênal asszony egyre többet törődött Juliennel. Közte és a fiatal nevelő között szenvedélyes szerelem bontakozott ki, amit a fiatalember először győzelemként ért meg, egyfajta párbajként a hiúsággal és gazdagsággal. Idővel azonban az asszony őszinte szerelme elárasztotta a szívét, heves szerelem ébred benne is, új dimenzióban látja magát és a körülötte lévő világot. A társadalmi előítéletek, a társadalmi egyenlőtlenség, de Rênal asszony házassága és Julien Sorel megalázó helyzete következtében a felhőtlen boldogságot nem éri el, de az érzelmek ereje leküzdhetetlen volt.

XII. Kirándulás

(...) Várakozása ellenére Julien vágyat érzett, hogy lássa de Rênalnét (...) Ez a tapasztalatlan asszony láthatólag nagyon föl volt izgatódva: indulatos, sőt haragos érzés változtatta el arcának mélységes és mintegy az élet közönséges érdekein fölülemelkedő derűjét, amely annyi bájt ruházott ez égi alakra.

Julien hevesen feléje sietett; csodálta szép karját, mely kilátszott a sebtében vállára vetett fátyolkendő alól. A hús reggeli levegő még mintha növelte volna ragyogását ez arcnak, melyet az éjszaka izgalmai csak még érzékenyebbé tettek minden benyomás iránt. E szerény és megható, de azért mégis oly kifejezéssel tele szépség, aminőt az ember nem talál az alsóbb osztályokban, mintha lelkének valamely eddig nem érzett képességét fedezte volna föl Julien előtt. Teljesen átengedve magát a bájak csodálatának, melyeket sóvár tekintete megpillantott, Julien legkevésbé sem gondolt a baráti fogadtatásra, melyre el volt készülve. Annál jobban meglepte a jeges hidegség, melyet de Rênalné iránta tanúsítani próbált és amelyen keresztül azt a szándékot vélte észrevehetni, hogy állására akarja emlékeztetni.

A gyönyörködés mosolya egyszerre eltűnt ajkáról; eszébe jutott, hogy mi az ő társadalmi helyzete, különösen egy előkelő és gazdag örökösnehöz viszonyítva. Egy pillanat múlva arcán csak kevélység és a maga iránt való harag látszott. Roppant bánta, amiért több mint egy órával késleltette az útra kelést, hogy ilyen megalázó bánásmódban legyen része. (...)

Kiegészítés

Elisa, a komorna beszélt Valenodnak de Rênalné és Julien szerelmi viszonyáról. Mindezt bosszúból tette, mert Julien visszautasította őt. Valenod úr pedig ellenlábasa a polgármesternek, szeretné ő betölteni ezt a pozíciót, örömmel használta ki ezt a lehetőséget. De Rênal névtelen levelet kapott, melyben felesége és a nevelő viszonyáról számolnak be. A kétségbeesett, megcsalt férfinak rögtön eszébe jutott felesége várható besançon-i öröksége. Julien és de Rênalné szintén levelet írt, melyben a gyanút Valenod úrra terelték.

Mindazok ellenére, hogy a leleplezés veszélye állandóan jelen volt, de Rênalné és Julien tovább folytatták a viszonyt. Julien Sorel a polgármester házában boldog volt, szabadon gondolkodhatott, álmodozhatott, írhatott. A gyerekek mellett tisztának és szabadnak érezte magát, mentesnek a verriéresi felsőbb körök alakoskodó világától, itt neki sem kell álarcot viselnie. Ugyanakkor célja, bekerülni a francia arisztokrácia világába, magas karriert érni el, továbbra is előtte lebegett. Fokozatosan Verriéresi városka egyik legnépszerűbb lakójává válik. Eszével és tehetségével meghódított mindenkit, keresett ember lett. Hirtelen azonban minden a feje tetejére állt. Elisa gyónás közben mindent elmondott Chélan abbénak de Rênalné és Julien viszonyáról. Az abbé azonnal reagált, Julient a besançon-i szemináriumba küldte, minél távolabb Verriérestől. De Rênalné meggyőzte férjét, hogy 600 frankot adjon Juliennek a szeminárium költségeire, de a büszke nevelő elutasította a segítséget. De Rênalnénak volt 1000 frank megtakarított pénze, amit felajánlott Juliennek, de az így fakadt ki: „Ugye nem akarja, hogy szerelmünkre ezután undorral gondoljak?”

A besançon-i szemináriumban Julien számára egészen másféle élet kezdődött el.

XXVI. A világ, vagy amit a gazdag ember nem ismer

(...) Társai máris azt tartották, hogy szilárd elme. Egész sereg apró cselekedet volt az árulója. Előttük kétségtelenül rábizonyult az óriási bűn: gondolkodásában, ítéleteiben a maga feje után indult, ahelyett, hogy vakon hódolt volna a tekintélynek és a példának. (...)

E szeminaristák, épp úgy, mint Voltaire regényhősei, főként a jó ebédben látták a boldogságot. Julien majdnem mindegyiknél veleszületett tiszteletre talált az olyan ember iránt, aki finom posztóban jár. Ez az érzés értéke szerint, sőt értékén felül becsüli az osztó igazságot, ahogy ezt bíróságaink gyakorolják. – Mit érhet el az ember – ismételtették gyakran egymás között –, ha egy zsirossal pörösködik? (...)

Miután eleinte mintha fojtogatta volna a megvetés érzése, Julien végül is részvétet kezdett érezni: legtöbb társának az apjával gyakran megesett, hogy téli este hazatérve kunyhójába, nem talált otthon se kenyeret, se gesztenyét, se burgonyát. – Nem csoda tehát – szölt magában Julien –, ha előttük elsősorban az a boldog ember, aki jól ebédel, másodsorban pedig, akinek jó ruhája van! Társaim szilárd hivatást éreznek, azaz a papi pályán hosszú folyamatosságát látják a boldogságnak: a jó ebédnek és télidőben a meleg ruhának. (...)

XXVII. Első élettapasztalatok

(...) Julien nem igen boldogult képmutató mozdulatokkal való kísérleteiben; voltak pillanatok, mikor undor, sőt teljes csüggedés fogta el. Nem jutott sikerekhez, és mily nyomorult pályán! A legkisebb külső segítség bátorságot önthetett volna szívébe, a legyőzendő nehézség nem volt valami igen nagy; de egyedül volt, mint egy csónak az óceán közepén. – És ha boldogulnék is – mondá magában –, egész életemet ily hitvány társaságban töltsöm! Zabálók között, akiknek csak a szalonnás lepény jár az eszükben, amivel az ebédnél tele fogják tömni magukat, vagy Castanède abbék között, akiknek semmilyen bűn sem túlságos sötét! Hatalomra fogok jutni; de, nagy Isten! mily áron! (...) Mindenütt azt olvasom, hogy hatalmas az ember akarata; de képes-e legyőzni ekkora undort? Könynyű volt a nagy emberek feladata; bármily rettenetes volt is légyen a veszély, ők szépnek találták; és ki érti meg kívülem annak a rútságát, ami körülvesz? (...) Képzelmemben oly sokszor töltött el büszkeséggel, hogy más voltam, mint a többi parasztfiú! Nos tehát, eleget éltem, hogy lássam: a különbözőség gyűlöletet fejleszt – mondá magában egy reggelen. (...)

Julien sehová sem tartozott; magára hagyták, mint egy rühes bárányt. Láta, amint mindegyik csoportban egy-egy növendék földob a levegőbe egy sous-t és ha eltalálta, hogy fej-e vagy írás, társai ebből azt következtették, hogy nemsokára ő is ily dús mellékjövedelemmel járó plébániát fog kapni. (...) Részt kell vennem e beszélgetésekben – mondá magában Julien. Mikor nem kolbászról és jó plébániákról volt szó, akkor az egyházi szervezet világi vonatkozásait tárgyalták: mi a különbség püspökök és püfetek, polgármesterek és plébánosok között. (...)

Kiegészítés

Julien helyzete hovatovább tarthatatlanná válik a papnevelésében, s mikor Pirard atya kénytelen lemondani az igazgatóságáról, régi pártfogójának, de La Mole márkinak a házába ajánlja kedvencét, és a márki titkárként alkalmazza. Julien rendkívül hálás volt Pirardnak: „Önben apára lettem” – mondta az atyának. Így került Julien Sorel a fővárosba, de La Mole márki palotájába. Általa sok olyan helyre is bejutott, ahol a társadalom felsőbb rétegei az idejüket töltötték. Annak érdekében, hogy Julien bekerüljön a gazdagok körébe, el kellett sajátítania a „nagyvárosi párizsi élet” művészetét. De La Mole márkinak volt egy Mathilde nevű lánya, akinek felkeltette érdeklődését a köreiben szokásostól merőben eltérő fiatalember.

MÁSODIK RÉSZ

V. Érzékenység és egy főrangú ájtatos hölgy

(...) Soha a de La Mole-palotában Julien önérzetét meg nem sértették; de gyakran, mikor a nap véget ért, sírásra állt a kedve. Vidéken a kávéházi pincér is érdeklődést tanúsít az ember iránt, ha a kávéházba belépve, valami baleset éri; de ha van ebben az esetben valami, ami bánthatja az önérzetet, amíg sajnálkozik, tízszer is ismételi azt a szót, amely kínosan hat az illetőre. Párizsban elég figyelmesek, hogy félrevonuljanak, ha nevetni akarnak, de az ember mindig idegen marad.

Hallgatással mellőzünk egy csomó kis kalandot, melyek nevetségessé tették volna Julient, ha nem állt volna mintegy a nevetségesség fölött. Féktelen érzékenysége egy sereg ügyetlenséget követtetett el vele. Mulatságai mindmegannyi elővigyázati intézkedések voltak: naponta célba lőtt, egyik legjobb tanítványa volt a leghíresebb vívómesternek. Mihelyt volt egy szabad pillanata, ahelyett, hogy, mint azelőtt, olvasott volna: a lovardába sietett és a legmakrancosabb lovakat nyergeltette föl. A lovaglómesterrel való kirándulásaiban szinte minden egyes alkalommal lebukott a lóról.

Makacs munkakedve, hallgatagsága, értelmessége miatt a márki kedve szerint valónak találta és lassanként beavatta az összes, nehezen bogozható ügyekbe. Azokban a pillanatokban, melyekben

magasra törő becsvágya nyugton hagyta, a márki okosan értett az üzletekhez; minthogy módjában állott mindenről értesülni, szerencsésen játszott a tőzsdén. Házakat, erdőket vásárolt; de hamar megnehezelt. Száz meg száz aranyat ajándékozott el, máskor meg száz frank miatt pörbe szállt. A büszke gondolkodású gazdagok az üzletben szórakozást keresnek, nem pedig eredményre jutást. A márkinak szüksége volt egy vezérkari főnökre, aki világossá és könnyen áttekinthetővé tegye ezeket a pénzügyeket. (...)

VIII. Az igazi kitüntetés

(...) Julien most már dandy volt és értette a párizsi élet csínját-bínját. Tökéletes hűvösséget tanúsított de La Mole kisasszonnyal szemben. Úgy tetszett, a legkevésbé sem emlékezik azokra az időkre, mikor oly vidáman kérdezgette a részleteket, miként történt, hogy lebukott a lóról. (...)

Szép szemei, melyekben a legmélyebb unalom, sőt még ennél is rosszabb: a kétségbeesés tükröződött, hogy soha sem fog élvezetet találni, megakadtak Juliennen. Ez legalább nem volt egészen olyan, mint a többi. (...)

– Jöjjön el fivéremmel a bálba – tette hozzá élesen száraz hangon.

Julien tisztelettel meghajtott magát. – Tehát még a bálban is számadással tartozom a család minden egyes tagjának. De hát nem ezért fizetnek-e? – Rosszkedvvel még hozzátette: – Isten tudja, vajon azzal, amit a leánynak fogok mondani, nem jutok-e ellentétbe az apa, a fivér, az anya terveivel? Mintha egy uralkodó hercegnek volnék az udvarában. Tökéletesen semminek kellene lennie az embernek és senkinek sem volna szabad panaszkodnia.

– Mennyire ki nem állhatom ezt a hosszú leányt! – gondolá, ahogy de La Mole kisasszony elhaladt előtte, mert az anyja szólította, hogy bemutassa néhány barátnőjének. – Minden divatot túloz; szoknyája egészen a válláig ér... még haloványabb, mint amilyen volt elutazása előtt... Mily színtelen ez a szóke haj! Azt mondaná az ember, hogy a nap átsüt rajta!... Mily gög van a köszöntésében, a nézésében! Micsoda királynői mozdulatok! (...)

Kiegészítés

A fiatal, ám különöc Mathilde de La Mole beleszeretett Juliembe. Azt a hőst látja benne, aki képes legyőzni az akadályokat, nem hátrál meg, ellenkezőleg, a legnagyobbra vállalkozik. Lelkében mégis az arisztokrata gög és a szenvedély viaskodott egymással. Az iránta nem közömbös Julien mély fájdalommal viselte Mathilde megalázásait és gögjét.

XIX. A vígopera

(...) Nos, uram, a regény vándorló tükör, mely az országút mentén mutatja a dolgokat. Az egyik percben az ég ezüstjét láthatja benne, a másikban az útszéli pocsolyák iszapját. És ön erkölcstelenséggel vádolja azt az embert, aki a tükröt viszi! A tükör posványt mutat, és ön a tükröt vádolja! Vádolja inkább az utat, amely pocsolyás, vagy még inkább az útbiztost, aki megtűri, hogy a víz megrekedjen és pocsolya képződjék. (...)

Másnap Mathilde egész napon át leste az alkalmakat, hogy megbizonyosodjék örült szenvedélye fölött való diadaláról. Az volt a fő törekvése, hogy mindenben ellenszenvesnek tűnjék föl Julien előtt; de egy mozdulata sem került el figyelmét.

Julien nagyon is boldogtalan, főként pedig nagyon is izgatott volt, semhogy egy ilyen bonyolódott szenvedélyű műveleten átláthatott volna, és még kevésbé vehette észre, ami ebben reá nézve kedvező volt; csak áldozat volt; boldogtalansága talán sohasem volt még ily túlsapó. (...)

Az éjszaka komor volt, átadhatta magát boldogtalanságának anélkül, hogy észrevevéstől kellett volna tartania. Nyilvánvaló volt előtte, hogy de La Mole kisasszony ama fiatal tisztet egyikét szereti, akikkel oly vidáman beszélgetett. Szerette volt őt is, de érdemtelennek találta.

V. Domohackij:
Stendhal *Vörös és fekete* c.
regényének illusztrációja,
1969

Fölmegeyek hozzá a létrán. (...) Haragudni fog, elhalmoz megvetéssel, de mit törődöm vele? Megcsókolom, utolszor, azután szobámba megyek, és megölöm magamat...; mielőtt meghalok, ajkam érinteni fogja arcát!

Repülve haladt föl a létrán, megkopogtatja az ablaktáblát: néhány pillanat múlva Mathilde meghallja, ki akarja nyitni az ablakot, a létra nem engedí: Julien belekapaszkodik a vaspálcába, mely a csukóernyő kitérésére szolgál és kitéve magát a veszélynek, hogy lezuhan, egy erős lökessel kissé arrább tolja a létrát. Mathilde ki tudja nyitni az ablakot.

Inkább holtan, mint élve, beveti magát a szobába.

– Te vagy! – kiáltja Mathilde, és karjai közé veti magát.

Ki tudná leírni Julien túlárado boldogságát? Mathilde is majdnem ugyanoly boldog volt. (...)

Kiegészítés

Mathilde és Julien össze akarnak házasodni. De La Mole márkit teljesen ledöbbsentette a hír, amikor elolvasta Mathilde levelét, melyben közölte az apjával, hogy áldott állapotban van, és szerelmével Svájcban szeretnének letelepedni. De La Mole a legemberibb módot választja lánya hírnevének megmentésére: beleegyezik a házasságba, Mathildenak és leendő férjének ajándékozza egyik birtokát, évjáradékot biztosít nekik, s huszárhadnagyi kinevezést szerez Julien Sorel de La Vernaye lovag részére. Ezután Strasbourgba küldi Julient.

XXXV. Vihar

(...) Strasbourgból Julien írt Chélan úrnak, Verrières egykori plébánosának, aki most már a legkésőbbi agkorban járt. „Bizonyosra veszem, hogy örömmel értesült az eseményekről, melyek családot arra birták, hogy gazdaggá tegyen. Mellékelve küldök ötszáz frankot azzal a kéréssel, hogy ossza szét zaj és nevem említése nélkül a szerencsétlenek között, akik ma is oly szegények, mint amilyen egykor én voltam és akiket kétségtelenül gyámolít, mint ahogy’ valamikor engem gyámolított.”

Julien a becsvágytól volt mámoros és nem a hiúságtól; mindamellett figyelméből jókora részt fordított a külső látszatra. Lovai, öltöneyei, szolgálóinak egyenruhái oly kifogástalan gondosságot mutattak, amely dicséretére vált volna egy angol főúr szabályosságának is. Alig volt két nap óta és különös kegy folytán hadnagya, máris azt számítgatta, hogyha harmincéves korában, ami az összes nagy hadvezérek példája szerint a legkésőbbi határidő, tábornok akar lenni, huszonhárom éves korában többnek kellene lennie, mint hadnagynak. Csak a dicsőségre és fiára gondolt.

A legféktelenebb nagyravágyás ez elragadtatásai között lepte meg a de La Mole-palota egy fiatal inasa, aki futárként érkezett hozzá:

„Minden elveszett – írta neki Mathilde; – siessen ide a lehető leggyorsabban, áldozzon föl mindent, szökjék meg, ha másként nem lehet. Mihelyt megérkezett, várjon reám egy bérkocsiban a kert kisajtójának közelében, a ... utca ... számánál. Oda fogok menni; talán bevezethetem a kertbe. Minden elveszett és félek, hogy visszahozhatatlanul; számítson reám, hűnek és szilárdnak fog találni a szerencsétlenségben. Szeretem.”

Néhány perc alatt Julien szabadságot szerzett az ezredestől és lóhalálában elvágatott Strasbourg-ból. (...)

– Minden elveszett; atyám, félve könnyeimtől, csütörtök éjjel elutazott. Hogy hova? – senki sem tudja. Itt a levele; olvassa. És Juliennel együtt beszállt a kocsiba.

„Mindent meg tudtam volna bocsátani, csak azt nem, hogy vagyondod miatt csábítsanak el. Íme, szerencsétlen teremtés, ez a szörnyű valóság. Becsületszavamra jelentem ki, soha sem fogok beleegezni, hogy ehhez az emberhez menj nőül. (...) Olvasd el a levelet, amit feleletként kaptam fölvilágosításokért való tudakozódásomra. Szemérmertlenségében még ő maga biztatott, hogy írjak de Rênálnénak. Soha el nem fogom olvasni egy sor írást sem, ami erre az emberre vonatkozik. Borzadok Páristól és tőled. Kötelezlek, hogy tartsd a legnagyobb titokban, ami be fog következni. Mondj le *őszintén* egy hitvány emberről és újra megtaláld atyádat.”

– Hol van de Rênálné levele? – szölt hidegen Julien.

– Itt van. Nem akartam megmutatni, mielőtt elő nem készítettelek reá.

Levél

„A vallás és az erkölcs szent ügyének tartozom, uram, azzal a kínos lépéssel, amit most teszek; oly törvény, mely nem hibázhat, e pillanatban ártnom parancsol egy felebarátomnak, de azért, hogy eleje vétessék a még nagyobb botránynak. A fájdalmat, ami elfog, le kell győznie a kötelesség érzésének. Nagyon is igaz, uram, hogy az illetőnek a magaviselete, aki felől a teljes igazságot kérde tőlem, érthetetlennek vagy tisztességesnek látszatott. Helyénvalónak találhatták, hogy a valóság egy részét eltitkolják vagy elmásítsák ön előtt, az eszélyesség épp úgy ezt tanácsolta, mint a vallás. Igazában azonban ez a viselkedés, melyet ön ismerni óhajt, szörnyen kárhozzátandó volt, még sokkal inkább, mint amennyire ki tudom mondani. Szegény és kapzsi létére ez az ember a legtökéletesebb képmutatás és egy gyöngé s boldogtalan asszony elcsábítása útján iparkodott előre jutni és valamivé lenni. Kínos kötelességemhez hozzátartozik, hogy megmondjam, kénytelen vagyok azt hinni, J... úrban nincs egy szikrányi vallásos érzés sem. Őszintén bevallva, azt kell gondolnom, valamely házban való boldogulásra az az egyik módszere, hogy igyekszik elcsábítani azt a nőt, akinek ott legtöbb a befolyása. Az önzetlenség látszatának és regényfrázisoknak a fedezete alatt legfőbb és egyetlen célja, hogy hatalmába kerítse a ház urát és ennek vagyonát. Romlást és örökké tartó bánatot hagy maga után...” (...)

Julien elutazott Verrières-be. (...) Verrières-be egy vasárnap reggel érkezett meg. Belépett a környék puskműveséhez, aki elhalmozta bókjaival sorsának szerencsés fordulata alkalmából. Az egész környéken mindenki erről beszélt.

Julien csak nagy nehezen tudta megértetni vele, hogy pár pisztolyt akar. Főszólítására a puskműves megtöltötte ezeket.

Elhangzott a *három ütés*; a francia falvakban jól ismert jelzés ez, mely a megelőző különféle harangozások után hírül adja, hogy a mise rögtön kezdődik.

Julien belépett a verrières-i új templomba. Az épület magas ablakai mind be voltak aggatva karmazsinszínű függönyökkel. Julien néhány lépésnyire volt de Rênálné padja mögött. Úgy látta, hogy buzgó imádságba van elmélyedve. Ez asszonynak a megpillantása,

V. Domohackij:
Stendhal *Vörös és fekete* c.
regényének illusztrációja,
1969

aki annyira szeretete őt, oly reszketővé tette Julien kezét, hogy eleinte nem tudta véghezvinni szándékát. Nem vagyok reá képes – szolt magában –, nincs hozzá testi erőm.

E pillanatban a fiatal pap, aki a misemondónak ministrált, a szentség fölmutatására csöngetett. De Rênalné lehajtotta fejét, mely egy pillanatra szinte egészen eltűnt vállkendőjének ráncai között. Julien most már nem látta oly tisztán; reásütötte pisztolyát és elhibázta; másodszor is lőtt, és de Rênalné lebukott. (...)

Kiegészítés

Julien börtönbe került. Annak ellenére, hogy de Rênalné, aki tiszta szívből szeretete, megbocsátott neki, mégis halálbüntetés várt rá. A börtönben Julien végiggondolt mindent, ami történt vele. Elutasította a fellebbezést is. Sem de Rênalné, sem Mathilde nem tudták meggyőzni arról, hogy küzdjön az életéért. Meghalt benne minden nagyravágyás, eltűnt a képmutatás, de ismét felparázslott a régi érzés, az őült szenvedély de Rênalné iránt, bár Mathildét sajnálta, hisz becsületén ejtett foltot. Julien egész magatartása, alulról fölfelé törése „kihívás” is, szembeszegülés is volt a restauráció társadalmi erkölcsével, nem csupán képmutató alkalmazkodás. A merész hazárdjáték, amire vállalkozott, a nagy egyéniség határozott és vakmerő kísérletsorozat volt, amelybe beleszedült.

XLI. Az ítélet

Végre elérkezett a nap, melytől de Rênalné és Mathilde úgy rettegetek.

A város különös képe még megkettőztette rémületüket és izgalmat vetett Fouqué szilárd lelkébe is. Az egész környék összesereglett Besançon-ba, hogy tanúja legyen e regényes ügy tárgyalásának.

A fogadók napok óta zsúfolva voltak. A törvényszék elnökét ostromolták a jegykérésekkel; a város valamennyi hölgye jelen akart lenni az ítélezésnél; az utcákon kiabálva árusították Julien arcképét. (...)

– Esküdt urak! A borzalom a megvetéstől, amivel, úgy véltem, a halál pillanatában dacolni fogok, szólásra készítet. Nincs szerencsém az önök osztályához tartozhatni, önök egy parasztot látnak bennem, aki föllázadt a sors hitványsága ellen.

Semmiféle kegyelmet se kérek önöktől – folytatá Julien emeltebb hangon. – Nem reményelek semmit, a halál vár reám: helyesen van. Élete ellen támadtam egy olyan asszonynak, aki minden tiszteletre, minden hódolatra a legméltóbb. De Rênalné olyan volt számomra, mint egy anya. Bűnöm szörnyűsége és *előre megfontolt szándékkal* követtem el. Következésképpen, esküdt urak, reászolgáltam a halálra. De még ha kevésbé volnék is bűnös, oly embereket látok, akik, fõnn nem akadva azon, ami részvételet fiatalágom érdemelhet, bennem büntetni és örökre visszajeszteni akarják azokat a fiatalembereket, akik egy alsóbb és a szegénység terhétõl mintegy elnyomott osztályban születve, oly szerencsések, hogy jó kiképzésre tesznek szert és oly vakmerõk, hogy belevegýülnek abba, amit a gazdag emberek dölyfe a társaság nevével illet.

Íme, uraim, az én vétkem és ezt annál szigorúbban fogják büntetni, mert valójában nem a hozzám hasonlók ülnek fölöttem törvényt. Nem látok az esküdtök padján egy meggazdagodott parasztot sem, hanem csak megbotránkozó polgárokat.

Húsz percen át beszélt Julien ezen a hangon; elmondta mindazt, ami a szíven feküdt; az ügyész, aki az arisztokrácia kegyeire áhítózott, folyton fölugrott helyérõl; de a kissé elvont forma ellenére is, amit Julien beszédének adott, az összes nõ könnyekre fakadt. Még Dervillené is szeméhez emelte zsebkendõjét. Mielõtt befejezte volna, Julien újra hangsúlyozta az előre megfontolt szándékot, bûnbánatát, a tiszteletet, a fiú és határtalan hódolatot, amit boldogabb idõkben de Rênalné iránt érzett... Dervillené fõlsikoltott és elájult.

XLIV

(...) Ha kevésbé hagytam volna magamat félrevezetni a külszíntõl – szolt magában –, láthattam volna, hogy Párizsban a szalonok részint olyan becsületes emberekkel vannak tele, aminõ apám, részint pedig ügyes gazfickókkal, amilyenek ezek a gályarabok. Igazuk van, a szalonemberek sohasem

kelnek föl reggel azzal az öldöklő kérdéssel: Miből fogok ebédelni? És dicsekednek tisztességes voltokkal, és ha esküdtek, kevélyen büntetésre ítélik azt az embert, aki elloptott egy ezüst tálát, mert majd összeroskadt az éhségtől! De ha udvarról van szó, ha egy tárcának a megszerzése vagy elnyerése forog kockán, a szalonok e becsületes emberei teljesen olyan bűnöket követnek el, amilyenekre az ebéd szüksége e két gályarabot ragadta.

Nincs *természetes jog*: ez az elnevezés csak ősi ostobaság, vajmi méltó ahhoz az ügyészhez, aki a minap üzőbe vett. (...) *Jog* csak akkor van, amikor van törvény is, mely büntetés terhe alatt tiltja valaminek az elkövetését. A jogot megelőzően a *természet* nem ismer mást, csak az oroszlán erejét, az éhező, a didergő szükségét, egyszóval a *szükséget*... Azok az emberek, akik tiszteletben élnek, csak olyan gazfickók, akiknek szerencsájuk volt, hogy nem csípték meg őket. A vádló, kit a társadalom reám uszított, gyalázatosságának köszönheti gazdagságát... Gyilkos merényletet követtem el, de ettől az egytől eltekintve az a Valenod, aki elítélt, százszorta ártalmasabb a társadalomra. (...)

Hol van az igazság? A vallásban... Úgy van – tette hozzá a legnagyobb megvetés keserű mosolyával –, a Maslonok, a Frilairek, a Castanede-ok ajkán... Talán az igazi keresztyénségben, melynek papjai nem kapnának nagyobb fizetést, mint amennyi az apostoloknak volt. (...) Ah! ha volna igazi vallás a világon! (...)

A börtön nedves levegője keltette föl bennem az egyedüllet gondolatát... És miért legyek most is képmutató, mikor a képmutatást szidom? Sem a halál, sem a börtön, sem a nedves levegő, hanem de Rênalné távolléte az, ami lever. Vajon panaszkodnám-e, ha Verrières-ben, hogy láthassam, heteken át kellene házának pincéjében rejtőzködnöm? (...)

Mephistói nevetésre fakadt. Mily badarság, hogy e nagy kérdéseket hánytorgatom. Képmutató vagyok, mintha csak lenne valaki, aki hallja, amit mondok. Megfeledkezem róla, hogy éljek és szeressek, mikor már csak oly kevés napom van hátra... Sajnos! de Rênalné távol van; férje talán meg sem engedi, hogy visszajöjjön Besançon-ba és tovább is rontsa becsületét.

Íme, ez az, ami az egyedüllet érzését okozza, nem pedig az igazságos, jó, mindenható, csöppet sem gonosz, nem bosszúvágyó Isten hiánya. Ah! ha létezne... óh! a lábaihoz borulnék: – Megérdemltem, hogy meghaljak – szólnék hozzá; – de nagy Isten, jóságos Isten, kegyelmes Isten, add vissza, akit szeretek! (...)

(Salgó Ernő fordítása)

KOMPETENCIA- FORMÁLÓDÁS

Tájékozottság. 1. Milyen karrierről álmódott Julien Sorel? 2. Milyen utat, és milyen külső körülmények hatására választott? 3. Beszéljete a hős viszonyáról: a) apjával és családjával; b) de Rênál úrral; c) de Rênalné asszonnyal; d) Mathildeval; e) papokkal! 4. Mennyi pénzt keresett Julien Sorel életének különböző állomásain? Melyik szakasz volt a legsikeresebb számára? 6. Milyen következtetésekre jutott Julien Sorel a restauráció korának társadalmáról? **Olvasói tevékenység.** 7. Hogyan értelmezték ti a regény címét? 8. Julien Sorel Napóleonhoz hasonlítja magát, Mathilde az új Dantont látja benne, az író Tartuffe-vel és Don Juannal azonosítja. Magyarázzátok meg ezeket az egybeeséseket! Keressetek Julien alakjában olyan jellemvonásokat, amelyek azonosak a történelmi és irodalmi személyiségekkel! Miben tér el Julien tőlük? **Emberi értékek.** 9. Értelmezzétek Julien Sorel prioritásait: „életrevalóság”, „lenni valaki”, „a párizsi életvitel művészete”! Ti hogyan vélekedtek ezekről? Mit jelent a ti felfogásotokban az „életrevalóság” és a „lenni valaki”?

Kommunikáció. 10. Magyarazzátok meg a *lakáj* szó jelentését (egyenes és átvitt értelemben is)! Miért nem akart Julien Sorel lakáj lenni? Kinek, és mikor mondja ezt? Sikerült-e neki ezt elkerülni?

11. Vitatéma: *Miért tört ketté Julien Sorel karrierje? Mi a szerelem (Julien, de Rênalné, Mathilde számára)? Állampolgárok vagyunk.*

12. A francia társadalmat milyen szemszögből mutatja be a *Vörös és fekete* című regény? **13.** Milyen társadalmi ellentétekre irányul az író bírálata? **14.** Szerintetek az olyan hősök, mint Julien Sorel, miért nem találták helyüket az akkori társadalomban? **15.** A hősök milyen jellemző tulajdonságait indokolják a társadalmi körülmények? Mondjatok példákat!

Modern technológiák. 16. Nézzétek meg a *Vörös és fekete* című regény nyomán készült filmeket (rendező *Sz. Geraszimov, Szovjetunió, 1976*; rendező *Jean-Daniel Verhaeghe, Németország-Olaszország-Franciaország, 1997*)! Melyik film tükrözi a legjobban a regény szellemiségét? Indokoljátok meg!

Alkotói önkifejezés. 17. Rajzoljátok meg a *Vörös és fekete* című regény borítóját! Magyarazzátok meg! **18.** Írjatok levelet a bebörtönzött Julien Sorelnek az egyik szereplő nevében: a) de Rênalné; b) Mathilde; c) de Rênal úr; de La Mole márkí; Fouqué; Chélan abbé!

Vezetők és társak. 19. Képzeljétek el, hogy ott vagytok Julien Sorel bírósági tárgyalásán. Készítsetek védő- és vádbeszédet: a) az ügyvéd; b) az esküdtek; c) a bíró; d) az ügyész; a tanúk nevében!

Környezet és biztonság. 20. Jellemezzétek a Juliennel kapcsolatos helyszíneket (Verriéres, Besançon, Párizs, Strasbourg)! Mi történt vele ezeken a helyeken? Nevezd meg az ok-okozati összefüggéseket! Töltsétek ki a táblázatot!

Város	A hős életében történő események	Okok	Következmények
Verriéres			
Besançon			
Párizs			
Strasbourg			

Az életre készülünk. 21. Fouqué, Julien egyetlen barátja a következőket mondja: „*Inkább keresek száz frankot becsületes fakereskedéssel és a magam ura vagyok, mint kapjak négyezer frankot a hatalomtól, még ha annak feje akár maga Salamon király is.*” Megfogadta-e Julien barátja tanácsát?

22. Kik, és mit tanácsoltak még Juliennak? Segítették-e ezek az életben? **23.** Képzeljétek azt, hogy regényírók vagytok. Ti milyen hasznos tanáccsal látnátok el hőstöteket? **24.** Elemeztétek Julien Sorel sikereit és hibáit!

ÖSSZEGZÉS

- Stendhal *Vörös és fekete* című regénye – társadalmi-lélektani realista alkotás, melyben ötvöződik az életrajzi, a karrier, a kaland, a nevelői és a krónika regény.
- Stendhal *Vörös és fekete* című regénye bizonyítéka a romantika és a realizmus kölcsönhatásának, bár a realista elemek dominálnak a regényben.
- Stendhal regényében a nagytőkés társadalom tipikus alakjaival találkozhatunk – hivatalnokok, arisztokraták, polgárok, papok, vidékiek és mások.
- Julien Sorel kora emberének a megtestesítője, aki romantikus lélek egy nagyon is nem romantikus valóságban, a tőkés társadalom körülményei között elveszíti illúzióit, kénytelen alkalmazkodni ahhoz a világhoz, ahol a pénz, a származás, a nyereség határozza meg az ember karrierjét.

STENDHAL VÖRÖS ÉS FEKETE C. REGÉNYE A KÉPZŐ- ÉS FILMMŰVÉSZETBEN

Jelenet a *Vörös és fekete* c. filmből
(rendező *Sz. Geraszimov*).
Julien Sorel szerepében
Ny. Jeremenko, 1976

Julien Sorel összetett jelleme nagyon sok művész figyelmét felkeltette. A regényt már 1920-ban megfilmesítette az olasz filmrendező *M. Bonnard*. A regény francia filmváltozata 1954-ben készült el *Claude Autant-Lara* rendezésében olyan kitűnő filmszínészekkel mint *Gerard Philippe* (Julien Sorel) és *Danielle Darrieux* (de Rênalné).

Sz. Geraszimov ötrészes filmsorozatában (Szovjetunió, 1976) szöveghűen adta vissza a regény cselekményét, így hitelesen formálta meg a főszereplő alakját, belső vívódásait. Különösen sikeres alakítást nyújtott *Ny. Jeremenko* Julien Sorel alakjának megjelenítésében.

A kortárs feldolgozások közül *J.-D. Verhaeghe* *Vörös és fekete* (*Németország-Olaszország-Franciaország*, 1997) című filmje érdemel említést. A filmet magyar szinkronnal is megnézhetitek.

Nézzétek meg a *Vörös és fekete* című filmeket az interneten. A főhősök közül melyik alakítás közelítette meg a ti elképzeléseiteket Julien Sorelről? Válaszotokat indokoljátok meg!

Stendhal *Vörös és fekete* című regénye párizsi kiadásának illusztrációi, 1884

1. A regény mely eseményei láthatók az illusztrációkon?
2. Képzeljétek azt, hogy illusztrátorok vagytok. A regény melyik epizódjait választanátok rajzotok témájául? Milyen színeket használnátok?
3. Képzeljétek azt, hogy könyvkiadóként Stendhal *Vörös és fekete* című regényének magyar fordítását akarjátok megjelentetni. Tervezzétek borítót, lássátok el magyarázattal, le is rajzolhatjátok!

Gustave Flaubert

1821–1880

Flaubert realizmusa mind tartalmi, mind poétikai szempontból annyiban különbözik Stendhal és Balzac realizmusától, hogy lényegében ez új minőséget jelent.

D. Nalivajko

Gustave Flaubert 1821. december 12-én született a franciaországi Rouenban. Felmenői kivétel nélkül orvosok voltak. Apja a roueni kórház főorvosa, még a lakásuk is a kórház területén volt. Flaubert egész világszemléletét meghatározta ez a családi körülmény. Irodalmi pályafutása Párizsban kezdődött, ahol rövid időn belül az ismert írók (V. Hugo, E. Zola, I. Turgenyev, a Goncourt fivérek, George Sand és mások) köréhez tartozott. Első írásai pesszimista és szomorkás hangulatúak voltak: *Egy őrült feljegyzései* (1838), *November* (1841), *Haláltánc*, *Álmok a pokolban* (1842) és mások.

Az 1840-es évek közepétől a romantikus irányt elhagyva, teljesen a realizmus felé fordult. 1850-től éjjel-nappal első regényén, a *Bovarynén* dolgozott. A regény 1856. október elsejétől december tizenötödikéig folytatásokban a *Revue de Paris* című folyóiratban jelent meg, 1857-ben pedig könyv alakban is. A kritikusok és a közvélemény nagy felháborodással fogadták a művet. Az ügyészség a *Revue de Paris* szerkesztőjét, nyomdászát és Flaubert-t perbe fogta azon a címen, hogy a regény sérti az erkölcsiséget és a vallásos érzületet. A vádak alól a volt belügyminiszter védőbeszéde után a fölmentették. Franciaország megmenekült attól a szégyentől, hogy bírái megbélyegezzék azt a könyvet, mely százada irodalmának egyik dicsőségévé vált, és tényleg első úttörője volt a Goncourt- és Zola-féle naturalista iskolának. De a regény még hosszú ideig vitatéma volt a hivatalos és az olvasói körökben.

G. Bussiùère: Salammbô,
1907

1862-ben jelent meg történelmi regénye, a *Salammbô*, majd utolsó regénye, az *Érzelmek iskolája* (1864–1869). Ebben a regényében tér vissza korábbi témájához, az ifjúság és a társadalom viszonyára, de itt már merőben más az ábrázolás módja. Míg 1840-ig a romantikus elemek keveredtek a realizmussal, addig az *Érzelmek iskolájában* már a naturalizmus keveredik az impresszionizmus elemeivel, ahol már nem tipikus hősök szerepelnek tipikus körülmények között, hanem minden „egységes folyama” az eseményeknek, gondolatoknak, érzéseknek.

G. Flaubert 1880. május 8-án hunyt el *el croisset-i birtokán* (Franciaország), ahol élete nagy részét töltötte. Flaubert utódjának tekintette magát nevelt fia, Guy de Maupassant és Anatole France.

BOVARYNÉ (1856). Keletkezése. A regény forrásáról és a mintául szolgáló létező hősről nem sokat tudunk. Van olyan vélemény, hogy Flaubert a roueni Delamare doktor valós történetét dolgozta fel. Delamare is, ugyanúgy, mint a regény főszereplője, az orvos Charles Bovary Rouen városkában élt nála idősebb feleségével. Miután felesége meghalt, újra megnősült, feleségül vette a fiatal Delfine Coutiert, aki 1848-ban halt meg állítólagos mérgezés következtében, de pontos adat ezzel kapcsolatban sehol nem található.

A másik verzió szerint Flaubert regényének alapjául a híres szobrász feleségének, Pradier asszonynak a története áll. Ismert volt abban az időben, hogy fiatal szeretőt tartott, válása után viszont mindenki által elhagyottan és megvetetten tengette életét. Flaubert 1845-ben meglátogatta a hölgyet, lenyűgözte története. Egyik barátjához írt levelében a következőképpen vélekedett: „Érdemes mind-azt leírni, aprólékosan ábrázolni, csiszolgatni.” Így is tett. A *Ludovica asszony feljegyzései* című kisregényben, ami megelőzte a *Bovarynét*, részletesen feldolgozta Pradier asszony történetét.

Ugyanakkor a Bovaryné ötletét nem a valós életben kell keresnünk. Flaubert többször is hangsúlyozta, hogy Bovaryné kitalált személy: „A regény valamennyi szereplője kitalált személy, sőt Yonville is olyan város, amely sosem létezett. ... Ha én életrajzot akartam volna írni, akkor a személy egyéniségét domborítottam volna ki, ezzel szemben én típust teremtettem.” Flaubert mindig pontosságra törekedett írsaiban, de munkásságára az általánosítás, a tipizálás volt jellemző. Ezért

kerülte a hiteles, valóban megtörtént eseményeket, úgy vélte, ezek a mű értelmezését, befogadását zavarják.

Az író semmit sem épített be saját életrajzából a regénybe. Bovaryné alakjának megformálásában nagy szerepet játszott a távolságtartás, a szenvtelenség, az elutasítás. Emma Bovary életének, szerelmeinek kudarca ugyanis a romantikus illúziókkal való leszámolás írói megvalósulása. Írói szempontból ez a romantikus irodalmi irányzat és az ifjúkori eszmény, érték szemlélet elutasítása. Ezért is kap különös jelentőséget a legendássá vált mondat: *Bovaryné én vagyok*. Flaubert gyakran figyelte önmagát, s ezek az önelemzések a regényben is megjelennek. *Ami a szerelmet illeti, mindig is a központi helyet foglalta el gondolatvilágomban... A szív, amelyet tanulmányoztam, az én szívem volt. Volt olyan, hogy a legszebb pillanatokban hideg futott át rajtam, mintha egy sebész késsel vágtak volna bele a testembe. Így a Bovaryné az én lelki önismeretemnek a regénye.*

A mindennapok hibái, bökkenői. A *Bovaryné* az a mű, melyben Flaubert objektív esztétikája jut kifejezésre. Már az alcím, a *Vidéki erkölcsök* sejteti, hogy a regény nem pusztán egy romantikus asszony története, hanem a vidéki élet monotonijának rajza, mely a kor jellemző vonásait összegzi.

Az író által megvetett kispolgárok típusokká válnak, Bovaryné életrajza az egész Lajos Fülöp-polgárosodó kor – a „csupa aljasság, középszerűség, XIX. század” (Flaubert) – krónikájává tágu. Hősei semmivel sem tűnnek ki a környezetükből. Ilyen Charles Bovary, a vidéki orvos, felesége Emma, Homais, a patikus, Lheureux, a divatáru-kereskedő és mások. A romantikus hősökkel ellentétben nekik mindennapi ügyeik, megszokott társalgásaik, átlagos életük van. De éppen ebben a megszokottságban rejlik az a tragikus végzettség, ami Emma és az egész vidéki társadalom fölött lebeg. A gond nem azzal van, hogy minden megszokott, hanem a lelki korlátozottsággal, az erkölcsi romlással, ahol a megszokott álarc mögé rejtőzik az ostobaság, a kispolgáriság, a közönségesség, amelyek tönkreteszik az embert.

Az egyhangú, szürke hétköznapokat, az érdektelen köznapiságot mutatja be a cselekmény – Flaubert az eseménytelenség, az unalom, a mozdulatlanság ábrázolásának nagy regényírója. „Szürkén írok a szürkeségről” – mondta az író a regényen dolgozva, miközben megjelenítette a valóság általános légkörét, a lelki elszegényedést. A szürke szín többször is feltűnik a regényben. A táj leírásánál is a szürke vagy az elmosódott színek dominálnak, az emberek is többnyire szürke vagy sötét ruhát viselnek, Emma is szürke fonalat tart a kezében. Ugyanilyen szürke, egyhangú az emberek élete is.

A. de Richmoude:
G. Flaubert *Bovaryné* c.
regényének illusztrációja,
1905

G. Flaubert „objektív stílusa”

Gustave Flaubert a stílus felülmúlhatatlan mestere, nagy stilszta, a francia próza mindmáig legnagyobb és leggondosabb művésze. Azt vallotta, hogy „a stílus – a mű lelke és teste”. Kívülről s szenvtelenül nézte hőseit, megtagadott minden vélemény- és érzelemnyilvánítást. Nem hirdetett ilyen vagy olyan elveket; szerinte a könyv ne legyen szószék, hanem művészi tett. Flaubert a valóság teljes körű és részletes ábrázolására, a jellem motivált (milyen a jellem és mi az oka, hogy ilyen lett) megformálása és a lélek mélységeinek feltárására törekedett, a szociológiát és a pozitívizmust használta fel ábrázolásaiban. Szerinte előtanulmányokra, dokumentálásra van szükség a mű megírása előtt (Flaubert például elutazott művei helyszínére). Azt vallotta, hogy a realista művész magatartását a szenvtelenség jellemzi, megpróbálja a saját nézőpontját kizárni műveiből, saját véleményét nem szabad közölni. Flaubert úgy vélte, hogy nincs rossz vagy jó történet – az igazi író számára mindegyik rejt különlegességet magában. Az alkotónak kerülnie kell az intrikát, a váratlan fordulatokat, a hatásvadászatot a történetben, mert ezek elvonják az olvasó figyelmét az alapgondolatról és a stílus szépségéről.

IRODALMI BARANGOLÁS

A. de Richmoude:
G. Flaubert *Bovaryné* c.
regényének illusztrációja, 1905

A *Bovaryné* elsősorban realista regény, bár a szerző az aprólékos és tárgyilagos leírásokkal és a szereplőktől való szándékos távolgattal már-már a naturalista regénytechnika eszközeiig jut el. A történet és helyszín megfelel a valóság követelményeinek. Hogy jobban feltárja a valóságot, nemcsak irodalmi tapasztalatait használja fel a hitelesség kedvéért, hanem a művészet és a tudomány különböző ágait is; leveleket, újságcikkeket, bírósági végzéseket; a fiziológia, az orvostudomány szakkifejezéseit, diagnosztizál, magyaráz. De a politika, a szociológia és a filozófia is benne van műveiben.

Flaubert több oldalt szentelt a belső és külső tér realista leírásának. Minden apró részletével a mindennapok szürkeségére, a szűklátókörűsége utalt. Példaként említhetjük azt a jelenetet, amikor a lakodalom után Emma újdonsült férje házába lép, s nem tudja leplezni csalódottságát a szegényes berendezés láttán. Szembe ötlött a kifakult tapéta, a rendtelenség a szobákban, a rászáradt sár a lábbeliken. A második részben Yonville bemutatásakor a hitelesség csúcására ér az író, leírva a táj apró részleteit. Pontos információ ad arról is, hogyan, és mennyi idő alatt lehet eljutni a kisvárosba, felsorolja Yonville nevezetességeit – a templomot, a piacot, a vá-

rosházát, Homais úr patikáját. A temető említése sem véletlen. G. Flaubertnél gyakran előfordulnak a halállal kapcsolatos elemek, tárgyak. Így Emma, amikor szétnéz Charles lakásában, szeme az orvos már elhunyt felesége menyasszonyi narancsvirág-csokrára akadt meg. A csokor Emmában romantikus érzéseket ébresztett a halálról, arról, hogy az ő csokra vajon hova kerül majd halála után. Arról persze szó sincs, hogy Flaubert szépíti a halált vagy romantikusan ábrázolja. Folyamatosan utal a halálra, mint a valós élet részére, az elkerülhetetlen végre. Az a szürkeség, amiben hősei leledzenek, valójában nem mondható életnek, hanem az érzések, az álmok, az illúziók, a létezés agóniája, lassú halála.

Házasságkötésük után Emma úgy érzi, mintha nem is élne. A házasság első napjaiban igyekszik meggyőzni önmagát, hogy boldog, hogy ezek életének legszebb napjai. De hiába próbálja magát szerelembe ringatni, a hétköznapok eseménytelen egyhangúsága lassanként valami lelki elhidegülést lop szívébe kövér és esetlenül szellemtelen férjével szemben. *Mindaz, ami közvetlen közelében volt, az unalmas falu, a kicsinyes, ostoba emberekből álló környezet, a szűkös életviszonyok, kivételes valaminek tünt fel előtte; azt hitte, hogy őt csak egy különös véletlen sodorta ezek közé a viszonyok közé, míg az ő szűk, kis körén túl a boldogságnak és szenvedélynek végtelen birodalma terül el. Vágyakozásában összezavarta a fényűzés érzéki élvezeteit a szív örömeivel, a külsőségek választékosságát az érzések finomságaival.* (Ambrus Zoltán fordítása)

A romantikus álmok és a valóság konfliktusa. Az a világ, amelyet a fiatal Emma Bovary magában építget, az romantikus olvasmányainak a világa. 15 éves korában „egy egész kölcsönkönyvtár porát szívta magába”. Érzelmi gazdagsága, szenvedélyessége, érzékenysége már gyermekkorában is megkülönböztette társaitól. Olvasmányai alapján regényes szerelemre és nagyvilági életre vágyakozik, ezért vergődik álmai-vágyai és kisszerű környezete között. Unalmában „különböző katasztrófákat és véletleneket képzel el”, irigyli a „viháros” életűeket, állandóan nagy eseményre vár. Házasságának kezdetén önmagát igyekszik meggyőzni arról, hogy boldogan él. Bovaryból, akit tehetséges orvosnak vél, rögtön házasságkötésük után kiábrándul. Flaubert részletezi lelkiállapot- és érzelmváltozásait. Az előre haladó idő és a szürke hétköznapok azonban hamar kiábrándítják. Férjétől elhidegül, végül megveti kicsinyességét. Kudarcainak egyik oka naivitása: azt képzei, hogy a dolgok nem ismétlődhetnek meg, s amikor ez mégis megtörténik, csodálkozik rajta.

Emma azt szerette volna, ha éjfélkor, fáklyák megvilágításában adják őket össze, ami természetének magasztosságát jelzi. Ezt apja Emma egyik szeszélyének vélte, nem akarta megérteni őt. Így az esküvő egyszerű polgári, hétköznapi volt. G. Flaubert részletesen leírja, hogyan voltak felöltözve a vendégek, mit ettek és ittak, milyen földhözragadt társalgás folyt az asztalnál. Amikor a városháza tartott a nászmenet, Emma ruhájába folyton bogáncs ragadt. Az író ezzel is arra utalt, hogy a valóság és az álmok merőben eltérnek egymástól. Emmának sikerült elkerülnie az ostoba lakodalmas vicceket, de a későbbiekben nem tudott kitérni a sekélyes polgári lét elől.

Emma a romantikus eszmék világában él, melyeket a regényben szereplő megfelelő alakok és szimbólumok hangsúlyoznak. Meghatározó élménye a bál, nagy hasadást okoz életében, „valóságos szakadékot”: megérezheti a „nagyvilági élet illúzióját”, s eltávolodik a kispolgári léttől; „a jóléthez

való dörgölözés valami olyat rakott rá, ami nem fog többé letörlődni”, s később a „bálra való emlékezés állandó foglalkozásává vált”. De nemcsak a bál emléke élte, hanem a múlt, a férje, szeretői: Charlesban nagyon hamar csalódott, majd Léon („átkozta magát, miért is nem szerette”), majd Rodolphe-é is (ezt „bezárta szíve legmélyebb rejtékébe”) – egész élete folyamatos emlék- és múltidézés lesz. Az utóbbtól, amikor megkérdezte, hogy van-e fegyvere, ha lelepleződnek, és meg tudja védeni magát, csak kinevette.

Senki sem érti meg Emmát, többnyire kinevetik, de ki is használják naivságát, romantikus lelkületét (Rodolphe és Léon, vagy Lheureux, a saját meggazdagodása érdekében: *Aha, megvagy* – gondolta, mikor tudomást szerzett Emma szerelmi kalandjáról). Végül Emmát a vidéki polgárság ítéli el. És csak az író az, aki szenttelenül viszonyul hősnőjéhez. Emma portréjával azt a tapasztalatát igazolja az író, „hogy az ember a túlságos, a kizárólagos érzelmeket keresi, holott csak az élhető, ami sokrétű és szürke”, az ábrándozás meg „hitvány szörnyeteg a lelkek szirénje: dalol, hívogat, odamegyünk hozzá, és nem térünk vissza soha többé”. Egyetlen dolog igazolja Emmát – sohasem a haszon miatt tette azt, amit tett, hanem az érzelmei befolyásolták (éppen abban a korban, amikor minden emberi kapcsolatot a pénz határozott meg).

Bovaryné életvitele, csalódássorozata a romantikus illúziók kudarcának ironikus képe. Egyre mélyebbre süllyed, egyre alárendeltebb szerepet játszik. Öngyilkosságának oka nemcsak a lelepleződéstől való félelem, a kifizetetlen adósság, hanem csalódása romantikus eszményeiben. Emma egyszerűen teret tévesztett. Házasságtörő asszonyok történeteinek sora kezdődik Emmáival az irodalomban. Alakja szimbólummá vált.

A mű szerkezetének különlegessége. A regény összességében a hősnő illúzióvesztésének bemutatására irányul. A szerkezet zárt, csiszolt; kronologikus, lineárisan előrehaladó vonalát Emma és Charles életútjának állomásai adják: házasság – kettős házasságtörés – halál (megvalósul az írói célkitűzés: „semmi részlet a tárgyon kívül, mindig egyenes vonal”. A regény első része Emma reményeinek válságát ábrázolja, melyet a házasságtól remélt. A második rész – a romantikus szerelem reménységének válsága (Léon és Rodolphe elhagyják). A harmadik részben úgy tűnik, az élet ad még egy esélyt a hősnőnek arra, hogy megmentse szerelmét Léonnal, de ő már nem a Yonville-i férfi, csak arra gondol, hogyan szerezzék meg Emmát („*birtokolnom kell*”), de később a férfit már nem érdekli a hősnő. A regény szerkezetét a következő sűrűsödési pontok tagolják: a házasság, a bál, megérkezés Yonville-be, a tenyészvásár, Emma betegsége, Emma és Léon egymásra találása Rouenban. az öngyilkosság (*a ford. megj.*).

A hősnő reményeinek elpusztításában fontos szerepet játszik a pénz: miatta szenvednek és halnak meg az emberek. A regényben mindenki számára fontos a pénz. Charles Bovary első házasságát érdekből kötötte, második házasságában is jelentős szerepet játszott a hozomány, bár fizikailag is vonzódott Emmához. Rouault apó is mindent jól kiszámolt, mielőtt az orvoshoz adta volna feleségül lányát. Charles anyja és mások is számolják a pénzt a regényben. Flaubert nemcsak a szereplők öltözkéről, házáról, szokásairól számol be, hanem anyagi helyzetükről is pontos információval szolgál (például Rodolphe évjáradéka 15 ezer frank). Emmának viszont csak romantikus álmái megvalósítására szolgál a pénz. A pénz hiánya azért okoz neki szenvedést, mert nem tud Párizsban vagy egy olyan kastélyban, mint Vaubyessard fényűzően élni, de a pénztelenség Léonnal való találkozáját is akadályozza, ami aztán ostoba tettek végrehajtására készíti Emmát, és Lheureux, a kereskedő-zsaroló kelepccéjébe kerül. Végül is öngyilkosságának egyik oka a felhalmozódott adósság, tehát a pénz. Következésképpen, a pénz körül forgott minden az akkori társadalmi berendezkedésben, a pusztá létezés fontos részévé vált, s Flaubert ezekre is rámutat.

Az irónia szerepe. Úgy tűnik G. Flaubert pártatlanul írja le mindazt, ami körülveszi Emmát, de a leírások mögött mély írói irónia rejlik, a realista ábrázolásmóddal leplezi le ezeknek az álmoknak hazug és egészségtelen voltát. Az irónia itt a megismerés egyik formája, segít abban, hogy az író túllépjen az egyéniség korlátain és elősegíti a világ objektív szemléletét. Az irónia lehetőséget ad Flaubertnek arra is, hogy rámutasson a modern társadalomban meglévő ellentétekre, a tévhitre, és hogy még jobban megismerje a világot és az embert. Bovaryné csalódássorozata a romantikus kép-

Charles Léandre:
G. Flaubert *Bovaryné* c.
regényének illusztrációja,
1931

zolgések kudarcának ironikus képe, a mű éppen olyan szatírája a romantikának, mint annak idején a *Don Quijote* a lovagregények divatjának (a ford. megj.).

Emma és Charles Bovary. A regény Charles eddigi életének részletes leírásával, első házasságának történetével kezdődik, ami nem véletlen, hisz – ő lényeges pontja ennek a valóságnak. *Charles beszélgetései olyan laposak voltak, mint az utcai járdák ...; Maga is elismerte, hogy Rouenban élve sohasem járt a színházban, soha nem nézte meg a párizsi színészek játékát. Nem tudott úszni, sem vívni, sem pisztolyból löni, és, amikor Emma egyszer olvasás közben a lovaglással kapcsolatos ismeretlen kifejezésre bukkant, nem tudta megmagyarázni a jelentését.* Emma iránti szerelmét is az állatias ösztönök szintjén élte meg: *... szíve tele volt az éj gyönyörűségeivel, feje nyugodt, teste elégedett volt, s vígan haladt tova, kérődzve boldogságán, mint aki pazar lakoma után még folyton érzi szájában a szarvasgomba ízét.* Charles gondoskodott Emmáról, úgy érezte, hogy mindig meg kell érintenie, élvezte közellétét, azt is mondhatnák, hogy szerelmes volt belé, de ez a szerelem olyan emberé volt, aki nem élt, hanem csak létezett. Emma iránti érzése eddigi vegetálásának legfényesebb megnyilvánulása volt: *Micsoda öröme volt eddig az életben?* – teszi fel a kérdést Flaubert. De választ nem tud adni, mert nincs kielégítő felelet a kérdésre.

Emma gyűlölete a környezetével szemben a valóságban Charles iránti utálatában rejlik. Minden bosszantja – hétköznapisága, ápolatlansága, lassúsága, a hagymaleves, amit eszik, szokásai. Emma néha gyűlöli a lányát is, mert ő a lánya, ezért taszítja el magától, tudomást sem akar venni róla. A kislányt dajkaságba adja (a ford. megj.).

A kontraszt, mint az ember és a világ művészi megismerésének módja. A kontraszt, a szembeállítás a konfliktus kibontakozásának eszköze, amit Emma él meg és gondolataiban állandóan jelen van. A márkiek bálján Vaubyessard-ban Emma meglátta a leskelődő parasztokat. Felidéződik benne leánykori, tanyasi nyomora: *Ezekről az arcokról Bertaux jutott eszébe. Mintha csak látta volna a tanyát, az iszapos pocsolyát, apját blúzban az almafák alatt. És szinte látta maga-magát is, amint, már nagybacska leány korában, a majorban lábatlankodott és ujjával fölözte le a tejfelt a tejes köcsögökről. De a jelen óra káprázatai közepett elmúlt élete, mely eddigelé oly világosan élt tudatában, messzinek, nagyon messzinek tűnt fel előtte; mintha nem is élte volna át igazán mindezt. Itt van, itt, ebben a teremben; de mintha eddig semmi se történt volna vele: ez a bál árnyékba borított minden egyebet. Éppen egy szelet maraszkin fagyaltot szopogatott. Balkezébe fogva a frissítőt tartó vörös kagylóhéjat, jobbával ajkához emelte a kanalat, s félig lehunyta a szemét.* (Ambrus Zoltán fordítása)

A valós életben a szembenállás azonban sokkal kifejezőbb és feltűnőbb. Miután a Bovary házaspár hazatért a bálból, Emmát minden idegesíti. Az ebéd még nem készült el, a szolgálólány visszafeleselt. Emmát ez annyira felbosszantja, hogy kiadja Nastasie, a szolgálólány útját. De tudjuk, hogy nem ő miatta volt dühös, hanem azért, mert ott kellett hagynia a márkiek mesevilágát, hogy visszacsöppent a rátelepedő üres hétköznapi életbe.

Meg lehet-e az álmokat valósítani az életben? Emma megpróbálja legyőzni az álmok és a valóság közötti szakadékot. Vesz egy Párizs térképet, ujjával halad végig a főváros utcáin, női magazinokra fizet elő, követi a divatot, Balzacot és George Sandot olvas, vagyis mindent megtesz, amiről azt hiszi, hogy abban a tőle távoli világban az igazi nők csinálnak. Fényűző életről álmodozik. A tárgyak és az életmód „többet mondanak”, mint a hős nő. G. Flaubert a „tárgyak nyelvét” használja itt, melyek megtestesítik a hős nő álmát, ugyanakkor gyűlölik a mindennapi környezetet. Nastasie helyett egy 14 éves lányt fogadott fel, Félicitét, akit úgy próbál idomítani, ahogyan azt az úri társaságoknál megfigyelte. Különleges gyertyatartókat talál ki, átvarrja a ruháit, mesés levelező papírt szerez be ... De nem volt kivel leveleznie, új ruhakölteményeit senki sem tudja értékelni. Charles ezzel szemben tökéletesen harmonikusnak látja az életet, felesége újításait észreveszi ugyan, de nem érti azok valós értelmét. Tehát Emma azon szándéka, hogy változtasson, szépítsen közvetlen környezetén, kudarcba fullad. A hétköznapiság győzedelmeskedik.

A regény első része Emmának a házassággal kapcsolatos csalódottságát, illúzióinak válságát mutatja be. A hős nő elveszítette az érdeklődését az élet iránt, nem olvasott már, elhanyagolta magát. A hétköznapioktól történő változások Emma belső lelkivilága változásának állapotát jelzik. Nem véletlen, hogy a regény első részének utolsó fejezete Emma kiszáradt menyasszonyi csokrának leírásával zárul: *Az útra készülve, Emma egy délelőtt a fiókjait rendezgette, amikor egyszerre megszúrta az ujját valami. A menyasszonyi bokrétájának a vassodronya volt. A narancsvirágok megsárgultak a portól; az ezüst szegésű selyem szalag a szélein kifoszlott. Bedobta a tűzbe. Olyan gyorsan lángolt fel, mint a száraz szalma. Aztán, mintha a hamuban egy vörösön izzó kis bokrot látott volna, mely lassan emésztődött. Nézte, hogy ég el lassanként egészen. A papírburok szétpattogott, a vassodrony összetete-*

kergőzött, a lemez megolvadt; s az összezugorodott papírcsipkék mint fekete pillangók szállongtak, kergetőztek a kandalló üregében, aztán a kürtön át, elrepültek. (Ambrus Zoltán fordítása) Ez a kissé romantikus színpadias jelenet valójában reális jelentéssel bír, melyet maga a hősnő sem érzékel még teljes mértékben: az elképzelt élet nem valósult meg, boldogság és cél nélkül reménytelenül ég el, de ettől az élettől megszabadulni lehetetlen. Még a költözés, a terhesség, a baba születése és az új emberek megismerése, az új találkozások sem változtatnak semmin ebben az életben.

A vidéki lakosok. Flaubert a regény második és harmadik részében nagy figyelmet szentelt a francia vidéki polgárság típusa megteremtésének. A szereplők palettáját a Yonvilleben lakókkal bővítette ki. Ilyen például Homais, a patikus, aki az új polgárságot képviseli. Látszólag úgy tűnik, hogy haladó szellemű, érdeklődik a tudományok, valójában szószátyárságánál csak ostobasága nagyobb, még végzettsége sincs. Mindenkit kioktat, jelentős a közvélemény-formáló szerepe, s ez a középosztály és a polgárság diadala, ami nem csak visszataszító, de veszélyes is.

Bournisien, a tiszteletes úr, aki Homais ellenlábas a természetlen és ostoba vitákban. Arra hivatott, hogy az emberi lelkeket istápolja, valójában egyáltalán nem törődik a hívekkel. Flaubert általában nem szolgálat közben mutatja őt, hanem poharazgatás közben, vagy ahogyan a suhancokat szidalmazza, akik botránnyosan viselkedtek a templomban. Senkinek sem tud segíteni. Emma is szerette volna megosztani vele a gondjait, tanácsot kérni tőle, de süket fülekre talált. Bournisien egyszerűen nem akarta meghallani...

Meglepően árnyaltak a „vidéki szeretők” – Léon Dupuis és Rodolphe Boulanger – alakjai. Léon, az ifjú segédjegyző, a bohém ifjak romantikusan epekedő típusa. Első találkozásukkor Emma Léonet Charleshoz és a kisváros többi lakosához hasonlítja. Később kiderül, hogy sok közös vonásuk van: mindketten szeretik a zenét, a költészetet, a festészetet, imádják a természetet. Léon alakja Charles mellé állítva tűnik jobbnak. Léon valójában gyenge akaratú és passzív ember, nem képes cselekvésre. Végül a romantikus szerelem, amely mindkettőjükön elhatalmasodott, véget ért.

Rodolphe – merőben más szerető. Teljes ellentéte Léonnak: aktív, erős, mindig tetterre kész. Emma úgy érzi, hogy személyében végre rátalált az igazi hősré, aki megszabadítja őt az unalomtól és az egyhangúságtól, és megóvja mindentől. De Rodolphe csak látszólag ilyen serény. Aktivitása a szerelmi taktika és stratégia kidolgozásának szintjén marad. Valójában cinikus és perverz alak. Látja, hogy Emma romantikus alkat, s ezt teljes mértékben kihasználja. Néhány bók, egy-két sóhaj, panaszáradat a magányosságról és a meg nem értettségről – és Emma rögtön a karjaiba zuhan. Nagyon gyakorlatiasan gondolkodik, tudja, mikor kell látogatóba mennie és ott mit kell mondania. És mindezt csak azért teszi, hogy saját vágyait kielégítse.

Cinizmusának legjobb bizonyítéka az a jelenet, amikor a szakító levelet fogalmazza Emmának. Nem tudja, hogy mit is írjon, azon medítál, mit illik ilyenkor papírra vetni, mi tetszene legjobban a romantikus hajlamú Emmának. Mivel arról szó sem lehet, hogy könnyeket ejtsen esetleges bánatában, Rodolphe vízbe mártja az ujját, hogy a levélpapírra cseppenthesse, mintha sírt volna közben.

Charles Leandre: G. Flaubert *Bovaryné* c. regényének illusztrációja, 1931

A romantikus világkép – kortűnet

A művészet jelentős helyet foglal el Emma életében, magát az olvasmányiból ismert romantikus hősnőkhöz hasonlítja. Az író azt bizonyítja ezzel, hogy a romantika, mely a XVIII. század végétől a XIX. század elejéig volt meghatározó stílusirányzat, a társadalom minden rétegét átjárta, többek között a kispolgárokat is. A romantikus világszemlélet a tudatosság jele volt abban az időben. Emma számára fontos volt, hogy úgy éljen és cselekedjen, ahogy kedvenc romantikus hősnői: mensvárat találni a szenvedélyes szerelmi kalandokban, úgy beszélni és öltözködni, ahogy a szerelmes regényekben szoktak, hajtincset levágni a hűség jeleként, mámoros szerelmes leveleket írni, esetleg belehalni a szerelembe. A romantikus ábrándok azonban a pragmatikus társadalomban összeegyeztethetlenné válnak a realitással.

Charles Leandre:
G. Flaubert *Bovaryné* c.
regényének illusztrációja,
1931

összefüggésben van feltárva. A regény végén, amikor még Charles is Emma halálának okát firtatja, a következőket mondja: *Senkit se hibáztatok, csak a végzetet!* Ugyanakkor a *végzet* szó alatt Flaubert nem ugyanazt érti, mint Charles. A regény teljes szövegét ismerve tudjuk, hogy Emma halálát nem valami misztikus sors, nem a fátum okozta, hanem a hitvány élet bizonyos szabályszerűségei, korlátolt környezete. Emma halálában mindenki vétkes, lassan „ölik meg”: Charles – a meg nem értésével, Léon – árulásával, Rodolphe – a kölcsön elutasításával. A nyereszkes üzletemberek, Lheureux és Homais váltókkal borították el Emmát, a városlakók ellenséges légkört teremtettek körülötte, amelyben fuldoklott.

G. Flaubert *pszichológiai* regénynek nevezte művét: „A regény, amit írok, élezi kritikai képességeimet, mivel ez a munka többnyire bíráló, pontosabban – anatómiai. Remélem, hogy az olvasó nem a pszichológiai munkát látja a regényben, hanem a jól formába öntött eredményt.”

Az író szemlélődő álláspontja és objektivitása. G. Flaubert alakjainak megjelenítésekor tartózkodik azok minősítésétől. Egyenes értelemben nem jellemzi hőseit, mint ahogy azt a rendkívüli alakokat teremtő elődei – H. de Balzac, Stendhal vagy V. Hugo – tették. Alakjai nem hősök a romantika felfogásának értelmében, kizárólag karikatúrák, torzképekként jelennek meg – már senki nem lehet igazi hős, de igazi áldozat sem.

Flaubert egyik vívmánya az elbeszélés-technika megújítása. Eltűnik a mindentudó regényíró, megváltozik a narratív funkció. A regény olyan érzést kelt az emberben, mintha hősei az író akaratán kívül léteznének, maguk fejlődnek, az író pedig csak konstatálja a velük történeteket, nem minősíti tetteiket. Flaubertnél jelenik meg először a szenttelenség elve. Ez meghatározza az írónak a hőseihez, a leírt eseményekhez való viszonyát: nem magyarázza hősei érzelmeit, hanem cselekedtetni őket. Az értékelést rábízta az olvasóra. Mindig valamelyik szereplő szemével látunk, (ilyenkor nehéz eldönteni, hogy ez az író, vagy a szereplő véleménye), a nézőpontok áttűnnek egymásba, amely új képsíkba helyezi az ábrázolást, gyakori a „tárgyak beszéde” (például Emma elrejtí a zöld cigarettatárcát, amelyet

Mikola Lukas – a *Bovaryné* fordítója

Mikola Lukas az ukrán nyelv nagy mestere, kiváló tolmácsolója a világirodalom nagyjainak. Fordított lengyelből, csehéből, bolgárból, japánból, angolból, németből stb. A legsikeresebb tolmácsolásai közt van G. Flaubert *Bovaryné*, J. W. Goethe *Faust*, M. de Cervantes *Don Quijote*, G. Boccaccio *Dekameron* című művek, Garcia Lorca és Guillaume Apollinaire költészete. A szovjet időkben azért üldözték, mert védelmébe vette a jogtalanul letartóztatott I. Dzubát, kiváló író és irodalomtudós kollégáját. Számos fordítását nem is jelentethette meg abban az időben. Napjainkban M. Lukas „arany szavait” nemzeti kincsnek tekintik.

véletlenül a bál után találtak Vaybyssard-ban, nemcsak egy tárgyat rejt el, hanem saját vágyálmait); a kísérő szöveg (a hősöket saját szavaik, beszélgetéseik, kifejezéseik, stílusuk jellemzi, de gyakran nem az számít, amit mondanak, hanem az, amit nem mondanak ki); a szöveg különböző elemei közötti belső kommunikáció; a mindennapi élet részletei, amelyek a hősök lelki állapotát, érzéseiket tükrözik; a táj és a belső tér leírása; a ruhák, a tárgyak, a természet színei (például Emma a vaybyssard-i bálon viselt ruhája nagyon finom, áttetsző selyemből készült, melyben olyan volt, mint egy mesebeli hercegnő; Rodolphe sárga ruhában pillantotta meg először Emmát, amely messzire kitűnt a vidéken megszokott sűrke ruházattól; Charles lakásában a kanári színű tapéta kifakult és mások); a virág-szimbólumok (Emma elégeti a narancsvirágból készült menyasszonyi csokrárt; megőrzi és magával viszi Rouanból Yonvillé-be a Léontól kapott ibolyacsokrot; rózsaszirmokon alszik, amelyeket szintén Léontól kapott); fényeffektusok, például Emmát Yonvillé-ben a kandalló fénye világítja meg, így Léon azonnal felfigyel a nem mindennapi látványra. Emma alakját hol a napfény, hol a gyertyafény, hol pedig a titkos találkák során az elsötétített szoba árnyékában láttatja az író.

A regényből hiányoznak az író pszichológiai elemzései. Néha azonban részletesen leírja a hősök álmait, lelkesedéseiket, tapasztalataikat, de tárgyilagosságával kiküszöböli saját beavatkozását. Itt nincs szerzői vélemény, gondolatvitel, az olvasókhöz fordulás, a hősök tetteinek magyarázata, értelmezése, cselekedeteik jóváhagyása vagy éppen elutasítása. Az írói álláspont a szereplők összehasonlításában, sajátos jellemvonásaik kidomborításában, az adott helyzetben történő viselkedésükben nyilvánul meg.

G. Flaubert sem megbüntetni, sem elítélni nem akarta hősnőjét erkölcstelen viselkedése miatt. Mindenekelőtt szerette volna megérteni Emma romantikus beállítottságát akkor, amikor a társadalomban a pénz hatalma már minden romantikus illúziót szétrombolt.

A műfaj sajátosságai. Különböző regényfajták ötvözete a *Bovaryné*. Elsősorban lélektani regény, s mivel a hősök lelki világának háttérét az illúzióvesztett társadalom adja, a mindennapok, az életvitel, így társadalmi-lélektani regényről beszélhetünk, melyben az egész Bovary családdal, életmódjukkal ismerkedhetünk meg.

Gustav Flaubert társadalmi-lélektani regénye, a *Bovaryné* novátori mű. Ez a regény volt az első, melyben a XIX. század társadalmának háttérében teljes mélységében tárult fel a nő pszichológiája,

Emma bálba készül

Emma és Charles Bovary bálba készülnek Vaybyssard-ba... Emma oly lelkesen és alaposan látott hozzá a készülődéshez, az öltözködéshez, mint egy debütáló színésznő. Megfogadta a fodrász tanácsát, és fel-tűzte a haját, felöltötte a finom, áttetsző selyemből készült ruháját. Charles amiatt panaszkodott, hogy „... a hasát egy kicsit szorította az új pantalló. – Csak ilyen talp alá való leffentyűje ne volna ennek a nadrágnak – szölt. – Attól tartok, hogy emiatt majd nem tudok táncolni.” A két öltözék közötti eltérés is különböző életfelfogást bizonyít: Emma ragyogó nagyvilági életre vágyott, míg férjét teljes mértékben kielégítette a vidéki nyárspolgári élet monotóniája, bármi mást felesleges dolognak tartott. Sokat elmond erről a következő szöveg: *Charles mögötte, a tükörben nézte, hogy felesége hogyan csinálja magát. Fekete szeme mintha még feketébb lett volna, mint rendszeren. Fejdíszét kék szalag tartotta össze, mely két oldalt, a fül táján, bodros volt; hajába hosszú szárú, csinált rózsát tűzött, melynek levelein mintha vízcseppek csillogtak volna. Halványárga ruhája vérpiros rózsákból és világoszöld levelekből kötött három kis bokkrétával volt megtűzve. Charles hirtelen egyet gondolt, s meg akarta csókolni felesége vállát.*

Emma a ruhájára hivatkozva nem engedi meg Charlesnak, hogy megcsókolja a vállát. De az olvasó tudja, hogy egyáltalán nem a ruháról van szó. Emma gondolatai már egészen máshol járnak, lélektan már abban a vágyott ragyogó mesevilágban van. Úgy érezte, ha Charles hozzáér, szétrombolja ezt a már-már elértnek hitt vágyát, amiben ő lenne a Vaybyssard kastély mesebeli hercegnője. Egyébként Emma nem ajánlja férjének, hogy táncoljon – nem azért, hogy esetleg kinevetik, hanem azért, mert nem szándékozott vele a táncparkettre lépni. Úgy érezte, férje nem felel meg az ő álmainak, vaskosságával szétrombolhatja az ő álomvilágát. Emma meg volt arról győződve, hogy a bál megváltoztatja az egész életét, valójában azonban semmilyen fordulat nem következett... A valós életben nincs helye a mesének.

IRODALMI BARANGOLÁS

Sz. Brodskij:
G. Flaubert *Bovaryné* c.
regényének illusztrációja,
1970-es évek

álmai, vágyai és tragédiája. A regény a XIX. század közepének európai irodalmában határkőnek számított. Az író műve írásakor a nyárspolgárok és a romantika iránt érzett gyűlölete hajtotta. Véglegesen szakított a romantikával, a realizmus hagyományainak megfelelően alkotott, ugyanakkor az új irányzatok is megjelentek a műben – a naturalizmus és a modernizmus (impresszionizmus). Bár ezek az új irányzatok éppen csak sejtethők, de G. Flaubert megértette, hogy a regény további lehetőségeit nyitja meg.

KOMPETENCIA- FORMÁLÓDÁS

Tájékozottság. 1. Osszátok fejezetekre a *Bovaryné* tartalmát! Adjatok címet a fejezeteknek! 2. Jellemezzétek Emma környezetét (az atyai házban, Charles Bovaryval kötött házassága idején, a vidéki kisváros közösségében stb.)! 3. Szerintetek miért volt elégedetlen Emma az életével? Magyarózzátok meg, miért unatkozott! 4. Hogyan próbált meg Emma kiszakadni környezetéből? Sikerült ez neki? **Olvasói tevékenység.** 5. Soroljátok fel a *Bovaryné* című regény szereplőinek típusait! Jellemezzétek őket! 6. Határozzátok meg, milyen hatással volt a környezet: a) Charles Bovaryra; b) Rodolphera; c) Emmára! 7. Hasonlítsátok össze Julien Sorel és Emma Bovary alakját! **Emberi értékek.** 8. Milyen álmái voltak Emma Bovarynak? Szerintetek miért nem váltak valóra? 9. Értékeljétek Emma cselekedeteit: a) feleségként; b) anyaként; c) szerelmes asszonyként; d) egyéniségként! Szerintetek miben volt igaza, miben tévedett? **Kommunikáció.** 10. Vitatéma: a) *Miért tragikus Emma Bovary sorsa?* b) *Kit szeretett Emma, s őt ki szerette őszintén?* **Állampolgárok vagyunk.** 11. Miután megjelent Flaubert *Bovaryné* című regénye, a széles köztudatban elterjedt a *bovaryzmus* kifejezés a valóságtól elrugaskodott, a valóságnak ellentmondó, romantikus álmovilágban élőkre. Hogy gondoljátok, a *bovaryzmus* előfordul a modern világban? Válaszotokat indokoljátok meg! **Modern technológiák.** 12. Nagy jelentőséggel bír Emma és Léon viszonyának alakulásában a *Lammermoori Lucia* című opera. Keressetek az interneten információt a műről, hallgassátok meg, s magyarázzátok meg, miért idézte elő a mű Emma Léon iránti szerelmének újabb hullámát! **Alkotói önkifejezés.** 13. Írjatok levelet Emma Bovarynak! **Vezetők és társak.** 14. Csoportmunka. Írjatok többféle rövid könyvajánlást a regényről: a) elbeszélőt (a regény tartalmának ismertetése); b) közhangulatit (a regényben uralkodó általános hangulat és érzésvilág bemutatása); elgondolást, felfogást tükrözőt (a regény fő eszmei és általános gondolati irányvonalának összefoglalása)! **Környezet és biztonság.** 15. Voltak-e Emma életében megpróbáltatások és veszélyes helyzetek? Hogyan birkózott meg Emma ezekkel a körülményekkel? Készítsétek el az ábráját! **Az életre készülünk.** 16. Szerintetek a romantikának vagy a pragmatizmusnak (gyakorlatiasság) van nagyobb szerepe a valós életben? Bizonyítsátok!

ÖSSZEZÉS

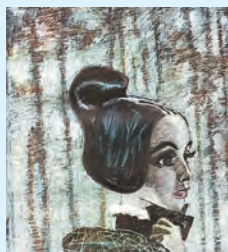
- A *Bovaryné* című regény konfliktusa: egy asszony romantikus vágyainak, álmainak összeegyeztetlensége a hitvány valósággal.
- Gustav Flaubert regényében először alkalmazta az „objektív stílust”, a személytelenség és szenvtelenség elvét. Ez meghatározza az írónak a hőseihez, a leírt eseményekhez való viszonyát: nem magyarázza hősei érzelmeit, hanem cselekedtetni őket. Az értékelést rábízta az olvasóra.
- Felvonultatja a korszak társadalmi típusait és bemutatja a polgárság szellemiségének hatását az emberre.
- A regényben gyakori a függő beszéd, a szövegmagyarázat, az utalás az epizódok között, a tárgyak szimbolizmusa stb.
- A *Bovaryné* című társadalmi-lélektani regényben különböző izmusokkal találkozhatunk: látványosak a romantikus elemek (a hősnő romantikus hangulata, álmainak, vágyainak éles szembenállása a valósággal), a realizmus (az ember és a környezet viszonya, tipikus alakok tipikus körülmények között, az emberi viselkedés és a jelenségek tanulmányozása stb.), a naturalizmus (Emma agonizálásának naturalisztikus leírása) és az impresszionizmus (a fény-árnyék hatás által keltett benyomások stb.).

G. FLAUBERT *BOVARYNÉ C.* REGÉNYE ILLUSZTRÁCIÓKON, FILMVÁSZNON ÉS A KORTÁRS SZÍNHÁZBAN

V. Milasevskij: G. Flaubert *Bovaryné c.* regényének illusztrációja, 1947

Sz. Brodskij:
G. Flaubert
Bovaryné c. regényének
illusztrációja, 1971

(Argentina, 1947), V. Minelli (USA, 1949), Hans Schott-Schöbinger (Olaszország, 1969), Claude Chabrol (Franciaország, 1991), Sophie Barthes (USA, Németország, Belgium, 2014) és mások.

1. Képzeljétek azt, hogy filmrendezők vagytok. Hogyan nézne ki Emma Bovary a ti elgondolásotok szerint? Meséljétek el!
2. Ismert tény, hogy a háttérnek és a berendezésnek nagy szerepe van a filmvásznon a hős lelki világának ábrázolásában. Elemezzetek egy általatok látott *Bovaryné* filmet!

Az M. Zanykovecka Lemberg Nemzeti Akadémiai Ukrán Drámai Színházban már hosszú idő óta játsszák G. Flaubert *Bovaryné c.* színpadi változatát, Emma szerepét O. Bonkovszka, Ukrajna népművésze alakítja. Színészi pályája során több mint 50 szerepet játszott, de a legbüszkébb *Bovaryné* alakjának megformálására.

1. Képzeljétek azt, hogy forgatókönyvírók vagytok. Hogyan szeretnétek színpadra alkalmazni G. Flaubert *Bovaryné c.* regényét? Mit szeretnétek a nézőknek elmondani? Írjatok (7–8) javaslatot a színészek számára az adott figura megformálásához!
2. Próbáljátok zene segítségével jellemezni Emma Bovaryt! Szerintetek melyik zenemű adja át a legjobban a hős nő belső világát? Keressétek a neten, válasszatok megfelelő dallamot a regény főbb részleteihez!

Minden művésznek van „saját” Emma Bovaryja? Hogy gondoljátok, a művészek miért látják különbözőképpen a hősnőt? Jellemének milyen sajátosságait emelik ki?

Jelenet Vincent Minelli
Madame Bovary c.
amerikai filmdrámából, 1949.
A főszerepben Jennifer Jones

Jelenet Sophie Barthes *Madame Bovary c.*
amerikai-német-belga
filmdrámából, 2014.
A főszerepben Mia Wasikowska

Fjodor Dosztojevszkij

1821–1881

Dosztojevszkij a legzseniálisabb orosz író. Halhatatlansága a pszichoanalízis mélységeinek és finomságainak, az emberi lélek legsötétebb eltévelyedéseinek félreérthetetlen tisztánlátásában rejlik.

I. Franko

F. Dosztojevszkij – gondolkodó és humanista, munkásságát áthatja a szeretet és a kimondhatatlan fájdalom az ember iránt. Megváltoztatta az akkori Európában oly népszerű társadalmi regény műfaját, kiegészítve intellektuális és filozófiai telítettséggel.

Fjodor Dosztojevszkij 1821. november 11-én született Moszkvában. Apja egy moszkvai szegény-kórház orvosa volt. Itt, a kórház egyik épületszárnyában lakott a Dosztojevszkij család. Az elemi osztályokat különböző moszkvai iskolákban végezte. 1838-ban az apa úgy döntött, hogy fiát a Hadmérnöki Intézetbe küldi, így került Fjodor Szentpétervárra. A szigorú katonai intézményben komor, zárkózott emberré vált, elhagyta régi jókedve. 1843-ban elvégezve az intézetet, mérnökhadnagy lett. Egy esztendő elteltével leszerelt, a továbbiakban csak az irodalomnak élt.

Első nagy sikere a *Szegény emberek* (1846) című levélregény, melynek témájául a gyermekkori élmények és a katonai iskolában eltöltött évek szolgáltak. Hamarosan elkészült újabb regényeivel *A hasonmás* (1846), majd *A háziasszony* (1847) és a *Fehér éjszakák* (1848) elbeszélésekkel.

Az utópista szocialisták eszméinek büvkörébe került, csatlakozott a Petrarsevszkij-körhöz, melyben a pétervári tisztikar és értelmiség csoportosodott. 1849 tavaszán a rendőrség – miután huzamosabb ideig figyelte a társaság tevékenységét – lecsapott a csoportra. Dosztojevszkijt is letartóztatták. A Péter-Pál erőd Alekszej-sáncába vitték. December 22-én a főhadbíróság halálra ítélte, a kivégzésen oszlophoz kötötték, de az utolsó pillanatban négy év kényszermunkára változtatták büntetését. 1850–1854 között Omszkban volt, 1854–1856 között közkatonaként szolgált a szemipalatyinszki ezredben, 1856-tól pedig tisztként. Saját megfogalmazása szerint „egy koporsóban voltam elevenen eltemetve”. (Ekkor kezdődtek meg-megújuló epileptikus rohamai – *a ford. megj.*) 1859 decemberében térhetett vissza Pétervárra.

Még Szemipalatyinszkban írta meg *A nagybácsi álma* és a *Sztyepancsikovo falu és lakói* kisregényeket. 1861-ben látott napvilágot első, a száműzetés után írott regénye, a *Megalázottak és megszorítottak*. A *Feljegyzések a holtak házából* (1861–1862) című alkotása nagy elismerést szerzett neki. Szibériai élményeiből, az ott tapasztaltakból született meg a mű.

F. Dosztojevszkij (jobbra) és Cs. Valihanov fényképe. Szemipalatyinszk, 1858

Az 1860-as évek első felében testvérével Mihaillal *Vremja* és később *Epoha* címmel folyóiratot indított. 1862–1863 közötti külföldi utazásai során csalódott az európai életben, az 1848-as egész Európán végigsöprő forradalom következményeiben, s a keresztény humanizmus felé fordult.

1865-ben kezdett hozzá a *Bűn és bűnhődés* című regényéhez, s egy esztendő múlva nyomtatásban is megjelent. Következő jelentős alkotása *A félkegyelmű* (1868), majd az *Ördögök* (1871–1872).

Utolsó nagy regénye, a *Karamazov testvérek* (1879–1880) sajátos rezüméje írói munkásságának, politikai, etikai és ideológiai eszméinek összefoglalása.

Élete utolsó meghatározó élménye a moszkvai Puskin-szobor avatási beszédének megtartása volt, melyben felszólította kortársait, hogy az európai minták követése helyett Oroszország sorsának ja-

vításán gondolkodjanak, s összefogásra buzdított. Utolsó programja volt ez. 1881. február 9-én halt meg Péterváron.

BŰN ÉS BŰNHŐDÉS (1866). Új regény a látóhatáron. F. Dosztojevszkij a *filozófiai-lélektani regény* megteremtője, melyben a cselekmény bonyolítását a szereplők eszmeinek és világnézetének szembenállása biztosítja. Egy bűnügyi regény keretein belül az író nagyon bonyolult társadalmi-filozófiai kérdéseket feszeget. Realista ábrázolásmódjának alapja – az emberi szenvedés világa, a megalázott és sértett személyiség tragédiája. Ars poeticája, a teljes realizmus mellett megtalálni az emberben az embert. Rámutat arra, hogy az emberi méltóság megalázása megnyomorítja a lelket, tudathasadáshoz vezet, melynek következtében egyrészt elhatalmasodik a jelentéktelenség érzése, másrészt megjelenik a tiltakozás szükségszerűsége.

M. Gogol nyomdokait követve F. Dosztojevszkij a „kisember” témájához nyúl – az átlagos ember tragédiájához, aki a társadalmi és pszichológiai nyomás következtében az élettől csak megalázást és megbántást kapott. Ő az Isten és társadalom által elhagyott lény, aki mindig az életben maradásért küzd. De Dosztojevszkij mindig bízott az ember akaraterejében, abban a képességében, hogy ellent tud állni a gonosznak és az erőszaknak, hitt a lelki feltámadás lehetőségében és az emberi élet törvényeinek újjáéledésében.

A *Bűn és bűnhődés* című regényét Dosztojevszkij „tragédia-regénynek” minősítette. Ez a mű a jóról és rosszról, a lázadásról és az alázatosságról, a hátrányos helyzetűekről és az elnyomottakról szól. Az értelmiségi bűnöző figurája már a kényszermunka alatt is foglalkoztatta az írókat. A 60-as évek elején pedig egy aktuális tárcaregényt akart írni a pétervári nyomortanyákról, az alkohol által tönkretett családokról (*A kicsike*). Ez a két terv kapcsolódik össze lassan, így születik meg az egyik legnépszerűbb Dosztojevszkij-regény.

Raszkolnyikov lázadása. A regény főhőse az 1860-as években élő fiatalember, jogi tanulmányait szegénysége miatt meg kellett szakítania. A társadalomban meglévő mindennemű rossz elpusztításáról, az emberek méltóbb és jobb életéről álmodik. Raszkolnyikov mélyen együttérző mások szenvedéseivel, gyakran megszólal lelkiismerete. Személyes felelősséget érez a körülötte zajló eseményekért, magára vállalja az emberiség megmentésének küldetését. Neki is, mint annyi más kortársának – Napóleon a példaképe. Úgy gondolja, az olyan nagy embereknek, akik nem közönséges jellemek, mindent szabad. Átléphetnek minden társadalmi korlátot és erkölcsi normán. Ezek az igazán szabad emberek. Nincs lelkiismeretük, ezért nem ismerik a bűn és a bűnhődés fogalmát sem.

IRODALMI BARANGOLÁS

F. Dosztojevszkij és M. Gogol

F. Dosztojevszkij lelki rokonságot érzett M. Gogollal. A „kisember” téma gyakran megjelenik műveiben. Mint M. Gogol is, a „megalázott és sértett” embereket védte, bemutatva a társadalmi rend különböző hibáit és az emberi lélek vívódásait. Hogy jobban megértse M. Gogol alkotói módszerét, Pétervár azon részeibe költözött, ahol Gogol is lakott. Ugyanazt a levegőt akarta belegezni, lábával azokat a köveket érinteni, ahol Gogol is járt. A főváros képét, a szörnyű mélységet, amely minden emberit és minden tehetséget elnyel, F. Dosztojevszkij a *Szegény emberek* című kisregényben és a *Megalázottak és megszorítottak*, a *Bűn és bűnhődés* stb. című regényekben ábrázolta. A pétervári évekről naplójában a következő sorok jelentek meg: „Szeressetek minket gonoszként is, mert jó emberként mindenki szeret.” Ezekből a szavakból a keresztény szeretet sugárzik minden ember irányába, függetlenül társadalmi helyzetétől vagy titulusától. M. Gogolt és F. Dosztojevszkijt az emberszeretet, a sorsukért való aggódás, érdekeik védelmében tett lépések gondolata köti össze.

I. Glazunov: F. M. Dosztojevszkij.
Fehér éjszaka, 1983

P. Boklevszkij:
Raszkolnyikov.
F. Dosztojevszkij
Bűn és bűnhődés c.
regényének
illusztrációja,
1880-as évek

A főhős belső világa gyakran kettészakadtnak tűnik. Innen ered beszélő neve is – Raszkolnyikov (jelentése óhítű szakadár, a *raszkol* szó utal az 1654-es nagy egyházszakadásra, melynek híveit raszkolnyikoknak, azaz szakadároknak nevezték – *a ford. megj.*). Nagy emberszeretete nevében úgy érzi, áthághatja az erkölcsi törvényeket, akár ellenükre is cselekedhet. Raszkolnyikov lázadása a regényben bűncselekményhez kapcsolódik, célja végső soron a teljes individuális szabadság elérése.

A regény cselekménye mindössze két hét történéseit meséli el. Az események helyszínei a keskeny pétervári utcák, a kocsmák, a kihallgatás helyszínei, a szűk szobák.

Raszkolnyikov egy szűk szobát bérel, aminek bérleti díját nem tudja kifizetni. Az adósság, az éhség, a kilátástalanság következtében az öreg uzorás asszonyhoz fordul kölcsönért – zálogként az apjától örökölt órát hagyja ott. A rosszindulatú, lelketlen uzorásnő mélységes ellenszenvet vált ki benne. Nemcsak egyéni bajai, állandó gondolatai az igazságtalan társadalomról, az emberek megkülönböztetéséről gyötrelmének és szenvedésének az okai. Hangulatán még jobban ront találkozása Marmeladovval, a nyugalmazott hivatalnokkal a kocsmában, aki elmeséli neki családja történetét: felesége, Katerina Ivanovna a nélkülözés és a nyomor miatt betegedett meg, lánya Szonja azért lett utcalány, hogy megmentse testvéreit az éhhaláltól. Marmeladov vallomása és a lakásában lejátszódó családi dráma, találkozása a megalázott helyzetben

lévő Szonjával Raszkolnyikovban végtelen fájdalmat vált ki a *megalázottak és megszorítottak*ért, és a kilátástalanság érzése hatalmasodik el rajta.

Lelki válsága még jobban elmélyül, amikor kézhez kapja anyja levelét, melyben a nők kiszolgáltatott helyzetéről ír azzal kapcsolatban, hogy hűgát a Szviridligalov házban női méltóságában sértették meg, ahol nevelőnőként dolgozott. Dunya, hogy a család anyagi helyzetén jobbítson, és főleg Rogyionon segítsen, képes lenne önmagát feláldozni azzal, hogy hozzámegy Luzsinhoz, a gazdag ügyvédhez. Ezt az áldozatot Raszkolnyikov nem képes elfogadni. Túlfeszített idegállapotában megfogalmazódik benne egy „gondolat”, mely ezután éjjel-nappal foglalkoztatja. Furcsa álmot lát, gyermekként apjával sétál és szemtanúja annak, hogyan kegyetlenkedik a részeg kocsis a lovával. A hét esztendő Rogyion a ló védelmére kel. Az álom szimbolikus jelentéssel bír – Raszkolnyikov készen áll arra, hogy megmentse a *megalázottakat és megszorítottakat*, kész a lázadásra.

A kocsmában véletlenül fülthanúja egy diák és katonatiszt beszélgetésének. A diák szavai az idős uzorásnőre, Aljona Ivanovnára vonatkoznak: *Öld meg a vénasszonyt, vedd el a pénzét, hogy aztán az egész emberiség javát, a közérdeket szolgálj vele! Mit gondolsz, nem egyenlíti ki a parányi, egyszerű bűnt ezer jótett? Egy életért – ezer élet, amit kimentettél a züllésből, mocskból. Egy meghal, hogy százán élhessenek helyette.* (Görög Imre és G. Beke Margit fordítása.) Ezek a nézetek teljesen megegyeznek az ő elméletével a kiválasztott, a szabad emberről, aki büntetlenül bármit megtehet.

Raszkolnyikov önmaga csapdáját állítja fel. Ahhoz, hogy elméletét önmagára is érvényesíthesse, meg kell, hogy öljön egy *tetűt* (így nevezi az alacsonyabb rendűekhez tartozókat), a rosszindulatú, ellenszenves uzorásnőt, Aljona Ivanovnáat. A hidegvérűen kitervelt gyilkosságot végrehajtja. Azonban nem számolhatott mindennel. Elméletének bukását az gyorsítja fel, hogy kénytelen megölni az uzorásnő hűgát, Lizavetát is, ez a gyilkosság pedig nem „elméleti”, azért követi el, hogy irháját mentse. A csekély összeget, amit elhozott a tetthelyről, érintetlenül elássa. Így rablógyilkosság gyanúját keltheti.

A gyilkosság után Rogyion megbetegszik: idegláz tör rajta ki. Szörnyű álmai vannak, és ha ébren van, ezek a rémálmok folytatódnak. Nehéz eldönteni, mikor van ébren, és mikor álmodik. Raszkolnyikov miután rádöbben, hogy hibázott, miután ráébred tézisének hamisságára, bevallja bűnét. A bűn bevallásáig tartó folyamat alkotja a regény jelentős részét. A mű legfontosabb eseményei, fordulópontjai azok a cselekménymozzanatok, melyek végül vallomásra készítetik a főhőst.

Tartalmi-szerkezeti sajátosságok. A regény cselekménye – a hős tudati változásai, a büntettől a büntetésig, a lázadástól a magasabb igazság kereséséig.

A regény hat fejezetből és egy *Epilógusból* áll. Az első rész a gyilkosságnak van szentelve, a többi a következményeket tárgyalja. A regénystruktúra minden eleme között dialogikus viszony áll fenn. A mű egésze a regény hőséneke közvetlen és tudatalatti párbeszédein alapul – hasonmásaival –

Porfirij Petrovics, Razumihin, Sonya Marmeladova és alteregóiával – Luzsin, Lebezjatnyikov, Szvidrigaljev. A szereplők ilyen módon való megjelenése, az általuk képviselt eszmeiség párhuzamossága, egyenrangúsága alapján nevezhetjük Dosztojevszkij regényét – többszólamúnak, polifonikusnak.

A *Bűn és bűnhődés* olyan lélektani regény, amelyben nagy szerepe van az álmok, a látomások leírásának (Raszkolnyikov, Szvidrigaljev), Szentpétervár városának képe, mint egy szörnyű mélység, amely elnyeli az embereket, valamint természeti jelenségek – hőség, vihar stb. Rettenetes hőség van, amikor a hős elköveti a szörnyű bűntettet, vihar tombol, amikor Szvidrigaljev az öngyilkosság mellett dönt, de akkor is, amikor Raszkolnyikov úgy határoz, hogy feladja magát a rendőrségen. A szimbolikus tartalmú jelenségek egyik feladata az, hogy rávilágítsanak az „önkéntesség” eszméjének hibás voltára.

M. Karazin: F. Dosztojevszkij *Bűn és bűnhődés* c. regényének illusztrációja, 1893

RASZKOLNYIKOV „ELMÉLETÉNEK” EREDETE

Erkölcsei, személyes	Társadalmi	Ideológiai, eszmei
Emberkerülés, hitvesztettség.	A „kisemberek” szegénysége és megalázó helyzete.	Az erős egyéniségről szóló akkoriban népszerű eszme iránti fogékonyság.
A hős magasztos törekvéseinek ütközése a szörnyű valósággal.	Az emberek társadalmi és gazdasági egyenlőtlensége.	Az emberi jogok és a társadalom lényegének kérdése.
A fennálló társadalomban a tehetőség és az adottság elkallódik.	A hatalom önkényeskedése.	A lét szellemi tartalmának keresése.

Filozófiai kérdések. A mű alapját az eszmék harca adja. Maga a szerző nem szól bele a szövegek dialógusába, nem áll egyik eszme pártjára sem. A mű kérdései: mi a szabadság? A modern társadalomban hol vannak a cselekvés határai? A cél szentesíti az eszközt?

A jólét filozófiája: a világon mindennek alapja a magánérdek. Hiszen minél több a jól intézett magánügy, annál szilárdabb a társadalom alapja, és annál jobban fejlődhet benne a közügy. Tehát ha kizárólag csak magamnak szerzek, akkor szerzem a legtöbbet mindenki számára.

Raszkolnyikov logikai konstrukciójának kiindulópontja hogy osztályozza az embereket. A hanyaboly, a tetűk világa feladata, hogy fenntartsák a létet, hogy sokszorosítsák az embert. A Napóleonnak világa a kiváltságos emberek világa, akik mozgatják a világot, akik célt és értelmet adnak a létezésnek. Ahhoz, hogy ezt a feladatot betölthessék, túl kell lépniük a megszokott erkölcsi kereteken, azaz a cél érdekében mindent szabad. Raszkolnyikov gyilkossága szándéka szerint intellektuális gyilkosság, s arra irányul, hogy bizonyítsa elméletét, azaz létezik ez a felosztás, megállja a helyét a logikai konstrukció.

A regény egyik központi alakja, problémahordozó hőse a vizsgálóbíró, Porfirij. Nem a gyilkosságot akarja bizonyítani, hanem az elvet akarja kikezdeni. A vizsgálóbíróval való találkozáskor derül fény Rogyion „elméletére”. Raszkolnyikovnak kb. 2 hónappal a büntett előtt megjelent egy cikke a *Negyedévi szemlében* A *bűnről* címmel. A két „főszólam” tehát Raszkolnyikové és a vizsgálóbíróé. A cikkben Raszkolnyikov az embereket két csoportra osztja: *közönségesekre* – a többség, és a *rendkívüliekre* – a kisebbség, akik bármit megtehetnek, mivel ők a világ urai. A nyomozó elemzi a cikket, és rámutat a napóleoni eszme jelenlétére. Tulajdonképpen így jön rá, hogy Raszkolnyikov a gyilkos, de nincs kézzelfogható bizonyítéka. Többszöri találkozásaik során, melyek hol Rogyion szobájában, hol a rendőrségen zajlanak, a vizsgálóbíró ellenérvei akörül forognak, hogy miképpen lehet megkülönböztetni a rendkívülieket a közönségesektől. És mi lesz a következménye annak, ha

tévedés történik, és az egyik fajtához tartozó ember a másikhoz számítja magát, és kezd átlépni az akadályokon. Raszkolnyikov büntudatot érez, amikor az egyik szobafestőt, Mikolkát tartóztatják le a gyilkosság vádjával, aki beismerő vallomást tesz. A nyomozóval folytatott vitája a büntudat és az igazságosság csatája. Porfirij Petrovics átlát rajta, valójában mindent tud, de nincsenek kézzelfogható bizonyítékai, és csak a tettes beismerő vallomására vár. Biztos abban, hogy ez előbb-utóbb bekövetkezik. Rogyion nem adja meg magát... Bűnösségének tudata összeroppantja, de a gyilkosság után sem elméletét hibáztatja, hanem önmagában csalódik. Rá kell döbbsennie, hogy nem rendkívüli ember, és nem volt joga átlépni a megszokott erkölcsi normákon. Raszkolnyikov büntudatot érez, mert a gyilkosság tanúját, Lizavetát is meg kell ölnie, aki pedig nem tetű és féreg.

Amikor a főhős már képtelen egyedül elviselni a bűn terhét, Szonjához megy. Látogatását azzal magyarázza, hogy mindketten vétettek az erkölcsi szabályok ellen a szeretteik kedvéért, és ezért *egy úton* kell haladniuk. Szonját *nagy bűnösnek* nevezi, nem azért, hogy prostituált lett, hanem azért, mert hiába áldozta fel magát a családjáért, tette tönkre az életét. A Marmeladov család sötét jövőjét vetíti Szonja elé: Katerina Ivanovna meghal, Szonja kórházba, az árvák az utcára kerülnek, Polina Szonja nyomdokaiba lép, ő is utcalány lesz... Szonja másokért meghozott önzetlen áldozata a krisztusi „megváltás” imitációja. Szonja áldozatát Raszkolnyikov hiábavalónak tartja, mégis leborul előtte, bár Szonjának azt mondja, hogy az emberiség temérdek szenvedése előtt borult le. Rogyion Szonját felmenti, hiszen tettének indítéka az önzetlen és végtelen szeretet volt, következménye pedig a képtelen, leírhatatlan emberi szenvedés.

Raszkolnyikov alteregói. Rogyion Raszkolnyikov elmélete, hogy lelkiismeret-furdalás nélkül átléphet minden társadalmi korláton és erkölcsi normán, s aztán jó tettekkel helyrehozhat mindent, téves. Ezt bizonyítják regénybeli „alteregóinak” – Luzsin, Lebezzjatnyikov, Szvidrigajlov – a filozófiai-erkölcsi nézetei. Azért nevezik őket „alteregóknak”, mert tudatukban és cselekedeteikben a főszereplő negatív, emberellenes elméletének elemei lehetők fel.

Luzsin – üzletember. Életfelfogása és társadalmi alapelve – az önzés, a haszonlesés, a számítás és nyereség. „Mindent csak magadnak” – hirdeti, s ennek érdekében ölni is szabad. Felfogása megerősíti Raszkolnyikovot tette elkövethetőségében. Saját gazdagodásához méri a társadalom fejlődését, tagadva a közös jóért hozott áldozatot. Lényegében Luzsin Raszkolnyikovhoz hasonlóan úgy véli, hogy az alkalmankénti áldozatok nem tudják megváltoztatni a világot. Például Szonjával kapcsolatban meggyőződése, hogy előbb vagy utóbb lopásra fogja adni a fejét. Rogyion ki akarja próbálni önmagát: valójában azért öl, hogy elméletét igazolja, miszerint egy kártékony ember meggyilkolása nem bűn.

A másik „alteregő” – Lebezzjatnyikov –, ahogy Raszkolnyikov, ő is a fennálló társadalmi rend ellen lázad, ugyanakkor mindez értelmetlen, szinte karikatúrába illő.

Szvidrigajlov valóban bűnös ember, aki élvezettel szegi meg a társadalmi normákat; amikor Raszkolnyikov és önmaga lelki rokonságáról beszél, megdöbben és elrettenti Raszkolnyikovot, aki ekkor döbben rá, hogy a világ számára tette ugyanolyan aljas bűncselekmény, mint Szvidrigajlov becstelenségei. Számára semmit sem jelent a rend, a törvény és az erkölcs. Egy szerencsétlen, örök vágyak által üzött ember, aki kártyázik, sokat iszik és szórja a pénzt. Cselekedetei kiszámíthatatlanok, a jóság és emberi aljasság követhetetlenül váltja egymást: Marmeladov halála után biztosítja a család megélhetését, nem titkolja el elhunyt felesége hagyatékát, melynek Dunya, Raszkolnyikov húga a kedvezményezettje. Egy büntett elkövetése után lelkiismeret-furdalás nélkül lép tovább.

Raszkolnyikov számára örök „talány”, ugyanakkor erős egyéniségnek tartja, s bizonyos mértékben saját elméletének igazolását látja benne. Szvidrigajlov nemet mond a világra azzal, hogy akarattal átlép minden erkölcsi korlátot, negatív értelemben van túl jón és rosszon. Emiatt, s e felfogás logikus következménye az öngyilkosság.

M. Kocjubinszkij F. Dosztojevszkijről

M. Kocjubinszkij ukrán író írta: „F. Dosztojevszkij történeteit követni, figyelni szereplőinek gondolatmenetét – egyet jelent saját tudatunkba és tudatalattinkba kutakodni, mintha egy sötét utcában bolyonganánk a fény felé haladva... De a szépség egyszer csak megmenti a világot... A méltóság, az érzések, az erkölcs és az emberiség szépsége.

És mi hiszünk neki, mert szépség nélkül ez a világ kudarcra van ítélve... F. Dosztojevszkij hősei a szenvedések és megaláztatások ellenére is az igazságosság és a szépség eszméjét képviselik, amiért bármilyen áldozatra is készek.”

Rogyion gyakran együttérzésből segít az embereknek, sőt önfeláldozó tettekre is kész másokért. Testi épségét kockáztatva menti ki az égő házból a gyerekeket, elhunyt barátja apját támogatja, anyjától kapott pénzét számolatlanul továbbítja a Marmeladov családnak. Raszkolnyikov nem válhatott „Napóleonná”, mert „alteregóitól” eltérően benne maradt némi szikrája az erkölcsiségnek, és a lelkiismeretét sem tudta elhallgattatni. Csalódásai ellenére a „napóleoni” eszméjéről nem mond le. Szvirldigajlov öngyilkossága megrázza, aki összeroppant elkövetett bűneinek súlya alatt. Ez az öngyilkosság – szimbolikus jele annak, hogy a jó és a rossz nem létezhet párhuzamosan. Raszkolnyikov értelmével tagadja a bűnt, az erkölcsi parancs szerint azonban meghajlik. A logikát szétveti egy, az értelemnél erősebb erő, anélkül azonban, hogy ez a logika teljesen megadná magát.

Bibliai motívumok a regényben. A regény hősei és cselekedeteik helyenként bibliai utalásokkal kapcsolódnak össze. Így Szonja Marmeladova Márai Magdolna alakját idézi, Raszkolnyikov pedig a Sátánét, aki fellázadt az Isten ellen és arra vállalkozott, hogy döntsön az emberek sorsa felett. Kételeyei Isten létében, és abban, hogy ő irányítja a világ folyását, vezették el a főhöst ahhoz a gondolathoz, hogy az erős egyéniségnek, a szabad embernek (mint például Napóleon) *mindent szabad*.

Szimbolikus jelentéssel bír az a részlet is, amikor Szonjával az *Evangéliumot* olvassák – a Lázár feltámadásáról szóló történetet, amelyben a hitetlenek megvilágosodásáról, Krisztus hívévé válásról van szó. A történet végére érve a *gyertya már majdnem csonkig égett és pislogó fényével világította meg a szegényes szobában a gyilkost és az utcalányt, akiket furcsamód összehozott a Könyvek Könyvének olvasása*. Szonja abban reménykedett, hogy Rogyion az *Evangélium* olvasása közben visszatér az istenhíthez, Raszkolnyikovban pedig felmerült saját elméletének kérdése a világrend megváltoztatásáról.

Amikor másodszor megy el Raszkolnyikov Szonjához, bevallja neki szörnyű tettetét, hogy megölte az uzorásnőt és Lizvettát is, de nem az ellopott pénz miatt, amit a kőcsomó alá rejtett, hanem más okból: ki akarta próbálni önmagát, hogy megtudja *Tető vagyok, mint más, vagy jogom van...* Szonja minden porcikájával együtt érez Rogyionnal, gyötrelmeivel, fájalmával. Arra biztatja Raszkolnyikovot, vallja be bűnét, és vállalja az érte járó bűnhődést, a szenvedést, mert csak így válthatja meg magát. Két szemlélet ütközik a világról és a valóságról: Raszkolnyikov lázadása, elmélete a rendkívüli emberről, a „napóleoni” eszme és Szonja keresztény bűnbánó hite.

Szonja és Rogyion szenvednek... De amíg Szonja szenvedése keresztényi, a másik iránti szeretet táplálja, addig Rogyion szenvedése önmagával vívott harcának a közvetkezménye: ő továbbra is a „napóleoni”, a kiválasztott eszme híve, nem érzi bűnösnek magát, a *bűn* szót sem tudja kiejteni. Raszkolnyikov életet olt ki, de saját lelkiismeretével nem tud elszámolni. Nincs végső megbékélés a regényben, bár az író eszmevilága Szonja alakjában testesül meg: *Inkább áldozat legyen, mint hóhér...*

IRODALMI BARANGOLÁS

Raszkolnyikov irodalmi „elődei”

F. Dosztojevszkij a *Bűn és bűnhődés* megírásakor az irodalmi hagyományokra alapozott. Látványos a hasonlóság Raszkolnyikov és a világirodalom jelentős alakjai között – A. Puskin *Salieri*je (*Mozart és Salieri*) és Hermannja (*Pikk dáma*), M. Lermontov Pecsorinja (*Korunk hőse*), G. Byron Corsairje és Manfredje (*Corsair, Manfred*), F. Stendhal Julien Sorelje (*Vörös és fekete*), H. de Balzac Rastignacja és a Voutrenje (*Goriot apó*) és mások között. Raszkolnyikov legtokéletesebb irodalmi hasonmása Ny. Csernisevszkij *Mit tegyünk?* című regényének főhőse, Rahmetov a „rendkívüli ember”, aki szintén a fennálló társadalmi rendet akarta megváltoztatni. F. Dosztojevszkij Ny. Csernisevszkijjal szemben úgy vélte, hogy a társadalmi ellentmondásokat nem lehet racionális alapon megoldani: a tudomány, az „aripmetika” nem segít ebben. A *Bűn és bűnhődés* című regény dilemmája: ész vagy érzelm, „aripmetika” vagy az ösztönök, lázadás vagy megbékélés, ateizmus vagy vallásosság. Meg tudják-e változtatni a társadalmat és a történelem menetét a „rendkívüli emberek”? – ez a kérdés az írók több nemzedékét is foglalkoztatta.

- Ti hogy gondoljátok?

Lázár feltámadása. A novgorodi iskola ikonja, XV. sz.

ott volt Raszkolnyikov párnája alatt. *Raszkolnyikov még nem tudta, hogy az új életet nem ingyen adják, nagy az ára, jövődő hősiességgel kell majd fizetnie érte. De itt már új történet kezdődik. Egy ember fokozatos megújulásának, fokozatos újjászületésének története. Ahogy átmegegy egyik világból a másik világba, megismeri az előtte addig ismeretlen valóságot. Ez új elbeszélés témája lehetne – de a mostani itt véget ér.* (Görög Imre és G. Beke Margit fordítása.)

F. Dosztojevszkij stílusa. Dosztojevszkij a regényművészet egyik megújítója, a modern irodalom előfutára. Realizmusának alapja az új ideológiák, az élet értelmének keresése, a világ szépségének megértése, szemben a valóság csúnyaságával és erkölcstelenségével. Realizmusát maga „*fantasztikusnak*” nevezte sajátos világlátása, az ott történő jelenségek felfogása, értelmezése miatt: az, amit más ember rendkívülként, fantasztikusként fogott fel, ő természetesként, átlagosként, életszerűként értelmezett.

A XIX. századi értelmiség szellemi feltöltődésének helye – Optina Pusztin

Az oroszországi Kaluga közelében fekvő hely számos jelentős író – M. Gogol, F. Dosztojevszkij, L. Tolsztoj és mások – szellemi fejlődésének színhelye volt. Ez a hely az Optina Pusztin nevű férfikolostor. A XV. században épült egy Opt nevű rabló pénzéből, aki így akart vezekelni az életében elkövetett bűnök miatt. A Kijevi Barlangkolostorból érkeztek szerzetesek Optina Pusztinba, ők irányították a kolostor építését.

Ez a hely a pravoszlávia és a XIX. századi irodalom találkozóhelye lett. És ez nem véletlen, mert abban az időben az úgynevezett sztarecek (bölcsek) éltek ott, akiknek kristálytisztá rálátásuk volt a világ dolgaira. A bölcsek Makarij apáthoz gyakran látogatott élete utolsó éveiben M. Gogol. Ismeretes, hogy egy időben Gogol is a világi életet a szerzetesi csuhára akarta cserélni. Makarij apát lebeszélte erről, mondván még nagyon sok elintéznivalója van a világban. Gogol a halála előtt arra kérte barátját, A. Tolsztoj grófot, hogy a *Holt lelkek* második részét adja át az Optina Pusztinban lakó szerzeteseknek szerkesztés céljából, de sajnos ez az óhaja az írónak nem teljesült... Így a *Holt lelkek* második része elveszett.

Optina Pusztin látképe, 1896

Gogol nyomdokait követve F. Dosztojevszkij is gyakran látogatott a férfikolostorba a bölcsek Amvroszijhoz jó tanácsért. A regényeiben megjelenő keresztény eszmék és alakok magukon viselik az író Optina Pusztinban tett látogatásainak nyomát (például a *Karamazov testvérek* című regényben szereplő Zoszima bölcsek figurája és mások). A férfikolostorban élő sztarecek imái mindig vele voltak. A kolostort a szovjet hatalom idején lerombolták, helyén koncentrációs tábor hoztak létre. Optina Pusztin helyreállítása 1988-ban kezdődött el.

Dosztojevszkij regényeit nem véletlenül nevezik polifonikusnak, mert minden mozzanata dia-logikus: sok vita van a különböző „elméletekről”, fogalmakról, ötletekről, és a hősök egyike sem rendelkezik a végső igazsággal. Ezért az olvasók akaratlanul részt vesznek a gondolkodási és a megoldási folyamatban.

Műveiben az író az egyéniségért, a méltó élethez való jogért, és a „szegény emberek” méltósá-gáért állt ki. Hőseihez hasonlóan F. Dosztojevszkij is az igazságot kereste, érezte a belső harcot az istenhívők és hitetlenkedők között. Alkotói sikere – a humanista és keresztény eszmék megszilárdí-tása. D. Merezkovszkij író a következőket írta: „Dosztojevszkij mindannyiunknak, tanítványainak a legnagyobb kincset adta, amit ember adhat a másíknak: megnyitotta a Krisztushoz vezető utat.”

KOMPETENCIA- FORMÁLÓDÁS

Tájékozottság. 1. Mi ösztönözte Raszkolnyikovot „elméletének” megteremtésére? 2. Hogyan értelmezhető Raszkolnyikov beszédes neve? 3. Neveztétek meg Rogyion elméletének eredetét, értelmeztétek, bizonyítsátok megfelelő regényrészletekkel! 4. Miért nem állta ki a próbát Raszkolnyikov „elmélete” szerintetek? 5. Neveztétek meg, és jellemeztétek a regényben szereplő „kisembereket”! Miért tragikus a sorsuk? 6. Hogyan tükröződik Raszkolnyikov elmélete az „alteregók” tetteiben és társadalmi helyzetében? **Olvasói tevékenység.** 7. Hasonlítsátok össze Julien Sorel és Raszkolnyikov alakját! Határozzátok meg az azonos, és az eltérő vonásokat! 8. Keressetek példákat a főhős belső monológjaira! Milyen eszméket fogalmaz meg? 9. Keressetek leírást a regényben Szentpétervárról! Elemezzétek! **Emberi értékek.** 10. Milyen erkölcsi szabályok ellen vétett Raszkolnyikov? 11. Milyen szellemi értékeket képvisel Szonja Marmeladova? **Kommunikáció.** 12. Vitatéma: *Miben volt igaza, és miben tévedett Raszkolnyikov?* **Állampolgárok vagyunk.** 13. Szerintetek milyen hatással van a szegénység és a társadalmi igazságtalanság az ember belső világára? Találjatok példát a regényben! 14. Képes-e a „rendkívüli egyéniség”, az erős jellem megváltoztatni a fennálló társadalmi rendet, megmenteni az emberiséget az erőszaktól és az igazságtalanságtól? **Modern technológiák.** 15. Keressétek meg az interneten a Lázárról szóló bibliai történetet, különböző értelmezéseit! Fogalmazzátok meg saját véleményeteket a példabeszédről! Mi a szerepe ennek a példabeszédnek a *Bűn és bűnhődés* című regényben? **Alkotói önkifejezés.** 16. Írjatok értekező fogalmazást *Van-e esélye Raszkolnyikov szellemi átalakulásának?* címmel! **Vezetők és társak.** 17. A *Raszkolnyikov és hasonmásai* című projekt kidolgozása: a) Raszkolnyikov és Porfirij Petrovics; b) Raszkolnyikov és Szvidrigaljev; c) Raszkolnyikov és Luzsin; d) Raszkolnyikov és Lebezjatnyikov. **Az életre készülünk.** 18. Fogalmazd meg véleményed a *társadalom – ember – bűnözés* problémaköréről!

ÖSSZEGZÉS

- F. Dosztojevszkij *Bűn és bűnhődés* c. regénye – realista, filozófiai-lélektani, polifonikus, melynek cselekményét a mozgalmasság, az eszmék, nézetek, álláspontok ütközése határozza meg.
- Raszkolnyikov elmélete különböző forrásokból táplálkozik: erkölcsi, társadalmi, filozófiai. Helytálló csak egyben: így tovább élni képtelenség, az igazságtalan állapotokon változtatni kell, meg kell szüntetni az emberek szenvedését. De Rogyion Raszkolnyikov hibát vétett: a nemes cél érdekében gyilkosságra vetemedett.
- Raszkolnyikovnak vannak hasonmásai a regényben, tetteik és álláspontjuk visszatükrözik Raszkolnyikov elméletét!
- Raszkolnyikov eszméivel szemben Dosztojevszkij a keresztényi szeretetet és Szonja Marmeladova önfeláldozását állítja.
- Az emberiség és az egyén szellemi, lelki újjászületésének kérdése nyitott marad.

F. DOSZTOJEVSZKIJ *BŰN ÉS BŰNHŐDÉS* C. REGÉNYE A KÉPZŐMŰVÉSZETBEN ÉS A FILMVÁSZNON

I. Glazunov:
Rogyion
Raskolnyikov.
F. Dosztojevszkij
Bűn és bűnhődés c.
regényének
illusztrációja,
1982

Az ismert orosz illusztrátor, *I. Glazunov* számos rajzot készített Dosztojevszkij regényeihez, különösen a *Bűn és bűnhődés* ragadta meg a fantáziáját. Rogyion Raskolnyikovot gondolataiba mélyen elmerülő kívülállóként ábrázolja.

A második képen Raskolnyikovot a gyilkosság előtti pillanatokban örökítette meg a művész. Mögötte harminc lépcsőfok látható, mely az „odújába” vezet.

P. Boklevszkij orosz művész figyelmét sem kerülte el F. Dosztojevszkij *Bűn és bűnhődés* c. regénye. Aljona Ivanovná, az uzorásasszonyt pontosan olyannak ábrázolta, ahogyan azt Dosztojevszkij leírta.

D. Smarinov a hősök érzelmi állapotát igyekezett megragadni. Illusztrációin az arcok szinte megelevenednek, kifejezik az aggodalmat, a hangulatot, érzéseket. Szándékosan használ elmosódott vonalakat, a szürkés-kék körvonalak szétfolyók, amivel a nyomorúságos élet sötét oldalára és a szereplők összetett lelki konfliktusára utal.

2002-ben készült el *Julian Jarrold* kétrészes *Bűn és bűnhődés* című filmje, mely Dosztojevszkij regényének modern adaptációja.

I. Glazunov:
Rogyion
Raskolnyikov.
F. Dosztojevszkij
Bűn és bűnhődés c.
regényének
illusztrációja, 1982

D. Smarinov:
F. Dosztojevszkij *Bűn és bűnhődés* c. regényének
illusztrációja,
1935–1936

John Simm Rogyion Raskolnyikov szerepében,
2002

P. Boklevszkij:
Az uzorásnő.
F. Dosztojevszkij
Bűn és bűnhődés c.
regényének
illusztrációja,
1980-as évek

Jelenet a *Bűn és bűnhődés* c. filmből
(rendező *Julian Jarrold*, Nagy-Britannia), 2002

1. Keressetek idézeteket F. Dosztojevszkij *Bűn és bűnhődés* c. regényében 2–3 illusztrációhoz tetszés szerint! Hasonlítsátok össze a szöveget és az ábrázolást!
2. Válasszatok zenét az illusztrációk egyikéhez! Választásotokat indokoljátok meg!

Oscar Wilde

1854–1900

Kiválónak lenni, annyi, mint meg nem értettek lenni.

Oscar Wilde

Oscar Wilde (eredeti nevén *Oscar Fingal O'Flahertie Wills*) 1854. október 16-án született *Dublinban* (Írország) egy ismert szemorvos családjában. Tizenegy éves korában a dublini iskola tanulója lett, majd a Szentháromság Trinity College-ben tanult, ahol a görög nyelvben való jártasságáért elnyerte a Berkeley-aranyérmét és a klasszikatudományok Kék Szalagját. Ez a kitüntetés lehetővé tette számára, hogy felvételt nyerjen az oxfordi egyetemre. Oscar Wilde 1874. október 14-én érkezett Oxfordba és tagja lett a művészetkedvelők elit klubjának. 1878-ban bölcsészdiplomát szerzett és önálló életet kezdett Londonban.

1881-ben saját költségén megjelentette első verseskötetét *Költemények* címmel. Ezután gyakorlatilag felhagyott a versírással. Ennek ellenére egyre nagyobb hírnévre tett szert, tudomást szereztek róla még Párizsban is. Meghívták Amerikába, ahol 1882–1883 között előadásokat tartott az esztétizmusról, ami új filozófiai és irodalmi irányzatnak számított ekkor.

Az 1880-as években újságíróként, műkritikusként, esztétaként, próza- és drámaíróként, valamint az élőbeszéd mestereként is bemutatkozott. Első prózai művei, esszéi és elbeszélései 1887-ben láttak napvilágot. A *Lord Arthur Saville bűne*, *A milliomos modell* és *A canterville-i kísértet* című elbeszéléseiben először alkalmazta az esztétizmus elméletét munkásságában.

A szépség szerepének teljesen új értelmezésével találkozhatunk *A boldog herceg és egyéb mesék* gyűjteményében (1888), valamint a *Gránátalmaház* (1891) című művében. Ekkor látott napvilágot az *Intenciók* cikkgyűjteménye és a *Dorian Gray arcképe* című regénye.

Az 1890-es években jelennek meg drámái művei: a *Salome* (1893), *Az ideális férj* (1895) és a *Fontos komolynak lenni* (1899). Ezeknek a daraboknak köszönhetően jelentős vagyona tesz szert.

A kortársak Oscar Wilde-t az *esztéták királyának* és a *paradoxonok hercegének* is nevezték. Utánozták ízlését, gesztusait, lelkesedését. De nem tudták megbocsátani neki ragyogó egyéniségét, gondolkodásának egyediségét, az általánosan elfogadott szabályok bírálatát. *Ha nem harcoltam volna a tömeg ellen, nem lennének ma műveim és gondolataim* – jegyezte meg egy alkalommal Wilde.

Oscar Wilde 1900. november 30-án halt meg Párizsban (Franciaország).

Trinity College. Dublin (Írország)

DORIAN GRAY ARCKÉPE. A művész eszmei-esztétikai nézetei. A világirodalomban Oscar Wilde-t az esztétizmus képviselőjének tartják. Az esztétizmus a XIX. század végének sajátos filozófiai-esztétikai irányzata volt. Követői a szépség kultuszát hirdették. Th. Gautier, G. de Nerval, Ch. Baudelaire és P. Borel francia romantikusok és szimbolisták voltak az elsők, akik a szépséget és a művészetet önálló értéknek tekintették. A *tiszta művészet* francia követőit és az *angol esztétikát* az antikvitás csodálata, az általános igazságok bírálata, a szépség imádata egyesítette annak minden megnyilvánulásában.

O. Zdor: Oscar Wilde
A boldog herceg c.
mesegyűjteményének
borítója, 2015

Wilde-t ilyen és ehhez hasonló megjegyzéseiért gyakran erkölcstelenséggel vádolták. Sokkoló viselkedésével valamint a paradoxonok (az általánosan elfogadott normák, eszmék, vélemények tagadása) iránti fogékonyságával az esztéta nem a morált utasította el általában, hanem annak a leegyszerűsített, banális, kispolgári értelmezését. Ezeket a gondolatokat fogalmazta meg műveiben is, többek között a *Lord Arthur Saville bűnében* (1887). Meséi pedig azt támasztják alá, hogy Wilde nem volt közömbös az ember erkölcsi életének problémái iránt. *Az önfeláldozó jó barát*, *A boldog herceg*, *A csalogány és a rózsza*, *A csillagok fia* (1888) és *A halász meg a lelle* (1891) című meséiben arról tett tanú-

Esztétikai elméletét Oscar Wilde az *Intenciók* (1891) című munkájában összegezte, többek között a *Hazugság alkonyában*, melyet párbeszéd formájában fogalmazott meg. Az *esztétizmus* fő elvei a következők:

- a művészet nagysága és örökkévalósága;
- a művészet önállósága;
- a művészet az igazság és az erkölcs felett áll;
- a szépség csodálata;
- az emberek érzelmeinek és benyomásainak esztétikai megfigyelése;
- a művészet célja a szépség ábrázolása, annak minden megnyilvánulásában;
- az örömök elérése a legfontosabb dolog az életben (hedonizmus).

A művészet és erkölcs kapcsolatáról Wilde sajátosság nézeteket vallott. Azon a véleményen volt, hogy a művészet önálló kategória, ezért nincsenek rá hatással a társadalom morális-etikai törvényei: „Nincs erkölcsös és erkölcstelen könyv. Csak jól vagy rosszul megírt könyvek léteznek. A művésznek nem lehetnek etikai elkötelezettségei.” Oscar

IRODALMI BARANGOLÁS

Oscar Wilde sikerei és bukásai

Oscar Wilde, 1882

Élete során Oscar Wilde szerette az értékes dolgokat és a nagy lábon való életet. Miután házasságot kötöttek Constance Mary Lloydal az 1880-as évek elején, lakásuk a korabeli szellemi élet központjává vált. Szalonjukban megfordultak olyan ismert emberek, mint Sarah Bernhardt francia színésznő, Mark Twain, John Ruskin, Algernon Charles Swinburne írók. Constance a férje esztétizmusát követte és mindennap olyan új öltözékben jelent meg vendégei előtt, amely valamilyen kort, időszakot jelképezett: az antikvitás korát, a középkort vagy a felvilágosodás időszakát. Később, miután egyre híresebb lett, Tait Street-i lakásukban Oscar Wilde gyűjteni kezdte a gobelineket, ezüstedényeket, régi könyveket. Az 1890-es évek végétől gyakorlatilag felha-

gyott az írással és teljes egészében a nagyvilági életnek szentelte magát. Ízlését, viselkedését, érdeklődési körét, de még az öltözködését is előszeretettel utánozták a kortársak. Félretette régi öltönyeit és cilinderben, zsakettben, frakkban kezdett járni. Értékes ékszereit pedig az évszaktól vagy időjárástól függően választotta meg. Egy dolog változatlan maradt mindig öltözékén: orchidea, liliom vagy szegfű a gomblyukban. Oscar Wilde-nak nemcsak követői, hanem ellenségei is voltak. Az emberek rokonszenve nagyon hamar ellenkezőjére fordult. Először betiltották a *Salomé*t, mint erkölcstelen alkotást, majd belekeveredett egy bírósági ügybe. Az író keresetet nyújtott be lord Queensberry ellen, aki levélben megsértette őt. Queensberry ravasz játéka következtében Wilde hamarosan maga került a vádlottak padjára. Ez az esemény nagy visszhangot váltott ki a társadalmon belül. Több tanú is ellene vallott, példákat hoztak fel antiszociális és erkölcstelen életvitelére. 1895. május 25-én a bíróság Wildot két év szabadságvesztésre ítélte. Angliában bezárult a művész előtt minden ajtó. A családja és a barátai is szembe fordultak vele. Művei nem jelenhettek meg az újságokban, a könyvtárakban pedig tiltó listára kerültek a könyvei. A magányos és elfeledett Oscar Wilde kénytelen volt elhagyni Angliát. Életének utolsó éveit Franciaországban töltötte.

bizonyosságot, hogy az ő esztétizmusát a tiszta erkölcs jellemzi, ami a szereteten, önfeláldozáson és kölcsönös segítségnyújtáson alapszik.

A szépség és az erkölcs problémája a *Dorian Gray arcképe* című regényben. Oscar Wilde esztétikai eszményképe ebben a műben jelenik meg legteljesebb formájában. Ennek részei a következők: az alkotás és az alkotói egyéniség túlértékelése, az ember belső világának a szembeállítás a külvilág durva és lelketlen valóságával, az örömök hajszolásának meghirdetése a lét legfőbb értelmeként (hedonizmus). Eszmerendszerében legfontosabbnak az író az esztétikai normák szembeállítását tartotta a társadalom etikai törvényeivel. Ezt a kérdést először a regény előszavában fogalmazta meg. Részletesebben a regény főhősének, Dorian Graynek az életével kapcsolatos művészi kísérletezés példáján keresztül vizsgálta.

A regény előszava 25 aforizmat tartalmaz, amelyek segítségével Oscar Wilde meghirdette esztétikai programját: *A művész szép dolgok alkotója. vagy Igazán kiválasztottak azok, akik számára a szép csak egyet jelent – a Szépet.*

A szerző különleges képességekkel ruházta fel főhősét, ugyanis az örök fiatalságot és szépséget ajándékozta neki. Csak a képmása öregszik és válik egyre szánalmasabbá. A gazdag és helyes ifjú mentorát, Henry Wotton lordot követve beleveti magát az élvezetek világába. Az ifjú szokatlan adottságára a lord döbönt rá, amint Basil Hallward festőművész műhelyében Dorian arcképében gyönyörködött. A művészt elvarázsolta modellje tisztasága és a portréban megpróbálta saját vágyait, érzéseit, ideálját, önmaga arcképét megfesteni. Ez a csodálatos művészeti alkotás nagy hatással volt a festőre, elbűvölte, teljesen megbabonázta a lelkét. Dorian Grayt viszont nem érdekelték a piktor érzései. Ő lord Henry nézeteit osztotta, aki azon a véleményen volt, hogy az embernek nem a művészetben kell keresni a szépséget, hanem az életben kell önállóan megtalálni azt: *Mert befolyásolni valakit annyi, mint odaadni neki tulajdon lelkünket. Az illető nem természetes gondolatait gondolja és nem is természetes szenvedélytől lángol. Erényei nem az ő erényei. Bűneit, ha vannak bűnök, csak kölcsönkapta. Visszhangja lesz valaki más, egy szerep színésze, melyet nem az ő számára írtak. Az élet célja az, hogy kifejllesszük önmagunkat. Hiánytalanul meg-megvalósítani természetünket – ez itt mindannyiunk rendeltetése.*

A lord és a művész között ádáz harc bontakozott ki az ifjú lelkéért és szépségéért. A győzelmet már a regény első lapjain lord Henry szerzi meg, mivel az ő szavai nagyon meggyőzőek voltak. *Azt hiszem, ha egy ember teljesen és egészen kiélné életét, formát adna minden érzésének – tanította a gonosz zseni Dorian –, kifejezné minden gondolatát, testté váltaná minden álmát – azt hiszem, a világ az öröm ... friss lendületét kapná... A kísértéstől csak egy módon szabadulhatunk, úgy, hogy engedjünk neki – fogalmazta meg Wilde kedvenc paradoxonját lord Henry.*

Dorian Gray kis tétovázás után követte az új tanítóját, felcserélve lelkét az örök élvezetek keresésére. *Bárcsak én lennék mindig fiatal és a kép öregedne meg. Ezért ...ezért ... mindenemet odaadnám – a fikció eszközeivel így váltotta valóra a szerző az ifjú titkos vágyát. A Basil által megalkotott portré ezután magára vette az idő terhét és az izgalmak utáni vágyakozásoknak az erkölcsi felelősségét.*

A hedonizmusnak Dorian Gray először Sibyl Vane színésznő kapcsán adózott, aki lenyűgözte esztétikai érzékét páratlan színészi tehetségével. De ez a vonzalom hamar elmúlt, mivel az ifjú *Nárciszt* imádó színésznő nem tudta többé a szerelmet eljátszani a színpadon. Ettől kezdve Dorian képtelen volt élvezni a színházi előadást és eltaszította magától, de az élettől is a lányt. Sibyl megmérgezte magát. Ez volt az első olyan gaztett, amely visszatükröződött a portrén. Ez az esemény először megijesztette Doriant, kétségek gyötörték. Az egoizmus és hedonizmus végül is győzedelmeskedtek a lelkében. Elrejtette a képet és új életet kezdett lelkiismeret-furdalás és tétovázás nélkül.

Ezután Dorian Gray kettős életet élt. Társaságban igazi piperkőc volt, a fiatalok bálványja. Mindenki az ő mozdulatait, szavait, stílusát akarta utánozni. A szép iránti szeretete a különböző értékes dolgok gyűjtésében is megnyilvánult, amelyek elbűvölték látását, kényeztették hallását, szaglását. Az ifjú egyáltalán nem öregedett, állandóan új, ismeretlen érzések után vágyakozott. Lakását különleges pompával és ízléssel bútorozta be. Gyűjtötte a régi hímezéseket, különleges illatszereket, drágaköveket és egzotikus hangszereket.

Sz. Plutenko:
Dorian Gray arcképe, 1996

A lakás berendezésének bemutatása során Wilde az esztétizmus egyik kifejező eszközét alkalmazta, a dekorativitást, vagyis azon hatáskeltő és festői dolgoknak a taglalását, amelyek magát az embert vagy környezetét díszítik. *Így aztán egy éven át iparkodott fölhalmozni mindazokat a válogatott ritkaságokat, ami szőttest és hímzést csak megtalálhatott, s kecses delhi csalánszöveteket szerzett, melyekre finoman aranszálú pálmák vannak szöve s bogarak vannak hímézve, szivárványló szárnyal; dácia fátyolszöveteket, melyeket átlátszó voltak miatt Keleten „szótt levegő”-nek, „folyóvíz”-nek és „esti harmat”-nak neveznek; furcsa alakzatú jávai szöveteket, nemesen kimunkált, sárga kínai függönyöket; cserszínű atlaszba vagy világoskék bársonyba kötött könyveket, melyekbe liliumokat, madarakat, bálványokat préseltek...*

A regény főhőse mintha be lett volna zárva egy szekrényekkel és illatszeres üvegekkel teli szobába. Ebbe a lakásba nem jut be a fény, sötét van, fullasztó a levegője is, mindenütt faliszőnyegek, illatszerek. Ez egy szép, de halott, minden valóságot és erkölcsiséget nélkülöző mesterséges világ.

Doriant egy idő után már az értékes dolgok és úri szalonok is untatták. Ezután a piszkos élvezetekben és ópiumpipában próbálta megelégni örömét. De nemcsak az élvezetek iránti vágy kergette a szennybe, hanem az attól való félelem is, hogy valaki megláthatja a portrét.

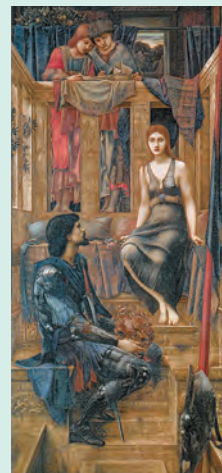
Portréjának titkát Gray elsőként Basil előtt tárta fel. A festőt megijesztette művének eltorzulása és arra kérte Doriant, hogy kérjen feloldozást Istentől, imádkozzon hozzá. Az ifjú azonban nem fogadta meg a művész tanácsát. Megfogta a festett láda tetején lévő kést és beledöfte Basil nyakába, a füle mögötti nagy ütőérbe. Ez a gaztett újabbakat szült. Gray megszarolta egykori barátját, a vegyész Alan Campbellt, hogy tüntesse el a festőművész holttestét. Véletlenek sorozata következtében Dorian megszabadul a tanúktól és bűnjelektől. Alan öngyilkos lesz, Basilt pedig nem keresi senki, hisz mindenki úgy tudja, Párizsban van.

Dorian Gray-t élete során csak egyszer érintette meg a bosszú szele James Vane tengerész személyében, aki elégtételt akart venni az öngyilkosságot elkövetett nővére miatt. Vane-t először meg-

A preraffaeliták és Wilde

1848-ban jött létre Londonban a preraffaeliták közössége, melynek olyan angol művészek voltak tagjai, mint W. H. Hunt, J. E. Millais és D. G. Rossetti. Ez a csoport közel tíz esztendőn keresztül működött. Résztevői hadat üzentek a korabeli festészet elveinek. Ideáljuk a középkor és a korai reneszánsz művészete volt a Raffaello előtti időkből. A preraffaeliták tanulmányozták az itáliai mesterek technikáját, képeiket nedves fehér vászonra festették, amely ellent mondott a korabeli angol módszernek, ami a barna színeket részesítette előnyben. A preraffaeliták első művei nem nyerték el a kritikusok, többek között Charles Dickens tetszését. Az ismert műkritikus, John Ruskin azonban megvédte őket. Neki köszönhetően ezek az újító művészek sok támogatóra leltek, különösen Közép- és Észak-Anglia középosztályának képviselői között. A preraffaelitákra jellemző volt a valóságghú ábrázolás, a rajzok pontossága, a részletekre való odafigyelés. Szerették a színes virágmotívumokat, az élénk színű tájképeket, ami lehetővé tette számukra a tér precíz érzékeltetését és a romantikus hangulat megteremtését.

E. Burne-Jones:
Koferi királya és a koldus, 1884

tevesztette Dorian kinézete, másodszer pedig egy eltévedt golyó őt terítette le, amint éppen célba vette Doriant.

Miután elkülönítette a szépségtől annak lelki lényegét, Dorian Gray a lord Henry által megfogalmazott új hedonizmusnak deformált jelképe lett, ugyanis a lord úgy gondolta, hogy a gyönyör ad értelmet az ember életének. A főhős végül megértette, mihez vezet az, ha figyelmen kívül hagyja az erkölcsöt: „*Saját lelkének halálát a még élő testében.*” Azok a romboló erők, amelyeket Dorian Gray a lelkébe engedett, végül is felőrölték a testét. Amikor késével megdöfte az arcképét, saját magát gyilkolta meg.

Az arckép – a regény fő szimbóluma. A Basil Hallward által megalkotott Dorian Gray portré többértelmű jelkép. Ez a képmás az igazi művészet szimbóluma, amely nemcsak a külsőt festi le, hanem az ember legmélyebben elrejtett lelkét is, akár a művész akarától függetlenül. Másrészt pedig a főhős belső életének a tükörképe, annak minden hibájával, bűnével és erkölcstelenségével. A portré, mint egy mágikus tükör, megmutatja a lét lényegét, világos és sötét oldalait. Ezzel egy időben az arckép arról is tanúskodik, hogy a művészet szépsége halhatatlan. Miután meghatározta az emberi lélek betegségét, megmutatta annak hibáit, az arckép Dorian Gray halála után ismét az örök szépség fényében kezdett ragyogni. Dorian úgy halt meg, hogy felismerte a lelketlen élet értelmetlenségét. Tehát az igazi szépség képes újjászületni. Aforizmaiban Wilde ugyan tagadta az erkölcs jelentőségét a művészetekben, regényében azonban gyakorlatilag bebizonyította, hogy a művészet ereje fel tudja tárnai az erkölcstelenség szörnyű következményeit és képes feltárni az embert saját magának a maga valójában. A művészet és a morál ennek következtében kapcsolatban vannak egymással. A művészet elősegíti az erkölcs megszilárdulását az életben és a szépség segítségével hozzájárul az ember lelki tökéletesedéséhez.

A stílus sajátosságai. O. Wilde új fejezetet nyitott a regény műfajának történetében. Megalkotta az intellektuális regényt, ahol előszeretettel boncolgatott filozófiai problémákat, bátran polemizált a főhőssel, mutatott be ellentétes eszméket. Az intellektuális regény a XX. században ért el gyors fejlődést.

A Dorian Gray arcképe című regényben több nézet keresztezi egymást a művészetről, annak természetéről és céljáról. Ezeket a véleményeket Basil Hallward esztéta művész és a hedonista lord Henry Wotton jelenítik meg. Ellentétük sajátossága abban nyilvánul meg, hogy miközben védelmükbe veszik az esztétizmus alapelveit, együtt támadják a művészetet, étellel és erkölccsel kapcsolatos általánosan elfogadott nézeteket. A festőművész a művészet önállóságát hirdeti. Érzi a szépet és megalkotásának szenteli egész lelkét. Lord Henry viszont azt hangoztatja, hogy élvezni kell az életet és a művészetet. Ezeket az esztétikai eszméket a gyakorlatban Dorian Gray valósítja meg.

Bizonyos eszmék meggondolatlan követése legalább annyira káros dolog, mint a divatos ruhák vagy kiegészítők utánzása. Ismerve O. Wilde ellentmondásos gondolkozását, feltételezhetjük, hogy

IRODALMI BARANGOLÁS

O. Wilde – H. de Balzac – M. Gogol

A Dorian Gray arcképe c. mű rokon H. de Balzac *A számárbőr* (1831) c. kisregényével. Mindkét alkotás főszereplője hitt a tárgyak mágikus erejében – a portré és a számárbőr, amelyek rögzítették vágyaikat és cselekedeteiket. Éppen ezek vezettek az erkölcsi leépülésükhöz és tették életüket egyre elviselhetetlenebbé, majd okozták halálukat. H. de Balzacot inkább a tőkés társadalomban élő hős lelkivilágának tanulmányozása érdekelte, míg O. Wilde-t az emberi lét intellektuális értelmezése és a művészet szerepének megértése vonzotta.

M. Gogol *Az arckép* (1842) c. elbeszélésében szintén a művészet lényegéről és a művészi elhivatottságról van szó. Gogol sajátosan oldja meg ezt a kérdést – a művész összekötő kapocs a földi és az égi világ között. Szerinte a művésznek rendkívüli küldetése van – mivel megismétli a vásznon Isten teremtő tevékenységét, benne magát Isten mutatja meg.

- Ti hogy gondoljátok? Mi a művészet missziója, feladata?

Dorian Gray élete nemcsak a művészet és az erkölcsi normák kapcsolatának a tagadása, ahogyan azt az esztétizmus hirdeti, hanem az író azon meggyőződésének a bizonyítása, miszerint a művészet a maga törvényei alapján fejlődik, ami nem esik egybe az élet törvényszerűségeivel. Henry Wotton nem tesz semmi erkölcsstent, hisz az esztétizmus nem egyenlő a bűncselekményhez vezető úttal. A tartalom fantasztikus fordulatai végül bebizonyítják Dorian Gray nézeteinek hibás voltát arról, hogy esztétikai törvényekkel igazolni lehet saját gatzetteit.

A világirodalom regényírói hagyományait O. Wilde nemcsak új problémák felvetésével gazdagította, hanem azok megoldásának szokatlan módjával is. Az író ellentmondásos gondolkodása kiterjedt az esztétikai problémák bemutatására és erkölcsi mérlegelésükre. A megszokott és szokatlan, az elfogadott és elfogadhatatlan viselkedés határán való egyensúlyozás segített a szerzőnek ráirányítani a közfigyelmet olyan kérdésekre, melyekről azt gondolta mindenki, hogy rég nem aktuálisak.

O. Wilde regénye intellektualizmusa mellett jelesedett nem hagyományos költőiségével is. Ez egy új művészeti irányzat, a modernizmus megjelenéséről tanúskodott, ami más volt, mint a realizmus. Wilde regényében összekeveredik a valóságos világ a képzeletbelivel, az objektív igazság a szubjektív érzésekkel, a tudatos viselkedés az ösztönössel. A portrén végbemenő átalakulások a főhős lelki állapotának változásait ábrázolják és nem külsejének módosulásait. A regényíró képzeletében az érzések, benyomások, gyönyörök világának sokkal nagyobb a jelentősége, mint a valóságosnak. Az olvasó gyakran összetéveszti a reális képeket a főhős képzeletében élő ábrándokkal. Dorian Gray léte átváltozik egy a főhős által kitalált léletté, amit szörnyű tettei tesznek elviselhetetlenné.

A regény központi figurája az egyéniség. O. Wilde fő célja annak lélektani kutatása. A regényíró az impresszionizmus eszköztárát alkalmazza, rögzíti az emberi szív azon rezdüléseit is, amelyek első hallásra észrevehetetlenek. Dorian Gray jelleme formálódásának folyamatában minden fontos: nemcsak az általa látottak és hallottak, hanem az érzések, érzelmek, benyomások, asszociációk, hangulatok is. A főhőst fokozatosan magukkal ragadják saját érzelmei, melyeket felmagasztal. Az író mesterien ábrázolja hőse morális leépülését, aki a végén már képtelen a portréra, vagyis saját bűnös lelkére nézni.

A korai modernizmus szorosan kötődött a romantikához. O. Wilde regényében megfigyelhetők a romantikus hagyományok, de visszatetsző megvilágításban. A hősök új eszméket keresnek, melyek szemben állnak a valósággal. Dorian Gray a gyönyörökben találja meg ezt az eszményképet, Basil a szép megalkotásában, lord Henry a szabad önmegvalósításban, Sibyl Vane pedig a szerelemben. Mindannyian, így vagy úgy, megpróbálnak bezárkózni a saját maguk világába. De míg a romantikus irodalomban a való világ borzalmas, a romantikus eszmény pedig csodaszép, addig a paradoxont kedvelő Wilde-nál ez nem olyan egyértelmű. Az általa ábrázolt egyéniségek az ellentmondások bonyolult kombinációi. Ezeket az ellentéteket még az élet sem tudja sok esetben feloldani.

O. Wilde regénye tele van különböző, gyakran egymásnak ellentmondó gondolatokkal, szereplőkkel, eszményekkel, amelyek minden olvasóból más-más gondolatot, asszociációt, érzelmet váltanak ki. Ezek a képzettársítások, a szerző szavaival élve, az *így van* tudatot a végén *teljesen elvarázsolják*.

DORIAN GRAY ARCKÉPE (1891)

Regény

(Részlet)

Előszó

A művészet ott kezdődik, ahol a másolás véget ér.

A szépség keresése az élet igazi titka.

A művészet alkotásai különbözők, de a művészi hatás lényege: az egység. A művészet sokkal inkább fátyl, semmint tükör.

A művészet soha semmi mást nem fejez ki, csakis önmagát.

Nincs erkölcsös vagy erkölcsstelen könyv. Csak jól vagy rosszul megírt könyvek léteznek.

Nézni valamit merőben más dolog, mint látni. Semmit nem látunk, amíg szépségét nem látjuk.

Csak azok a szép dolgok, amelyekhez semmi nem fűz minket.

A Szépség, csakúgy, mint a Bölcsesség, leginkább a magányos hódolókat kedveli.

Egyetlen nagy művész sem látja a dolgokat olyannak, amilyenek valósággal, különben nem volna nagy művész.

Azok a könyvek, melyeket a világ erkölcstelennek nevez, olyan könyvek, melyek megmutatják a világnak tulajdon hitványságát.

Olyan korban élünk, mikor a művészetet az önéletrajzírás egy formájának tekintik. Elvesztettük a szépség iránt való elvont érzékünket.

A romantika az ismétlésből él, s az ismétlés az ingert művészetté varázsolja.

Semmi se gyógyítja annyira a lelket, mint az érzékek, viszont semmi se gyógyítja annyira az érzékeket, mint a lélek.

A világ igazi titokzatossága az, ami látható, nem az, ami láthatatlan.

A szépség, az igazi szépség ott végződik, ahol az értelmes ábrázat kezdődik.

Minden művészet haszontalan. Nem a művészet utánozza az életet, hanem az élet a művészetet. Éppen tökéletlensége által éri el a művészet a tökéletes szépséget.

Oscar Wilde

Kiegészítés

A festőművész Basil Hallwardot elvarázsolja Dorian Gray szépsége, illetve az az ideális szépség, melyet ez a pompás, hibátlan szépségű, ártatlan, naiv fiú képvisel. Minden szenvedélyét és tehetségét beleadja abba a nem is arcképbe, hanem életnagyságú egészalakos képbe, amit a makulátlan szépségű ifjúról fest. Eközben a festőhöz megjelink Lord Henry Wotton, aki a szépséget tartja erénynek, míg a jószág és az intelligencia inkább unalmas, megvetendő tulajdonságnak számítanak számára. A szöke, kékszemű, rózsaaikú Dorian egyből felkelti Lord Henry érdeklődését, és szárnyai alá veszi. A fiatal Dorian bevezeti a társaságba, bemutatja mindenkinek, és beidomítja a hedonikus életvitelre. Dorian szépsége mindenkit lenyűgöz, ismerősei automatikusan jónak is tekintik (szép = jó).

I. FEJEZET

A műterem tele volt a rózsák gazdag lehetével, s hogy a könnyű, nyári szellő megrebbent a kert fái közt, a nyitott ajtón beáramlott az orgona nehéz szaga s a rózsaszín virágos tövisbokr gyengéd illata.

Henry Wotton lord, aki perzsa nyeregtáskából készült kerevetén heverészett, s szokása szerint egyik cigarettáját a másik után szívta, éppen most látta meg az aranyesőcserje ragyogó, mézédés és mézszín virágait, melynek remegő gallyai, úgy rémlett, alig bírják el lángoló szépségüket. Időnként szálló madarak különös árnyéka suhant át a hosszú, fátyolselyem függönyökön, melyek a nagy ablakról csüngöttek, egy pillanatra bizonyos japánias hatást keltve, s a lordnak azokra a sápadt, jáspisarcú tokiói festőkre kellett gondolnia, kik olyan művészet közegén át, mely szükségszerűen mozdulatlan, a sebesség és mozgás érzetét akarják előidézni. Kint méhek zümmögtek szomorúan; botorkálva keresték útjukat a hosszúra nőtt, kaszálatlan fűvön, vagy egyhangú makacssággal kerengtek a buján virágzó lonc aranyporos harangjai körül, mindez mintha még jobban kiemelte volna a csöndet. London elhaló moraja olyan volt itt, mint egy távoli orgona mély bugása.

A szoba közepén festőállványra erősítve ott állott egy csodálatos, egyénien szép fiatalember egész alakos képmása, vele szemben pedig, egész közel, ott ült maga a művész, Basil Hallward. (...)

*P. Tiriat: O. Wilde
Dorian Gray arcképe c.
regényének illusztrációja,
1890-es évek*

Mikor a festő tekintete rátévedt a bájos és kedves alakra, melyet művészete oly pompásan adott vissza, elégedett mosoly suhant át arcán. (...)

– Ez a legjobb munkád, Basil, a legjobb, melyet valaha festettél – mondotta Lord Henry álmatagon. – Okvetlenül be kell küldened jövőre a Grosvenor-tárlatra. (...)

– Azt hiszem, nem küldöm be sehová – felelte a festő, hátravetve a fejét azzal a furcsa mozdulattal, melyen oxfordi barátai annak idején annyit derültek. – Nem én – sehova se küldöm be (...).

– Nem küldöd be sehová? Hát miért, édes öregem? Mi okod van rá? (...) Egy ilyen képpel egyszerűen fölébe kerekedhetnél a fiataloknak, az öregeket pedig féltékennyé tehetnéd, már ha az öregek egyáltalán képesek érezni valamit.

– Tudom, hogy kinevetsz – válaszolt Basil –, de csakugyan nem bírom kiállítani. Túl sokat adtam belé magamból. (...)

– Túl sokat adtál belé magadból? Szavamra, Basil, nem hittem, hogy ennyire hiú vagy. Aztán én semmi, de semmi hasonlóságot se látok a te göröngyös-nyers arcod, szénfekete hajad és e fiatal Adonis között, ki olyan, mintha elefántcsontból és rózsalevelekből lenne összerakva. Drága jó Basil, ez itt Narcissus, terólad pedig – hát igen, terólad pedig lerí az értelem, ez az igazság. De a szépség, az igazi szépség ott végződik, hol az értelmes ábrázat kezdődik. Az értelem már önmagában is bizonyos túlzás és megbontja az arc harmóniáját. Mihelyt leül az ember gondolkozni, csupa orr lesz, csupa homlok, vagy más efféle szörnyűség. (...) A te titokzatos fiatal barátod, kinek nevét még nem árultad el nekem, de kinek arcképe máris elbűvölt, lám, sohasem gondolkozik. Ebben egészen biztos vagyok. Valami buta, szép teremtés lehet, akinek mindig itt kellene lennie télen, mikor nem láthatunk virágokat, és mindig itt kellene lennie nyáron, hogy hűsítsük vele szellemünket. Ne hízelegj magadnak, Basil: csöppet se hasonlítasz hozzá.

– Nem értesz, Harry – mondta a művész. – Természetesen nem hasonlítok hozzá. Ezt nagyon jól tudom. Sőt nem is szeretnék hozzá hasonlítani. Vonogatom a vállad? Az igazat mondom. Minden testi és szellemi kiválóságban van valami végzetes, abból a fajta végzetből, mely a történelemben botladozó királyoknak szokott kijutni. Jobb, ha nem különbözünk embertársainktól. A csúnya és ostoba éli itt világát. Kedvükre ülhetnek és bámulhatják a színjátékot. Nem tudják, mi az a győzelem, de legalább a vereséget se ismerik. Úgy élnek, amint mindnyájunknak élnie kellene, zavartalanul, közönyösen és nyugtalanság nélkül. (...) Neked rangod, vagyonod van, Harry, nekem eszem s tehetségem, annyi, amennyi, olyan, amilyen. Dorian Gray pedig szép; s mi mindannyian meg is szenvedünk azért, amit az istenek juttattak nekünk – irtózatosan megszenvedünk.

– Dorian Gray? Hát így hívják? – kérdezte Lord Henry, és átsétált Basil Hallwardhoz, a műterem másik végébe.

– Igen, így hívják. Nem akartam elárulni.

– De miért nem?

– Ezt nem tudom megmagyarázni. Ha valakit nagyon szeretek, sohase mondom meg a nevét senkinek. Ezzel mintha kiszolgáltatom egy részét. (...) Ha elhagyom a várost, sohasem mondom meg környezetemnek, hová megyek. Különben semmi örömem se volna. Meglehet, ostoba szokás, mégis sokszor regényességet visz az ember életébe. Képzem, milyen bolondnak tartasz most emiatt.

– Dehogyan – válaszolt Lord Henry –, dehogyan, Basil. Úgy látszik, elfelejtetted, hogy házasság ember vagyok, és a házasság egyetlen varázsa éppen az, hogy a kétszínű életet mindkét fél számára okvetlenül szükségessé teszi. Sohase tudom, hol a feleségem, és a feleségem se tudja, én mit csinállok. Ha találkozunk – olykor-olykor találkozni is szoktunk, mikor együtt ebédre hívnak, vagy színházba megyünk –, komoly arccal a legképtelenebb történeteket meséljük el egymásnak. Feleségem pompásan érti ezt – sokkal jobban, mint én. Sohase jön zavarba, ha randevúra megy, én pedig mindig. De mikor feleségem rajtacsíp valamin, nem csinál jelenetet. Sokszor pedig jólesne, ha rendezne egy jó kis jelenetet, de mindig csak nevet rajtam.

– Nem szeretem, ha így beszélsz a házasságról, Harry – mondta Basil Hallward, és a kertre nyíló ajtóhoz ballagott. – Azt kell hinnem, hogy nagyon is jó férj vagy, de rettenetesen szégyelled a jószágodat. Sohase mondasz erkölcsös dolgot, de sohase teszel erkölcstelen dolgot. A cinizmusod csak pöz.

A két fiatalember együtt kiment a kertbe, letelepedett a hosszú bambuszpadra, mely egy magas babérbokor árnyékában állott. Verőfény cikázott sima levelein. A fűben fehér százszorszépek imbolgyogtak. Kis szünet után Lord Henry kivette zsebóráját.

– Jaj, mennem kell, Basil – mormogta –, előbb azonban, kérlek, válaszolj arra a kérdésemre, melyet imént tettem fel.

– Melyikre? – kérdezte a festő, szemét a földre sítve.

– Meg kell magyaráznod, miért nem akarod kiállítani Dorian Gray képmását. Akarom tudni, hogy mi az igazi oka.

– Harry – szólta Basil Hallward egyenesen a szemébe nézve –, minden kép, melyet érzéssel festettek, a festő arcképe, nem a modellé. A modell pusztá véletlen, ürügy. Nem ő tárja föl önmagát a festőnek, inkább a festő tárja föl önmagát a színes vásznon. Ezért nem akarom kiállítani az arcképet, mert attól tartok, hogy megmutattam benne tulajdon lelkem titkát.

Lord Henry felnevetett.

– Majd elmondom – válaszolt Hallward, de arcára zavar ült ki. – Nem sokat lehet erről mondani, Harry – felelt a festő –, és attól félek, meg se érted. Talán el se hiszed.

Lord Henry mosolygott, lehajolt, egy rózsaszín szirmú százszorszépet tépett a fűből és vizsgál-gatta.

– Biztos vagyok, hogy megértem – mondta.

– Mindössze erről van szó – szólta a festő kisvártatva. – Két hónappal ezelőtt nagy estélyre mentem Lady Brandonhoz. Tudod, nekünk, szegény művészeknek hébe-hóba társaságban is kell mutatkoz-nunk, hogy megmutassuk a közönségnek, mégse vagyunk vademberek. Te mondtad nekem egyszer, hogy frakk és fehér nyakkendő által mindenki művelt ember hírébe keveredhet, még a tőzsdei alkusz is. Hát vagy tíz percig lehettem a teremben, beszélgettem a hatalmas, fölpipezett delnökkel és az undok akadémikusokkal, mikor hirtelen észrevettem, hogy valaki engem néz. Félig odafordultam és akkor pillantottam meg először Dorian Gray-t. Mikor tekintetünk összeért, éreztem, hogy elsápadok. Furcsa rettegés kerített hatalmába. Tudtam, hogy szemtől szembe kerültem valakivel, kinek pusztá egyénisége annyira igéző volt, hogyha engedek neki, lebírja egész valómat, egész lelkemet, sőt egész művészetemet is. Külső befolyást sohase türtem életemben. Te is tudod, Harry, mennyire független vagyok természetemtől fogva. Mindig magam ura voltam, legalább addig, míg nem találkoztam Dorian Gray-jel. Aztán – de nem tudom, hogy magyarázzam meg neked –, mintha valami azt súgta volna, hogy örvény peremén állok. Az a különös érzésem támadt, hogy a Végzet még ritka gyö-nyörököt és ritka bánatokat tartogat számomra. Félni kezdtem, és sarkon fordultam, hogy kimenjek a teremből. Nem a lelkiismeret unszolt erre: csak a gyávaság. (...) Egyszerre csak szemtől szembe álltam azzal a fiatalemberrel, kinek egyénisége annyira felkavart. Egészen közel voltunk, majdnem érintettük egymást. Tekintetünk újra találkozott. Meggondolatlanság volt tőlem, de arra kértem Lady Brandont, mutasson be neki. Vagy talán nem is volt akkora meggondolatlanság. Egyszerűen elkerül-hetetlen volt. Bemutatás nélkül is megszólítottuk volna egymást. Ebben biztos vagyok. Dorian is ezt mondta később. Ő is érezte, a sors akarata volt, hogy megismerkedtünk.

Lord Henry megsimogatta hegyes, barna szakállát, és sima ébenfa botjával megkoppintotta finom bőrből készült cipője hegyét.

– Beszélj még Dorian Gray-ról. Gyakran találkoztok?

– Minden egyes nap. Boldogtalan volnék, ha nem látnám mindennap. Meg se tudnék már lenni nélküle.

– Milyen furcsa. Azt hittem, te csak a művészettel törődsz.

– Most ő számomra a művészet – mondta a festő komolyan. – Néha azt hiszem, hogy a világ történetében csak két nevezetes korszak van. Az egyik az, mikor a művészetben új kifejezőeszköz tűnik föl, a másik pedig az, mikor a művészetben új egyéniség tűnik föl. (...) Nincs semmi se, amit a művészet ki ne tudna fejezni, és tudom, hogy az, amit a vele való találkozásom óta csináltam, jó munka, életem legjobb képe. De az egyénisége – bárcsak értenéd – valami különös úton merőben új művészi szemléletet, merőben új stílust sugallt. (...) Dorian Gray éppen ez volt számomra. (...) Ennek a fiúnak pusztá látása egy új iskola vonalait tárja föl, azt az iskolát, mely egyesíti magában a regényes szellem minden szenvedélyét s a görög szellem minden tökélyét. Lélek és test harmóniája,

milyen nagy dolog ez. Mi örültek, különválasztottuk ezt a kettőt, és kitaláltunk egy realizmust, mely közönséges, s egy idealizmust, mely üres.

– Hát ez csakugyan különös. Meg akarok ismerkedni Dorian Gray-jel.

Hallward föl pattant székéről s le-föl járkált a kertben. Kis idő múltán visszajött.

– Harry – mondta –, Dorian nekem egyszerűen csak művészi indíték. Te semmit se látnál benne. Én mindent látok benne. (...)

– Hát akkor miért nem állítod ki az arcképet? – kérdezte Lord Henry.

– Mert akaratom ellenére is kifejeztem benne azt a sajátos művészi bálványozást, melyről neki sohase beszéltem. Ő semmit se tud róla. Nem is fog. De a világ megsejtheti. És nem akarom levetköztetni az ő hitvány, fürkésző szemük előtt. A szívemet sohase fogják görcső alá venni. Nagyon sok van belőlem ebben a képben, Harry – nagyon is sok.

– A költők nem olyan aggályosak, mint te. Ők tudják, hogy a szenvedélyt közzé kell tenni. Ma-napság egy megtört szív számos kiadást megér.

– Gyűlölöm érte őket – kiáltott Hallward. – A művésznek szép dolgokat kell alkotnia, de nem szabad semmit se beleadni tulajdon életéből. Olyan korban élünk, mikor a művészetet az önéletrajzírás egy formájának tekintik. Elvesztettük a szépség iránt való elvont érzékünket. Egy nap majd megmutatom a világnak, mi az. És éppen ezért a világ sohase látja meg Dorian Gray arcképét.

– Azt hiszem, nincs igazad, Basil, de nem vitatkozom veled. Csak a szellemi heréltek szoktak vitatkozni. Mondd csak, nagyon szeret téged Dorian Gray?

A festő pár pillanatig tétovázott.

– Kedvel – válaszolt szünet után –, tudom, hogy kedvel. Persze mértéktelenül hízelgek neki. Különös örömem telik benne, hogy olyasmiket mondjak neki, melyeket, tudom, később megbánok. Többnyire nagyon kedves hozzám, ülünk a műteremben és csevegünk erről-arról. Néha azonban szörnyen figyelmetlen, mintha kedvét lelné abban, hogy fájdalmat okozzon nekem. Ekkor, érzem, Harry, hogy olyan valakinek adtam oda egész lelkem, aki úgy bánik ezzel a lélekkel, mint a gomblyukába való virággal, mint valami henye piperével, mely csak hiúságának hízeleg, mint egy nyári napra szóló díszszel.

– A nyári nap azonban hosszú, barátocskám – mormogta Lord Henry. – Lehet, hogy te hamarabb belefáradsz, mint ő. Szomorú elgondolni, de semmi kétség, hogy a Szellem túléli a Szépséget. Ez magyarázza azt is, hogy annyi gyötrellemmel igyekszünk magunkat túlművelni. A létért folyó vad harcban szükségünk van valamire, ami nem múlandó, és így megtöltjük lelkünket mindenféle limlommal és adattal, abban az oktondi reményben, hogy majd ezzel álljuk meg helyünket. A mindenben tájékozott ember – ez a modern eszmény. És a mindenben tájékozódott ember lelke rettenetes valami. Olyan, mint a régiségkereskedés, csupa monstrum, vastag porréteg alatt, s minden az árán felül becsülve. Mégis azt hiszem, te unsz rá előbb. Egy szép napon rátekintesz barátodra, úgy érzed majd, mintha el lenne kissé rajzolja, vagy kezdesz nem szeretni rajta egy színhatást vagy más egyebet. Erre keserű szemrehányást tesz neki magadban, és komolyan arra gondolsz, hogy nem szépen viselkedett veled. Legközelebb aztán, mikor meglátogat, egészen hideg és közönyös leszel hozzá. Ez bizony szomorú dolog lesz, mert megváltoztat téged. Amit meséltél, az valóságos regény, a művészet regényének nevezhetném, de az effajta költészetben az a legrosszabb, hogy végül költőietlenné tesz bennünket.

– Ne beszélj így, Harry. Amíg élek, Dorian Gray egyénisége uralkodni fog rajtam. Te nem érezheted azt, amit én érzek. Te folyton változol.

– Jaj, drága barátom, épp ezért érezhetem. A hűségesek csak a hétköznapi oldalát ismerik a szeretetnek; a hűtlenek ismerik a szeretet tragédiáit.

Lord Henry Hallwardhoz fordult és megszólalt:

– Most jut eszembe valami! Hogy hol hallottam én már Dorian Gray nevét. A nagynénémnél hallottam, Lady Agathánál. Ő mesélte, hogy találkozott egy kedves fiatalemberrel, aki megígérte neki, hogy segít a jótékonyági akcióiban, és Dorian Gray-nek hívták. Meg kell azonban jegyeznem, azt egy szóval se mondta, hogy jóképű. Én pedig nyomban egy pápaszemes, nagyon szeplős, kopaszodó alakot képzeltem el, aki folyton csetlik-botlik. Ha akkor tudom, hogy ez a te barátod...

– Dorian Gray úr a műteremben van – mondta az inas, aki lejött a kertbe.

– Most legalább be kell mutatnod – kiáltott Lord Henry, kacagva.

– Dorian Gray a legjobb barátom – mondta. – Egyszerű, áldott lélek. Amit a nagynénéd mondott róla, az szóról szóra igaz. Ne rontsd el. Ne próbálj hatni rá. Ártanál neki. Nagy a világ, és annyi érdekes ember szaladgál benne. Ne vedd el tőlem azt az egyet, aki művészetem minden varázsát adja: az életem, a művészetem függ tőle. Én bízom benned, Harry.

– Szamárságokat beszélsz – mondta Lord Henry mosolyogva, aztán karon fogta Hallwardot, és elindult vele befelé a házba.

II. FEJEZET

Mikor beléptek, meglátták Dorian Gray-t. Háttal ült feléjük, a zongoránál és Schumann *Erdei jelenetek* című hangjegyfűzetét lapozgatta.

– Ezt kölcsön kell adnod, Basil – kiáltotta. – Meg akarom tanulni. Gyönyörűek.

– Attól függ, hogy ülsz ma, Dorian.

– Jaj, úgy unom az ülést, aztán minek is nekem életnagyságú kép – válaszolt a fiú makacsul és duzzogva, s forogni kezdett a zongoraszéken.

Mikor meglátta Lord Henryt, pillanatra gyenge pír futotta el arcát és fölugrott.

– Bocsáss meg, Basil, de nem tudtam, hogy mással vagy.

– Bemutatom neked Lord Henry Wottont, régi oxfordi barátomat. Éppen most dicsértelek, milyen remekül ülsz, s most mindent elrontottál.

Lord Henry Dorianra nézett. Igazán csodálatosan szép volt, finoman ívelt skarlát ajkával, nyílt, kék szemével, göndör aranyhajával. Volt valami az arcában, ami nyomban bizalmat gerjesztett iránta. Az ifjúság nyíltsága volt rajta s az ifjúság szenvedélyes tisztasága. Érezni lehetett, hogy még makulátlan a világ sarától. Nem csoda, hogy Basil annyira szerette.

– Te pedig, Dorian, menj fel a dobogóra, ne sokat izegj-mozogj, és egyáltalán ne figyelj arra, amit Lord Henry mond. Nagyon rossz hatással van barátaira, kivéve rám.

Dorian Gray fölment az emelvényre, egy ifjú görög mártír megadásával, és elégedetlenül elfintorította az arcát Lord Henry felé, akit már előbb megszeretett. A lord semmit se hasonlított Basilhez. Ők ketten érdekes ellentétek voltak. És a lordnak nagyon kellemes a hangja.

– Igazán oly rossz hatással van barátaira, Lord Henry, amint Basil mondja?

– Jó hatás egyáltalán nincsen is, Gray úr. Minden befolyás erkölcstelen – tudományos szempontból erkölcstelen.

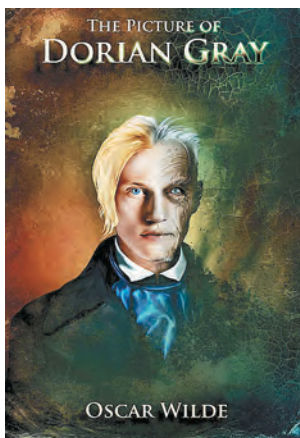
– Miért?

– Mert befolyásolni valakit annyi, mint odaadni neki tulajdon lelkünket. Az illető nem természetes gondolatait gondolja és nem is természetes szenvedélytől lángol. Erényei nem az ő erényei. Bűneit, ha vannak bűnök, csak kölcsönkapta. Visszhangja lesz valaki más zenéjének, egy szerep színesze, melyet nem az ő számára írtak. Az élet célja az, hogy kifejlesszük önmagunkat. Hiánytalanul meg-megvalósítani természetünket – ez itten mindannyiunknak rendeltetése. Az emberek manapság félnek önmaguktól. Elfelejtették az első és legnagyobb kötelességüket, azt a kötelességet, mellyel önmaguknak tartoznak.

– Most pedig légy jó fiú, Dorian, és fordítsd a fejed kissé jobbra – mondta a festő, elmerülve munkájába, s csak azzal törődve, hogy a fiú arcán olyan kifejezés tűnt föl, melyet annak előtte sohasem látott.

– És mégis – folytatta Lord Henry, halk, muzsikás hangján, kezének azzal a kecses mozdulataival, mely mindig jellemző volt rá, már etoni napjaiban is –, azt hiszem, ha egy ember teljesen és egészen kiélné életét, formát adna minden érzésének, kifejezné minden gondolatát, testté váltaná minden álmát –, azt hiszem, a világ az öröm oly friss lendületét kapná, hogy elfelednők a középkor minden nyavalyáját, és visszatérnénk a hellén eszményhez – lehet, hogy még finomabb, még gazdagabb eszményhez, mint a hellén volt. De közöttük a legbátrabb ember is fél önmagától. A vadember öncsonkítása gyászosan tovább él az önmehtagadásban, mely elzárja életünket. Bűnhődünk a lemondásunkért. Minden lendületünk, melyet meg igyekszünk fojtani, tovább erjed-gerjed agyunkban és megmérgez bennünket. A test egyszer vétkezik, és ezzel el is intézte a vétket, mert a cselekvés a megtisztulás egyik módja. Semmi sem marad aztán, csak a gyönyörre való visszaemlékezés vagy

Oscar Wilde *Dorian Gray*
arcképe című regényének
borítója

a bűnbánat pazar pompája. A kísértéstől csak egy módon szabadulhatunk, úgy, hogy engedjünk neki. Állj ellen, és lelked belebetegszik abba, hogy lelked epekszik azokért a dolgokért, melyeket megtiltott magának, s vágyakozik azért, amit a szörnyeteg törvények tettek szörnyeteggé és törvénytelené. Azt mondták, hogy a világ nagy eseményei az agyvelőben történnek meg. Az agyvelőben, csakis az agyvelőben történnek meg a világ nagy bűnei is. Önnek, Gray úr, kinek olyan rózsapiros az ifjúsága és olyan rózsafehér a gyermekora, önnek is vannak szenvedélyei, melyektől megrémült, gondolatai, melyek rettenettel töltötték meg, álmai nappal és álmai éjszaka, melyeknek pusztá emléke szégyenpírral tarkázná arcát.

– Elég – dadogta Dorian Gray –, ne folytassa, egészen összezavar. Valamit válaszolnom kellene, de nem tudom, mit. Ne beszéljen. Hagyjon gondolkodni.

Lord Henry finom mosollyal figyelte őt. Pontosan tudta, mikor jön el az a lélektani pillanat, hogy nem szabad többet mondania. Roppant érdekelte. Ámult-bámult, hogy egyszerre milyen hatást keltettek szavai.

– Maga csodálatos teremtés. Többet tud, semmint sejtené, de azért kevesebbet tud, mint amennyit tudnia kellene.(...) Jöjjön, üljünk az árnyékba – szölt Lord Henry. – Parker kihozta italunkat, és ha tovább áll a napon, agyonégeti, s akkor Basil nem festi le többé. Vigyázzon, le ne süljön. Nem jól állna magának.

– Nem törődöm vele – kiáltott Dorian Gray kacagva, és leült egy padra a kert végén.

– Magának pedig mindennel kell törődnie.

– Miért?

– Mert magának nagyszerű fiatalsága van, és a fiatalság ezen a földön az egyetlen érték.

– Én ezt nem is érzem, Lord Henry.

– Nem, most nem érzi. Egy napon azonban, ha majd öreg lesz és ráncos és csúnya lesz, ha majd a gondolat redőket vés homlokára és a szenvedély iszonyú tüzével megpörzsöli ajkait, akkor majd érzi, borzalmasan érzi. Most amerre megy, elbűvöli a világot. Azt hiszi, mindig így lesz ez...? Csodálatosan szép arca van, Gray úr. Ne ráncolja homlokát. Csodálatosan szép arca van. És a Szépség a Szellem egy formája – sőt magasabb, mint a Szellem, mert magyarázni sem kell. A világ nagy tényei közé tartozik, mint a verőfény, vagy a tavaszi idő, vagy a sötét vizeken való visszatükrözése annak az ezüstkagylónak, melyet holdnak nevezünk. (...) Igen, Gray úr, az istenek jók voltak önhöz. De amit az istenek adtak, azt hamar vissza is veszik. Csak egypár éve van, hogy igazán, tökéletesen és egészen éljen. Ha elmúlik az ifjúsága, szépsége is vele vész, és akkor tüstént fölfedezi, hogy nincs több diadal számára, vagy be kell érnie azokkal a nagy győzelmekkel, melyeket a múltjára való visszaemlékezés keserűbbé tesz, mint a vereségeket. Minden eliramló hónap közelebb hozza önt valami borzasztóhoz. (...) Aztán megsápad, arca beesik, szeme elhomályosodik. Iszonytatóan szenved majd... Ó, élje az ifjúságát, amíg fiatal. (...) Ifjúság! Ifjúság! Nincs is a világon más semmi, csak az ifjúság.

Dorian Gray hallgatta, tágra nyitott szemmel, csodálkozva. (...)

Vagy negyedóra múlva Hallward abbahagyta a festést, hosszan bámult Dorian Gray-re, azután hosszan bámult a képre, harapdálva egyik nagy ecsetjének nyelét és homlokát ráncolva.

– Készen vagyok – kiáltott végül, legörnyedve odapingálta nevét a kép bal sarkába, nagy karmazsin betűkkel.

Lord Henry odament, nézegette a festményt. Annyi bizonyos, csodálatos egy munka volt, csodálatos a hasonlósága is.

– Hát öregem, igazán gratulálok neked – mondta. – Ez a mai kor legnemesebb arcképe. Gray úr, jöjjön ide és nézze meg magát.

A fiú fölriadt, mintha álomból ocsúdna.

– Igazán befejezted? – kérdezte lelépve az emelvényről.

– Egészen – mondta a festő. – Ragyogóan ültél. Szörnyen hálás vagyok.

– Ezt nekem köszönheted – szölt közbe Lord Henry. – Ugye, Gray?

Dorian nem válaszolt, hanem kedvetlenül a kép elé állott és feléje fordult. Mikor megpillantotta, hátradöbbsent, és arca egy pillanatra elpirult az örömtől. Az öröm kifejezése tetszett föl szemében, mintha először ismerné föl magát. Ott állott, mozdulatlanul, csak éppen homályosan sejtette, hogy Hallward beszél hozzá, de nem értette, mit. Tulajdon szépsége a fölfedezés erejével hatott rá. Basil Hallward bókjait pusztán a barátság bájos túlzásának tartotta. Meghallgatta, nevette és elfelejtette őket. Semmi befolyást nem gyakoroltak természetére. Erre jött Lord Henry Wotton, aki különös dicshimnuszt énekelt az ifjúságról, s figyelmeztette, milyen rettenetesen rövid. Ez akkor összerázta, és most, hogy ott állott s nézte tulajdon szépségének árnyképét, a rajz teljes valószínűsége átcikázott rajta. Igen, jön egy nap, mikor arca ráncos lesz és aszott, szeme fénytelen, kecses alakja lerokkan és elcsúful. Szájának skarlátja elfakul, hajának aranya megkopik. Az élet, mely valaha megteremtette lelkét, elrontja majd a testét. Iszonyatos lesz, visszataszító lesz, ijedelmes lesz.

Hogy erre gondolt, éles fájdalom döfte át, mint a kés, és testének minden idegrostja megreszketett. Szeme ametisztté mélyült és könnyek ködlöttek benne. Úgy érezte, mintha valami jeges kéz ért volna szívéhez. (...)

– Milyen szomorú – suttogta Dorian Gray, és szemével rámeredt arcképére. – Milyen szomorú. Én majd öreg leszek és borzalmas leszek és iszonyatos leszek. De ez a kép mindörökre fiatal marad. Sohasem lesz öregebb, mint ezen a júniusi napon. Jaj, ha megfordítva lenne. Bárcsak én lennék mindig fiatal és a kép öregedne meg. Ezért – ezért – mindenemet odaadnám. Igen, nincs a világon semmi, amit ne adnék oda. Odaadnám ezért a lelkemet.(...) Mert tudom, hogyha valaki elveszti szépségét, bármilyen is legyen az, akkor elveszti mindenét. A képed tanított meg erre. Lord Henry Wottonnak igaza van. A fiatalság az egyetlen érték. Ha látom, hogy öregszem, megölöm magam.

Kiegészítés

Dorian Gray arcképe varázserőre tett szert, az ifjú pedig elnyerte az örök fiatalságot. Felkeltette az érdeklődését egy fiatal színésznő, Sibyl Vane, akiről sokat mesél lord Henry Wottonnak. A lord cinikus megjegyzéseinek hatása alatt a nőkről és a szerelemről Dorian Gray felfogása is megváltozik. Mivel az élet értelmét ezután a szépségben és az élvezetek keresésében kezdi látni, ezért a szerelemben is ezt keresi, és nem érdekli, hogy másnak fájdalmat okoz.

IV. FEJEZET

Egy hónappal később Dorian Gray Lord Henry mayfairi házában kis könyvtárában ült, pompás karosszékben. (...)

Lord Henry még nem érkezett meg. Ő mindig késett, mert azt tartotta, hogy aki pontos, az időt lop. (...)

– Nagyon sajnálom, hogy elkéstem, Dorian. A Wardour Streeten egy darab régi brokátot keresem, órákig alkudoztam rá. Ma az emberek tudják mindennek az árát, de nem tudják semminek az értékét. (...)

– Egyáltalán ne házasodj meg, Dorian. A férfi azért nősül, mert fáradt, a nő azért megy férjhez, mert kíváncsi: így mind a ketten rosszul járnak.

– Nemigen hiszem, hogy megházasodom, Harry. Nagyon szerelmes vagyok tudniillik. Ez egyik aforizmad. Én megvalósítom most mindazt, amit te mondasz.

– Kibe vagy szerelmes?

– Egy színésznőbe – mondta Dorian Gray és elpirult. (...) – Sibyl Vane-nek hívják.

– Sohasem hallottam felőle.

– Más se. De majd hallotok róla. Roppant tehetséges.

– Édes fiam, egy nő se roppant tehetséges. A nők festői nem. Semmi mondanivalójuk sincs, de azért bájosan mondják. A nők az anyag diadalát jelentik az éssen, aminthogy a férfiak az ész diadalát jelentik az erkölcsön.

- Ugyan, Harry.
- Ez az igazság, kedves Dorian. Most a nőket elemzem, tehát értenem kell hozzá. (...) Londonban mindössze öt nő van, akivel érdemes szóba ereszkedni, közülük azonban kettőt sem lehet beengedni tisztességes társaságba. De beszélj arról a roppant tehetséges nőről. Mióta ismered?
- Vagy három hete.
- És hol találkoztál vele?
- Majd elmondom, Harry, de ne légy hozzá szigorú. Különböző ez nem történik meg, hogyha nem jövök össze teveled. Te gerjesztetted bennem a vad vágyat, hogy mindent megismerjek, ami élet. Miután találkoztam veled, napokig úgy rémlett, hogy valami kalapál ereimben. ... Hát egy szörnyű kis páholyba kerültem, és silány színpadi függöny meredt arcomba. (...) Mi a csudát csinállok itten, kérdeztem, mikor a színpadra pillantottam. Mit gondolsz, Henry, mi ment?
- Bizonyára a *Félkegyelmű fiú*, vagy *A derék néma*. (...)
- Ez a darab eléggé tetszett minekünk is, Henry. A *Rómeó és Júliát* játszották. Be kell vallanom, megriadtam a gondolattól, hogy Shakespeare-t ilyen istentől elátkozott helyen látom. (...) A színészek furcsák voltak, mint maga a színpad, mely egy vidéki, vásári bódéhoz hasonlított. De Júlia! Harry, képzelj egy kislányt, alig tizenhét éves, arccoskája virágszerű, kis görögös feje van, koszorúba font haja, sötétbarna tekercekkel, szeme a szenvedély ibolyakék forrása, ajka pedig olyan, mint a rózsa szirma. A legédesebb teremtés volt, akit valaha láttam. (...) És a hangja – sohasem hallottam ilyen hangot. Tudod, mennyire megrázhat bennünket egy hang. A te hangodat és Sibyl Vane hangját, ezt a kettőt sohasem felejttem el. Ha lecsukom a szemem, hallom mind a kettőt, és mindegyik valami mást mond. Nem tudom, melyiket kövessem. Miért ne szeressem ezt a lányt? Harry, én szeretem őt. Ő az én mindenem ebben az életben. Minden áldott este elmegyek, hogy lássam játszani. Egyik este Rosalinda, másik este Imogen. (...) Láttam őt minden korban és minden jelmezben. Közönséges nők sohasé mozgatják meg képzeletünket. Tulajdon korukba vannak bezárva, semmiféle varázslat nem alakítja át őket. (...) De a színésznő! Mennyire más egy színésznő! (...) A harmadik este. Rosalindát játszotta. Akár akartam, akár nem, föl kellett mennem a színpadra. Pár virágot dobtam neki, és ő rám tekintett, legalább ezt képzeltem. (...) Mikor elmondtam, mit gondolok a játékáról, édes álmodozással tágra nyitotta szemét, s úgy tetszett, egyáltalán nincs tudatában kiválóságának. Mind a ketten nagyon idegesek lehettünk. A vén zsidó vigyorogva állt a poros öltöző ajtajában, kis beszédeket kanyarintott rólunk, kettőnkéről, mi pedig csak álltunk ott, néztük egymást, akár a gyermekek. A zsidó mindenáron Mylordnak szólított, s ezért meg kellett mondanom Sibylnek, hogy nem vagyok az. A lány így szólt hozzám egyszerűen: „Maga inkább olyan, mint egy herceg. Úgy hívom, majd, hogy Mesebeli Herceg.”
- Nahát, Dorian, annyit mondhatok, hogy Sibyl kisasszony ért a széptevéshez.
- Te nem érted őt, Harry. Úgy nézett rám, mint valami színpadi alakra. Fogalma sincs az élet-ről. Anyjával él, egy hervatag, fáradt asszonnyal, aki első este Capulet-nét játszotta holmi bíborvörös hálóköpenyben, és olyan, mintha jobb napokat is látott volna. (...)
- És mit szándékozol tenni? – szólt végre Lord Henry.
- Azt akarnám, hogy te meg Basil jöjjetek el velem egy este, és nézzétek meg őt a színpadon. Biztos vagyok a sikerében. Föltétlenül elismeritek, hogy tehetséges. Aztán ki kell vennünk a zsidó kezeiből. Három évre le van kötve neki – azaz két évre és nyolc hónapra – mától számítva. Mikor ez rendben lesz, keresek egy színházat a West Enden, és méltó módon fölléptetem. Megbolondítja majd az egész világot, akárcsak engem.
- (...) Jó, melyik este menjünk?
- (...) Mondjuk holnap. Holnap Júliát játssza.
- Mikor Dorian Gray elhagyta a szobát, Lord Henry nehéz szemhéjai leereszkedtek, s elkezdett gondolkozni. Valóban, kevés ember érdekelte őt annyira, mint Dorian Gray, de az, hogy a fiú valaki mást szeretett ilyen örülten, legkisebb bosszúságot vagy féltékenységet nem gerjesztett benne. Örült neki. Dorian Gray érdekes tanulmánnyá lett ezáltal. Mindig lebilincselte a természettudomány módszere, de ennek a tudománynak rendes anyaga kicsinyes és jelentéktelen volt szemében. Így hát azzal kezdte, hogy magán végzett vivisectiót, s odajutott, hogy aztán másokra kerített sort. Egyedül

az emberi életet tartotta arra érdemesnek, hogy búvárkodjanak benne. Ehhez mérve minden egyebet értéktelennek ítélte. (...)

Ő tudta – és ez a gondolat az öröm csillámát villantotta föl barna, agát szemén –, hogy néhány szava, az ő zengő és muzsikásan kiejtett igéje fordította Dorian Gray lelkét e fehér lány felé, ki előtt most szerelmesen meghajolt. Ez a fiú jobbára az ő alkotása volt. Ő tette koraéretté.

Lord Henry barátjának fiatal, tűzszínű életére gondolt, s azon tépelődött, hogy végzi majd.

Mikor fél egykor hazajött, az előcsarnok asztalán sürgönyt lelt. Felbontotta, Dorian Gray küldte. Közölte vele, hogy eljegyezte Sibyl Vane-t.

VI. FEJEZET

– Te Basil, hallottad, mi újság? – szólt Lord Henry aznap este, mikor Hallward megjelent a Bristol külön kistermében, hol vacsorához három személyre volt fölterítve.

– Nem, kérlek – felelte a művész, kalapját, botját odaadva a hajlongó pincérnek. (...)

– Dorian Gray eljegyezte magát – mondta Lord Henry, és amint beszélt, figyelte Basilt. Hallward meghökkent, aztán összeráncolta homlokát.

– Kivel?

– Valamilyen kis színésznővel.

– Nem bírom elhinni, Dorian sokkal okosabb.

– Dorian, kedves Basil, sokkal bölcsebb, semhogy hébe-hóba ne kövessen el ilyen bolondságokat is.

– De a házasság aligha olyan dolog, melyet az ember hébe-hóba elkövethet.

– (...) De én nem is mondtam, hogy megházasodott. Csak azt mondtam, eljegyezte magát. Az pedig nagy különbség. (...) Ami pedig a házasságot illeti, az természetesen szamárság, de vannak más, sokkal érdekesebb kötelékek férfiak és nők közt. (...) De itt van maga Dorian. Ő majd többet mond neked, mint én.

– Édes Harry, édes Basil, mindkettőtöknek gratulálnotok kell – mondta a fiú, ledobva atlással bélelt esti köpenyét, és aztán kezét fogott barátaival. – Sohasem voltam ilyen boldog. Igen, nagyon gyorsan jött: de minden nagyszerű dolog nagyon gyorsan jön. És mégis úgy rémlik, hogy ez az egyetlen dolog, melyet vártam egész életemben.

Kipirult az izgalomtól, a boldogságtól és rendkívül csinos volt.

– Remélem, mindig nagyon boldog leszel, Dorian – szólt Hallward –, de sohasem bocsátom meg, hogy engem nem értesítettél eljegyzésedről. Csak Harryt.

– Én pedig nem bocsátom meg, hogy elkéstél a vacsoráról – vágott közbe Henry, kezét a fiú vállára téve, és mosolygott beszéd közben. – Jöjj, üljünk le, nézzük meg, mit tud az új szakács, aztán majd elmondod nekünk, hogy történt.

– Erről igazán keveset lehet mondani – kiáltott Dorian, mikor leültek a kis kerek asztalhoz. – Mindössze a következő történt. Tegnap este, miután elváltam tőled, Harry, felöltöztem, (...) s nyolc órakor elmentem a színházba. Sibyl Rosalindát játszotta. A díszlet természetesen borzasztó volt és Orlando szörnyű. De Sibyl! Látnod kellett volna őt. Mikor kijött fiúruhájában, egyszerűen csodálatos volt. (...). Haja úgy keretezte arcát, akár sötétzöld levelek a halvány rózsabimbót. Ami játékát illeti – hát majd meglátjátok ma este. Igen, született művésznő. A piszkos páholyban egészen megbűvölten ültem. Elfeleltem, hogy Londonban vagyok és a tizenkilencedik században. Kedvesemmel ember nem látta őserdőben bolyongtam. Előadás után fölmentem a színpadra és beszéltem vele. Ahogy együtt

Jelenet a *Dorian Gray arcképe* c. filmből
(rendező Joseph Parker, Nagy-Britannia),
2009

ültünk, szemében egyszerre olyan tekintet villant, melyet annak előtte sohasem láttam. Ajkam az ő ajka felé vonzódott. Megcsókoltuk egymást. Nem tudom leírni nektek, mit éreztem ebben a pillanatban. Úgy rémlett, mintha egész életem a rózsaszín öröm egyetlen apró pontjában zsugorodott volna. A lány összeborzongott és úgy reszketett, mint a fehér nárcisz. Aztán térdre roskadt és megcsókolta a kezem. Érzem, hogy mindezt nem lenne szabad elmondani nektek, de nem tehetek másként. Természetesen eljegyzésünk nagy-nagy titok. A lány még az anyjának sem mondta el. Nem tudom, mit szólnak majd hozzá a gyámjaim. Ugye jól tettem, Basil, hogy a költészetben találtam meg szerelmemet és a feleségemet Shakespeare darabjából szereztem? Azok az ajkak sügták fülembe titkukat, melyeket Shakespeare tanított beszélni. Rosalinda karjai öleltek körül és Júliát csókoltam szájon.

– Én mindent ismerek – mondta Lord Henry fáradt kifejezéssel szemében –, de mindig készen vagyok új izgalomra. Mégis attól tartok, hogy, legalább számomra, nincs ilyesmi. De lehet, hogy a te csodálatos hölgyed megigéz majd engem. Szeretem a színjátszást. Sokkal valószínűbb, mint az élet. (...)

Fölkerekedtek, magukra vették felöltőjüket, állva hörpintették föl a kávé. A festő hallgatag volt és elfogódott. Komor hangulat borult rá. Nem bírta elviselni ezt a házasságot, pedig úgy tetszett neki, hogy jobb, mint számos más dolog, mely szintén megtörténhetett volna. (...)

A veszteség különös érzése hatalmasodott el rajta. Érezte, hogy Dorian Gray sohasem lesz számára az, ami volt a múltban. Az élet közójük lépett. (...)

VII. FEJEZET

A színház, nem tudni, miért, megtelt ezen az estén, s a kövér zsidó igazgató, ki a kapunál találkozott velük, sugárzott egyik fülétől a másikig, valami kenetes és vonagló mosolygástól. Tünetető alázattal kísérte őket páholyukig, hadonászva kövér, gyűrűs kezével, s beszélve, ahogy a torkán kifért. (...)

Negyedórával később dörgő tapsviharban kilépett Sibyl Vane a színpadra. Igen, határozottan bájos volt – egyike a legbájosabb teremtéseknek, akit valaha látott, gondolta Lord Henry. Félénk kecsessége, riadt szeme az özikére emlékeztetett. Hogy rátekintett a zsúfolt, zajongó nézőtérre, gyenge pír futotta el arcát, olyan, mint a rózsza árnyéka ezüsttükörben. (...) Az esetlen, ütött-kopott színészek között Sibyl Vane úgy mozgott, mint finomabb világból való lény. Úgy táncolt, teste úgy hajladozott, mint vízinvény a hullámon. Nyakának vonala, akár a fehér lilomé. Keze, úgy tetszett, hús márványból van.

De csodálatosan szórakozott volt. Semmi örömet se mutatott, mikor szeme Rómeón pihent. Azt a pár szót, melyet monдания kellett (...) –, azzal a rövid párbeszéddel, mely követi, roppant mesterkéltén hozta ki. Hangja kitűnő volt, de egészen hamisan fogta meg. A színét elhibázta. Elvette a versek életét. (...). Játékának színpadiassága elvisehetetlennek tetszett, és mindig rosszabbá vált, amint tovább haladt. Taglejtése egészen mesterkéltnak lett. Mindent eldrámázott, amit monдания kellett. (...) Egyszerűen rosszul játszott. Egészen megbukott.

Még a földszint és a kakasülő közönséges, műveletlen hallgatósága sem érdeklődött a játék iránt. Nyugtalanokdtek, hangosan beszélgetni kezdtek és püsszegni. Az igazgató, ki az első széksorok mögött állt, toporzékol, dühösen káromkodott. Egyedül a lány volt nyugodt.

Mikor a második felvonás véget ért, viharosan püsszegtek, Lord Henry felkelt üléséről és vette kalapját.

– Gyönyörű szép lány, Dorian – mondta –, de játszani nem tud. Menjünk.

– Én végignézem a darabot – felelte a fiú kemény, keserű hangon. – Nagyon sajnálom, hogy elrontottam ezt az estét, Harry. Kérlek mindkettőtöket, bocsássatok meg nekem.

– Édes Dorian, azt hiszem, Vane kisasszony nincs jól – szólt közbe Hallward. – Majd eljövünk máskor.

– Bárcsak beteg volna – válaszolt Dorian. – De nekem úgy rémlik, hogy egyszerűen fás és hideg. Egészen megváltozott. Tegnap este nagy művésznő volt. Ma este közepszerű tucatszínésznő. (...)

Mihelyt az előadás befejeződött, Dorian Gray a színpadra rohant, az öltözőbe. A leány egyedül állott ott, a diadal kifejezésével arcán. Szemében ragyogó tűz világolt. Fény sugározta körül. Nyitott ajka mosolygott valami titkon, melyet csak ő ismert. Mikor a fiú belépett, Sibyl ránézett, és végtelen öröm áradt el tekintetén.

– Jaj, de rosszul játszottam ma este, Dorian – kiáltotta.

– Rémesen – felelt Dorian, és csodálkozva nézett rá –, rémesen! Iszonyú volt. Beteg vagy? Fogalmad sincs, milyen rossz voltál. Fogalmad sincs, mit szenvedtem.

A lány mosolygott.

– Dorian – felelt és nevét hosszan, muzsikásan elnyújtotta hangjával, tétovázva rajta, mintha méznél édesebb lenne az ajka rózsálló szirmainak. – Dorian, neked ezt meg kellett volna értened. De remélem, most már érted.

– Mít értek? – kérdezte Dorian, bosszúsan.

– (...) Azt, hogy miért fogok mindig rosszul játszani.

Dorian vállat vont.

– Biztosan beteg vagy. Ha beteg vagy, akkor nem szabad játszani. Nevetségessé teszed magad. Barátaim unatkoztak. Én is unatkoztam.

A lány, úgy tetszett, nem is figyel rá. Egészen átalakította az öröm. A boldogság önkívülete uralkodott rajta.

– Dorian, Dorian – kiáltott –, mielőtt megismertelek, a színpad volt életem egyetlen valósága. Csak a színházban éltem. Azt hittem, hogy ott minden igaz. Rosalinda voltam egy este, és Portia voltam más este. Beatrice öröme az én örömöm volt, és Cordelia bánata az én bánatom volt. Hittem mindenben. Azok a közönséges emberek, akikkel játszottam, olyanok voltak nekem, mint az istenek. A festett színpadok voltak az én világom. Csak árnyékokat ismertem, semmi mást, és azt hittem, hogy azok csakugyan vannak. De jöttél te – ő, én szép szerelmem! –, és kiszabadítottad a lelkem a börtönből. Te tanítottál engem, micsoda a valóság. Ma este láttam először életemben, milyen kongó, milyen hamis, milyen buta és üres az a csillogó színjáték, melyben eddig játszottam. Ma este először ocsúdtam annak a tudatára, hogy Rómeó csúf és vén és festett, hogy a holdfény a kertben hazug, hogy a díszlet közönséges, és hogy a szavak, melyeket mondok, koholt szavak, nem az én szavaim, nem azok a szavak, melyeket mondanom kell. Te valami magasabbat adtál nekem, aminek minden színművészet csak a visszfénye. Te értetted meg velem, micsoda valójában a szerelem. Szerelmem! Szerelmem! Mesebeli Hercegem! Életem hercege! Ráuntam az árnyékokra. Te több vagy énnekem minden művészetnél. (...) Gyűlölöm a színpadot. Mímelhetném a szenvedélyt, melyet nem érzek, de nem mímelhetem a szenvedélyt, mely úgy éget, mint a tűz. Ó, Dorian, Dorian, érted-e, mit jelent ez? Még ha tudnék is, szentségtelenség lenne játszani, most, mikor szerelmes vagyok. Te nyitottad ki a szemem.

Dorian a kerevetre vetette magát és elfordította arcát.

– Megölted a szerelmemet – suttogta.

A lány csodálkozva nézett rá és mosolygott. Dorian nem felelt. Sibyl odament hozzá és ujjacskáival simogatta haját. Letérdelt és Dorian kezét ajkához szorította. Dorian visszavonta kezét és összeborzongott.

Aztán talpra ugrott és az ajtóhoz ment.

– Igen – kiáltott –, megölted a szerelmemet. Eddig csigáztad a képzeletem. Most még az érdeklődésem se izgatod. Egyszerűen nem hatsz rám. Szerettelek, mert csodás voltál, mert tehetséges és okos voltál, mert megvalósítottad a nagy költők álmát, s alakot, testet adtál a művészet árnyképeinek. Mindezt eldobtad. Üres vagy és sekélyes.

P. Tiri: O. Wilde *Dorian Gray* arcképe c. regényének illusztrációja, 1890-es évek

Jelenet a *Dorian Gray* arcképe c. tévéfilmből
(rendező N. Maruszlava és V. Turbin, *Szovjetunió*), 1968

Nemsokára egy kocsit intett oda és hazahajtatott. (...)

A nagy velencei lámpában, mely egy doge bárkájáról való zsákmány volt és az előcsarnok tölgyfával burkolt hatalmas mennyezetéről csüngött alá, még mindig égett a gáz. (...) Dorian eloltotta azt, s kalapját, köpenyét az asztalra vetve átment a könyvtárszobán a hálószobája ajtaja felé, mely roppant nyolcszögletű terem volt a földszinten. (...) Amint lenyomta a kilincset, saját képmására pillantott, melyet Basil Hallward festett. Visszatorpant a meglepetéstől. Aztán kissé zavartan a szobájába ment. Kivette a virágot gomblyukából, és úgy látszott, tétovázik. Végre visszament, a képhez lépett és vizsgálgatta. A homályos, tompított fényben, mely a krémszínű selyemfüggönyökön szüremkedett be, úgy látta, hogy az arc kissé megváltozott. Kifejezése más volt. Mintha valami kegyetlenség lenne a száj körül. Nagyon furcsa volt.

Megfordult és az ablakhoz ment, fölhúzta a függönyt – a fényes hajnal beáramlott a szobába, a babonás árnyakat sötét sarkokba söpörte, hol reszketve lapultak meg. De az a különös kifejezés, melyet észrevett a festmény arcán, úgy rémlett, továbbra is ott maradt, sőt még erősödött. A merengő, lángoló verőfény a kegyetlenség vonásait mutatta neki a száj körül, olyan világosan, mintha tükörbe nézne, azután, hogy valami szörnyű dolgot követett volna el.

Összerezent és fölkapott az asztalról egy tojásdad tükört, melyet elefántcsont Cupidók rámáztak – ezt is Lord Henrytől kapta ajándékba –, hirtelen belenézett a tükör sima mélységébe. Piros ajkát nem torzította el ilyen vonás. Mit jelent ez?

Dörzsölte szemét, közeledett a festményhez, újra vizsgálgatta. Semmi változás se mutatkozott magán a képen, de azért kétségtelen, hogy az egész kifejezés megmásult. Nemcsak képzelődött. A dolog borzalmasan szembeszökő volt.

Belevetette magát egy székbe és gondolkozni kezdett. Egyszerre átvillant az agyán, mit mondott Basil Hallward műtermében azon a napon, mikor arcképe elkészült. Igen, világosan emlékezett. Azt az örült kívánságát közölte, hogy ő maga maradjon fiatal, és a kép vénüljön meg, hogy tulajdon szépségét ne érje semmi szeplő, és a festmény arca viselje szenvedélyeinek és bűneinek terhét (...). Csak nem teljesült a kívánsága? Ilyesmi lehetetlen. Elgondolni is szörnyűségecsnek látszik. És mégis előtte van a kép, és száján valami kegyetlenség látszik. (...)

De azért bámulta őt a festmény, szép és torz arcával s kegyetlen mosolyával. Világos haja ragyogott a korai napfényben. Kék szeme az ő szemébe nézett.

Végtelen szájalom érzése fogta el, nem önmaga, hanem a festett képmása iránt. Már is megváltozott, és majd még jobban megváltozik. Aranyhaja majd szürkévé fakul. Piros és fehér rózsái majd meghalnak. Minden bűnéért, melyet elkövet, egy-egy folt mocskolja szépségét és tönkreteszi. De ő majd nem vétkezik. A képmás, akár megváltozik, akár nem, látható jelképe lesz az ő lelkiismeretének. (...)

Fölkelt székéről, egy nagy spanyolfalat tolt a kép elé, és megborzongott, mikor reátekintett.

Kiegészítés

Dorian Gray megéri, hogy Sibyl Vane halála az ő lelkiismeretét terhelje. Érzik, hogy lelkében harcol a jó és a rossz. De megpróbál elbújni a problémák elől és nem veszi észre, milyen gonoszsgot művel az emberekkel. A spanyolfallal a főhős nemcsak a képet rejti el, hanem egész addigi életét is, a lelkével együtt, amely fokozatosan egyre álságosabbá, gonoszabbá és kegyetlenebbé válik.

VIII. FEJEZET

Régen elmúlt dél, mikor fölébredt. (...)

Egyszer csak kopogtak az ajtón, és kívül Lord Henry hangját hallotta.

– Édes fiam, látni akartalak. Azonnal engedj be. Nem engedem, hogy így bezárkózz. (...) Dorian – szolt –, (...) Sibyl Vane meghalt.

A fájdalom kiáltása szakadt föl a fiú ajkáról, aki talpra ugrott s Lord Henry szorító kezéből kitépte a kezét.

– Meghalt? Meghalt Sibyl? Nem igaz! Gyalázatos hazugság! Hogy mersz ilyent mondani?

– De igaz – szolt Lord Henry komolyan. – Benne van minden reggeli újságban. Azért írtam neked, hogy megkérjelek, senkivel se beszélj, míg nem jövök hozzád. Természetesen nyomoznak az ügyben, és nem szabad beleavatkoznod. (...) Ugye a színháznál sem ismerik a nevedet? Ha nem, akkor minden rendben van. Látták, amint bementél az öltözőjébe? Ez nagyon fontos.

Dorian pár pillanatig nem felelt. A borzalom megdermesztette. Végül elfulladt hangon dadogta:

– Harry, azt mondtad, hogy nyomoznak. (...) Jaj, Harry, nem tudom ezt elviselni! De gyorsan. Mondj mindent egyszerre.

– Kétségtelen, hogy nem véletlen volt, Dorian, bár így kell leadni a közönségnek. Annyi bizonyos, hogy mikor úgy fél egy tájt elment a színházból az anyjával, azt mondta, hogy valamit fönn felejtett. Vártak reá egy darabig, de ő nem jött le többé. Aztán holtan találták az öltözőjében, a földön. Tévedésből valami mérges folyadékot ivott, melyet a színházaknál használnak. (...)

– Tehát én gyilkoltam meg Sibyl Vane-t – szolt Dorian Gray félig magában –, meggyilkoltam őt, olyan igaz ez, mintha késsel vágtam volna el a nyakát. De azért a rózsák éppoly szépek. A madarak éppoly boldogan énekelnek a kertemben. És ma este veled ebédelek, aztán az Operába megyek, s utána valahol majd vacsorázunk. Milyen rendkívüli drámai az élet! Ha mindezt könyvben olvastam volna, Harry, azt hiszem, sírtam volna rajta. (...)

Amint lord Henry kiment az ajtón, Dorian Gray megnyomta a csengőt, pár pillanat múlva megjelent Victor a lámpákkal, és leengedte a függönyöket. Dorian türelmetlenül várt, hogy elmenjen. Ez az inas mintha rengeteg ideig babrált volna mindennel.

Mihelyt Viktor eltávozott a szobából, Dorian a spanyolfalhoz rontott és félrehúzta. Nem, a festményen semmi más változás nem volt. Előbb vette Sibyl Vane halála hírért, mint ő maga. Az élet eseményeit azonnal megtudja, mielőtt megtörténnek. A bűnös kegyetlenség, mely eltorzította szájának finom vonalait, kétségtelenül abban a pillanatban jelent meg rajta, mikor a lány megitta azt a mérget... Vagy nem is törődött azzal, hogy mit hoznak a történetek? Pusztán csak a lélekben lezajlott dolgokról vesz tudomást? Kíváncsi volt és azt remélte, hogy egy napon majd tulajdon szemével látja, hogy történik meg a változás, s ettől a vágyától összeremegett. (...)

Bizonyára nagy gyönyörűség lenne megfigyelni ezt. Követni lehetne szellemét, legtitkosabb rezzenetéig. Ez az arckép lenne számára az igazi varázstükör. Amint föltárta előtte tulajdon testét, azonképpen föltárta előtte tulajdon lelkét is. És ha majd tél szakad a képre, ő ottan áll, mint tavasz, a nyár peremén. Ha a vér eltűnik a festmény arcáról s csak sápadt, krétafehér maszk marad utána ónos szemmel, ő megtartja az ifjúság ragyogását. (...) Mint a görög istenek, erős lesz és fúrge és vidám. Mit bánja, mi történik a vászonra írt színes képmással? Ő védve lesz. Ez a fontos.

Visszahúzta a spanyolfalat előbbi helyére, a kép elé, és közben mosolygott, majd hálósobájába ment, hol már várta az inasa. Egy órával később az Operában volt és Lord Henry éppen az ő széke fölé hajolt.

Jelenet a *Dorian Gray* arcképe c. filmből
(rendező *Joseph Parker, Nagy-Britannia*), 2009

XI. FEJEZET

(...) Gyakran, mikor este hazatért azokról a titokzatos és hosszú multságokról, melyek a furcsa találgatásokat támasztották azok között, kik barátai voltak, vagy azoknak tartották magukat, Dorian Gray föllopózott a lépcsőn a zárt diákszobába, kinyitotta az ajtót kulccsal, melyet most mindig magánál tartott, s egy kézitükörrel a kezében megállapodott a kép előtt, melyet Basil Hallward festett róla, majd a vásznon lévő gonosz, vénülő arcot nézte, vagy pedig azt a kedves, fiatal arcot, mely visszanevetett rá a csiszolt üvegről. Az ellentét élessége csak növelte gyönyörűségét. Mindjobban beleszeretett tulajdon szépségébe, mindjobban érdekelte tulajdon lelkének romlása. Aprólékos gonddal és gyakran szörnyeteg és rettenetes kéjjel vizsgálgatta azokat

a csúf vonásokat, melyek ráncos homlokát fölperzselték, nagy, vastag, érzéki szája köré lopóztak, és néha azon töprengett, vajon mi borzasztóbb, a bűn jegye-e, vagy a vénség jegye. Odatette fehér kezét a festmény durva, pöffedt keze mellé és mosolygott. Mulatott a torz testen és a rokkant tagokon.

Voltak azonban pillanatok, éjjel, mikor álmatlanul hevert beillatosított szobájában, vagy közel a kikötőhöz, a kis, hírhedt kocsmá szutykos vackában, hová álnév alatt, álruhában szokott eljárni, s ekkor arra a romlásra gondolt, melyet lelkére hozott, olyan szánalommal, mely annál inkább fájó, mert teljesen önző. De ilyen pillanatok csak ritkán jöttek. Az élet iránt való kíváncsiság, melyet először Lord Henry rázott föl benne, mikor együtt ültek barátjuk kertjében, a kielégüléssel mintha növekedett volna. Minél többet tudott, annál többet akart tudni. Farkasétvágya volt, mely annál mohóbbá vált, minél jobban etette. (...)

Magányos zárt szobájában, hol annyit volt gyermekkorában, a falra tulajdon kezével akasztotta fel a szörnyű arcképet, melynek változó vonásai megmutatták neki élete igazi lezüllesztését, eléje pedig függönyül a bíbor-arany leplet tette. Hetekig nem ment ide, feledni akarta az undok festményt, visszakapni könnyű szívét, csodás vidámságát, az élet iránt való szenvedélyes érdeklődését. Aztán egy éjszaka egyszerre csak kiosont a szobából, lement a Blue Gate Fields körüli borzalmas terekre, és itt ténfergett nap nap után, míg el nem űzte innen valami. Visszajövet szembeült a képpel, gyakran undorodva a festménytől és önmagától, de néha az egyéni kérkedés büszkesége töltötte el, mely félig-meddig a bűn varázsa, és titkolt gyönyörrel mosolygott a torz árnyon, hogy hordania kell azt a terhet, melyet tulajdonképpen öneki kellene hordania. (...)

Kiegészítés

Basil Hallwardt meglepte az, hogy Dorian Gray ugyan megváltozott belsőleg, de a külseje nem. Mielőtt elutazott Párizsba, elhatározta, hogy elbeszélget Doriannal. Meg akarta tudni az igazat arról, hogy megalapozottak-e a pletykák a viselkedéséről és tetteiről. Basil továbbá megkérte az ifjút, hogy mutassa meg neki az általa megfestett portrét. Ez a beszélgetés végzetesnek bizonyult a festő számára. Dorian megjijedt, hogy a piktor elárulja a titkát, ezért megölte őt.

XII. FEJEZET

Tizenegy óra tájt ment haza Lord Henrytől, akinél vacsorált, nehéz bundájába burkolózva, mert hideg volt. A Grosvenor Square és a South Audley Street sarkán egy ember haladt mellette a ködben, nagyon sietett, szürke köpönyege gallérját feltűrve. Útitáskát vitt kezében; Dorian fölismerte őt. Basil

Hallward volt. Valami furcsa félelemérzés vett rajta erőt, melyről magának se tudott számot adni. Nem árulta el, hogy fölismerte, s gyorsan ment tovább, hazafelé.

De Hallward meglátta őt. Dorian hallotta, amint előbb megáll a járdán, aztán utánaiparkodik. Pár pillanat múlva keze megérintette karját.

– Dorian! Micsoda pokoli szerencsém van! Kilencig vártam rád a könyvtárban. Végre megszántam fáradt inasodat, s mikor kiengedett, aludni küldtem. Párizsba utazom az éjjeli vonattal, s előbb okvetlen látni akartalak. (...)

– (...) Sajnálom, hogy elutazol. (...) De remélem, nemsokára visszajössz.

– Nem: most hat hónapig nem jövök vissza Angliába. Műtermet bérelek Párizsban, és bezárkózom, míg be nem fejezem azt a nagy festményt, melyet tervezek. De nem magamról akartam beszélni. Itt vagyunk a kapudnál. Engedj be egy percre. Valamit mondani akarok neked. (...)

Hallward csóválta fejét, mikor bement és követte Doriant a könyvtárba. (...)

– Beszélnem kell, neked pedig meg kell hallgatnod. (...) Aztán más históriákat is rebesgetnek – azt, hogy látták, amint hajnalban kisurrantál rossz hírű házából és álruhában London legrendőbb lebujaiba lopóztál. Igaz ez? Igaz lehet? Mikor először hallottam, elnevettem magam. De ha most hallom, összeborzongok. És mi van a vidéki házaddal, s az ottani botrányos hejehujával? Dorian, foglalmad sincs, mit beszélnek rólad. (...) Azt akarom, olyan életet élj, hogy a világ tiszteljen, a neved tiszta, a becsületed szeplőtlen legyen. Azt akarom, rázd le nyakadról azt a szörnyű népséget, mellyel most együtt vagy. Ne vonogasd úgy a vállad. Ne játszd a közönyöst. Csodálatosan tudsz hatni. Hass tehát jó irányban, ne rossz irányban. Azt mondják, mindenkit elrontasz, kivel barátkozol, s mihelyt belépsz egy házba, ott azonnal gyalázatosság történik. Nem tudom, így van-e vagy sem. Hogy is tudnám? De azt beszélnek rólad. Olyan dolgokat közöltek velem, melyekben lehetetlen kételkednem. (...) De ismerlek-e? Hátha nem is ismerlek téged? Mielőtt erre felelnék, látnom kell a lelked. De ezt csak Isten láthatja.

A fiatalember ajkáról keserű, gúnyos nevetés fakadt föl.

– Majd te is látod, ma éjszaka! – kiáltott, fölkapva egy lámpát az asztalról. – Jöjj: ez a te műved. Miért ne néznéd meg? Aztán mindent elmondhatsz a világnak, ha kedved tartja. De senki sem hisz neked. Ha pedig elhinnék, annál jobban szeretnének engem.

Örült hetykeség volt minden szavában, melyet kimondott. Lábával gyerekesen, féktelenül toporzékolta a padlón, amint szokott. Borzalmas örömet érzett a gondolatra, hogy valaki más is megtudja titkát, s arra az emberre, ki arcképét festette, s oka volt szégyenének, egész életében ránehezedik majd förtelmes emlékezete annak, amit művelt.

– Igen – folytatta, közeledve hozzá, keményen belenézve meredt szemébe –, majd megmutatom neked a lelkem. Majd meglátod azt, amiről azt hiszed, hogy csak Isten láthatja. (...)

XIII. FEJEZET

Kiment a szobából, és fölfelé indult a lépcsőn, Basil Hallward pedig a sarkában. (...)

Mikor a lépcső legfelső pihenőjére értek, Dorian a lámpát a földre tette, kivette kulcsát és megforgatta a zárban. (...)

Hallward döbbent arccal nézett körül. A szobán látszott, hogy évek óta nem laktak benne. Egy avított flamand faliszőnyeg, egy elfüggönyözött kép, egy ódon olasz *cassone* – mindössze ez volt benne s egy szék, és egy asztal. (...) A penész nyirkos illata terjengett.

– Hát azt gondolod, Basil, hogy csak Isten látja a lelkünket? Húzd el azt a függönyt, és nyomban látod majd az én lelkemet. (...)

A borzalom kiáltása harsant a festő ajkáról, amint a lámpa világításában megpillantotta a vásznon a förtelmes arcot, mely reávigyorgott. Volt valami a kifejezésében, ami undorral és iszonnal töltötte el. Szent isten! Dorian Gray tulajdon arcát látta! A borzalom, az ismeretlen borzalom még nem tarolta le teljesen csodálatos szépségét. Még mindig maradt valami arany a gyérülő hajon s valami skarlát

az érzéki szájon. A vizes szem megtartott valamit kedves kékségéből, a nemes ívek még nem tűntek el teljesen a metszett orrcimpákról és a rajzos nyakról. (...)

– Mit jelent ez? – kiáltotta végül Hallward. Tulajdon hangja élesen, különösen sikoltott fülébe. (...)

– Ez a lelkem arca. (...)

– (...) Nagyon imádlak téged. Ezért bűnhődöm. Nagyon imádtad te is önmagadat. Mindketten megbűnhödtünk. (...) Istenem, nem látod, hogy bandzsít ránk az az átkozott kép?

Dorian Gray rápillantott a festményre, és hirtelen érthetetlen gyűlöletet érzett Basil Hallward iránt, minthogyha a vásznon lévő kép sugalmazná s egyenesen fülébe súgná vigyorgó szájával. Az űzött vadállat örült kétségbeesése támadt benne, és undorodott attól az embertől, ki az asztalnál ült, jobban, mint bárkitől vagy bármitől életében. Vadul körülnézett. Szemben vele, a festett láda tetején, valami csillogott. (...) Tudta, micsoda az. Kés volt, melyet pár nappal ezelőtt felhozott, hogy elvágjon vele egy kötelet, és elfelejtette visszavinni. Lassan közeledett hozzá, s közben el kellett haladnia Hallward mellett. Mihelyt elhagyta őt és mögötte volt, kezébe kapta a kést és megfordult. Hallward megrezsent székében, mintha föl akarna kelni. Dorian rávetette magát, és beledöfte a kést a nagy ütőerébe, mely a fül mögött van, Basil fejét az asztalra szorította s többször beleszúrta. (...)

Valami csöpögni kezdett a padlóra. Dorian várt kicsit, még mindig lefelé nyomva a fejét. (...)

XX. FEJEZET

Gyönyörű éjszaka volt, olyan meleg, hogy Dorian karjára vette felöltőjét, és még selyemkendőjét sem csavarta nyakára. (...)

Mikor hazaért, inasa még várt reá. (...) Vadul vágyakozott gyermekkorra szeplőtelen tisztaságára, rózsafehér gyermekkorára, amint Lord Henry mondta egyszer. Tudta, hogy beszennyezte magát, lelkét megrontotta, képzeletét a rémekkel népesítette be; hogy rossz hatással volt másokra, és ebben pogány öröme telt, és hogy az életek közül, melyek útjába estek, épp a legtisztábbakat, a legértékesebbeket döntötte gyalázatba. De hát nem lehet-e mindent jóvátenni? Vagy már nincs számára remény?

Jaj, a góg és szenvedély mily szörnyű pillanatában kérhette, hogy az arcképe viselje tettei terhét, s ő megtarthassa az örök ifjúság mocsoktalan tündöklését! Minden kudarca innen származik. Bárcsak inkább minden bűne, melyet elkövetett életében, magával hozta volna biztos, gyors büntetését! A büntetés tisztít. Nem úgy kellene imádkoznunk az igazságos Istenhez: „Bocsásd meg a mi bűneinket”, hanem így: „Büntess meg minket a mi vétkeinkért!”

Ott állt az asztalon az a furcsán metszett tükör, melyet évekkal ezelőtt Lord Henry adott neki, s fehér testű Cupidók nevetgéltek körülötte, akárcsak valaha. Dorian kezébe vette, mint azon a borzalmas éjszakán, mikor először látta meg a végzetes festmény változását, és vad, könnyfátyolos szemmel nézett sima lapjára. Egyszer valaki, aki roppant szerette, örvengő levelet írt hozzá, mely ezekkel a szavakkal végződött: „A világ ma már más, mert te elefántcsontból és aranyból való vagy. Ajkaid íve újra formálja a történelmet.” Ezek a mondatok visszarévedtek emlékezetébe, és Dorian többször ismételtette magában. Most utálta a szépségét, földhöz vágta a tükröt, és sarkával ezüstszilánkokká taposta. A szépsége tette tönkre őt és az ifjúság, melyért rimánkodott. E két dolog híján életén nem esik szennyfolt. Szépsége csak álarc volt, ifjúsága csak szemfényvesztés. Mi is hát az ifjúság? Zöld, éretlen kor, számár szeszélyek, beteg gondolatok ideje. Miért hordta álruháját? Az ifjúság, az tette tönkre őt. (...)

(...) Az izgalom, melyet Basil Hallward eltűnése okozott, hovatovább elcsitult. Már is lohadóban van. Efelől teljes biztonságban lehet. Tulajdonképpen nem is Basil Hallward halála nyomta lelkét. A saját élőhalott lelke zavarta őt. Basil festette az arcképet, mely életét megrontotta. Ezt nem tudta megbocsátani neki. Ez az arckép az oka mindennek. Basil túrhetetlen dolgokat mondott neki, melyeket ő mégis türelmesen tűrt. A gyilkosság pusztán egy pillanat örülete volt. (...)

Jelenet a *Dorian Gray arcképe* c. filmből
(rendező A. Levin, USA),
1945

Új élet! Új élet kellene. Új életre vágyakozik. (...) Fölbredt benne a kíváncsiság, vajon a zárt szobában megváltozott-e az arckép. Bizonyos, hogy nem olyan borzalmas, mint annak előtte. Talán, ha élete megtisztul, el tudja majd tüntetni arcáról a rossz szenvedély minden nyomát. Talán már el is tűntek róla azok a baljós jelek. Fölmegy és megnézi.

Nyugodtan ment be, szokása szerint bereteszte mögötte az ajtót és lerántotta az arcképről a bíortakarót. A fájdalom és fölháborodás sikolya szaladt ki torkából. Semmi változást nem látott, csak azt, hogy a szemén valami sunyiság volt, és a szájon a képmutatás görbe ránca. Az a valami még mindig förtelmes volt, talán még förtelmesebb, mint azelőtt – a skarlát harmat, mely a kezét bemocskolta, még szélesebbnek látszott, még inkább hasonlított a frissen ontott vérhez. Most összeborzongott. (...)

Elnevette magát, érezte, hogy ez a gondolat szörnyűséges. Különben, ha be is vallja, ki hisz majd neki? Se híre, se hamva annak, akit meggyilkolt, mindenét megsemmisítették. Ami itt maradt, azt ő maga égette el az alsó szobában. Az emberek egyszerűen azt mondanák, hogy megőrült. Ha kitarzana vallomása mellett, bezárnák az örültházba... De azért kötelessége bevallani, viselni a nyilvános gyalázatot, elszenvadni a nyilvános büntetést. Van Isten, ki megparancsolta az embereknek, hogy meggyónják bűneiket, miképpen itt a földön, azonképpen ott a mennyekben is. Bármit is tesz, semmi sem tisztíthatja meg mindaddig, míg be nem vallja bűnét. (...)

És ez a gyilkosság egész életén át sarkában lohol? Örökké a múlt tette nyomja? Csakugyan be kell vallani a bűnét? Soha. Egyetlen bizonyíték van ellene. Maga a kép az a bizonyíték. Hát majd megsemmisítjük. Minek is őrizte oly sokáig? Egykor öröme telt volna abban, hogy nézze, mint változik, mint öregszik. Utóbb már nem is érezte ezt az örömet. Álmatlan éjszakákat töltött miatta. Ha nem volt otthon, megrémült a gondolatra, hogy más is meglátja. Mélabút vegyített szenvedélyeibe. Ha rá gondolt, elzúpult sok gyönyörű pillanata. Ez a kép az ő lelkiismerete volt. Igen, a lelkiismerete. Hát most majd megsemmisíti.

Körülnézett, és megpillantotta a kést, mellyel agyonszúrta Basil Hallwardot. Sokszor tisztogatta, úgyhogy nem maradt rajta semmi folt. Ragyogott, csillogott. Megölte a festőt, hát most megöli a festő munkáját is és mindazt, amit a kép jelent. Megöli majd a múltat, és ha a múlt meghal, akkor végre szabad lesz. Megöli ezt a torz lelki életet, ha nem hallja undok intelmeit, békében élhet. Megragadta a kést, és belesúrta a képbe.

Egy sikoly hallatszott, majd egy csattanás. A sikoly oly iszonytató, oly halálos volt, hogy a cselédek felriadtak álmukból, és kijöttek szobájukból. (...) Az öreg Leafné sírt, kezét tördelte. Francis sápadt volt, mint a halál.

Vagy negyedóra múlva Francis magához kérte a kocsist és az egyik inast, és fölment velük a lépcsőn. Kopogtak, de senki sem válaszolt. Kiáltottak. Minden csendes volt. Végül, miután hiába feszegették az ajtót, a háztetőre másztak, onnan ereszkedtek le az erkélyre. Az ablakok könnyűszerrel kinyíltak: záruk régi volt.

Amint beléptek, látták, hogy a falon ott függ gazdájuk gyönyörű arcképe, úgy, ahogy legutóbb látták, ragyogó fiatalságának és szépségének minden pompájában. A padlón egy halott feküdt, estélyi ruhában, késsel szívében. Fonnyadt volt, ráncos, az arca förtelmes. Csak amikor gyűrűit is megnézték, akkor ismertek rá, ki az.

(Kosztolányi Dezső fordítása)

KOMPETENCIA- FORMÁLÓDÁS

Tájékozottság. 1. Milyen esztétikai és etikai problémákat tárgyal a *Dorian Gray arcképe* című regény? 2. Határozzátok meg a) Lord Henry Wotton; b) Basil Hallward; c) Dorian Gray; d) a szerző viszonyát a szépséghez! 3. Határozzátok meg a főhős jellembeli fejlődésének főbb állomásait! Milyen tényezők voltak hatással a világnézetére és tetteire? 4. Miben tévedett, és miben volt igaza Lord Henrynek? **Olvasói tevékenység.** 5. Kommentáljátok Wilde aforizmáit a regény előszavából! Keressetek példákat a regényből! 6. Találjátok meg a regényben Dorian Gray lakásának a leírását és kedvteléseinek a jellemzését! 7. Milyen esetekben lépi át Dorian Gray az erkölcs határait? Magyarozzátok el, mi motiválta őt ebben! **Emberi értékek.** 8. A regény szerint mi a művészet lényege? Ki beszél erről? Egyetértetek-e a szerzővel és a szereplőkkel? **Kommunikáció.** 9. Vitatéma: *A szépség és az erkölcs.* **Állampolgárok vagyunk.** 10. Készítsetek felszólalás-tervezetet *A művészet hatása az emberi nevelésre a XXI. században* témakörben! **Modern technológiák.** 11. Válassz ki egy számodra tetsző idézetet a *Dorian Gray arcképe* című regényből, és kezdeményezz róla vitát a Facebook-oldaladon! **Alkotói önkifejezés.** 12. Írjátok fogalmazást a következő címmel: *Dorian Gray arcképe, spanyolfala és kése!* **Vezetők és társak.** 13. Csoportmunka: *Képtár.* Képzeljétek el, hogy portrékat készítek Oscar Wilde regénye alapján. Meséljétek el, hogyan rajzoltátok le a) Dorian Gray arcképét, miután tudomást szerzett Sibyl Vane haláláról; b) Dorian Gray-t, miután új életmódot kezdett folytatni; c) amikor Dorian Gray elpusztítja az arcképét, válogassátok ki az ehhez szükséges színeket; d) Lord Henry képét a háza előtt; e) Sibyl Vane portróját; f) Basil Hallwardot! **Környezet és biztonság.** 14. Miért voltak veszélyesek Lord Henry Wotton nézetei? 15. Ki felelős Dorian Gray tetteiért? **Az életre készülünk.** 16. Mire tanított meg titeket a *Dorian Gray arcképe* című regény? 17. Szerinted hogy viselkedne O. Wilde hőse napjainkban? Írjátok egy kitalált történetet!

ÖSSZEGZÉS

- Esztétizmus – összefoglaló elnevezése az esztétikai és társadalomelméleti nézeteknek, olyan filozófiai tanítás, amely a társadalmi problémák megoldására a szépségkultusz jegyében keres választ. Az esztétizmus eszméivel O. Wilde *Dorian Gray arcképe* című regényében találkozhatunk.
- A misztikus erővel felruházott arckép fantasztikus ötlete segít az írónak olyan fontos problémákat is felvetni, mint a testi és lelki szépség, a művészet lényege és a művész feladata, a művészet és az erkölcs, a művészet és az élet.
- Az arckép – az emberi lélek, a lelkiismeret jelképe, a lét rejtett lényegének és a művészet által ábrázolt örök szépség erejének olyan megtestesítője, amely képes szembesíteni az embert önmagával.
- Amikor a testi szépség nem párosul lelki szépséggel, annak szörnyű következményei lehetnek, állítja Oscar Wilde.
- A *Dorian Gray arcképe* intellektuális regény, melyben a realiztikus elemek mellett megtalálhatók a korai modernizmus ismérvei a romantika jellegzetességeivel vegyítve.

OSCAR WILDE *DORIAN GRAY ARCKÉPE* C. REGÉNYE ILLUSZTRÁCIÓKON ÉS A FILMVÁSZNON

Jelenet a *Dorian Gray arcképe* c. filmből
(rendező A. Levin, USA)
1945

1. Nézzetek meg a világhálón egy filmet, amely Oscar Wilde *Dorian Gray arcképe* című regényének feldolgozása alapján készült! Megegyezik-e a feldolgozás és a regény? Hogyan interpretálja (értelmezi) a rendező a művet, és milyen a színészek alakítása?
2. Képzeljétek el, hogy rendezők vagytok. Kit hívnátok meg *Dorian Gray* főszerepére, és a többi szerepkörbe? Magyarazzátok meg, miért döntöttetek így!

Képzeljétek el, hogy könyvkiadók vagytok és a *Dorian Gray arcképe* című regényt kell megjelentetni. Milyen borítót választanátok?

Jelenet a *Dorian Gray arcképe* c. filmből
(rendező Joseph Parker, Nagy-Britannia), 2009

Oscar Wilde *Dorian Gray arcképe* című regénye, mintha csak képernyőre íródott volna a mű sokszínűsége, a főhős szépsége, a történet érdekessége miatt. A regényben a jó és a rossz harcol egymással, ami sok ötlettel szolgálhat a rendező számára.

Az első film a *Dorian Gray arcképe* című regény alapján 1910-ben készült Dániában. A művet több mint harminc filmen dolgozták fel. A legjobbnak közülük A. Levin alkotását tartják 1945-ből. A film fekete-fehérben készült, de a történet pontos ábrázolása és a színészek játéka felejthetlenné teszi ezt az alkotást. Az operatőri munkát Oscar-díjjal jutalmazták.

Enrique Corominas: Oscar Wilde *Dorian Gray arcképe* c. regény illusztrációja, 2011

Keressetek a világhálón borítókat a mű ukrán nyelvű verziójához! Szerintetek melyik ábrázolja a legjobban a regény eszmei mondanivalóját, illetve a hős alakját?

A MODERNIZMUS. A SZIMBOLIZMUS ÉS AZ IMPRESSZIONIZMUS KÖLCSÖNHATÁSA A KÖLTÉSZETBEN

A MODERNIZMUS MINT IRODALMI-MŰVÉSZETI IRÁNYZAT a XIX. század végén és a XX. század elején

Az ember képes a valóságtól eltérő új világokat létrehozni,
a művészet feladata pedig feltárni minden létezőnek a lényegét.

M. Proust

A XIX. század végén mélyreható változások kezdődtek a világirodalomban és a kultúrában. Ezek az átalakulások elsősorban a művészet alapvetően új értelmezésével voltak kapcsolatban, és annak az emberi léttel való összefüggésével. A művészet ezután már nem követi szolgalelkűen az élet eseményeit, felszabadul a társadalmi függőség alól, fő ismertetőjelévé a művészi önkifejezés szabadsága és a megújulni vágyó alkotóművészet útkeresése válik. A XIX–XX. század fordulóján megváltoznak a művészeti formák is. A romantika és a realizmus háttérbe vonul és átadja helyét a modernizmusnak. Az irodalmi modernizmus (majd az avantgárd) a későbbiekben annak a lelki fordulatnak az esztétikai megnyilvánulásává alakul át, amely uralkodni fog a szellemi-kulturális életben egészen a XX. század utolsó harmadának a végéig. Az irodalmi modernizmus magába szippantotta a korszak filozófiai és lelki problémáit, új irányzatokkal továbbá stílusokkal gazdagította az emberiség művészi tapasztalatait. A modernizmus létrejöttét és egységes művészeti rendszerbe való formálódását megelőzte egy átmeneti időszak, amit *dekadenciának* nevezünk.

A dekadencia megjelenése és lényege. A XIX–XX. század fordulóját olyan általános válság jellemezte, amely magába foglalta az élet minden területét, gazdasági, politikai és kulturális téren. A jövőtől való félelem, a közeli történelmi valamint szociális megrázkódtatások előérzete ugyan rettegéssel töltötte el a korabeli emberek lelkét, de ezzel egy időben arra sarkallta őket, hogy új utakat keressenek az élet értelmének keresésében és az alkotóművészetben. T. Mann rámutatott *a századvég azon éles feszültségére*, melynek során *az európai értelmiség fellázadt a burzsoá évszázad képmutató erkölce ellen*. F. Nietzsche filozófiája pedig megtestesítette *a lélek lázadását a XVIII. és XIX. századot uraló racionalizmus ellen*.

A XIX. század végén ellentmondás alakult ki történelmi, esztétikai és világnézeti téren egyaránt. Míg Balzac műveit, saját bevallása szerint, két nagy igazság: a vallás és a monarchia fényében alkotta, addig Nietzsche a századfordulón Isten haláláról beszél („*az összes isten meghalt*”), a társadalom pedig válaszút elé kerül, mivel nem tud semmit felhozni a hagyományos államformák, az erkölcs és a hit pusztulásával szemben. A művészetek is keresik ezeknek a változásoknak a kifejezési formáit, melyek elsősorban az emberi tudatban jelennek meg. A XIX. század végének sajátos életfelfogása a dekadencia, amely híven tükrözte a korszak bizonytalanságát, zűrzavarosságát, az addig elfogadott eszmék és értékek elvesztését.

A **dekadencia** (fr. *decadence* – 'hanyaglás') – a századforduló válságban lévő világnézetének általános elnevezése, amely az irodalomban, művészetekben, kultúrában nyilvánul meg. Ezt a kifejezést először T. Gautier használta 1869-ben Ch. Baudelaire *A romlás virágai* kötetéhez írt előszavában. A XIX–XX. század fordulóján a dekadencia sok országban elterjedt.

A dekadens hős olyan ember, aki elvesztette hitét a jövőben, nincsenek ideáljai és idegennek érzi magát a világban. Nem fogadja el a kegyetlen valóságot, átadva magát az elmélkedésnek és az önelemzésnek. A dekadens írók fő motívumai a szomorúság, elkeseredettség, pesszimizmus, csalódottság, a védtelen lélek panaszai. Kedvenc témáik pedig az elmúlás, betegségek, melyek a kifinomult érzések forrásai is egyben.

A dekadens művészek megtalálták a megfelelő formákat ahhoz, hogy megfelelően ábrázolják a kor emberének lelki feszültségét és elvesztettségét, és valóban ragyogó példával szolgáltak műveikkel. A dekadens irodalomnak nincs saját költészete, több irányzatból, stílusból tevődik össze. A romantikától például a környező társadalom tagadását vette át, a valóságban való csalódottságot és a tökéletlen életből való menekülést a szép illúziók világába. A dekadens művek egyik vezető motívuma a művészet fölényének meghirdetése a valósággal szemben.

A dekadensek előszeretettel használták az irracionális, misztikum, tudományos-fantasztikus irodalom eszközeit, amelyekkel megfelelő módon tudták ábrázolni az ember lelkében végbemenő bonyolult változásokat. A dekadens művek hősei gyakran labilis lelkiállapotúak, az őket körülvevő világ pedig kiméretlen, kimondottan kegyetlen tónusú. Így ment végbe a naturalizmus és a romantika egyesülése a dekadencia keretei között (J.-K. Huysmans, F. Szologub). Több realista műnek vannak dekadens vonásai, amelyek sajtóságos tragikumot és kilátástalanságot kölcsönöztek ezeknek az alkotásoknak (A. Strindberg, V. Vinnicsenko, M. Arcibasev).

A dekadencia idején a művészek különböző irányzatokat és stílusokat alkalmaztak. Ez arról tanúskodott, hogy a művészet a XIX–XX. század fordulóján az útkeresés időszakát éli át és megközelítette a modernizmust, amely gyökeresen megváltoztatta a kor esztétikai rendszerét.

A modernizmus filozófiai alapjai. A XIX–XX. század fordulóján a művészetre nagy hatással voltak A. Schopenhauer, F. Nietzsche, H. Bergson és S. Freud filozófiai nézetei.

A. Schopenhauer esztétikája. *Arthur Schopenhauer* (1788–1860) német idealista filozófus. Fő műve *A világ mint akarat és képzet* 1819-ben jelent meg, de igazán népszerűvé csak a XIX. század második felében vált. Legfontosabb tétele, hogy az ember nem más, mint az akarat megtestesülése. Mivel az akarat örökös hiányból fakad, mert a kielégített vágy mindig újabbat szül, az ember sorsa állandó szenvedés. A filozófus úgy vélte, nem küzdeni kell, hanem éppen ellenkezőleg: lemondani a küzdelemről, szemlélődő magatartást kell felvenni. Erre csak kivételes egyéniség képes.

A. Schopenhauer az emberi természet három szintjét különbözteti meg: magát az embert (vagyis a személyiségét: milyen az egészsége, ereje, szépsége, vérmérséklete, erkölce, esze), milyen anyagi javakkal rendelkezik, és hogyan látják őt mások.

A világakarat, a filozófus véleménye szerint, nem képezheti a művészet tárgyát, mivel irányíthatatlansága, abszurditása következtében nem nevezhető szépnak. De a világakaratától függetlenül létezik az értelem, melynek vannak elképzelései a világakaratról. Az pedig esztétikai tartalommal rendelkezik és érdekes lehet a művészet számára is. *Az akaratról való elképzelés olyan zene, olyan esztétikai élvezet, amely az egyetlen vigasz és megváltás lehet az ember számára* – írta Schopenhauer. A filozófus tagadta a világ megismerésének tudományos módszereit, a realista művészetet, hirdette az intuíció elsődlegességét az akarat megfigyelésének folyamatában, a valóságos élet helyett az esztétikai elképzeléseket tartotta lényegesnek.

Schopenhauer rendkívül fontosnak tartotta az ember egyéniségének a jelentőségét, hisz a világról való elképzelés kizárólag a személyiségtől függ. Az egyéniség értékessége kizárólagos, a boldogság egyetlen előfeltétele, ami nem az anyagi, hanem a szellemi javakban nyilvánul meg, a lélek belső gazdagságában.

Schopenhauer tanítványának tartotta magát F. Nietzsche, aki sok tekintetben túlnőtt mesterén.

F. Nietzsche elmélete. *Friedrich Nietzsche* (1844–1900) német filozófus és író – az élet filozófiája elnevezésű bonyolult és ellentmondásos bölcséleti elképzelés megalkotója, több eredeti gondolat szer-

A. Schopenhauer,
1859

E. Munch: Nietzsche
portréja, 1906

zöje a művészet lényegéről, a kultúra történetéről és az emberről általában. Elméletének fő kategóriája maga az *élet*. Véleménye szerint az Isten egy kitalált fogalom, ami ellentmond a lét értelmének, ami az egyetlen realitás, nélkülöz minden anyagságot és a *kozmosz törvényszerűségei* megnyilvánulási formája.

A filozófus előre vetítette egy nagy világválság eljöveteleit. *Az egész nagy európai kultúra a veszébe rohan.* A hanyatlás okát a hit meggyengülésében, a pesszimizmusban, és az erkölcsi értékek semmibe vételében látta. A világ végzetes helyzetét Nietzsche szembe állítja az emberrel. *Meghaltak az istenek, egyedül az ember maradt életben* – írja, megénekelve az *emberfeletti* ember (Übermensch) kultuszát, aki meghódítja a földet, természetet és a társadalmat. A filozófus legfőbb feladatának azt tartja, hogy feltárja az élet zűrzavarosságát és a társadalom válságát, vagyis mindazt, ami katasztrófához vezethet a jövőben.

Az Isten létezésének tagadásával Nietzsche meghirdette az ember fensőbbiségét, aki erős, büszke, biztos az erejében, amitől a jövője függ. A filozófus tagadta az ész logikáját a valóság megismerésében. Csak az erős jellemmel és lélekkel rendelkező ember képes megismerni a világmindenség titkait. *Minden megengedett!* – tűzte ki a jelszót, mivel úgy gondolta, hogy az egész világnak az ember életét kell szolgálnia, az ember pedig megtehet mindent, amit a lelke akar.

Az életről és az emberi egyéniségről szóló nietzschei gondolatok elősegítették annak a nagy lelki fordulatnak a kezdetét, amely hatással volt a művészet fejlődésére és a modernizmus kialakulására.

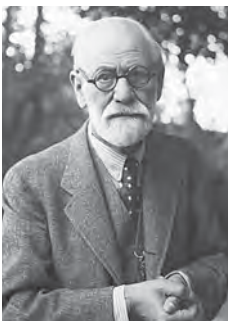
A modernizmus követői elfogadták F. Nietzsche elméletét az emberi élet sokoldalúságáról, értékességéről, az egyéniségről, mint a világmindenség központjáról, abbéli céljáról és képességéről, hogy új világot tud teremteni, a racionalizmus elutasításáról, valamint olyan megismerési formák felkutatásáról, melyekkel jobban megérthető az emberi lét.

Henri Bergson intuitívizmusa. *Henri Bergson* (1859–1941) intuitívizmusa szorosan összefügg F. Nietzsche filozófiájával. Az *intuitívizmus* (latin *intuitivo* – 'képzület, szemlélődés') olyan filozófiai irányzat, amely abból indul ki, hogy az életet csak egy magasabb rendű képesség, az intuíció segítségével lehet megismerni. Az alkotói képzület nyitottabbá tesz a világ felé, támogat abban, hogy jobban megértsük annak értékeit. A világmindenség alapjának Bergson *az időtartamot* tartotta, minden egyéb, az anyag, idő vagy a mozgás annak csupán megnyilvánulási formái. A legnagyobb tudás, a filozófus szerint, a személyes élmény és az intuíció. A művészet pedig ennek a világnak a megértése. Ugyanis a művészi képzület alapja nem más, mint az emberi lélek, ami egyedi és megismételhetetlen. Bergson az érzelem, intuíció (élményszerű beleolvadás) fontosságát hirdette.

Henri Bergson

Bergson megalapozta a költészet *hipnotikus erejéről* szóló elméletet, amelyben *egyszerre dobban a költő szíve a világ lelkével.* A filozófus úgy tartotta, hogy a személyiség belső létét nemcsak a vers szövege tükrözi vissza, hanem annak ritmusa is. És ez arra ösztönzi az egyént, hogy intuíciója segítségével felfedezze a világot és lelkének titkos oldalait. Bergson olyan új esztétikai formák keresésére szólította fel kortársait, amelyek képesek ábrázolni az emberek érzelmeit és érzéseit. H. Bergson eszméi nagy hatást gyakoroltak a modern költészetre.

Sigmund Freud

S. Freud pszichoanalízise. *Sigmund Freud* (1856–1939) osztrák orvos, a pszichoanalízis tanának és módszerének a kidolgozója. A lelki folyamatok okainak vizsgálata során arra a következtetésre jutott, hogy nem lehet anyagi tényezők segítségével megmagyarázni a tudatot és a tudatalattit. A lelki világot külön kategóriaként kezelte, amely az anyagi körülményektől függetlenül létezik és sajátos pszichikai erők mozgatják, melyek az ember tudatán túl találhatók. Freud véleménye szerint a személyiség lelkére igazi végzetként olyan változatlan konfliktusok nehezdednek, amelyek az élvezetek iránti vonzalommal

és a tudatalatti vágyakkal vannak összefüggésben. Az emberi lélek örök konfliktusával magyarázta a filozófus az erkölcs, a művészet, a vallás, az állam és a jog fejlődésének lényegét. A művész elmerül fantáziájának világában, hogy ott *találja meg az örömet*. Miután az író felismeri saját érzelmi konfliktusát, akkor lép a lélek és a világ gyógyulásának útjára. Ebből a szempontból Freud úgy tekintett a művészetre, mint az emberek lelki gyógyulásának eszközére és a társadaloméra is általában.

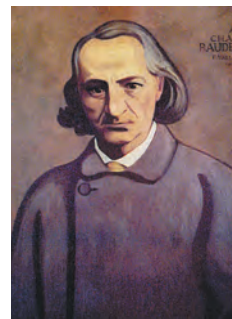
S. Freud elmélete nagy hatást gyakorolt a modernizmus íróinak esztétikai útkeresésére. Freudnak a tudattalannal kapcsolatos gondolatai több avantgárd irányzat kialakulását is befolyásolta, többek között a szürrealizmusét.

A modernizmus esztétikai előfeltételei A korai modernizmus előfutárai az irodalomban a *romantikusok* voltak. A modernizmus világnézete ott rejtőzködött magában a romantika természetében, amelytől a korai modern alkotók átvették a valóság valóságának elutasítását, a lélektelen világ szembeállítását a lélek erejével és a független személyiség művészetével, a művészek alkotói szabadságának a meghirdetését, a művészet szimbolikus természetének a fejlődését, egy új művészi valóság megteremtését.

Az emelkedett világhoz vezető romantikus útkeresés, annak szembeállítása a szürke hétköznapokkal, a lelki világ lényegének megértésére való törekvés és a fennkölt eszmék univerzumában történő elmerülés elősegítették a **modernizmus** megjelenését. Erről tanúskodik **Charles Baudelaire** (1821–1867) francia író, költő munkássága, aki a késő romantika képviselője és a modern költészet megteremtője volt. *A Romlás virágai* (1857) című művében a romantika hagyományai a lelki értékektől megfosztott világ tagadásában, a szabadságszerető hősök alakjának megteremtésében nyilvánulnak meg, akik a költő alkotói függetlenségét személyesítik meg. A költő verseit jellemző kontrasztok poézisa szintén a romantika hagyományaiból eredeztethető. Lírai hőse viszont már a modern világból származik, hisz ő nemcsak arra törekszik, hogy kiszakadjon a mindennapokból és elmerüljön egy eszményi létben, hanem megpróbál betekinteni a saját lelkébe, hogy M. Voronij szavaival élve: *Teljes világegyetemként újabb és újabb csillagrendszereket hozzon létre*.

Más költők alkotói útkeresései a XIX. század második felében szintén előkészítették a modernizmus megjelenését. Több alkotói közösség, irányzat, iskola, csoport alakul ekkor, melyek a *tiszta művészet* követőit egyesítették soraikban, akik hittek a maradandó és szép értékekben, függetlenül a mindennapok szennyétől és káosztól, a csöcselék akarától (ilyen volt a francia Parnasszus csoport és az orosz *tiszta művészet* iskolája). A romantikus próféta dalnokok átadják a helyüket az irodalomban a mester-poétáknak, filozófus-poétáknak és az esztéta-poétáknak. A szemlélődést felváltja a plasztikus leírás, majd pedig a hősök lelkivilágának a különleges ábrázolása, ami értékesebb a valóságnál. A XIX. század végén az ukrán költészetben is megjelenik a modernizmus, amiről Leszja Ukrajinka és Ivan Franko munkássága is tanúskodik.

Jelentős változásokra kerül sor ebben az időben az európai prózában is. A tartalomra való fókuszálást felváltja a főhős gondolataira, érzéseire, lelkének tudatos és tudattalan folyamataira való összpontosítás. Fontos szerephez jut a művekben a tájleírás, az érzelem, a benyomások, emlékek, a főhősök gondo-

F. Vallotton:
Charles
Baudelaire, 1901

Az ukrán modernizmus kialakulásának jellegzetességei

Az ukrán modernizmus kialakulására nemcsak a nyugat-európai filozófiai és művészeti irányzatok voltak hatással, hanem a honi hagyományok is, többek között Hrihorij Szovoroda *szívek filozófiája*. „Az ember egyedüli igaz része a szíve – írta a filozófus –, amit csak Isten ismerhet, mint lelkünk legmélyebb bugyrainak lényegét, erejét. Szívünk nélkül halott árnyéka vagyunk önmagunknak.” A *szív filozófiája* a XIX–XX. század fordulóján vált különösen aktuálissá az európai életfilozófiák filozófiarendszere hatása alatt. Ukrajnában a modernizmus a XX. század elején honosodott meg M. Voronij, Olekszandr Olesz, M. Kocjubinszkij, M. Hviljovij, M. Zerov munkásságának köszönhetően. Az ukrán modernizmusnak voltak sajátosságai. Az írók először helyezik ekkor előtérbe az esztétikai követelményeket, nem feledkezve meg, természetesen, saját szerepükről az ukrán nemzeti folyamatokban sem. A nemzeti tényező fontos szerepet játszott az ukrán modernizmus kialakulásában, ami meghatározta helyét a XX. század világművészetében.

Paul Cézanne: Pierrot és Harlequin, 1888.

lattársításai. Mindez arról tanúskodott, hogy a realista kifejezőmód újabb eszközökkel gazdagodott, olyan stílusirányzatokkal, mint az *impresszionizmus*, *szimbolizmus*, *szecesszió* (neoromantika). A modernizmus először O. Wilde, K. Hamsun, A. Csehov és M. Kocjubinszkij műveiben érhető tetten.

A XIX. század második felében a drámaírók is új utakat kerestek a művészetben, ami az úgynevezett *új dráma* létrejöttéhez és fejlődéséhez vezetett. B. Shaw szavaival élve ez *gyökeresen megváltoztatta az erkölcs és a szépség kérdéseire fűződő viszonyt*. Az új (polgári) dráma képviselői egyre többen foglalkoznak a mindennapokkal és az emberek belső világával. Míg a *régi színházban* az egyes emberek tragédiájáról beszéltek, addig az új (polgári) dráma az egész emberi társadalom viszontagságait taglalta. A XIX–XX. század fordulójának írói, költői, művészei megpróbálták feltárni koruk társadalmának érzelmi légkörét. Ehhez felhasználták a realista és naturalista kifejezőmód eszközeit, majd figyelmük a modernizmus felé fordult. Az új (polgári) dráma megteremtői H. Ibsen, K. Hamsun, A. Strindberg,

G. Hauptmann, A. Csehov és mások voltak. Az új drámával vette kezdetét a drámaírás gyökeres átalakulása, amely végigkísérte a XX. századot.

Modernizmus – fordulat a művészetben. A *modernizmus* (a francia *modern*, a ’jelenhez tartozót’ vagy ’nem régít’ jelent) azoknak a XIX. század végi és XX. századbeli polgári irányzatoknak az összessége, amelyek különösen a hagyományos formák széttörésével próbálták megteremteni a szerintük korszerű művészetet. A XIX. század 60–70-es éveiben alakult ki *Franciaországban* (Charles Baudelaire, Paul Verlaine, Arthur Rimbaud és mások). Nem sokkal később elterjedt *Belgiumban* (Ifjú Belgium csoport), *Lengyelországban* (Ifjú Lengyelország csoport), *Oroszországban* (A. Blok, I. Annenszkij, O. Mandelstam), *Ausztriában* (R. M. Rilke) és más országokban is. Végül a XX. század irodalmának egyik meghatározó stílusirányzatává vált.

A modernizmus megjelenése arról tanúskodott, hogy gyökeresen megváltozott az ember szerepe a művészetben. Az alkotók figyelme ekkor az egyén belső világának bemutatása felé irányult. Az ember az irodalmi-képzőművészeti alkotások fontos szereplőjévé vált. Érzései, benyomásai, tapasztalatai magukra vonták a modern művészek figyelmét, akik az egyént a legfőbb értéknek nyilvánították a földön, az emberi tudat megismerését pedig a modern művészet elsődleges kihívásának. Az emberi személyiség ekkor fontos tényezővé válik a lelki önfejlődés szempontjából, ellentmondásossá és védtelenné a világmindenség előtt. A XX. század kulturális fejlődését az különbözteti meg a korábbi korokétól, hogy az egyes emberek problémáit a szellemi lét örök törvényeinek fényében kívánja megoldani. A művek hősei már nem a társadalom tipikus szereplői. A művészeket jobban érdeklik azok a különbségek, amelyek mássá teszik őket. A modern irodalomban megjelenik egy sajátságos hős – „az ember, mint szellemi, lelki tünet”, aki mentes minden tipikus vonástól és viszonylag független. A modernizmus gondolkodó embere a jövőre irányult, kereste az élet igazságait, és meg volt róla győződve, hogy az, amit képvisel, igaz és valóságos.

Valóságos forradalmat jelentettek a művészetben Paul Cézanne, Pablo Picasso festményei, Guillaume Apollinaire, Thomas Stearns Eliot, Rainer Maria Rilke versei, James Joyce, Marcel Proust regényei, P. Gyagiljev, Vsz. Meierhold, Lesz Kurbasz színdarabjai, Joseph-Maurice Ravel, Igor Sztravinszkij zeneművei, Jenkins Griffith, Szergej Eizenstein, Olekszander Dovzsenko filmjei. A korszak egyik sajátossága a műfajok egymásra hatása volt. Pablo Picasso metaforikus művészete például befolyásolta Guillaume Apollinaire, Paul Éluard, Blaise Cendrars munkásságát, az impresszionisták megihlették Paul Verlaine, Arthur Rimbaud, Knut Hamsun, Olekszandr Olesz, M. Voronij *művészetét*, Auguste Rodin szobrai pedig lelkesítőleg hatottak R. M. Rilke verseire. A kubisták esztétikája hatott Gertrude Stein, V. Majakovszkij, Guillaume Apollinaire kompozícióinak nyelvezetére, a filmes montázs módszere pedig James Joyce, Marcel Proust *tudat-folyam* regényeire.

A modern művészet a műalkotást független, tökéletes világnak tekinti, amelynek saját értéke van.

A különböző filozófiai tanítások nagy hatással voltak a kultúra fejlődésére. A művészek több figyelmet kezdtek szentelni a *világnézeti kérdéseknek*, megpróbálták meghatározni a személyiség helyét a világmindenségben, az emberiség erkölcsi fejlődésének általános törvényeit, a civilizáció

fejlődésének morális tényezőit. Felbecsülhetetlen a jelentősége F. Nietzsche, Henri Bergson, S. Freud eszméinek. Gyakran az írók is filozófusokká váltak. Műveikben a művészet összefonódik a filozófiai gondolkozással (V. Rozanov, Jean-Paul Sartre, Albert Camus, Roland Barthes).

A *művészeti forradalom* idején megjelent még egy fontos ismertetőjel, amely nagyban meghatározta a XX. század kulturális fejlődését. Ez az *analízistől a szintézisig* vezető út a kompozíció, a nyelv és tartalom struktúrájának minden szintjén. Az irodalom több tematikájú lett, bártran keverednek benn az idősíkok és helyszínek. Ez a szintézis elősegítette a szubjektív és az objektív világ egységben látását, annak megértését.

A modern művészetben fontos szerepet játszik a *mitologizálás*. A mítoszok segítségével próbálják az írók megérteni a világ fejlődésének logikáját, megfejtani az emberiség lelki fejlődésének titkait, létrehozni a lét univerzális modelljét.

A modern alkotók műveikben figyelmüket az *ember belső világára* és a *lét örök problémáira* összpontosították. Megpróbálták túllépni a realizmusra és naturalizmusra jellemző konkrét és történelmi dolgok ábrázolásán, azaz az emberiség erkölcsi fejlődésének egyetemes törekvéseit akarták feltárni.

A világ modern művészetére jellemző a *folytonos útkeresés* a tartalom és a forma tökéletesítésének terén, az olyan hangsúlyozott stílus, amely nemcsak az egyénit és jelenlegit, hanem a fejlődés általános irányzatait is képes ábrázolni. A művek középpontjában az ember áll, aki az élet értelmét keresi, a saját megérzéseire hallgat, mintha a kor idegvégződése lenne.

A modern művekben szervesen kiegészítik egymást a tudatos és a tudatalatti, a földi és az kozmikus történetek, amelyek mindenekelőtt lélektani síkon zajlanak az ember lelkében, aki meg akarja érteni léte értelmét, elsősorban az örökkévalóság szemszögéből.

Pablo Picasso:
A zsonglőr család, 1905

A MODERNIZMUS FŐ SAJÁTÓSÁGAI

1. Különös figyelmet fordít az ember belső világára, amely képes új világot teremteni.
2. A lét és a művészet örök törvényeit feszegeti.
3. Előtérbe helyezi az alkotói megérzést.
4. Az irodalmat olyan legfőbb tudásnak tekinti, amely képes feltárni a személyiség legbelsőbb valóját és lélekkel megtölteni a világot.
5. A misztifikációra és a tudatalattiban történő elmerülésre való hajlam.
6. Új formai eszközök keresése a művészetben (metabeszéd, szimbolika, a mítosz poétikája).
7. Örök eszmék kutatása, amelyek képesek megváltoztatni a világot a szépség és a művészet törvényei alapján.
8. Olyan új művészi valóság létrehozása, amely egyenértékű a környező realitással. Irodalmi, játékos kísérletezések ezzel a valósággal.

A modernizmus korszakai. A modernizmus történetében két korszakot különböztetünk meg: a korai modernizmust (a XIX. század utolsó harmada és az 1910-es évek) és az érett modernizmust (az 1910-es évek és a XX. század utolsó harmada). (A világ- és magyar irodalomban ezt a korszakot avantgárd mozgalomnak nevezik – *a ford. megj.*)

Korai modernizmus – azon korai modern irányzatoknak a gyűjtőneve, amelyek a XIX. század utolsó harmadában jelentek meg és megelőzték a modern művészet végérvényes kialakulását (a szimbolizmust, impresszionizmust, szecessziót). A korai modernizmus először utasítja el a *lét életszerű ábrázolását*. Az írók fő témája az esztétikai problémák feldolgozása lesz. A történet fejlődését a lelkiekben gazdag és független személyiség gondolatai, benyomásai, tudata, határozzák meg, ami a későbbiek során megtisztul a meséléstől és az önmagunkra való összpontosítás, az önfigyelés síkjába megy át.

A korai modernizmus nem követte a XIX. század realizmusának és naturalizmusának a hagyományait. A romantikát azonban nem utasította el, hanem épp ellenkezőleg, felhasználta annak alapértelmezéseit. A korai modernizmus elindítói a késő romantika képviselői voltak (Charles Baudelaire, Leszja Ukrajinka és mások). Németországban és Ausztriában a XIX. század végi irodalmi alkotásokat neoromantikusan nevezték. A romantikától a korai modern művészek átvették a tökéletlen valóság elutasítását, a lelketlen valóság szembeállítását a lélek és a művészet erejével, az ellentétek és ellentmondások költői megnyilvánulását.

Érett modernizmus, az avantgárd az 1910-es években formálódott egységes irányzattá. A francia eredetű *avantgárd* szó eredetileg katonai kifejezés volt, jelentése: 'előőr'. A XX. század első évtizedeiben létező művészeti irányzatok összefoglaló neve. Közös vonásuk, hogy szakítanak a régi, hagyományos és részben kiüresedett formákkal, értékekkel, sőt tartalmakkal. A művészi kifejezés új formáit és lehetőségeit keresik, melyek a lényegre pontosan tükrözve képesek kifejezni a XX. század valóságát, és benne az embert. Szembefordulnak a fennálló polgári társadalommal is: mindegyik irányzat programjának vannak olyan elemei, amelyek a társadalom átalakítását célozták meg. Valamennyi irányzat arra törekedett, hogy egy alapelvet állítson szemléletének középpontjába, erre az alapra építse fel a világtérképezésnek azt a kísérletét, amely aztán a művészi formát meghatározza (*a ford. megj.*). Képviselői: Rainer Maria Rilke, Guillaume Apollinaire, Thomas Stearns Eliot, Borisz Paszternak és mások. A mozgalom első nagy fénykora a XX. század tízes éveire tehető, második hulláma, a húszas évek – a szürrealizmust kivéve általában lehanyagoltak az egyes irányzatok, a harmincas évek végére gyakorlatilag lezárult történetük. Ami a második világháború után, főként a hatvanas években jelentkezett, az már a neoavantgárd. Jelentősebb irányzatai: a kubizmus, futurizmus, expresszionizmus, dadaizmus, szürrealizmus és a konstruktivizmus. A kubizmust és a konstruktivizmust *formaépítő*, a többi *formabontó* irányzatnak is lehet nevezni (*a ford. megj.*). Az érett avantgárdhoz olyan irányzatok is tartoznak, mint az *imagizmus*, *akmeizmus*. A XX. század első felében végérvényesen kialakultak az avantgárd fő vonásai: a személyiség belső problémái iránti figyelem, az ember és a művészet értékének a hirdetése, az idő és tér szétválasztására tett kísérlet. Ezek a vonások leginkább Franz Kafka, James Joyce, Marcel Proust és William Faulkner műveiben jelentek meg.

Az avantgárd egy dinamikus, nyitott mozgalom volt, amely különböző művészeti hagyományokat és stílusokat vegyített. Nem véletlenül tartoztak olyan irányzatok és iskolák hozzá, amelyek a *neo*-előszóval kezdődtek: neoromantika, neoklasszicizmus, neobarokk, neogótika.

KOMPETENCIA- FORMÁLÓDÁS

Tájékozottság. 1. Milyen okok vezettek a modernizmus kialakulásához? 2. Milyen filozófiai eszmék hatottak leginkább a modernizmus fejlődésére? 3. Nevezzétek meg a különböző modern művészeti ágak képviselőit! **Olvasói tevékenység.** 4. Határozzátok meg a romantika és a modernizmus közötti hasonlóságokat és különbségeket! **Emberi értékek.** 5. Milyen új elképzelések születtek az emberről és a világról a modernizmusnak köszönhetően? **Kommunikáció.** 6. Magyarazzátok meg a következő fogalmakat: *dekadens*, *dekadens hős*, *modernizmus*, *avantgárd*, *modern költészet*! **Állampolgárok vagyunk.** 7. Miért volt kulcsfontosságú a nemzetiségi tényező az ukrán modernizmus kialakulásában? Mi jellemzi még az ukrán modernizmust? **Modern technológiák.** 8. Az internet segítségével ismerkedj meg modern, avantgárd képzőművészeti alkotásokkal! Készíts prezentációt egy avantgárd remekműről (*képzőművészet vagy zene*)!

ÖSSZEGZÉS

- A romantika fejlődésének logikája a modernizmus megjelenéséhez vezetett.
- A modernizmus irányzatának megjelenését a dekadencia előzte meg, ami átmenetet jelentett (váltságos világszemlélet, ami több áramlat megjelenésében nyilvánult meg).
- A modernizmus filozófiai alapjait A. Schopenhauer, F. Nietzsche, H. Bergson és S. Freud rakták le.
- A modernizmus a polgári irányzatoknak az összessége, amely különösen a hagyományos formák széttörésével próbálja megteremteni a korszerű művészetet.
- A modernizmusnak két korszaka van: a korai és az érett. A korai modernizmus idején fejlődött az impresszionizmus, szimbolizmus, neoromantika.

A KORAI MODERNIZMUS STÍLUSIRÁNYZATAI: IMPRESSZIONIZMUS, SZIMBOLIZMUS, NEOROMANTIKA

Az egyén megpróbálta megismerni önmagát, saját alkotói lehetőségeit és lelki céljait a XIX–XX. század fordulóján.

D. Oblomijevszkij

A XIX. század végén és a XX. század elején alakultak ki a korai modernizmus főbb irányzatai: az impresszionizmus, szimbolizmus, neoromantika.

A korai modern irányzatok először párhuzamosan haladtak más áramlatokkal: a realizmussal, naturalizmussal, késő romantikával. Később azonban fokozatosan kiszorították a többit, és utat nyitottak egyéb modern irányzatok előtt a további művészeti kezdeményezések számára. A realistákkal ellentétben a modernizmus képviselői nem törekedtek az események megmagyarázására a társadalmi-lelki fejlődés szempontjából. Ők csupán rögzítették a szubjektív és objektív világban végbemenő változásokat jelek, szimbólumok és utalások segítségével. A modernisták elutasították a naturalizmust is, annak minden konkrétságával és tényleírásával. Számukra a belső lényeg volt a fontos. A romantika hagyományaiból viszont előszeretettel táplálkoztak, mivel vonzó volt számukra az, hogy a romantikusok az alkotói akaratot és a művész szabadságát mindenek felé helyezték. A modernisták létrehoztak egy új világot, amely csak a lelkekben és az eszmékben élt, bár saját törvényekkel rendelkezett és szembelyezték azt a realitásokkal. Az első helyre a megérzést, intuíciót helyezték, melynek segítségével meg akarták érteni az élet lényegének titkait. A legfőbb tudásnak pedig nem a tudományt tartották, hanem azt a művészi alkotást, amely életet tud lehelni a valóságba és fel tudja tárnai az egyéni lét addig nem ismert mélységeit.

Impresszionizmus (fr. *impression* – 'benyomás') – modern művészeti irányzat, amelyre jellemző, hogy a művész saját kifinomult eszközeivel próbálja megjeleníteni személyes benyomásait, megfigyeléseit, pillanatnyi érzéseit és tapasztalatait.

Az impresszionizmus Franciaországban alakult ki a XIX. század második felében, elsősorban a festészetben (nevét Claude Monet *Impresszió, a felkelő nap* című képéről kapta 1873-ban). Képviselői: Claude Monet, Pierre-Auguste Renoir és Edgar Degas festőművészek voltak, akik legfőbb feladatuknak azt tartották, hogy természetes módon ábrázolják a külső világot és képesek legyenek kifinomultan átadni saját pillanatnyi benyomásaikat, hangulataikat. *Azt festem le, amit éppen érzek* – ismerte el Camille Pissarro.

Az impresszionizmus sok követőre talált a zeneművészetben (Joseph-Maurice Ravel, Claude Achille Debussy, Manuel de Falla, Giacomo Puccini, Cyril Scott). Az irányzat képviselői az irodalomban: Edmond és Jules Goncourt, Alphonse Daudet, Guy de Maupassant, Paul Verlaine (*Franciaország*), Stefan Zweig, Arthur Schnitzler (*Ausztria*), Stanislaw Witkiewicz, Stefan Żeromski (*Lengyelország*), Mihajlo Kocjubinszkij és Mikola Voronij (*Ukrajna*).

Camille Pissarro: Saint Honoré utca. Déli napsütés, 1898

Ukrán neoromantikusok

Az ukrán neoromantika leginkább Leszja Ukrajinka költészetben és drámáiban nyilvánult meg, aki az esztétikai és az ukrán nemzeti útkeresés elindítója volt a költészetben. Hatalmas életszeretete később megihlette Oleksza Vlizkot, Mike Johansent, Jurij Janovszkijt, Olena Telihát, Oleg Olzsicsot is.

Fernand Khnopff:
Bezárom az ajtómat,
1891

Az impresszionisták olyannak festették le a világot, amilyenek éppen látták. *Látni, érezni, kifejezni, ez az én művészetem lényege* – mondhatta volna Edmond Goncourt szavaival élve minden impresszionista. Az impresszionista műveket szubjektív ábrázolás jellemezte, olyan hangsúlyozott líraiság, metaforák, különböző díszítő elemek, szimbólumok használata, melyek hangulatot keltenek, felerősítik az asszociációs érzéseket és benyomásokat. A leírások epizodikusabbá és töredezettebbé válnak, fontos szerephez jutnak a színek, fény-árnyékhatások, hangmagasságok ábrázolására szolgáló eszközök, amelyek képesek megjeleníteni a szerző belső lelkivilágának, érzéseinek, hangulatának változásait. Az írók gyakran használják a lírai monológokat, befejezetlen gondolatokat és mondatokat, hogy jobban érzékeltethessék a főhős érzéseinek és hangulatának a változását.

A költészetben az impresszionizmus szinte elválaszthatatlan a szimbolizmustól.

Szimbolizmus (a görög. *symbolon* – ’jel’, ’jelkép’, ’jellemző’ szóból) – a korai modernizmus egyik irányzata. A szimbolista művész a jelenségvilág mögötti lényegi tartalmakat, az „ideákat” törekszik megragadni, ehhez fő eszközül az önmagukon túlmutató, sejtelmes jelentésvilágú jelképeket választja. Egy-egy mű képei rendszert alkotnak, melyek végtelenül sokféle jelentés-összefüggések felvillantására képesek. Más megfogalmazásban a szimbolizmus célja – a mű témájától, tárgyi világától függetlenül, illetve ezeken keresztül – a szépség, a magasrendű értékvilág megközelítése és kifejezése.

A szimbolizmus Franciaországban alakult ki a XIX. század 60–70-éveiben, majd onnan vették át más országok művészei. Az elnevezést Jean Moréas francia költő honosította meg *Szimbolizmus* című cikkében 1886-ban. Véleménye szerint a szimbolizmus ellensége a tárgyilagos leírás; célja az eszme érzékletes formába öltöztetése. A lényegről nem tudunk közvetlenül beszélni. A művészetben nem fontosak a felszíni formák, jelenségek; ezek csak utalnak a lényegre. A művészet feladata, érzékelhető formába önteni az eszméket, érzelmek folyamává változtatni az elsődleges emóciókat, színes foltokat, hangokat, melyeknek szimbolikus jelentőséget kell adni. A költő dolga nem a tárgyak megéneklése, hanem azoknak az érzéseknek, élményeknek, benyomásoknak a bemutatása, amelyek velük kapcsolatosak.

Charles Baudelaire a *Kapcsolatok* című versében fogalmazta meg a szimbolizmus hitvallását, melynek értelmében végbemegy a *belső lét külsővé alakulása*. A szimbolisták azt gondolták, hogy a világ lényegét nem lehet ésszerű eszközökkel megismerni, csak az irracionális alapú intuíció képes erre, amely célzások és a megvilágosodások útján nyilvánul meg.

Szimbolizmus Ukrajnában

A szimbolizmus az ukrán irodalomban leginkább az *Ifjú múzsa*, *Ukrán házikó* és a *Mitusza* irodalmi csoportok olyan képviselőire volt jellemző, mint *M. Voronij*, *Olekszandr Olesz*, *O. Szliszarenko*, *D. Zahul*, *P. Ticsina*, *Sz. Cserkaszenko*, akik a szimbolikus formákat aktuális nemzeti tartalommal töltötték meg. Miközben védték a művészi szabadságot, az ukrán szimbolisták nem mondtak le kötelezettségeikről népük előtt sem. Munkásságukban szervesen kiegészíti egymást a szépség és az igazság elve, érezhető bennük a mesebeli világ utáni vágyakozás, ahol egybeolvad nemzet az egyénnel, leküzdve az elidegenedést. A „szív filozófiájából” kiindulva a honi írók több új kifejezési formával gazdagították a világ szimbolizmusának tárházát. Ide sorolhatjuk a kedves hangzást, az ukrán népdalok, históriás énekek, mesék felhasználását, az elvont szimbólumok ötvözését a valósággal.

A személyiség lelki átéléseinek tanulmányozása és az örök igazság keresése során a szimbolisták olyan művészi eszközöket használtak, mint az összetett metamorfózis, allegória, utalás, szimbolika, zeneiség, többértelmű szavak, absztrakció. Mindezek az eszközök magas szintű szimbolista műveket eredményeztek.

Franciaországban a szimbolizmus legismertebb képviselői Paul Verlaine, Arthur Rimbaud, Stéphane Mallarmé, *Belgiumban* – Maurice Maeterlinck, Émile Verhaeren, *Németországban* – Stefan George, *Ausztriában* – Rainer Maria Rilke, *Oroszországban* – Valerij Brjusov, Andrej Belij és Alekszandr Blok voltak.

Neoromantika. A korai modernizmus egyik irányzata. Meghatározó sajátossága az volt, hogy megpróbálta áthidalni a szakadékot a romantikára jellemző ideális és valóságos között. Tette ezt a személyiség azon nagy erejével, amely képes az óhajt valósággá változtatni.

A neoromantika jellemző sajátosságai K. Hamsun, G. Hauptmann, R. L. Stevenson, R. Kipling, az *Ifjú Lengyelország* csoport képviselőinek, és M. Gumiljov műveiben nyilvánulnak meg leginkább.

A XIX. század végén a művészi szöveghez a modernisták úgy viszonyultak, mint egy önálló, befejezett, magában is értékes világhoz. Feladata: ábrázolni az emberi léleknek, az egyéniség érzéseinek, benyomásainak a rezdüléseit és belemélyedni ennek a léleknek a legrejtettebb zugaiba is. A modernisták új festői nyelv kidolgozásán tevékenykedtek alkotás közben, olyan közvetítő nyelven, amely képes feltárni az ismeretlen kapcsolatokat a műfajok között. Ez elősegítette több művészeti ág együttműködését, ami átívelt az egész XX. századon. A századfordulón megfigyelhető a zene, festészet és az irodalom egységes egészbe foglalása. Az impresszionisták, szimbolisták, neoromantikusok nagy jelentőséget tulajdonítanak a színek, árnyalatok, hangok, félhangok, ritmusok szerepének, melyek segítségével meg tudják jeleníteni az egyéniség akár legkisebb érzéseit, legtitkosabb vágyait.

Az irodalom a XIX–XX. század fordulóján tehát több irányban fejlődött. A realista és naturalista művészettel szembe fordult az abszolút szabad szellem, amely nem akart a racionális élet szabályai szerint élni. A művészeti életben végbemenő fordulatról tanúskodnak a korai modernista irányzatok, az impresszionizmus, szimbolizmus, neoromantika megjelenése. Paul Verlaine szavaival élve *Az új kor abban különbözik a régitől, hogy az általánost felváltja a konkrét, annak a bizonyos pillanatnak a megragadása, amely visszatükrözi az ember lelkének, érzéseinek állapotát.* A folyamatos útkeresések határozták meg a modernizmus további fejlődését a XX. században.

KOMPETENCIA- FORMÁLÓDÁS

Tájékozottság. 1. Állapítsátok meg a korai modernizmus időrendi határait! 2. Nevezétek meg az impresszionizmus, szimbolizmus és a neoromantika fő sajátosságait, képviselőit! **Olvasói tevékenység.** 3. Hasonlítsátok össze a) a romantikát a neoromantikával; b) az impresszionizmust a szimbolizmussal! **Emberi értékek.** 4. Milyen eszméket hirdettek a korai modernista irányzatok képviselői? **Kommunikáció.** 5. Magyarazzátok meg a következő fogalmakat: *szimbólum, szimbolikus, impresszionista, romantikus, neoromantikus!* **Állampolgárok vagyunk.** 6. A korai modern alkotók közül kinek a munkáiban ötvöződik a szépség és igazság elve? **Modern technológiák.** 7. Az internet segítségével gyűjtsetek anyagot a korai modernizmus egyik képviselőjéről! Készítsetek róla prezentációt! Készítsetek prezentációt a modernizmus egyik remekművéről (*képzőművészet vagy zene*)! **Vezetők és társak.** 8. *Csoportmunka.* Készítsetek számítógépes sablont a modernizmus korai irányzatainak a jellemzéséhez!

ÖSSZEZÉS

- A modernizmus korai irányzatai a realizmus és naturalizmus tagadásáról tanúskodnak.
- A szimbolizmus alapfogalma a szimbólum lett, mint a világ és az emberek lelki titkainak a megjelenítője.
- A pillanatnyi érzéki benyomások megörökítése – az impresszionizmus alapja.
- A neoromantikusok folytatták a romantikusok hagyományait, lélekkel akarták megéltetni a valóságot, létre szerették volna hozni az erős egyéniség alakját, aki képes megváltoztatni a világot.

IMPRESSZIONIZMUS A ZENÉBEN ÉS A KÉPZŐMŰVÉSZETBEN

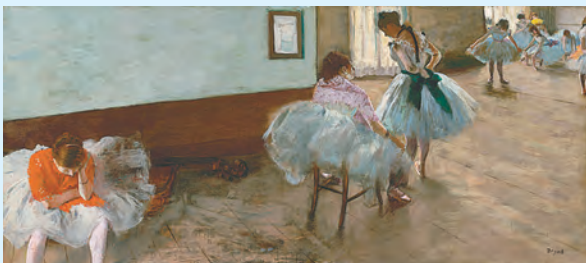

C. Monet: Impresszió, a felkelő nap, 1873

Az impresszionisták képesek voltak felfedezni a szépet az egyszerű jelenségekben, emberekben. Megénekeltek a hétköznapiságot, magát az életet, széppé tudták tenni a mindennapi eseményeket. Az impresszionisták kerülték a tökéletességet, pózolás.

Edgar Degas francia festőművész és szobrász arra kérte a modelljeit, hogy legyenek természetesek, álljanak vagy üljenek úgy, ahogy szoktak.

A zenében az impresszionizmust **Claude Achille Debussy** és **Joseph-Maurice Ravel** zeneszerzők képviselték. C. Debussy a következő módon jellemezte művészetét: *Metafizikával foglalkoznak és nem zenével. A zenét a hallgatónak spontán módon kell érzékelnie, hogy meg akarja találni az absztrakt eszméket. ...Nem hallják meg a körülöttük lévő természet végtelen zajait. Szerintem ez az új út. ... Ez a művészet szabad, a szabad levegő művészete, amely összecseng a természet erőivel, a széllel, éggel, tengerrel! Én csak megpróbálok minél jobban megfogalmazni mindazokat a benyomásokat és érzéseket, amelyek bennem vannak, minden egyéb számomra lényegtelen.* Ravel zenéjét a finom érzékenység, az egzotikus harmónia és a színes zenekari hatások jellemzik (*A víz játéka*, 1901, *Daphnisz és Chloé*, 1912, *Bolero*, 1928). A francia impresszionista zeneszerzők megalkották a friss levegő zenéjét, melyben hallani még a levelek susogását, érezni a virágok illatát.

C. Monet:
Séta. Nő esernyővel, 1875

Edgar Degas: Balettóra, 1879

1. Az internet segítségével keressetek 4–8 impresszionista stílusban készült alkotást: a) az évszakokról; b) az emberről és városról; c) a mindennapi emberek egyszerű dolgairól! Készítsetek prezentációt! Nézzetek utána az alkotások történetének! Mondjátok el, milyen hatást tettek rátok!
2. Készítsetek vízfestéssel saját impresszionista festményt! Milyen technikát fogtok alkalmazni?

Charles Baudelaire

1821–1867

Gyermekkorom óta magányos vagyok, annak ellenére, hogy vannak szeretteim. És mégis erősen szomjazom az életre...

Charles Baudelaire

Charles Baudelaire-t már életében legenda lengte körül, sok mindent mondtak róla: kalandvágyó és magányos, a szépség és valóság imádója, ugyanakkor az ördög cimborája is. Saját ellentmondásosságával maga is tisztában volt: *Már kora gyermekségemben két ellentmondó érzést éreztem a szívemben: az élet borzalmasságát és az élet extázisát.* Charles Baudelaire teljes életre vágyott – alkotni, szeretni, érezni, tanulmányozni és még gyűlölni is akart. Mindezt utolsó leheletéig, megállás nélkül. És mit jelent az élet borzalmassága? Olyan borzalmas volt az élete, vagy ennyire félt valamitől? De mitől? Rendetlen és szertelen életet élt, de folyton a rend, a rendszeresség után sóvárgott. Egész léte hatalmas lelki dráma, örökös vergődés a kiábrándító való és a valóság fölé emelő eszmények között. Baudelaire a romlottságból a művészet virágait fakasztotta, ő volt a tragikus zseni, aki az európai irodalom utolsó romantikusa és az új, a modern művészet megteremtője volt.

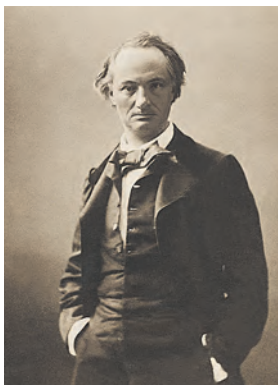
Charles Baudelaire 1821. április 17-én született Párizsban polgárcsaládban. Édesanyja 27, apja 61 éves volt. Hatéves korában meghalt az apja, a fiatal, csinos özvegy feleségül ment egy nagy karrier előtt álló katonatiszthez J. Aupickhez, aki a tábornoki rangig emelkedett. Mostohaapja bentlakásos iskolába küldte az ifjút. Baudelaire árulásnak érezte anyja házasságát, szeretetére, figyelmére, odaadására vágyott, de Aupick közékük állt. Magányos és zárkózott, ellenkező és pózoló lett; már diákkorában cinikus és ideggyenge volt. Mostohaapja túlzottan gondoskodott róla, korlátozta a lázadó hajlamát, a rossz iránti fogékonyságát és a kalandvágyát is. És mostohaapja elégedetlenségének jó oka volt. Rossz magaviseletéért kirúgták az iskolából.

Ő küldte a fiatal Baudelaire-t – miután az gyorsan elpazarolta öröksége jó részét – egy hosszabb tengeri utazásra (Mauritiusra és a Bourbon-szigetekre) 1841-ben. A szó szoros értelemben ez nem büntetés volt, mégis figyelmeztetésnek és erkölcsi intésnek szánta. Tanárként kellett volna ott dolgoznia. A mostohaapja úgy vélte, hogy az új környezet és az önálló élet jó hatással lesz a fiúra. Egy esztendő múlva, 1842-ben megszökött a szigetről. Bohém életmódjával apai örökségének maradékát is elverte; hitelezői miatt állandóan változtatta szállóit. Ekkor családja kénytelen volt gyámság alá helyezni. Havonta 200 frankot kapott a kiadásaira. Mostohaapjában alkotói szabadságának legfőbb korlátozóját látta. De édesanyja iránti szeretete a történetek ellenére is megmaradt, imádták egymást.

Azonban az élet kegyetlen valóságától, bármennyire is féltette a fiát, nem tudta megvédeni az érzékeny fiút. Charles naplójában a következő bejegyzés olvasható: „Franciaország a brutális korszakát éli, Párizs a világ ostobaságának fővárosa lett.” 1848-ban Charles radikális eszméket hirdetett, részt vett a forradalomban, többek között a *Polgári kiút* című újságot szerkesztette, több cikke jelent meg ekkor. Amikor 1848 júniusában a feldühödött párizsi munkások a köztársaság ellen indítottak munkásfelkelést, mert nem teljesítették ígéretüket, Charles Baudelaire a lázadók oldalán volt. Az 1848-ban történekről a költő így emlékezett: „1848-tól megmámorosodtam. Milyen is volt?

G. Courbet: Charles Baudelaire portréja, 1848

Nadar: Charles
Baudelaire fotója,
1855

Szinte sóvárogtuk a gyűlöletet. Természetes beteljesülés a rombolás láttán. Irodalmi mámor ...”

Nagy társadalmi átalakulásokról álmódott, de pont az ellenkezője történt, még mélyebb szakadékba zuhant a társadalom. Végleg megcsömörlött a politikától, s élesen vitatkozott a romantika és a pozitívizmus haladás-hitével. Felejtést kábítószerekben, a bor mámorában, a szenvedélyekben, sőt a szenvedésben keresett. Ez egyfajta tiltakozás volt az erkölcstelen valóság ellen. Charles Baudelaire megmaradt örök lázadónak, aki soha sem tudott megbékélni a mindennapok kegyetlenségével, a gyilkos valósággal, a lelketlen léttel.

Úgy tűnt neki, hogy az egész társadalom valamilyen sötétségbe van burkolva – vele együtt. Hogy nem az Isten igazgatja a világot, hanem a Sátán, aki a gonoszság különböző formáiban jelenik meg. Baudelaire olyan költővé vált mindezek hatására, aki azokat a borzalmakat szólaltatja meg költészetében, amit ő és generációja átél. Naplójában jegyezte le saját és kortársai érzéseit, benyomásait: „Minden emberben két törekvés van egyidejűleg – az egyik az Isten felé irányul, a másik – a Sátánhoz. Az isteni elhivatottság vagy a lelkeség – ez a belső felemelkedés és megtisztulás vágya, a sátáni rendeltetés pedig az állatias ösztönök kielégítése, a bukás, a kudarc öröme.”

Baudelaire önpusztító életmódjával s a világ új összefüggéseinek feltárásával keresett kiutat a válságból. Mindez megjelent *A Romlás virágai* (1857) című verseskötetében is. Ebben a korban lett általános magatartássá a polgárpukkasztás, az eltérés a kispolgári életeszménytől, az új utak keresése akár az élet elherdálása árán is. Ekkor kezd szembenálló érték kategóriává válni a polgár és a művész. Mindehhez a lázadáshoz rendkívül kifinomult szépség- és formakultusz kapcsolódik. A költészetben és az elméletben az ő írásai indítják el a változás folyamatát, a legtöbb impresszionista-szimbolista költő példaképként tekintett rá. Ami az impresszionista költészet lényege, s amely alapján élesen elhatárolható a romantikus lírától, annak gyökerei – látomásság, asszociativitás, jelképiség, a lírai én megalkotottsága, „szerephe helyezése” – az ő költészetében jelentek meg.

Természetesen az akkori társadalom nem fogadta kitörő örömmel Baudelaire kötetét. Nem értették, pontosabban nem akarták érteni a költőt. A polgárság többségét sértette, hogy görbe tükröt tartott

Miért lett a kötet címe *A Romlás virágai*?

Charles Baudelaire H. de Balzachoz, az *Emberi színjáték* című regény megalkotójához hasonlóan Dantét követi, kinek hőse (maga Dante) megjárta a Poklot, hogy megdicsőülhessen, s *A pokol tornáca* (Les Limbes) címet adta először versgyűjteményének. Úgy érezte, az akkori földi lét azonos a pokollal. Baudelaire mégsem a katolikus teológiából ismerős túlvilági tartományra utal, hanem az utópista szocializmus egyik képviselőjére, Flourer-re, aki ellentétben a jövő „harmonizáló” civilizációjával, „limbikus”-nak nevezte kora pusztulásra ítélt átmeneti társadalmát. *A Romlás virágai* cím csak 1855-ben született meg, egy barátja találta ki egy kávéházban. Nagyon jó cím, ezt érezhette Baudelaire is, amikor elfogadta, hiszen benne van az egész kötet koncepciója. Azt az ellentétet fejezi ki, ami Baudelaire életének és költészetének lényege: a romlottságból a művészet virágait fakasztotta. Az eredeti cím: *Les Fleurs du Mal*, a Mal szó különösen összetett jelentésű: rossz, gonosz, kár, gyötrelem, veszteség, fájdalom – mindez benne van a szó jelentéstartományában. A. Blok szerint Baudelaire bebizonyította, hogy „a pokolban is lehet álmódzni a hófehér csúcsokról”.

Félix Bracquemond:
Ch. Baudelaire *A Romlás
virágai* c. kötet nem
publikált borítója,
a XIX. század vége

eljük. Senki sem örült annak, hogy egy költő sötét lelkük mélyére lát, kifürkészi rejtett vágyaikat, óhajaikat, fogyatékosságaikat, hibáikat, s ennek még hangot is ad. A kötet mindössze 1100 példányban jelent meg, még el sem fogyott mind, amikor gyilkos kritika látott napvilágot Gustave Bourdin tollából a tekintélyes *Figaro* hasábjain. A kritikus kétségbe vonta a szerző elmeállapotát, visszataszítónak nevezte a verseket.

A *Figaro* dühös támadását a *Constitutionnel* követte. Az előbbi talán a belügyminiszter sugalmazta, akinek fájt Flaubert ugyanakkor történt felmentése a Bovaryné pörében, s aki ki akarta köszörölni a tekintélyén esett csorbát. Asselineau és Barbey d'Aureville védő cikkeit – különösen az utóbbi kitűnő analízis – a szerkesztőségek nem adták le. Az öreg és ravasz Sainte-Beuve, a nagy tekintélyű hivatalos kritikus és jó barát, hallgatott a *Moniteur*-ben, csak óvatos-lelkes magánlevelet írt a költőnek, tanácsokat adva a védelem számára. Baudelaire jóban akart maradni vele, s úgy tett, mintha nem venné észre kétszínűségét. Hamarosan vádat emeltek a Poulet-Malassis-t kiadó és Baudelaire ellen vallás- és közerkölcs ellen elkövetett büntett gyanújával.

A pert 1857. augusztus 20-án tárgyalta a hatodik törvényszék. Hoszszú, külsőséges, többnyire csak nagy múltbeli példák párhuzamával érvelő, szellemileg jelentéktelen védőbeszéd hangzott el. Az ügyész úgy látszik, mintha szégyellte volna a vád képviselőjét, és enyhe büntetést kért. Baudelaire-t csakugyan felmentették az istenkáromlás vádjá alól, és csak a közízlés megsértéséért ítélték el 300 frankra, Poulet-Malassis-t s kiadótársát, de Broise-t pedig 100-100 frankra. Hat költeményt talált a bíróság közmorált sértőnek, amelyeket a kötetből ki kellett hagyni. Az ítéletet már másnap megjelentették az újságokban, hangsúlyozva Charles Baudelaire verseinek „káros hatását” az olvasókra és „megalázó, szégyenteljes realizmusát, mely sérti közízlést és közerkölcsöt.” A megmaradt példányokat elobozták, kivágták belőlük a hat verset, persze nem kímélték a másik oldalon lévő költeményeket sem. Victor Hugo harsogó bravóval üdvözölte az elítélt Baudelaire-t: „...megkapta – írja a levélben – egyikét azoknak a ritka kitüntetéseknek, melyeket a mai rezsim adhat, s úgynevezett igazságszolgáltatása elítélte Önt az úgynevezett morálja nevében; újabb korona. Fogadja kézzorításomat”.

Baudelaire maga eredetileg felmentést, sőt becsületrendet várt; az ítéleten felháborodott, aztán levélben a császárnéhoz fordult, s annak közbenjárására büntetését a már szinte névleges 50 frankra csökkentették. Az egész ügy nagyon megviselte; legjobban az fájt neki, hogy a pörben „realista” írónak minősítették. *Harminc év múlva meg fognak érteni!* 1857 karácsonyán anyjának a következőket írta: *Néhány hónapig börtönben, a szörnyű apátia börtönében voltam, minden összeomlott ... Támogatás és munka nélkül magányosan – szörnyű dolog.*

Charles Baudelaire
mellszobra Párizsban
a Luxemburg-kertben,
1933

IRODALMI BARANGOLÁS

A *Romlás virágai* című kötet pere

1857-ben a francia bíróság Gustave Flaubert *Bovaryné* című regénye és Charles Baudelaire *A Romlás virágai* című verseskötetete ellen erkölcsstelenység vádjával indított pereket. Flaubertet a vádak alól felmentették, mert kitűnő ügyvéd védte, míg Baudelaire-nek ez nem sikerült... Az egész kötetet nagy gonddal, körültekintéssel tervezte több mint tíz esztendőn keresztül. Többször átdolgozta verseit, új címet adott nekik, tervezte a kötet szerkezetét. Maga a kiadó is türelmetlen volt és O. Poulet-Malassis egyszer elkeseredetten nyilatkozta a sürgető kérdésekre a következőket: „A kötet akkor fog megjelenni, amikor azt a Mindenható és Charles Baudelaire úr úgy akarják.” A költő kérésére 20 példányt holland papírra nyomtattak és drága borítóval kötötték be. Az anyjának, barátainak, rajongóinak és költőtársainak szánta ajándékol.

A *Romlás virágai* első kiadásának címlapja Charles Baudelaire megjegyzéseivel, 1857

De azért csak erőt vett magán Baudelaire és *A Romlás virágai* pótkiadásán dolgozott. A kihagyott *virágok* helyére újakat írt; a második kiadás, harmincöt új verssel, 1861 tavaszán jelent meg, ugyancsak Poulet-Malassis-nál. Közben a prózai költeményeit írta, és 1860-ban megjelent a *Mesterséges Paradicsomok, ópium és hasis* című esszéje, melyben a bor, az ópium és a hasis hatását és veszélyeit ismerteti, hevesen és fájdalmasan küzdve az izgatószerdivatok ellen. 1864 áprilisában Baudelaire nem bírta tovább Párizst és a hitelezőit, Belgiumba menekült. Remélte, hogy ott művészeti cikkeket írhat, és hogy eladja összes művét valamelyik belgiumi francia kiadónak. Tervei mind füstbe mentek. 1866-ban a Poulet-Malassis kiadta a *Kis költemények prózában* című könyvét. Újrakiadására 1868-ban, majd 1874-ben került sor. 1868 májusában (már Baudelaire halála után) a lille-i bíróság az összes példány bezúzását és 500 frank büntetés megfizetését ítélte meg.

Még 1861-ben azt írta anyjának, hogy idegösszeroppanása van: *Elfogyott az erőm, kitartásom, reményem. Látom a katasztrófa közeledtét. Charles Baudelaire 1867. augusztus 31-én Párizsban halt meg.* Halála után jelent meg *A fájó Párizs* (1869) című prózaverseinek gyűjteménye és naplója, a *Meztelen szívem* (1887).

A ROMLÁS VIRÁGAI (1857). Egy nemzedék lelkiállapotának ábrázolása a műben.

A világirodalom gyöngyszeme, az egyik leggondosabban megtervezett kötetkompozíciója *A Romlás virágai*. A mindössze kétszáz oldalas verseskötet meghatározta az egész európai irodalom fejlődésének irányát hosszú évtizedekre. A szimbolisták legfőbb elveiket, az impresszionisták – a pillanatnyi benyomások megörökítésének módját, a neoromantikuskok – az új hőst, aki képzelőereje segítségével változtatja meg a világot – találták meg benne. S ami a lényeg – az emberi esendőségek, bűnök, szerelmek, gyötrelmek tárháza Charles Baudelaire kötete, megtalálhatta benne saját nemzedéke a magány, a lázadás, az undor, a megvetés hangjait, az új vonzalmakat mint fontos témát: a halált, a Sántán... Ez a kötet az emberi lélek egyfajta eposzává vált. Nem véletlen, hogy Charles Baudelaire-t Dantéhoz hasonlították, mert *A Romlás virágai* hőse saját „énjének” vadonjában bolyong. Ez az utazás – küzdelmes, hol felemelő, hittel teli, önmagára találó, hol csalódást, kétségbeesést, elveszítettséget mutató. Ez út önmagadtól önmagadig. Út a külső világból az ember belső világába. Az örök eszmék, a szépség, az igazság és Isten keresésének útja – és távolodás az óhajtott vágyálomtól. A önismeret és az öntudat szorongató útja. A nagy veszteségek útja, mely a halálhoz vezet, de mindezek ellenére – az ismeretlen, új, a még fel nem fedezett emberi szellemiség gondolatával teli.

A lírai hős. Charles Baudelaire kötetének lírai hőse összetett és nem egyértelmű alak. A szépség megéneklője, esztéta, filozófus, az igazság fáradhatatlan keresője. De sorsa tragikus. Tragikuma egyfelől magányából, elidegenedéséből fakad, hogy nem tudja elfogadni az őt körülvevő világot. Másfelől – tragédiája a lét ellentmondásosságának tagadásában rejlik, ami önmagából, a belső konfliktusokból fakad, melyek apró darabokra szaggatják a szívét. Hol az egyik, hol a másik oldalon: az élet és a halál, a jó és a rossz, Isten és a Sántán, szerelem és gyűlölet, eszme és csalódás, hit és hitetlenség közt áll. Mindez rettenetes szenvedést okoz a lírai hősnek, fájdalmas lelkiállapot, amit nem tudott legyőzni. De a hős nem adja fel, nem nyugszik ebbe bele. Megmarad magányosnak és örök lázadónak a világban. Nem tagadta meg álmát a „hőfedte csúcsokról”, annak ellenére, hogy egyelőre elérhetetlenek.

Charles Baudelaire lírai hőse nemcsak saját vágyait, törekvéseit akarja megvalósítani, hanem meg akarja érteni az egész világ erkölcsi közhangulatát és szellemiségének érdemi részét. Baudelaire zsenialitásának köszönhetően megszületett az irodalom első olyan hőse, aki képzelete és ábrándjai segítségével akarja megváltoztatni a világot. Még a mindennapok valós képei is, amelyek a lírai hős tudatában tükröződnek vissza, nem a külső, hanem a rejtett „látványt” mutatják. A valóság itt teljesen más értelmet kap: csak eszközként szolgál a lírai hős érzéseinek kifejezésére. Charles Baudelaire lírai hőse azonos a költővel, de nem csak. Ő nemzedéke lelke is. A művészet és a művész megtestesítője,

aki magára vállalta az emberiség minden fájdalmát és bűnét, a jobb iránti olthatatlan vágygal járta vele együtt végig a földi pokol minden zegzugát.

A kötet szerkezete. A *Romlás virágai* című művet tudatosan megalkotott kötetkompozíció jellemzi (tematikus, de főként szimbolikus egymásra vonatkozások alapján). Rengeteg érzelmi élmény, drámai konfliktus és a lírai hős érzései határozzák meg a kötet tartalmát. *Könyvemnek egyetlen elismerést kívánok: ismerjék fel, hogy nem album, eleje és vége van. Valamennyi új költeményt azért készítettem, hogy beilleszkedjenek az általam választott különös keretbe* – írta Baudelaire. Hangsúlyosak a nyitó- és záróversek, fontos a sorrendiség, a cikluscím, a ciklusfelépítés. Az *Előhangot* hat ciklus követi: *Spleen és Ideál, Párizsi képek, A bor, A Romlás virágai, Lázadás, A Halál*. Fontos a nyitó- és záróversek hangsúlya, a részek közötti aránya, a versek sorrendje, a ciklusok címe, felépítése. De a ciklusokon belül is el lehet különíteni különböző motívumok alapján verseket a szépségről, szerelemről, halálról, a városról stb.

Az első ciklus, a *Spleen és Ideál* versei a romantika hagyományos esztétikáját tükrözik. A már ismert motívumokhoz nyúl a költő: művész és tömeg, valódi és eszményi szerelem, a mindennapi élet elutasítása és a magas eszmény keresése stb. Hagyományos a ciklusok ellentmondásos címe is, a romantikus szimbólumok (viharmadár, tenger, égbolt és mások) és a lírai hős képzeletének, álmainak szabad szárnyalása. De ezen a romantikus alapon egy új művészi világ jön létre – tisztán Baudelaire-i, vagy inkább modernista. A költő kibővíti a romantikában hagyományos szembenállást a való világ és az elképzelt világ között, és kiterjeszti az ellentétet az életidegenség, a kiábrándultság összetett érzése és az eszmék között. Hogyan értelmezhetők ezek a szimbólumok? Az eszme a költő számára nem csupán a szépség, a művészet, a szerelem, a gondolatok és érzések nemessége, az erkölcsi értékek, mint ahogy az a romantikusoknál volt. Az eszme alatt az új művészetet is érti, melynek lényegét a *Kapcsolatok* című szonettben és a ciklus többi versében fogalmaz meg. Az ember és a világ szellemi harmóniája ez, amit mindenkinek meg kell élni. A költő azonban nem látja a kívánt harmóniát és a meghódított csúcsokat. Mi akadályozza meg ezt?

Spleen – mindannyiunkban benne van *Mint milliónyi nyű, bennünk bozsogva rajzó, / agyunkat démonok raja lepi tele, / s ha lélegzik tudónk, Halál zuhog bele, / mint láthatatlan folyó, s zúgása tompa jajszó*. Ez nemcsak a költő keserősége vagy fájdalma, hanem a mindent magába foglaló elnevezés is: ez gonosz, az unalom, a csalódás, a kiábrándultság, a szellemi kiüresedés, vagyis minden, mint a rozsdá, felőrli az emberi lelket, s végül az emberiség lelki halálához vezet. Gondolkozzunk el a gyűjtemény bevezető versén, az *Előhangon* (Az olvasóhoz).

... De túl a párducok, sakálok s mind a hitvány
keselyűk, skorpiók, majmok s kígyók körén,
mely itt nyög, bóg, rőfög, kúszik, megannyi rém,
bűneink átkozott állatkertjét rutítván,

van még egy – ily csufat, gonoszt s szennyest ki látott?
Ez, bár alig mozog és ordítani rest,
romokba döntené a földet örömet,
s ásítva egy nagyot, benyelne a világot:

az Unalom! – szemén rest könny ragyog kövéren,
huká-t pöfékel és bitók felé mered:
finom szörny! ugye őt te is jól ismered,
én álszent olvasóm – képmásom – bús fivérem?

(Tóth Árpád fordítása)

Charles Baudelaire
A Romlás virágai c.
kötet borítója, Párizs,
1920

A kötet első ciklusában Charles Baudelaire a költő és a költészet feladatával foglalkozik. Megmutatja a művész tragikus létét a világban, elidegenedését és nehéz keresztjét, amelyet hordoz. Ugyanakkor a költő tisztában van az isteni elhivatottságával, a tőle kapott tehetség áldásával. Baudelaire szerint a költőnek – a szellem és az ember dalnokának – fel kell fednie a személyisége titkos mélységeit, elsősorban saját lelkét (*Áhítat, Emelkedettség, Korábbi életem, Ember és tenger* stb.).

A szépség **örökkévaló** a művészetben, szemben áll a földi élet végességével, a halandósággal (*Himnusz a Szépséghez*). A *kikötő* című versben Charles Baudelaire megjelöli a művészet igazi „jelzőfényeit” – a nagy festőket (Rembrandt, Raphael, E. Delacroix és munkatársai), az írókat (Dante, V. Shakespeare, J. W. Goethe, a „parnasszisták” stb.), a zeneszerzőket (R. Wagner és kortársai).

A költő feltárja az új művészet átfogó jellegét: a szépséget szolgálja, és egyúttal feltárja az ember lelki konfliktusainak drámáját. A *Kapcsolatok* című vers mellett a gyűjtemény számos más darabjában is megfogalmazódnak az új költészet alapelvei. A költő nem csak a képét látja és érzi – az illatok, szagok, a színek árnyalatai kapcsolódnak valamihez, emlékeket idéznek elő (*Exotikus illat, Az illatszerez üveg* stb.). Az érzéktérületek tudatos és szándékos összekeverésének technikáját később széles körben alkalmazták az impresszionisták nemcsak a költészetben (P. Verlaine és mások), hanem a prózában is (M. Proust).

Baudelaire bámulatos formaművész; klasszikusan tökéletes formai keretben, a költői érzékelések körét kitérítve fejezte ki költészeti újdonságnak számító életérzéseit: az önmagával és a polgári társadalommal meghasonlott ember vergődését, a bűn és a tisztaság, az eszmény és az undor közti szüntelen hányódást, a világgal elégedetlen és ideál után sóvárgó lelke ellentmondásosságát. Kötetét ez az ambivalencia jellemzi: a *spleen*, a fájdalom, levertség az adott valósághoz való viszonyt jelzi; az *ideál* a vágyott eszményeket. Baudelaire célja a polgári létből való elmozdulás akár a szakrális, akár az infernális felé. Együtt van költészetében az isten- és sátánkultusz, a transzcendens érték helyébe lépő szépség és a rút felmutatása, a plátói szerelem és az erotika, az életigenlés és a halálvágy, a lázadás és az unalom. (*Ebbe a kegyetlen könyvbe beleraktam minden gondolatomat, egész szívemet, minden (álruhás) vallásosságomat, minden gyűlöletemet* – írta nem sokkal halála előtt.)

Charles Baudelaire lírai hőse erkölcsi felelősséget vállal mindenkiért és mindenért, ami az emberiséggel történik: *A gonosz és a jó összefonódása vagyok*. Ez a gondolat a ciklus végén hangsúlyozottan jelenik meg. Az óra szimbóluma mindenkit emlékeztet az idő múlására, a élet rövidségére, az élet értelmének a felfogására. A jó vagy rossz, az Isten vagy az ördög nyer? Ez a kérdés megválaszolatlan marad. A költő a következő ciklusokban visszatér ehhez a dilemmához.

A kötet második ciklusában, a *Párizsi képek*ben a költő figyelme az ember belső világáról a külső világ felé fordul. Baudelaire párizsi képeivel megteremtette a modern nagyvárosi lírát. De nem csak a párizsi utcák és bulvárok érdekelték. Olyan környéket is bemutat költői eszközökkel, amelyek összhangban vannak a modern emberiség szellemi állapotával. Az öregség motívuma, amely az első ciklusban tűnt fel, itt elmélyül. Az emberiségre a közeljövőben halál vár, mert lélekben már rég halott (*A Hattyú, A hét öreg, A szegény anyókák* stb.). A mitológiai Andromakhé szomorú siráma hallatszik Párizs felett, mely *már megváltozott*. A könnyek itt azokért a hősökért hullanak, akik életüket adták a magas eszmékért (mint Hektór is). *Többségük sohasem élt!*.. – jegyzi meg a költő szomorúan az *Esti szürkület* című versében. A városlakók közül a költő házardjátékosok, a csavargók és más bűnösök

Camille Pissarro: Párizs esőben.
Színház tér, 1898

alakjára fekteti a hangsúlyt. Az akkori modern társadalom hét fő bűnét *A hét öreg* című versében fogalmazza meg. A *Vakok* című verse idősebb Pieter Bruegel festményével azonos című, melyen a vakság négy különböző, gondosan megfigyelt esetét örökítette meg a festő. Valójában a németalföldi politikai állapotokról mond éles kritikát. A vakok az emberek jellemhibáit képviselik, az emberiség szellemi vakságban szenved. Hova tart? Vajon lehullik-e a szeméről a hályog? Ki tudja. Charles Baudelaire tárgyilagosabb a festőnél, ő együtt halad a vakokkal, tudva azt, hogy kinek szeméből *kiszállt, eltűnt az égi szikra*, kilátástalan helyzetében csak botorkál, távolodik az eszmeiségtől: *Vakok, mit lestek ott az égen?* Az emberiség elvesztegeti lehetőségét, jövőjét.

id. Pieter Bruegel:
A vakok, 1568

... s vakon e vad zenében
én is, az iszonyig keresve a gyönyört,
tántorgok, mint ezek; de jobban meggyötört
szívvel kérdek: „Vakok, mit lestek ott az égen?”

(Babits Mihály fordítása)

Baudelaire a *Haláltánc* című versében az emberiséget *groteszknek* és *kevély cifrának* nevezi. A város számára *borzalmas táj*, egy *elképesztő képzelet gyümölcse*, a világ pedig *perverz és kusza*. A második ciklus végén megint megjelenik az óra szimbóluma: *Emlékezz! a mohó Idő megnyeri sorra / A játszmát, nincs csalás, csak veszhetsz! – ez a rend*, de az emberek nem arra gondolnak, hogy az élet minden percének értelmet adjanak. A ciklus utolsó versében (*Reggeli szürkület*) Charles Baudelaire a párizsi reggelt ábrázolja, ahogy lakói felébrednek és hozzákendnek mindennapi teendőikhez, és nem is sejtik, hogy a világban óriási küzdelem folyik Isten és az ördög között az emberek lelkéért. Ez a mindennapi élet félelmetes a költő számára.

A harmadik ciklus *A bor*; melynek fő motívuma a részegség állapota. Később ezt a motívumot *A részeg hajó* című versében Arthur Rimbaud bontotta ki részletesen. Nála a mámoros állapot az élettől, az álmoktól, a képzelettől lép fel, míg Baudelaire-nél az emberiség részegségét bűnei, ösztönei, az önzés és magány okozza. A versek címei: *A gyilkos bora*, *A szerelmesek bora*, *A magányosok bora* és mások. A negyedik ciklust, *A Romlás virágait* két verset nyitja, melyek a költő szenvedéseiről szólnak: *az Elítélt könyv felirata* és *A Pusztulás*. Baudelaire azonosul lírai hőisével, átérzi az egész világ fájdalmát és magára veszi bűneit. Szenvet attól, hogy az emberiség a mélység, az ördögi sötétség felé halad, eltávolodott Istentől: *... így hagyom el Isten tekintetét, a Démon szüntelen köröttem sompolyog, mert a Föld Pokollá változott*.

Ugyancsak ebben a ciklusban fordul elő gyakran a halál, a rothadó tetem, a *bűnös nő*, a véres szökőkút és a koponya képe. Csak a lírai hős áll szemben az ördöggel (bár ő párbeszédet folytat vele), nem ijed meg, nem riad vissza a sok borzalomtól, és nem csodálja a látszólagos jólét *szappanbuborékait*.

Az Isten és az ördög közötti párbaj nemcsak a világban folyik, hanem elsősorban a lírai hős szívében zajlik. Lázad az ördög ellen, de lázad Isten ellen is – a távoli, elérhetetlen, hideg Isten ellen – az egész világ ellen, amivel az emberi természet erejét és teljesítőképességét igazolja. Ez a téma az ötödik ciklusban, a *Lázadásban* központi szerepet játszik. A *Szent Péter tiltakozása* és az *Ábel és Káin* című verseket kell itt említeni. Szent Péter és Káin lázadókként jelennek meg, Baudelaire a bibliai történetet új tartalommal egészíti ki. Sem Szent Péter, sem Káin nem hajlandók elfogadni ezt a *könyörtelen* világot, mert itt az álmok és a tettek *ellenségesek egymással*, ezért cselekedeteik – egyfajta lelki, szellemi tiltakozás a világ hitványságával szemben.

Azonban minden emberi törekvésnek véget vet a halál. Ez a gondolat adja a magvát az utolsó, *A halál* ciklusnak. Szimbolikusak a verscímek is: a *Szeretők halála*, *A szegények halála*, *A művészek*

Charles Baudelaire:
Önarckép, 1848

halála. De mivel a jó nem létezik a gonosz nélkül, az Isten sem az ördög nélkül, így a halál sem következhet be az élet nélkül, az élet pedig nem akar behódolni a halálnak. Baudelaire hisz abban, hogy csak a Halál, aki éltet s vigasztal és majd jön egy angyal, a kaput kinyitja, / s a párás tükröt, elhalt lobogást / hű kézzel és ragyogva megújítja.

Charles Baudelaire összegző, kötetzáró verse *Az utazás: Nagy, három-árbocos lelkünök Ikáriába / vágyik s fedélzetén hang zendül: „Part!”* Az út során sok mindent látunk, hallunk beszámolókat a világról, de az utasok ezt hajtják egyre csak, nem tudva mért: Tovább! Ezek után jut el oda a költő, hogy az utolsó remény már csak a halál. És mivel az egy ismeretlen, új dolog, még jó is lehet. Az utolsó részben már sürgeti is a kapitányt, hogy siessenek az ismeretlen felé.

Halál! vén kapitány! horgonyt fel! itt az óra,
óh, untat ez a táj! Halál! Fel! Útra már!
Bár várjon tintaszín ég s víz az utazóra,
tudod, hogy a szivünk mégis csupa sugár!

Töltsd bőven italod, üdítsen drága mérge!
Így akarunk, amíg agyunk perzselve gyúl,
örvénybe szállani, mindegy: Pokolba, Égbe,
csak az Ismeretlen ölen várjon az Új!

(Tóth Árpád fordítása)

Charles Baudelaire kötetének művészi világában a Sátán uralkodik, de az ember még mindig életben van, szenved az ellentmondásoktól, lassan, de halad előre belső fejlődésében, és ez az emberiség lehetséges jövőbeli újjászületésének kulcsa.

Költői nyelv. Baudelaire kötetében a kifejezőeszközök közül az ellentétek és a szimbólumok dominálnak. Az ellentéteket a szélsőségek szintjére emelte, amely lehetővé tette számára a lírai hős lelki és szellemi világában végbemenő drámai történések és az útkeresés bemutatását. A versek többnyire két részre tagolhatók, az első részben – az életképet, a történést mutatja be, a második részben ennek a magyarázata, illetve a szimbólum értelmezése (például *Az albatrosz* c. versben). A költő szimbólumai, kivéve néhány az 1860-as években született verset, a tudat mélységeibe vezetnek, az egyen ellentmondásos lelki lényének mély és erőteljes érzelmi kifejezésére szolgálnak.

A hagyományos versformák és a merőben új témakezelések, kifejezések, nyelvi fordulatok egysége is újdonság volt. De még inkább a jó és a rossz, a szép és a rút közti ingadozás lelki gyötrelme és élménybeli gyönyörűsége; Isten és Ördög egyszerre való jelenléte, a mámor és a lelkifurdalás együttes élménye egy addig sohasem érzett lélekbeli lebegést keltett az olvasókban és a kritikusokban. Nemcsak a modernség, a szépségkultusz, a szimbolizmus újdonságát jelentett, de egy társadalomerkölcsi ítéletet is. Akkortól fogva kezdték mondogatni, hogy a szép és a csúnya, a jó és a rossz egybeáramlása hanyatló társadalmakra jellemző. *A Romlás virágai* című kötetben Charles Baudelaire a szonett versformájához nyúlt, ami alkalmasnak bizonyult arra, hogy filozófiai tartalmat is vigyen verseibe. Ez a versforma az egyik legzártabb, klasszikus forma. A forma zártsága, rövidege, kötöttségei (szótagszám, rímképlet) látszólag mond csak ellent az impresszionizmus konvencióellenességének. Éppen azt hangsúlyozza a költő, hogy nem a hagyományos formák megbontása, széttörése az új költészet lényege – a tartalmi és stilisztikai újítások tökéletes összhangban állhatnak a szigorú, kötött formával. Victor Hugo egyik levelében a következőket írta Charles Baudelaire-nek: *Ritka ajándékot kapott – gondolkodásra készlet; ez csak a kiválasztottak ajándéka.* És valóban, Baudelaire költészete magas szellemi, értelmi teljesítmény – gondolkodtató költészet. Ugyanakkor mély, festői és szimbolikus. De a gondolat és az ábrázolás, a benyomások és az érzelmek, a hangulatok és az alkotó elképzelései összeolvadnak. Erre csak egy igazi művész, nagy tehetség képes.

A Romlás virágai című kötet alkotója megteremtette az alapjait az új, modern költészetnek, hatása nemzedékek és nemzetek költészetét alakította meghatározóan, például: S. Mallarmé és A. Rimbaud, R. M. Rilke és E. Wercham, Andrej Belij és A. Blok, P. Ticsina és M. Voronij. Charles Baudelaire munkásságában ötvöződött a XIX. század végének – XX. század elejének európai költészete, és meghatározta a modern költészet fejlődését, alakulását. *Némi túlzással mondhatnánk, hogy ezentúl egy Baudelaire előtti és egy Baudelaire utáni korszakot fogunk megkülönböztetni.* (Philippe Soupault).

AZ ALBATROSZ. A vers fontos problémát vet fel – a költő helye és feladata a táradalomban. Az *albatrosz* című műve 1859-ben látta meg a napvilágot, a poéta első kötete, *A Romlás virágai* megjelenése után két évvel. A vers műfaja nem állapítható meg egész biztosan, viszont hangulata egyértelműen rezignált, csalódott, sőt szinte kiábrándult. Témája pedig filozofikus, mely szoros kapcsolatban van a hangulattal. Összefüggés figyelhető meg a cím és a tartalom között is. Szerkezete két részre osztható a mondanivalója alapján. Az első szerkezeti egység az első versszaktól a harmadik versszakig tart. Ebben az albatroszról ír. A második szerkezeti egység az utolsó versszak, melyben a költőkről van szó.

Az első versszak az albatrosz rabul ejtéséről szól: *...matrózi nép... / albatroszt ejt rabul, vizek nagy madarát.* A második versszakban összehasonlítás következik. A madár, mely fent a *a kéklő lég ura* a fedélzet padlóján: *esetlen, bús, beteg / ...mint két nagy evezőt vonszolja csüggeteg...* Ebben a sorban is megjelenik egy költői kép, mégpedig a megszemélyesítés.

A következő versszakban is folytatódik a fent és a lent ellentétének bemutatása. A matrózok a madár esetlenségét humorosnak tartják, gúnyolják őt, szinte bohócot csinálnak belőle, s jól mulatnak, miközben egészen megalázzák: *csőrébe egy legény pipát dugdosva élcel, / másik majmolja a tört szárnyú bicegést.*

A negyedik versszakban is megjelenik az ellentét, de itt már nem a madár a főszereplő, hanem a költő, aki nagyon hasonlít az albatroszra. *A költő is ilyen, e légi herceg párja,* A költő szárnyalását is akadályozza valami, a költő sem szabad, a valami, mely megköti kezét: a cenzúra: *de itt lenn bús rab ő...*

Ez a versszak az egész vers kulcsa, ebben van minden mondanivaló, ez teszi igazán elmélkedővé a költeményt. Ebben a korban a költő is csak olyan, mint a madár, esetlen és tehetetlen. Nem tud tenni a cenzúra ellen, képtelen változtatni az elnyomó rendszeren. Épp olyanok, mint a rabok. De nekik bűnük csak annyi, hogy rossz korban éltek a földön. S a madár hibája is csak annyi, hogy rossz helyen volt, rossz időben.

Baudelaire a versében a romantikusokhoz hasonlóan ítéli meg a költő helyzetét a világban. Szárnyalni tud a szabadságban, köznapi életben, ám a durva környezetben meg nem értés veszi körül, kinevetik, gúny tárgyává lesz, árván, betegen biceg, botladozik, mint a foglyul ejtett albatrosz.

AZ ALBATROSZ

Olykor matrózi nép, kit ily csíny kedvre hangol,
albatroszt ejt rabul, vizek nagy madarát,
mely, egykedvű utas, hajók nyomán csatangol,
míg sós örvényeken lomhán suhannak át.

Alig teszik le a fedélzet padlatára,
a kéklő lég ura esetlen, bús, beteg,
leejti kétfelé fehér szárnyát az árva,
s mint két nagy evezőt vonszolja csüggeteg.

Szárnyán kalandra szállt, most sántít suta félsszel,
még tegnap szép csoda, ma rút röhejre kész,
csőrébe egy legény pipát dugdosva élcel,
másik majmolja a tört szárnyú bicegést.

A költő is ilyen, e légi herceg párja,
kinek tréfa a nyíl s a vihar dühe szép,
de itt lenn bús rab ő, csak vad hahota várja,
s megbotlik óriás két szárnyában, ha lép.

(Tóth Árpád fordítása)

Henri Matisse:
Charles Baudelaire
portréja, 1930–1932

KAPCSOLATOK. Baudelaire programadó verse, benne van egész világszemlélete. A szimbolizmus egyik irányadó verse ez: a világot, mint egységes egészt mutatja be, melyben minden összhangban van egymással. Illatok, hangok és színek tökéletes egyvelege az emberi lét, és a költő feladata, hogy mindezeket az érzéseket megértse és közvetítse. A *templom a természet* metafora már misztikus sejtelmességet áraszt. A templom oszlopait, a természet jelenségeit és tárgyait is ez a különös jelenség hatja át: élnek, üzeneteket súgnak egymásnak. A természet elveszíti konkrétságát, s egy ismeretlen világ jelképeinek erdejévé válik. A valóság jelképes értelmű tárgyait *valami titkos és mély egység* kapcsolja össze: *egymásba csendül a szín és a hang s az illat*. Ebben az egyetemes összefüggésben elmosódnak a különböző érzékterületek határai. Vannak *oboa-édes, zöld szagok*, s ezekhez erkölcsi minőségek is kapcsolódnak: lehetnek *...győzelmesek, romlottak, gazdagok*. Ugyanígy tűnik el a különbség a test és lélek között. Ars poétikája itt szólal meg: *Jelképek erdején át visz az ember útja...*

KAPCSOLATOK

Templom a természet: élő oszlopai
időnkint szavakat mormolnak összesűgva;
Jelképek erdején át visz az ember útja,
s a vendéget szemük barátként figyeli.

Ahogy a távoli visszhangok egyberingnak
valami titkos és mély egység tengerén,
mely, mint az éjszaka, oly nagy, és mint a fény,
egymásba csendül a szín és a hang s az illat.

Vannak gyermeki húst utánzó friss szagok,
oboa-édesek, zöldek, mint a szavannák,
– s mások, győzelmesek, romlottak, gazdagok,

melyek a végtelen kapuit nyitogatják,
mint az ámbra, mosusz, tömjén és benzoé:
test s lélek mámora zeng bennük ég felé.

(Szabó Lőrinc fordítása)

ESTI HARMÓNIA. Ez a vers, Charles Baudelaire egyik legtökéletesebb műve, a költő által hirdetett *kapcsolatok* törvényének megtestesítője. Az *Esti harmónia* már mentes a romantika hagyományaitól, új, a modern költészet darabja, a szimbolizmus stílusirányzatának verse. Az *Esti harmónia* az egyetlen olyan költemény, amelynek témája az esti táj, pontosabban:

Arnold Böcklin:
Villa a tengernél,
1865

Claude Monet:
Szénaboglyák, 1891

az este a természetben, illetve az esti természet és az *emberi lélek* kapcsolata (hogyan szerelmes vers¹ is az *Esti harmónia*, csak az utolsó sorban derül ki!). Majd Verlaine költészetében is olvashatunk az emberi lélek és a természet összhangjáról.

Az este az a napszak, amely különböző érzéseket vált ki mindenki bennünkben. Először lassan előrehaladó, aztán könyörtelenül felgyorsuló folyamat játszódik le a természetben: a sötétedés. E folyamat során a természetet figyelő ember érzékelési módjában is változás következik be. A fokozódó sötétségben gyengülnek a vizuális ingerek, az egyéb érzékelési területek érzékenysége viszont nő, a világ titokzatosabbnak tűnik, s más módon szépnek, mint nappal, másrészt a fény elhalásával párhuzamosan a lelken elhatalmasodik a szomorúság. A tájleíró versek többségével szemben, melyekben a vizualitás uralkodik, az *Esti harmóniában* inkább a nem-vizuális érzékelés kitért szerepe figyelhető meg. A vers első felére vonatkoztatva a címben szereplő harmónia szó éppen a különböző érzékelési területekhez tartozó ingerek összhangjára utal elsősorban, a harmadik versszakban viszont már az esti természet és az emberi lélek közötti hangulati párhuzamosság kerül előtérbe – a fokozatos előrehaladást biztosító szerkesztésmódnak köszönhetően.

Az *Esti harmónia* illatmotívummal indul, s az első versszakban tematikusan ez is marad az uralkodó érzékelési terület, bár a szakasz második felében az illatok mellett már a hangok is megjelennek, sőt ami a szöveg akusztikai hatását illeti, az első versszak kifejezetten gazdag zenei eszközökben. Tehát Baudelaire lelke nemcsak „az illaton utazik”, hanem „a muzsikán” is. Az első versszakban megjelenített történések a levegőben játszódnak, de a talaj közelében, a másodikban viszont már az eget is megpillantjuk. A hegedű (szó) – szív hasonlat révén egy másik irányban is tágulás kezdődik, mégpedig befelé, az emberi lélek mélye felé, s ezzel nyomatékosabbá válik a szomorúság-motívum, vagyis *egy szív*, melyet gyötörnek, szomorítanak, bántanak. Ami az érzékelési területeket illeti, az illatokkal egyenlő hangsúlyt kapnak a hangok. A szomorúság és a szépség még egyensúlyban van: kellemes és szomorú illatok és hangok lenn, szép és szomorú látvány fenn. És csendes, finom, – egyelőre még csak csendes, finom – „remegő” szomorúság benn az emberi szívben, lélekben. A harmadik versszakban illatérzettel már nem találkozunk, a hangsúly áttevődik a meggyötört, bánatos, szomorú szívre. Megtörténik a hangulati váltás: a szomorúság, komorság eluralkodása. Vonatkozhat konkrétan az elsötétült éjszakai égboltra, de nyilvánvalóan az emberi lelket gyöttrő halálsejtelemre, haláltudatra is utal:

...tört szív, amelyre les az éjszini öblü vég;
nagy, díszes ravatal a csöndes esti ég, ...

Az *Esti harmónia* záró versszakában azt mutatja be Baudelaire, amitől az ember szorong, és az, ami a sötétség ránk szakadását megelőzi: a nap drasztikus „halála”. Az esti természet és az emberi lélek harmóniája az utolsó versszakban megszakadt, ugyanakkor a záró sor áhítatos hangvétele az első két versszak átszellemültségét idézi vissza. Ám míg ott az esti természet jelenségei, tehát fizikai jelenségek váltották ki az áhítatot, itt egyedül és kizárólag egy érzés, egy lelki tartalom.

¹ Az *Esti harmóniát* hosszú időn keresztül minden fenntartás nélkül a madame Sabatier által ihletett költemények közé sorolták, annak ellenére, hogy nincs azon versek között, melyeket a költő 1852 decembere és 1854 májusa között névtelen levelekben juttatott el eszményített múzsájához.

Claude Monet:
Nyárfák napsütésben,
1887

ESTI HARMÓNIA

Már jó a perc, midőn a rezge szár konyultán
minden virágkehely tömjént füstölve ég;
párfömöt és zenét hintáz az esti lég:
őh, lenge, méla tánc, szédítő sodru hullám!

Hegedűszó remeg, mint tört szív, üdve múltán,
tört szív, amelyre les az éjszín öblü vég,
nagy, díszes ravatal a csöndes esti ég,
immár meghalt a nap, alvadt vérébe fulván.

Tört szív, amelyre les az éjszín öblü vég,
még tűnt nyomot keres, hol fénnel int a mult rám!
Immár lehullt a nap, alvadt vérébe fulván...
Csak emléked ragyog, mint szent oltári ék!

(Tóth Árpád fordítása)

ESTI HARMÓNIA

Közelg a perc, mikor lány szárán imbolyogva
ontja minden virág a szent tömjénszagot;
járják az est legét a hangok s illatok;
valcer bús dallama, epedés kába sodra!

Ontja minden virág a szent tömjénszagot;
felsír a hegedű, mintha egy szív sajogna;
valcer bús dallama, epedés kába sodra!
Magas oltár az ég, szomorú és nyugodt.

Felsír a hegedű, mintha egy szív sajogna,
gyöngéd szív, hol sötét úr kelt irtózatot!
Magas oltár az ég, szomorú és nyugodt;
alvadt vértóba fül immár a nap korongja...

Gyöngéd szív, hol sötét űr kelt irtózatot,
gyűjti a csillogó múlt romjait halomba!
Alvadt vértóba fül immár a nap korongja...
Emléked mint arany szentségtartó ragyog.

(Kálnoky László fordítása)

KOMPETENCIA- FORMÁLÓDÁS

Tájékozottság. 1. Magyarazzátok meg *A Romlás virágai* kötet címét! 2. Mi volt annak az oka, hogy a kötet megjelenése mélyszéges felháborodást váltott ki a társadalom bizonyos köreiben? 3. Soroljátok fel a kötet cikluscímeit és a fő motívumokat! 4. Jellemezzétek Charles Baudelaire lírai hősét! **Olvasói tevékenység.** 5. Válasszatok ki egy számotokra kedves Baudelaire-verset, és elemezzétek! 6. Keressetek a tanult versekben szimbólumokat, és értelmezzétek őket! **Emberi értékek.** 7. Hogyan jelenik meg a szépségkultusz *A Romlás virágai* c. kötetben? Mondjatok példát! **Kommunikáció.** 8. Vitatéma: *Mit jelent a spleen és az ideál kifejezés?* **Állampolgárok vagyunk.** 9. A társadalomnak milyen negatív jelenségeivel találkoztatok *A Romlás virágai* c. kötetet tanulmányozva? Ma találkozhattok ilyen jelenségekkel? **Modern technológiák.** 10. Keressetek a neten 2–3 Baudelaire-vers más-más fordítását! Egyet tanuljatok meg kifejezően előadni! **Alkotói önkifejezés.** 11. Szavaljátok el kedvenc Baudelaire-verseteket! Fogalmazzátok meg azokat az érzéseket, asszociációkat, képeket, amit a vers idézett elő bennetek! Le is rajzolhatjátok, sőt meg is festhetitek. **Környezet és biztonság.** 12. Magyarazzátok meg, miért nem érezhette magát biztonságban Baudelaire lírai hőse az akkori társadalomban! **Az életre készülünk.** 13. Hogyan vélekedtek a következő kérdésről: *Mi a szerepe a költészetnek napjainkban?*

ÖSSZEZÉS

- Charles Baudelaire *A Romlás virágai* című kötetnek mély filozófiai tartalma van. A költő figyelmének középpontjában az alkotó egyéniség felajzott szellemi léte áll, önmagát keresi és arra törekszik, hogy megértse a világ titokzatos misztériumát.
- A világmindenség vadonjában bolyongó lélek én-keresése közben kirajzolódnak a kötet vezető motívumai: 1) az Isten és a Sátán, a jó és a rossz, a testi és szellemi lét, az élet és halál harca, amelyek a lírai hős lelkében zajlanak; 2) az élet szeretete és a megfigyelt emberi lét borzalmi; 3) a költő és a költészet feladata – előhozni a szépet még a gonoszból is, és megőrizni azt az öröklétnek; 4) az elidegenedés, a művész alkotói függetlensége a tömegtől; 5) a művészet mágikus erejének megerősítése – ösztönös közeledés az igazsághoz; 6) a szépségkultusz, a művészet egyetlen célja, a szépség bemutatása; 7) az egyéniség létének értelme – az igazságkeresés, kitörési szándék, zuhanás és felemelkedés.
- A kötet versei különböző tematikájúak, de a lírai hős alakja egybekovácsolja őket. Az egymásnak ellentmondó elvek fogságában van – hol az isteni magaslatokig emelkedik, hol a bűnök, a gyötrelmek mélységeibe, a pokol legsötétebb bugyraiba süllyed. A lírai hős a világgal és saját magával is állandó harcban áll, de következetesen halad az igazság és a szépség felé.

A FRANCIA SZIMBOLISTA KÖLTÉSZET ELMÉLETE ÉS MŰVÉSZETI ÚJÍTÁSAI

A **szimbolizmus eredete**. A XIX. század második fele íróinak többsége a szenvedélymentes magatartásba menekült. Úgy gondolták, hogyha az író pusztán a jelenségek ábrázolására szorítkozik, egyéni érzéseiről nem vall, akkor megfelel a divatos tudományos világmegközelítési módnak. Írásaikat a tudományos módszertanból átvett eszközökkel igyekeztek korszerűsíteni. Úgy vélték, hogy a valóság egészen más, mint amilyennek érzékszerveink mutatják. Tagadták a művészet társadalmi szerepét, nem hittek abban, hogy az énen kívüli világ bemutatható hitelesen a művészet akár realista, akár naturalista eszközeivel, sőt abban sem, hogy be kell-e egyáltalán mutatni. S. Mallarme szerint *...a könyv, mert meggyőződés, hogy alapjában véve csak egy van, kísérsen az meg tudtán kívül bárkit, aki valaha is írt, akár a géniuszt. A föld orfikus magyarázata, ez a könyv egyetlen feladata, ez az igazi irodalmi játszma...* Ezeknek a modern életérzéseknek és az újfajta lelki tartalmaknak kifejezésében élen járt a **szimbolizmus** költői irányzata, mely a francia lírában jelentkezett először és innen terjedt el más művészeti ágakban is, a festészetben, zenében.

Tulajdonképpen a világ szimbolikus felfogása régtől ered, mert maga a szó is ősrégi szókép: valamely gondolati tartalom, elvont eszme, fogalom érzékletes képpel való kifejezése, helyettesítése. Például: a lánca a rabság, a fekete szín a gyász, a lant a költészet, a fehér galamb olajjával a béke szimbóluma.

A szimbólum fogalma azonban csak a romantika korában jött létre – I. Kant, F. Kreitsler, J. W. Goethe és F. Schelling munkáiban. A német romantika sokat tett a szimbólum elméletének kidolgozásához, bemutatva több jelentését, az „általános elképzelést” megtestesítő képességét, a világ egyetemes magyarázata iránti vonzódást és a dolgok létezésének örök értelmezését. A német romantikusok emelkedettsége azt bizonyította, hogy az emberi lélek kimeríthetetlen és valójában az elképzelhetetlen, finom és megfoghatatlan élmények világa, mely az ember álmaiban, vágyaiban, téveszméiben, s különösen a költészetben valósulhat meg. A német romantika korszakában a költészetre rendkívüli jelenségként tekintettek, mely különbözött minden mástól, tehát a világ megértésének sajátos eszköze volt. Ha a tudományos igazság racionális módszerekkel tanulható meg, akkor a költészet lehetővé teszi az igazság intuitív megismerését, mintha misztikus szemlélődés lenne. Következésképpen a szimbolista költészet alapjai már a romantikában megteremtődtek.

A német romantikusok szimbólum-filozófiájának visszhangja elérte Franciaországot is. O. Giro költő a *Francia múzsa* című magazinban írta: *A költő szemében minden szimbolikus; a végtelen összehasonlítások és képek segítségével arra törekszik, hogy megtalálja az eredeti forrását annak a nyelvnek, melyet Isten az embernek adott ... Ha a költészet a természetes tárgyakban szimbólumokat keres, ez azt jelenti, hogy tisztázni akarja az egyetlen okát annak, ami miatt létrejött, mert bármilyen nyelv, mint ahogy bárki is, rejtegeti titkos gondolatait, amit fel kell fedni.* Jean de Nerval francia költő álomfejtőnek és varázslónak tartotta magát, aki rendelkezik a világmindenség titkai megoldásának kulcsával.

Carlos Schwabe:
A sírásó halála, 1895

A XIX. század közepének francia romantikus lírája (A. Lamartine, A. de Vigny, Victor Hugo és mások) előkészítette a terepet egy új stílusirányzatnak, a szimbolizmusnak, mely a művészet fejlődésének egy magasabb fokát jelentette.

Különösen Charles Baudelaire munkássága bizonyítja, hogy a romantikus költő belső vívódásainak megjelenítése törvényszerűen a szimbolizmushoz vezet. *A Romlás virágai* című kötetében az emberi lét örökkévalóságának értelmét kereste, ami tulajdonképpen a szimbolista irodalom kialakulásának forrása lett. A világ meglétének van értelme, ahogy az emberi létezésnek is. A szimbolizmus egyik legnagyobb képviselője Charles Baudelaire volt.

A világ felépítése titkainak kifürkészésére irányuló türelmetlen szándéka arra készítette, hogy a tárgyak közötti kapcsolatokat keresse, bizonyos összefüggéseket alakítson ki a szimbólumok segítségével. Szerinte a művészet a „természet magasztos hasonmása”, mely az „igazi szépség kertjét” alkotja meg a képzelet szabad szárnyalásával és fantáziájával. Charles Baudelaire munkássága ékes példája a romantika hagyományos elemeinek és az új stílusirányzat, a szimbolizmus keveredésének.

A francia szimbolizmus szakaszai. A XIX. század 70–80-as éveiben jelent meg a francia költészetben a szimbolizmus mint új stílusirányzat, és dominált egészen a XX. század elejéig. Három szakasza van a francia szimbolizmusnak.

Első szakasz (a XIX. század 70-es éveit és a 80-as évek második fele) – a szimbolizmus kialakulása. Ebben az időszakban alakította Stépiane Mallarmé irodalmi körét a fiatal költők számára, akik annak a lehetőségét keresték, hogyan lehetne ábrázolni a „mély érzelmet” és a hangulati hullámzásokat. Újszerű költészetükkel gazdagították a világirodalmat a francia P. Verlaine, S. Mallarmé, A. Rimbaud és mások.

A szimbolizmus rendkívüli fejlődésen ment keresztül a *második szakaszban* (a XIX. század 80–90-es éveit). Ennek a szakasznak az alkotói: Francis Vielé-Griffin, Henri de Régnier, Émile Reynaud, Émile Verhaeren, Charles Maurice, Stéphane Mallarmé, Gustave Kahn, Maurice Maeterlinck.

A *harmadik szakaszban* (a XIX. század vége – XX. század eleje) a francia szimbolizmus stílusirányzatként fokozatosan elhalt, annak ellenére ekkor még számos költő – Henri de Régnier, André Gide, Paul Valéry, Paul Claudel – alkotott ebben a stílusban. A szimbolizmus esztétikája már nem elégtette ki az új költőnemzedéket. Ők újfajta művészi kifejező formákat kerestek. Ugyanakkor a szimbolizmus stílusirányzatként jelentős és termékeny korszaka volt a francia költészetnek egyedülálló művészeti felfedezéseivel és irodalmi újításaival.

A világ terve: az emberi lélek felszabadítása. A francia szimbolisták meggyőződése szerint létezik egy valóságos (objektív), egy lelki (szubjektív) és egy eszmei (ideológiai) világ. Úgy vélték, hogy az anyagi világ csak burka a szellemi létnek, amit a költőnek fel kell fejtenie, hogy megtalálhassa az örök igazat, a szépet és a harmóniát.

A rejtély, az örökkévalóság, a gondolat látásmódja. S. Mallarmé valamennyi írásában – *A költészet meghatározása* (1884), *A könyv, a lélek eszköze* (1895), *A vers válsága* (1892) stb. – leszögezte, hogy a realista és naturalista világábrázolásától eltérően, és a parnasszisták tárgyias költészetének elveivel ellentétben a szimbolisták költészete arra hivatott, hogy közelebb kerüljön a megismerhetetlennek tartott rejtélyekhez, az örökkévalósághoz és a gondolathoz: *A dolgok akaratumkon kívül léteznek, és nem a mi feladatunk azok létrehozása; nekünk csak éreznünk kell a köztük lévő kapcsolatot, s ebből fakadnak a szellem és az univerzum versei és hangjai.*

A szépség – isteni igazság és minta. A szimbolizmus a szépség vallásaként a tapasztalat mögötti valóságot kívánta kifejezni. A szimbolista költők az örök igazságról álmodoztak. Remélték, hogy megtalálják azt a szépség birodalmában, a másik világban, ahol, Charles Maurice szavai alapján *a lelkek megvilágosodást és harmóniát találnak*. Saint Paul Roux írta: *Az igazságban a szépség külső kifejezését keresem, és annak lényegét Istenben kutatom... A szépség – maga az Isten, a szépségre törekvés azt jelenti, hogy Istenhez igyekszünk, és bemutatva a szépséget, megmutatjuk magát az Istent. Megtalálok a szépséget, megtalálok a jót is, és megszabadulok az unalmas tanításoktól. A költő rendeltetése – megtalálni Istent.* A költőnek jutott az a szerep, hogy az emberiséget egy eszményi tartományába vezesse. Prométheuszhoz vagy Orpheuszhoz hasonlítható, mert az volt a hivatása, hogy megteremtse az átszellemült, megihletett valóságot, szimbólumokat és az ábrázolásmódot, amelyek képesek ellenállni a hétköznapi valóságának. A szimbolizmus és a modernizmus fontos elvévé vált a művészetnek újfajta felfogása, mely, mint az új teremtőjét, a fenséges világ megértőjét látja benne, nem pedig az objektív módon létező dolgok tükröződését.

A költő istenség, új világ teremtője. André Gide azt írta, hogy költő az, aki lát. *Mit lát? A Paradicsomot. Végül is mindenütt Paradicsom van...* A szimbolikusok úgy vélték, hogy a költő képes előrelátni az ismeretlent. Szellemissége révén képes az eszményi tartományokba emelkedni.

Intuíció, misztikus megvilágosodás. Az intuíciónak (előérzet, sugallat, ösztön) az ismeretlen és láthatatlan úton útmutatóvá kell válnia. A szimbolikusok nem elemezték és magyarázták a világot, hanem arra törekedtek, hogy érezzék annak lelki lényegét a gondolatok, érzések, benyomások és asszociációk összhangjában. Véleményük szerint a művészet megelőzi az emberiséget abban, hogy

nem az észhez apellál, hanem az ösztönökre bízta magát. A költő az isteni képzelet áldásával bír, ami lehetővé teszi számára, hogy megértse az ismeretlent, a titokzatost.

A jelentések közötti kapcsolat. A szimbolisták által használt szimbólumokban nincs semmiféle szokványos összefüggés az érzéki kép és a rejtett tartalom között. Az érzékletes – többnyire kibontott, továbbvitt – kép vagy képrendszer önállóvá válik, önmagára irányítja a figyelmet, s mintegy arra kényszerít, hogy kutassuk fel a szövegösszefüggésen belül keletkezett jelképes értelmezést. A kép vagy képrendszer csak megsejtet, szuggerál valamilyen pontosan nem tudatosított s éppen ezért a köznapi nyelven kifejezhetetlen, megmagyarázhatatlan homályos érzést, hangulatot, lelki tartalmat, belső élményt. A kép és a tartalom közötti kapcsolat önkényes és meglepő, többnyire csak hangulati összefüggés van közöttük.

Szimbólum – nem egyszerű szókép, általában egy kimondhatatlan, hétköznapi nyelven kifejezhetetlen jelentéstartalom érzékletes, többnyire látomásszerű képsorral való kifejezése. Elutasítva a valóságábrázolást, a szimbolista költők új esztétikai formákat alkottak, megpróbálták megérteni a világ mélyeséges lényegét szimbólumok segítségével. Ők képviselték a szépség, az igazság, a harmónia örök gondolatát. Ugyanakkor bizonyos érzelmek és emóciók is koncentráltak bennük. A szimbólumok feladata – a tapasztalat mögötti valóság megismerése, a jelenségek mögött a lényeg megsejtése. M. Maeterlinck egy interjúban arra szólított mindenkit, hogy legyenek bizalommal a szimbólumok iránt, és *ha a szimbólum túlzottan elvont, ez azt elenti, hogy a mű rendkívül humánus, mert benne az öröklét pulzál.*

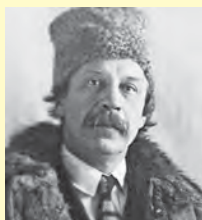
A francia szimbolisták szerint a szimbólum spontán jelenik meg, nem indokolható logikával, mivel nem lehet megmagyarázni az egyén érzéseit és hangulatát, vagy a lélek felfedezését sem. A költői kép M. Maeterlinck szerint – *ez egy korallágy, amelyből szimbólum-sziget nő ki.* A „szimbólum-sziget” vázlata nem világos, úgy tűnik, mintha ködből lenne, távolról nem is látható, *hogy mi folyik ott, milyen méretű, él-e ott valaki.*

M. Maeterlinck az olvasót egy vándorhoz hasonlította, aki csak találgatásokba tud bocsátkozni a „szimbólum-szigettel” kapcsolatban, amely megvillan egy pillanatra, és aztán eltűnik a horizonton, csak azért, hogy váratlanul újra megnyilvánulhasson, de már egy másik formában. A szimbólum mindig többértelmű, az olvasónak széles teret biztosít a megértésére, ezzel ösztönzi fantáziájukat és érzéseiket. A szimbólum sokrétűsége nem áll szemben a fő célkitűzésével – *megmaradni az ötlet nagysága lenyomatának.* Jean Vanier költő írta: *A művészet – a képzelet átalakítása szimbólummá, majd továbbépitése összehangolt változatok segítségével.*

Az ukrán szimbolizmus megteremtője – M. Voronij

Az ukrán nemzeti irodalomban a szimbolizmus először esztétikai kritériumként jelent meg. Történt ez akkor, amikor *A felhők felé a völgyből* (az első ukrán modernista kiadvány) című almanachot rendezte sajtó alá M. Voronij, aki nyílt levélben tájékoztatta honfitársait, hogy egy új típusú irodalmi folyóiratot szerkeszt, melybe olyan műveket válogatott, amelyek magas esztétikai minőséget hordoznak és közelebb viszik a nemzetet a modern európai irodalmakhoz – bár „csak egy kicsi eredetiség, független szabad gondolat, modern tartalom, egy kis filozófia van bennük, de ez legalább egy darabka abból az égboltból, mely századok óta csábít bennünket feneketlen titkával”. Az író a primitív életformát bemutató naturalista, leegyszerűsített, tendenciózus műveket elfogadhatatlannak ítélte almanachja számára. Ezzel a levéllel kezdődött az ukrán irodalmi újjászületés kora, az ukrán kultúra új korszaka, amely elérte a világművészet csúcsait. De nem minden ukrán író értett egyet M. Voronij álláspontjával. I. Franko az *Erdei idill* című elbeszélő költeménye előszavában bírálta a modernistákat, és M. Voronijt „javíthatatlan álmodozónak” nevezte. M. Voronij nem sokat váratott a válasszal. Amikor 1903-ban megjelent *A felhők felé a völgyből* című gyűjtemény, benne volt Voronij *Ivan Frankónak* (1902) című verse is egy Charles Baudelaire-től vett felirattal: *A költészet tárgya maga a költészet, nem a valóság.* Ebben a versében fogalmazta meg Voronij a költői elhivatottság lényegét és a költészet értékeit. A művészet – a szellem, a szabadság, a zsenialitás győzelme.

Mikola Voronij

Szuggesztió. Az egyik legfontosabb eleme a szimbolista költészetnek a szuggesztió (latin: *suggestio* – "súgás, ráhatás"). A francia szimbolisták kezdték el alkalmazni az olyan képeket és szimbólumokat, amelyek bizonyos hangulati befolyással, ráhatással bírtak. A költők nem fogalmazták meg egyenesen gondolataikat, semmit sem értelmeztek, nem vontak le következtetéseket és nem is oktattak. Lehetőséget adtak ezzel az olvasónak *tovább gondolni és befejezni az elképzelést*. A költemény csak bizonyos gondolatokat, hangulatot sugallt, és irányt mutatott az örök eszmék világa felé.

Charles Maurice úgy vélte, hogy *a szuggesztió – a megfelelés, a lélek és a természet rokonságának nyelve, nem célja egy kép ábrázolása, hanem lényegének a mélyére jut, az adott kép közvetítőjévé, hangjává válik, amelyről a lélek hangján el akarja mondani a történetet a költő*.

Metanyelv. A közlés célja a használt jelrendszer jeleinek értelmezése. A francia szimbolisták egy új nyelv megteremtését tüzték célul, ez volt a metanyelv. S. Mallarmé mondta, hogy két nyelv létezik – a tárgyak és jelenségek közvetlen jelölésére (elnevezésére) szolgáló nyelv, és a mélység nyelve. A legfontosabbnak ezt a második nyelvet tekinti, amely segít az emberi tapasztalatok és örök gondolatok mélyére hatolásában, és így közelebb kerülhetünk ahhoz, hogy megértsük a világ lényegét.

A szimbolisták művészetüket szintetikusnak (több *művészeti* ág egynemű közegeinek egyesítéséből származó *művészet* vagy műfaj, *összművészet – a ford. megj.*) tekintették, metanyelvükre a szintézis, dinamizmus és az absztrahálás jellemző. A szavak közötti kapcsolatok, a hang és a ritmus, a szó és a zene ötvözésével próbáltak holisztikus képet alkotni az emberről és a világról, hogy újraterezhessék az általuk elveszettnek hitt harmóniát.

S. Mallarmé írta: *A költészet lehetővé teszi számunkra – a ritmikus emberi nyelv segítségével – különféle tartalmak rejtett jelentésének a megértését: így megajándékoz bennünket véges életünk valós értelmének a felfogásával, éppen ezért bármely szellemi tevékenység eszménye ebben rejlik*.

A szimbolisták költészete sajátos zenévé vált, melynek dallama összhangzást, ritmust, megszólaltatást, szünetet és befejezetlenséget tartalmazott. *Az árnyalatok és hangok harmóniája* – mondta Ch. Maurice – *a lelkek és a világok harmóniáját jelképezik*. A francia szimbolizmus egyik képviselője, S. Maerrilly *Credo* című cikkében (1892) írta, hogy *a költészet – szó és a zene egyidőben... Beszél és gondolkodik a szóval. Dalol és andalít a zenével*.

A szimbolikus lírai alkotásainak dinamizmusa a szimbólumok mozgalmasságának köszönhető, melyet a lélek irányít a költő elképzelése szerint. Az érzelmek, benyomások, hangulatok, absztrahálások tükrözik a változást a lélek rezdüléseiről, a vágyát az örök harmónia, az idilli paradicsomi lét után. A képek, szimbólumok és érzések spontán megváltozása révén, a ritmus és a dallam meg-

A költő hangot adott az ukrán művészek új generációjának mélyről fakadó óhajának, s gyakorlatilag megfogalmazta az ukrán szimbolizmus programját:

Le akarja dobni igáját a lélek,
Mely már régóta bilincsben tartja.
A világmindenséget akarja –
Megragadni és elrugaszkodni végleg.

Az élet mocskos, az élet silány,
Felejtsd el, ismerd meg az éterit!
Minden megfoghatatlant – ragadj meg,
Minden felfoghatatlant – érts meg!

Az ukrán szimbolisták, a franciáktól eltérően, nem fordultak el a tömegektől, mert szent meggyőződésük volt, hogy az ukrán művész elsődleges feladata – a nemzet szellemi fejlődésével foglalkozni. Tehát, az ukrán szimbolizmus sajátossága a szépség és az igazság elvének az összehangolása. A nyugati filozófusok elméletein kívül az ukrán szimbolikusok H. Szkovoroda „szív-filozófia” elméletét is alkalmazták, műveiket mélységes lelkeség jellemezte. Műveikkel, újszerű lelket megmozgató kifejezőeszközökkel (a különleges hangzással, az ukrán folklórból vett műfajokkal – dalok, dumák, mesék stb., absztrakt szimbólumok kombinációja valódi benyomásokkal) – a világ szimbolikus költészetének tárházát gazdagították. Az ukrán szimbolisták költészetének egyik fő jellemzője a vágyakozás a megálmodott csodálatos világ után, ahol az egyéniség és a nemzet legyőzve az elidegenedést, egy egységes egészbe egyesül. Az európai irodalomhoz hasonlóan, a fejlődés korai szakaszában a szimbolizmus Ukrajnában szorosan kapcsolódott az impresszionizmushoz, ami különösen M. Voronij, Olekszandr Olesz és más ukrán alkotók költészetében figyelhető meg.

Olekszandr
Olesz

Maurice Denis: Yvonne Lerrol
portréja három nézőpontban,
1897

változása miatt, a költői intuíció ismeretlen rejtélyek felé mozdul el. A titokzatosságot, a rejtélyességet a költészetben az analógiák, képzettársítások, trópusok (a metaforák sokoldalú felhasználása), utalások felhasználásával valósították meg, amelyek segítségével Saint Paul Roux költő szerint *el lehet távolodni az anyagi világtól, és elmélyülni az ismeretlen gyönyörűségében, életre keltve mindent ezen az úton.*

Franciaország költőinek jelentős érdeme a vers struktúrájának fejlesztése, a hagyományos költői kánonok megújítása. Az író Jean Moréas az ősi metrika újjászületését szorgalmazta, ugyanakkor új rímeket, strófákat és műfajokat hozott létre. A francia szimbolista a szabad vers műfaját fejlesztették ki, amely Francis Vielé-Griffin szerint *minden költészet szellemi eredménye: a szabad vers – nem csupán grafikus forma, hanem mindenekelőtt egy bizonyos belső álláspont; a szimbolista költőt a poétikában a szellem szabad mozgása vonzza, s ez a szellemiség teszi őket gyümölcsözővé és kitartóvá.*

A szimbolizmus és az impresszionizmus kölcsönhatása. Az első szakaszban a francia szimbolizmus szorosan kapcsolódott az impresszionizmushoz. A költői szöveg logikai egységének csökkentése a ritmikai-intonációs egység és az érzelmi hatás növelése

érdekében vezetett ahhoz, hogy a verset az olvasók úgy érzékelték, mint valamely zeneművet vagy festményt. Az impresszionista benyomások és érzelmek újratemtése a szimbolizmus vonzerejével az öröklét gondolatának világához a költészetnek egy különleges emelkedettséget adott. Az érzékek és az érzelmek általános jelentőséggel bírtak. A művészek S. Mallarmé szavai szerint *az öröklét formáit a világ testi ábrázolásában keresték.* Az impresszionizmus és a szimbolizmus gazdagították egymást, közelebb hozva az írókat egy közös cél, az új egyetemes nyelv megtalálásában, amely a lélek hangján beszél.

Következésképpen a francia szimbolikusok úgy tekintettek a költészetre, mint a teremtés különleges folyamatára. S. Mallarmé a szimbolista eszméit ékkövekhez hasonlította: költészetükben az emberi lélek valódi kincsei örök szépségükben ragyognak, melyek egy emelkedett és gyönyörű világot kívánnak elérni.

KOMPETENCIA- FORMÁLÓDÁS

Tájékozottság. 1. Soroljátok fel a szimbolizmus elméletének jellemzőit! 2. Határozzátok meg a szimbolizmus szakaszait, és nevezzétek meg jelentősebb képviselőit! **Olvasói tevékenység.** 3. Milyenek látták a világot és benne az embert a szimbolista? 4. Jellemezzetek egy szimbolista hőst! **Emberi értékek.** 5. Miben látták a szimbolista a művészet értékét és a művész szerepét? **Kommunikáció.** 6. Vitatéma: *Miben látták a szimbolista a világ és az ember titokzatosságát, rejtélyét?*

ÖSSZEZÉS

- A francia szimbolizmusnak három szakasza van.
- *Rejtély, szépség, igazság, Isten* – a szimbolizmus kulcsszavai.
- Szimbólum – szókép, általában hétköznapi nyelven kifejezhetetlen jelentéstartalom érzékletes, többnyire látomászerű képsorral való kifejezése.
- A szuggeszióknak és a metanyelvnek az olvasók tudatában egy másik világ, egy a képzelet által létrehozott valóság gondolatát kell megteremteni.

Paul Verlaine

1844–1896

Zenét minékünk, csak zenét!..

Paul Verlaine

Paul-Marie Verlaine 1844. március 30-án született Metz-ben (Franciaország) katonamérnök családjában. Apja nyugdíjazása után a család Párizsba költözött, itt végezte iskoláit az ifjú Verlaine. 1862-ben befejezte a Bonaparte-liceumot, és jogi egyetemre jelentkezett. Hamarosan megunt a jogászatot, a család anyagi helyzete is romlott. 1864-ben hivatalnok lett a városházán.

Verseket már az iskolában is írt. Az egyiket (*A Halál*) 1858-ban a már akkor ismert és népszerű Victor Hugónak küldte el. 1863-ban jelent meg nyomtatásban első verse, a *Proudhon úr*, ami a parnasziszták iránti elragadtatásának erőteljes bizonyítéka. A 60-as évek második felében már a Parnasszus csoport tagja. Érdekelte a retorika, idegen nyelveket tanult, olvasott (Ch.-A. Sainte-Beuve, Charles Baudelaire, T. Banville), irodalmi szalonokat látogatott. Nagy hatással volt rá Leconte de Lisle, a parnasziszták mestere, aki maga köré gyűjtötte a fiatal tehetségeket, s kiadták a *Mai Parnasszus* című antológiát, Verlaine-nek is jelent meg benne verse. De a költő a saját útját kereste, elvetette a parnasziszták túlságosan tárgyias, szigorú költészetét. Charles Baudelaire *A Romlás virágai* című kötet megjelenése az impresszionizmus és a szimbolizmus felé terelte. Paul Verlaine arra törekedett, hogy meghonosítsa a lélek rezdüléseinek, a lírai hangulat és érzelmek újratemtésének költészetét.

Az 1860-as években jelent meg *Szaturdayi költemények* (1866) és a *Kifinomult ünnepek* (1868) című verseskötete. Újabb lépést jelentettek ezek a gyűjtemények az irodalom fejlődésében, megnyitva az utat a szimbolizmus felé. A. Franz és V. Hugo lelkesen üdvözölték a kötetek megjelenését és a fiatal tehetség eredetiségét, aki *más, mint kortársai*.

1869 végén megismerkedett leendő feleségével, Mathilde Mautéval, békés családi életre vágyott, 1870-ben össze is házasodtak. A *Jó ének* (1870) című kötet verseinek nagy részét felesége ihlette. De a békés családi élet múltó ábránd volt, rövid időn belül útjaik elváltak.

1871 februárjában levelet és néhány verset kapott egy észak-franciaországi kisvárosból, Charleville-ből az akkor még csak tizenhét éves és ismeretlen Arthur Rimbaudtól. A versek Verlaine csodálatát váltották ki. A válaszevélben Párizsba invitálta az ifjút. Megismerkedésük után szoros szálak fűzték egymáshoz őket. 1872-től együtt utazgattak Angliában és Belgiumban, Európa országaiban.

1873 tavaszán Verlaine hirtelen Brüsszelbe utazott, pénz nélkül Londonban hagyva Rimbaud-t. Pár nap múlva összefutottak egy hotelban, ahol Arthur közölte Paullal, hogy útjaik végérvényesen szétválnak. Ekkor az elkeseredett és részeg Verlaine revolvert rántott, és megsebesítette Rimbaud kézfejét. Verlaine-t súlyos testi sértés vádjával két év börtönre ítélték. A börtönben olyan verseket írt, amelyek a *Romantika szavak nélkül* (1874) című gyűjteményben szerepeltek. Ezek a versek Paul Verlaine muzikalitásának csúcspontja. Mindegyik a lélek valódi dala, szomorú és vicces, titokzatos és álmodozó.

Ebben az időben tudta meg a költő, hogy felesége megindította a válóperes keresetet. Amikor 1875. január 16-án szabadult a börtönből, idős édesanyján kívül senki sem várta a börtön kapujában.

Az 1870–1880-as években a költő egyre inkább Istenhez fordult. A katolicizmusban érezte azt az erőt, hogy ellenálljon az élet durvaságainak és az általános kétségbeesést. A vallási ihletettség tükröződik a *Jóság* című gyűjteményében (1881).

1884-ben jelent meg az *Egykor és nemrég* című gyűjtemény és az *Elátkozott költők* című irodalmi és kritikai cikkek könyve, amelyben bemutatta az új nemzedék (hat) legjelentősebb képviselőit, köztük Arthur Rimbaudot és Stéphan Mallarmét, de saját magát is.

A költő esztétikai elvei a *Szerelem* (1888), a *Boldogság* és a *Dalok őhöz* (1891) című utolsó alkotói periódus gyűjteményeiben fogalmazódtak meg végérvényesen. *Zenét minékünk, csak zenét* ilyen jelmondat alatt történt meg a művész evolúciója, amelyet a költészetben az impresszionizmus erősített meg, ugyanakkor a szimbolizmus jelképe volt, bár nem ismerte fel.

Paul Verlaine-t fiatal költők sokasága követte. Versei rendkívül népszerűek voltak. Leconte de Lisle halála után 1891-ben Franciaországban a hagyományok szerint megtartott választáson „költő-fejedelemmé” kiáltották ki, ő kapta a legtöbb szavazatot (ő volt a modern katolikus költészet egyik megteremtője), Az elismerés azonban későn jött: a művész ekkor már alig hagyta el az ágyat. Szármalmas nyomorban halt meg *Párizsban 1896. január 8-án*.

ŐSZI CHANSON. A vers Verlaine első kötetében, a *Szaturdayi költeményekben* jelent meg. 1864-ben írta. Kitűnő példája az impresszionista lírának. Az élményversek típusába tartozik, egyetlen pillanat, egyetlen különleges létállapot, hangulat megörökítése. Az évszakhoz kapcsolható őszi dal, tekinthető búcsúdalszónak is. Az őszi időszakból kiindulva, az embert és a természetet állítja párhuzamba, az elmúlás, a halálvágy és a múlt szemlélése jelenik meg. Ahogyan az évszakok váltják egymást, úgy változik az ember, hangulata, érzései. Az ősz az az évszak, amikor az ember leltárt készít, mi volt, s mi várható. Az első versszak, a vers alaphelyzete az ősz megszemélyesítéssel való megjelenítése, ehhez kapcsolódik két jelentésem, egy időre utaló (monoton, ismétlődő) és egy érzelmi (bú, fájdalom). Látszólag az *ősz hegedűhúrjának* jajongása, a külvilág jele indítja el a gondolatmenetet. A második versszakban a versbe helyeződik az én, aki az előző részben megjelenő tájjal párhuzamosan jellemzi magát és a múltat szemlélő tevékenységét: *S én csüggeteg, / Halvány beteg, / ...csak sírok*. A vers minden versszakában változik a dallam és a hangulat. Míg az első két versszakot a szomorúság, a múltba révedés jellemzi, a harmadikban megszólal a haláltól való félelem, de az elmúlás óhajta is, a beletörődés a *sok tűnt kéj* után a végleges eltűnésbe.

Ó, múlni már,	Mint holt avart,
Ősz! hullni már	Mit felkavart
Eresszél!	A rossz szél..

(Tóth Árpád fordítása)

Van Gogh:
Nyárfák ősszel, 1884

A harmadik versszakban megfogalmazódik az eddigi állapotból való kitörés vágya. A felkiáltás helyzetének köszönhetően úgy tűnik, hogy a beszélő a múltba révedés *...elém a sok / Tűnt kéj kél* következményeképpen dönt az elmúlás mellett: *Ó, múlni már, / Ősz! hullni már / Eresszél!*

A haldokló természettel együtt haldoklik már az emberi lélek, de a pusztulás rettenetét szelíd melankóliába oldja, enyhíti a költemény zenéje, a szavak és főleg a hangok elbűvölő muzsikája. A vers varázslatos hangulatát mindenekelőtt a zeneiség stílusesszékői teremtik meg, melyek mintegy pótolják a fogalmi hiányokat. Nem dönthető el, hogy a külső világ állapotának hatásai váltják ki a beszélőből az elmúlás utáni vágyat, vagy a belső lelkiállapot „találja meg” a külvilág változásában, sejtelmességében (*ősz, éjjél, szél*) állapotának tükörképét. A természet, a táj – bár elemeiben jelen van a versben – szerepe másodlagos, a képiséggel szemben a hangokon, a hangeffektusokon (*jajong, busong, kong*) van nagyobb hangsúly. Hiányzik a nyár, a tavasz képe, a tűnt kéjek, az emlékek, a csüggedés, a betegség „valódisága”, hitelessége – nincs mihez viszonyítanunk, hiányoznak a viszonyítási pontok. Minden csak állapot, hangulat, átmenetiség, s ezt tovább erősíti a befejezetlenség, a vers zártságának a hiánya. A hagyományos téma így válik újszerűvé, s ezáltal teljesül az impresszionizmus azon igénye, hogy akár egyetlen pillanat megörökítésével fejeződjön ki a teljesség.

ŐSZI CHANSON

Ősz húrja zsong,
Jajong, busong
A tájon,
S ont monoton
Bút konokon
És fájón.

S én csüggeteg,
Halvány beteg,
Mig éjfél

Kong, csak sirok,
S élém a sok
Tűnt kéj kél.

Ó, múlni már,
Ősz! hullni már
Eresszél!
Mint holt avart,
Mit felkavart
A rossz szél.

(Tóth Árpád fordítása)

KÖLTÉSZETTAN. Az vers az *Egykor és nemrég* című kötetében jelent meg. Verlaine a mons-i börtönben írta. Talán ez is jelképes: szenvedély és szenvedés szorításában született. A versben Verlaine az új költészet fő téziseit és saját ars poeticáját fogalmazta meg. Tisztelgés a költemény a 200 esztendeje született Nicolas Boileau azonos című műve előtt, klasszicizmus elméletét fogalmazta meg. Tudatos Verlaine azonos címválasztása, célja az volt, hogy megteremtse az új költészet esztétikai kívánalmait. Boileau esztétikája racionalista, semmit se bíz a sejtelmekre, az indulat szülte túlzásokra. Verlaine a szimbolizmus és az impresszionizmus fő tételeit fogalmazta meg: *Nem lehet teljesen megérteni a Költészetant, mert végül is ez csak egy dal, és nem szándékozom elméletet gyártani.* Mindezek ellenére Verlaine-nek ez a verse pontosan tükrözi alkotói módszere sajátosságait, és a szimbolisták az új költészet manifesztumaként értelmezték.

Verlaine kizárja a racionalizmust a költészetben. Az új költészet, az új művészet lényege a pillanat, a hangulat megragadása, külső és belső világ „összeolvadása” s a folyamatos változás. Az értelmi üzenet másodlagos: *Ha szokat írsz, csak légy hanyag, A gyilkos Csattanó gaz úr; Szónoklat? Törd ki a nyakát,* elsődleges a zeneiség. A tartalmas, elgondolkodtató mondatok, gondolatok helyett inkább a szavak jelzésértéke, asszociatív (társító, egyesítő) jelentése, hangulata a fontos.

Szembeállítja a logikára épülő hagyományos ábrázolásmódot a modern idők költészetével, amelyek elsősorban a vers zeneiségére vonatkoznak: *...édes a tétova ének, ...ó, fuvola és kürt összebékül – a képzőművészet eszközeire is utal – Mert csak te kellesz Árnyalat / és semmi Szín..., ...szent Azúr – ezek valódi újdonságot jelentenek. Azt közvetítik, hogy az új költészetben elmosódnak a művészetek közötti határok, a költészet eszközzrendszere kiegészül a zene és a festészet eszközeivel, s nem csupán a fogalmak, a megfogalmazás szintjén, hanem az érzékelés és befogadás szintjén is. A művészetek szinte azonossá válnak egymással: a szavak, szókapcsolatok szerepe hasonlít például a festészetben alkalmazott színkeverésre vagy a zenei motívumokra.*

...mert édes a tétova ének,
s a kétése olvadó anyag.

Fátylak mögött tüzes szemek
és déli, reszkető verőfény,
s a langyos őszi és merő fény,
kék csillagok tündöklenek.

Olyan hagyományos értékek és alapelemek, alapvető érvek ellen emeli föl szavát – mint nyelv, retorika, rím –, melyek nélkül a költészetet nehéz elképzelni. Világos azonban az is, hogy költészeteszményének lényege alapvetően a tudatosság, a mesterségbeli tudás érvényesítésének kerülése.

A költészet nem más, mint *zene* (ritmus), *hangulat* és *árnyalat* – minden, ami képes az ellentéteket önmagában is kifejezni. Sem a világban, sem az emberben nincs egyértelműség, szabály, igazság – minden összetett, s a világ lényegét csak az összetettségben találhatjuk meg. A valóság taszító látszat, az igazi lényeg a valóság mögött van, a „világ csak hangulat”.

Mert csak te kellesz, Árnyalat,
és semmi Szín, koldusi ékül...

Verlaine más műveiben is hangsúlyozta, hogy a hagyományos értékek vagy nem érvényesek, vagy új értelmet kell nyerniük, de verlaine-i tézis szerint nem gondolati, filozófiai értelmezésre van szükség, hanem művészire. A megfogalmazott tan természetesen nem mint megvalósított mű, hanem mint esztétikai elv és eszmény érvényes, de tökéletesen kifejezi azokat a célokat, elképzeléseket, melyek az impresszionista-szimbolista költészet általános esztétikai törekvései voltak.

Legyen a vers egy meg nem álló
lélek, mindig új vágyba szálló,
mely új egekbe ugrik át.

Egy jó kaland legyen dalom,
hajnalban, az ideges szélben
mentákra üljön észrevétlen...

Tételei megvalósulnak zenévé oldott lírájában: költészete csupa érzés, muzsika, csupa árnyalat, „nüansz”, határozott körvonalak nélkül, a páratlanságokat kereső különös zeneiséggel. Dalaiban a mélységet egyesíti a könnyedséggel. A vers zárómondata mintaszerűen foglalja össze a lényeget: minden, amiben működik a tudatosság, minden megalkotott mű „*csak irodalom*”, az új művészet, a költészet ennél magasabb rendű, mert a tudat az érzékelés számára megragadhatatlan. Nem az irodalmat, hanem a hivatalos, a nagybetűs, az akadémikus, a sznobok irodalmát veti el a költő. Verlaine szerint csak a racionalisták számára világos mindig minden, a költők viszont csak érezni tudják a lelki világ bonyodalmaival, mely vonzza őket, de így sem tárul fel előttük a teljes igazság. Hát hol van a *lélek, mindig új vágyba szálló, / mely új egekbe ugrik át*, melyről a költő ír? Hol van a *jó kaland*? Mindezekről csak álmodni tud a költői lélek, mert csak a saját valóságának megteremtésével kapja vissza erejét, akaratát és ihletét.

Verlaine az általa elképzelt értékrend csúcsára kizárólag az esztétikai-művészi sajátosságokat állította. Az új költészet nemcsak a klasszicizmus szabályait vetette el, hanem a parnasszisták tárgyias líraiságával is szembe ment. Az új költészet, az új művészet lényege a pillanat, a hangulat megragadása, külső és belső világ „összeolvadása” s a folytonos változás. Az értelmi üzenet másodlagos, elsődleges a zeneiség. A költő művészi felfedezései hozzájárultak a modernizmus kialakulásához.

Paul Verlaine a *Költészetanban*, melyet az irodalmi hagyomány a szimbolizmus egyik legfontosabb programadó verseként tart számon, a következő alapelveket mondja ki:

Az ukrán irodalom és Paul Verlaine

H. Kocsur szerint Paul Verlaine-t először 1897-ben Pavlo Hrabovszkij fordított ukránra: ő ültette át az *Őszi chanson* című verset. Egy esztendő elteltével Ivan Franko jelentkezett a francia szimbolisták verseinek adaptációjával. Paul Verlaine-t mindig szívesen fordították az ukrán szó mesterei: V. Scsurat, M. Voronij, Sz. Tverdohlib, M. Rilszkij, Mihajlo Oreszt (Zerov), M. Draj-Hmara, H. Kocsur, M. Lukas és mások.

Paul Verlaine költészete nagy hatással volt a honi költők jelentős részének munkásságára. A francia költőfejedelem nagy tisztelője volt például V. Sztefanik. Barátjának, V. Moracsevszkijnek írta, hogy Verlaine versei segítenek neki a „szomorú” órákban, az *Őszi chansonban* pedig minden „bánat és fájdalom” benne van, ami az ő lelkét is nyomja. M. Voronij is Verlaine tisztelői között volt. Azt mondta: „Nyilvánvaló, hogy azért érzem közelinek Verlaine költészetét, mert a kétségbeesett és már eredendően hamis lélek iránti hit vágya kapcsol össze minket” és mindketten „inkább a hangzásra, mint az ábrázolásra fektetik a hangsúlyt”. M. Voronij költészetének fő jellemzője: az emberi lélek rezdüléseinek ábrázolására a zeneiséget alkalmazta. „Egy vers akkor jó, ha a szív szenvedései is benne vannak” – írta a művész.

M. Buracsek:
Arany ősz, 1916

Zenét minékünk, csak zenét – hangzik a híres kezdő sor, vagyis összekapcsolja a költészetet és zenét, és a vers zeneiségét kiemeli, fontosabbnak tartja a szavak hangzását jelentésüknél.

A hangzás kifejezése érdekében számúzi a gondolatiságot, a filozófiai vagy politikai tartalmat, a retorikus elemeket.

Paradox módon elutasítja a rímet is, ami pedig a zeneiség egyik legfőbb stíluseszköze. Itt pontosítanunk kell: a rímmel való visszaélést veti el, a rímnek egyébként – ez verseiből is kitűnik – nagyon is fontos szerepet tulajdonít.

A harsány színek helyett árnyalatokra van szükség, mert ez illik az általa megkövetelt lágyszépséghez. Csak az ilyen költészet lehet a valóság teljesebb megismerésének az eszköze, minden más *csak irodalom*.

Ez az ars poetica nem idegen az impresszionistáktól sem.

KÖLTÉSZEPTAN

Zenét minékünk, csak zenét,
ezért a versed lebegőben
ragadd meg a lágyszépségben,
amint cikázik szerteszét.

Ha szöveget írsz, csak légy hanyag,
és megvetően dob a zenének,
mert édes a tétova ének,
s a kétes olvadó anyag.

Fátylak mögött tüzes szemek
és déli, reszkető verőfény,
s a langyos őszi és merő fény,
kék csillagok tündöklenek.

Mert csak te kellesz, Árnyalat,
és semmi Szín, koldusi ékül,
ó, fuvola s kürt összebékül,
e síma álomszárny alatt.

A gyilkos Csattanó gaz úr,
baj lenne ha versedbe hagynád,

az ötletet, e durva hagyományt,
melytől könnyez a szent Azúr.

Szónoklat? Törd ki a nyakát
és jó, ha izmod megfeszítéd,
pórázra szoktatván a Rímet.
Mi volna, ha nem volna gát?

Ó jaj, a Rím silány kolomp,
süket gyerek, oktondi néger,
babrál olcsó játékszerével
s kongatja a szegény bolond.

Zenét minékünk, muzsikát!
Legyen a vers egy meg nem álló
lélek, mindig új vágyba szálló,
mely új egekbe ugrik át.

Egy jó kaland legyen dalom,
hajnalban, az ideges szélben
mentákra üljön észrevétlen...
A többi csak irodalom.

(Kosztolányi Dezső fordítása)

A. Beklin: Hazatérés, 1887

Még nem ismerte a gyötrő, nagy szerelmet, Arthur Rimbaud-t, még csak kóstolgatta a bohém életmód mibenlétét, az alkohol rontó erejét, de érzékenysége és zsenialitása már nyílt terepen mozgott a *Holdfény* című először 1869-ben megjelent versében. Verlaine a leglíraibb francia költő, aki teljesen kihasználta a szavak zeneiségét. Szakított a retorikus hanggal, s kimutatta, hogy a francia nyelv képes az érzelmekre is hatni. A hangulatok megjelenítésével az árnyalatot választotta a szín helyett. Újra s újra elénk tárja a holdfényes tájat, a tavat, a fákat, melyek könnyed táncba fognak előttünk. A szavakkal való kecses, gonoszkodó vagy éppen féktelenül nyers játékot is megtaláljuk nála. Gondolatai zenévé válnak lírájában: költészete csupa érzés, muzsika, csupa árnyalat, határozott körvonalak nélkül, különös zeneiséggel.

HOLDFÉNY

Különös táj a lelked: nagy csapat
álarcos vendég jár táncolva benne;
lantot vernek, de köntösük alatt
a bolond szív mintha szomorú lenne.

Dalolnak, s zeng az édes, enyhe moll:
életművészet! Ámor győztes üdve!

De nem hiszik, amit a száj dalol,
s a holdfény beleragyog énekükbe,

a szép s bús holdfény, csöndes zuhatag,
melyben álom száll a madárra halkan,
s vadul felsírnak a szökőkutak,
a nagy karcú szökőkutak a parkban.

(Szabó Lőrinc fordítása)

KOMPETENCIA- FORMÁLÓDÁS

Tájékozottság. 1. Milyen új témákat és motívumokat honosított meg Paul Verlaine az irodalomban? 2. Mi hatott a művész költői világszemléletének alakulására? **Olvasói tevékenység.** 3. Bizonyítsátok, hogy Paul Verlaine költészetében ötvöződik az impresszionizmus és a szimbolizmus stílusirányzata! 4. Miért mondják azt, hogy a költő verseiben a „lélek – táj”? Bizonyítsátok! **Emberi értékek.** 5. A *Költészet*tanban milyen poétikai szabályokat fogalmaz meg? **Kommunikáció.** 6. Hogyan értelmezték Paul Verlaine következő versrészleteit: *Zenét minékünk, muzsikát!, Legyen a vers egy meg nem álló / lélek, mindig új vágyba szálló, / mely új egekbe ugrik át? Állampolgárok vagyunk.* 7. Készítetek tervezetet *Paul Verlaine – az emberi lélek elragadtatásainak kifejezője* címmel! **Alkotói önkifejezés.** 8. Milyen benyomások és asszociációk születtek meg bennetek Paul Verlaine verseinek olvasása közben? Érzéseiteket rajzoljátok meg a leendő Verlaine-kötet borítóján!

ÖSSZEZÉS

- Paul Verlaine költészetében megtalálhatók a szimbolizmus és az impresszionizmus elemei is.
- A költő műveiben az ember belső világának történései fontosabbak a külső világban történeknél.
- P. Verlaine szerint az új költészet, az új művészet lényege a pillanat, a hangulat megragadása, a külső és belső világ „összeolvadása” s a folytonos változás. Az értelmi üzenet másodlagos, elsődleges a zeneiség. Műveiben a természetet emberi tulajdonságokkal ruhazza fel.
- P. Verlaine egyéni stílusának főbb jellemzői: az érzelmek hangsúlyozása, nem pedig a tárgyak leírása, a tájképiség és a zeneiség, a szavak, a zene, a színek és a hangok szerves kombinációja.
- A lírai tartalmat az alkotásokban az érzések hullámmása és a benyomások folytonossága biztosítja.
- P. Verlaine költészetében nagy jelentőséggel bírnak az árnyalatok (nűanszok), finomságok (árnyékok, színárnyalatok, képzettársítások stb.), melyek sejtelmes érzelmi hangulatot közvetítenek.

Arthur Rimbaud

1854–1891

Ébredésem érzelmi tombolással megáldott...

Arthur Rimbaud

Jean Nicolas Arthur Rimbaud a franciaországi Charleville-ben született 1854. október 20-án. Édesanyja vallásos szellemben nevelte gyermekét, apja pedig arra intette, hogy mindig legyen visszafogott és takarékos. Arthur gyermekkorában istenfélő, szófogadó fiú volt, kitűnően tanult, tehetségével lenyűgözött mindenkit. Viszonylag korán, 6–7 évesen kezdett írogatni, majd versekkel próbálkozott. Tanítója, Georges Izambard mindenben támogatta kis tanítványa első próbálkozásait. Tizenöt éves korában írta az *Élmény* című versét, ami tudta nélkül 1869-ben egy párizsi folyóiratban is megjelent. Ugyanebben az évben több latin nyelven írt költeményt publikált. Sokat olvasott, csodálta François Rabelais és Victor Hugo műveit és a parnasszista költőket. A költő *Ofélia*, *Az akasztottak bálja*, *A bűn* és az *Alvó a völgyben* című verseivel szimbolistaként mutatkozott be ekkor. V. Hugo nagyra értékelte Rimbaud munkásságát, „kamasz Shakespeare”-nek nevezte őt.

Első alkotói korszakára (1871-ig) még jellemző a nagy elődök hatása, de már érelődik benne a lázadás a hagyományos esztétikai szabályok és Charleville kispolgári miliője ellen, ahol Rimbaud szavaival élve *soha nem történik semmi*. Victor Hugo és Charles Baudelaire nyomdokain haladva olyan verseket kezd írni, melyekben elítéli a kispolgárság semmirekellőségét (*A meghökkentők*), a második császárságot (*Cézári düh*), a papok képmutatását (*Tartuffe bűnhődése*). Később a forradalmi eszmék követője lesz, amelyek a monarchia bukásához vezetnek. Ebben az időben a társadalmi átalakulások egyetlen forrásának a köztársaságot tartja.

Miután 1871-ben tudomást szerez a Párizsi kommün kikiáltásáról, Rimbaud elhagyja a líceumot, Párizsba utazik, ahol a forradalmi események forgatagában találja magát. A kortársak visszaemlékezéseiből tudjuk, hogy az ifjú költő ebben az időben a kommünárok életét élte, egy ideig még a Nemzeti Gárdában is szolgált. A szigorúan rímelő *Párizsi csatadal* című verse, vagy a kommünár lány megható alakja a *Jeanne-Marie keze* című költeményében híven tükrözik a költő akkori hangulatát. A kommün bukása után azonban Rimbaud csalódik a forradalmi harc eredményességében, és arra kéri barátját az egyik 1871. július 10-én kelt levelében, hogy semmisítse meg minden versét a kommünről. A művész új utakat keres a költészetben, mivel úgy gondolja, a költőnek jósnak és prófétának kell lenni egy személyben. Tanítójához, Georges Izambardhoz, 1871-ben írt levelében azt mondja, a költők Prométheuszok, akik az emberiséget vezetik. 1871 augusztusában Arthur visszaérkezik Charleville-be és elküldi verseit Paul Verlaine-nek. A vidéki városból származó kamasz költő elbűvöli az ismert művészt, aki meghívja Rimbaud-t otthonába. Az ismeretség egy idő után barátsággá nemesül. Verlaine és Rimbaud Párizsból Belgiumba utaznak, újabb élmények keresése céljából. Ezután Londonba vezet az útjuk. Egy éven át keresztbe-kasba utazták Európa országújtait.

Munkásságának *második periódusa* (1871 eleje és 1872 eleje) idején tragikus hangvételű versek születnek. Költeményei közül kitűnik *A részeg hajó*, amely egy irányíthatatlanná váló hajóról szól, amely letért kijelölt útjáról. A költemény, a kalandvágy, féktelen szabadságszeretet és messze tengerek hívásának páratlan remekműve. A helyét kereső költőt jelképezi a hajó.

A magánhangzók szonettje című szimbolikus művében a művészi ábrázolás új elveivel próbálkozik meg, melynek során a szavak szimbólumokká válnak, a költő figyelme

Henri Fantin-Latour: Az asztalnál (balra Verlaine és Rimbaud), 1872

Rimbaud emlékműve Párizsban
(Franciaország)

a hangok gondolati színvilága felé fordul, fontossá válnak az érzések az ember szellemi életében és világfelfogásában.

Harmadik alkotói periódusa (1872–1873) idején írta meg *Színvázlatok* prózavers-gyűjteményét, amivel új stílust teremtett, a verses próza vagy a rímekbe szedett próza stílusát. A költő képzelete ezekben a versekben egy olyan csodálatos és titokzatos világot teremtett, ahol a legfőbbek a belső érzések és érzelmek, függetlenül attól, mi hívta őket életre.

A Paul Verlaine-nel való szakítás, a krónikus pénztelenség és a szegénység következtében Rimbaud súlyos alkotói válságot él át. Miután 1873 júliusában Paul Verlaine rálőtt és ezért börtönbe került, Arthurt lázalmok gyötrik. Az *Egy évad a pokolban* (1873) című írása egy olyan reményt veszített lélek kiáltásává vált, amely

keresi az ismeretlent a világmindenségben. Leszámolás ez az írás az irodalommal. Ez volt az egyetlen olyan gyűjtemény, amely még életében megjelent, saját költségen adta ki Brüsszelben. Az 500 példány nyomtatását azonban Rimbaud nem tudta kifizetni, ezért a könyvek raktáron maradtak és csak egy pár évtized múlva találtak rájuk véletlenül. Addig pedig az a legenda élt erről, hogy a szerző maga semmisítette meg őket.

A *részeg hajó* megírása után Rimbaud inni kezdett, kábítószert fogyasztott, erkölcstelen életet élt. Ez azonban nem oldotta fel lelkében az *égető ellentétek fájdalmát*. A költő elhatározta, hogy életmódot vált. Miután betöltötte 20. életévét, többé egy verssort sem írt le. Ehelyett utazni kezdett. Bejárta Angliát, Németországot, Belgiumot. Mindenfélével kereskedett az európai piacokon, füvet kaszált a holland fálvakban, Szumátrán még katonának is elszegődött a holland gyarmati hadseregbe. Volt Egyiptomban, Capri szigetén, Zanzibárban. Megtanulta a szomáliai bennszülöttek nyelvét, járt olyan afrikai földeken, ahol civilizált emberek még soha, segített az abesszin császárnak előkészíteni a háborút Olaszország ellen. Élete utolsó éveiben egy kereskedői cégnél dolgozott, amely kávéval, elefántcsonttal és bőrökkel kereskedett.

Rimbaud költészetének titkát eddig nem sikerült megfejteni. Legfőbb talányossága abban rejlik, miként sikerült neki ilyen rövid idő alatt annyi verset írni, ami egy egész korszakot tesz ki a világ-irodalomban.

37 éves korában tért vissza elég fáradtan, de mégis tetterősen Franciaországba. Nem tudhatjuk, hogyan alakulhatott volna sorsa a későbbiekben, mivel 1891-ben egy daganatot találtak a bal térdén, ami szarkómának bizonyult. Amputálták a bal lábát, de ez már nem segített, *1891. november 10-én* halt meg *Marseille*-ben.

A MAGÁNHANGZÓK SZONETTJE című verse egyből híressé tette Arthur Rimbaud-t. Felfigyeltek rá a kritikusok és az olvasók egyaránt. A művet többen, többféleképpen is értelmezték. Egyesek szerint Baudelaire *Kapcsolatok* című versét akarta továbbfejleszteni

IRODALMI BARANGOLÁS

Hugo Simberg:
A sebesült angyal, 1903

Miért hagyta abba Rimbaud fiatalon az írást?

A kutatók többféleképpen magyarázzák annak az okát, miért hagyott fel olyan fiatalon Rimbaud a versírással. Albert Camus Nobel-díjas francia író és filozófus a „lélek öngyilkosságát” látja ebben, Stefan Zweig osztrák író pedig „a művészet iránti tiszteletlenség” megnyilvánulását. Vannak olyan nézetek is, hogy a költő azért szökött el Párizsból, mert szerette volna megtalálni másik útját, majd független és szabad emberként visszatérni hazájába, megszabadulva „részeg mámorától”. Rimbaud mai tanulmányozói úgy gondolják, hogy a költő elérte kísérletezéseinek határát, ami belső válságot okozott nála, ugyanis nem tudta, merre tovább. Ez volt a végső oka annak, hogy felhagyott a versírással.

a költő, mások szerint a magánhangzókhoz rendelt színek gyermekkori ábécéskönyvéből maradtak meg Rimbaud-ban. Vannak hívei a szimbolikus értelmezésnek is, melynek titkai még nincsenek teljesen megfejtve.

A szonett-forma alkalmazásával a költő megújította ezt a hagyományos műfajt is. Eltekintett a szonett szigorú formai szabályaitól, a témamegválasztás követelményétől és a ritmikai szabályoktól. A *magánhangzók szonettje* kitűnik dinamizmusával, élénk képeivel és érzelmeivel, a hanglejtés, a képzettársítások és benyomások váltakozásaival. Rimbaud olyan új költői felfogást honosított meg, amelyben minden részlet – a hangok, a színek, az ember belső világa, a természet, a földi és mennyei egy egységes egész részeként a helyére kerül.

A szonett úgy van felépítve, mint a lírai hős asszociációinak sorozata. Az [a], [é], [i], [o], [ü] magánhangzók lendületet adnak alkotói képzetének, a külső világ és a feszült belső átélések hatása alatt különös alakok születnek. Az [á] a fekete szín, a halál, az elmúlás allegóriája, a szemétdomb fölött köröző legyek és minden idejétmúlt dolog jelképe. Az [é] a fehér színnel van kapcsolatban, az ősi gleccserek színével. Az [i] a lírai hős számára a bíbor színe, a viharos érzelmeké. Az [ü] a természet és az ember bölcsességét szimbolizálja, végül az [o] a kék égre emlékeztet, amely földöntúli titokzatosságával és megfejthetetlen isteni titkaival ejti fogságba az ember képzetét (Alfa és Omega).

A lírai hős asszociációi első pillantásra különböznek egymástól, de mégis van összefüggés közöttük, mivel ellentétes színekhez kapcsolódnak: a fekete a fehérhez (a lélek halála és a tiszta örökkévalóság), a vörös a zöldhöz (szenvedély és bölcsesség). A költő nem lát leküzdhetetlen ellentétet közöttük, ugyanis egyik a másik nélkül nem létezhet, a világon minden összefügg egymással. Az ember miután bepillant a halál homályába, jobban értékeli az élet világos napjait. A vad szenvedélyek megélése során új tapasztalatokra tesz szert, melyek közelebb hozzák őt a legfőbb titkok megismeréséhez.

A szonetre az a jellemző, hogy a tézisek és antitézisek között feszülő ellentmondást szintézis segítségével próbálja feloldani. Rimbaud versében bármilyen alak–szín–hang *tézis* valamilyen másik *tézisnek* az ellentmondása és egyben folytatása is, amelyek együtt egy csodálatosan sokoldalú képet alkotnak az ember lelki életének széles színskálájáról és a lét változatosságáról.

Rimbaud kísérleteit tovább folytatták a szimbolisták későbbi utódai, akik a hangok és alakok titkos csodálatos világának a lényegét kutatták.

A MAGÁNHANGZÓK SZONETTJE

Szurok **Á!** hó **É!** rőt **I!** zöld **Ü!** kék **O!** – csak egyszer
lehesek titkok mind elbeszélni bátor!
Á!: – bolyhos öv, mely a setét legyek faráról
csillog, ha szörnyű büzt belepnek lomha testtel!
Á! árnyak öble! **É!** hús párák, tiszta sátor,
halk hóvirág, királyi hermelin, jégtűs gleccser!
I! bíborok, kihányt vér, kacagógörccs a keccsel
vonagló női ajkon, ha düh rándítja s mámor!

A látnok-költő

A művész alkotói energiája az emberi lélek felszabadítására irányult. Ez az úgynevezett *szavak szabad repülésében* nyilvánult meg, ami Rimbaud verseiben különös jelentőségre tett szert az asszociációk, hangulatok és a hangok ábrázolása terén. A költő úgy gondolta, hogy ezáltal sikerülhet megfejteni az élet lényegének titkát és létrehozni egy új költészetet, amelyet majd elfogad az egész emberiség, ő pedig a *világmindenség fényének arany szikrájává* válik. Rimbaud szavaival élve a költőnek látnokká kell válnia, hogy megelőzze korát, behatoljon a dolgok és a tér mélységeibe, megértse a lélek igaz értelmét, az örök igazságot és ezt verseiben eljuttassa az emberekhez. A művész úgy gondolta, a költő közvetítő föld és ég, a mindennapok és a szent dolgok között, ezért az a küldetése, hogy saját élményeit különleges alakok, szimbólumok, utalások segítségével ossza meg olvasóival.

Ü!: – az isteni tenger nyugodt, gyűrűző tánca,
nyájjal hintett fehér csöndje, tudósok ránca
a békés homlokon, mit alkímia tép föl. –
Ó!: – szörnyü harsonák, mik ítéletre zengnek,
és Csönd, melyben világok és angyalok kerengnek,
Oméga! – viola sugár az Ő szeméből!

(Tóth Árpád fordítása)

BOHÉMÉLETEM. A versben fényesen megnyilvánul Arthur Rimbaud lírai hősenek természete, egy olyan vándoré, aki bejárja a világmindenség összes útját, hogy rátaláljon az ismeretlenre. A hőst nehéz vándorlásai során elkíséri a Múzsza, aki boldogsága és keresztyje, elhivatottsága és életének értelme is egyben.

A költeményben szemben áll egymással a mindennapos földi lét és a költői ihlet. A költő számára mindegy, milyen rongyokban jár, vagy van-e étele, illetve fedél a feje fölött. Számára a költészet ad értelmet életének. A vers keletkezésének időpontjában Rimbaud még hitt a költészet elhivatottságában, és ifjúságának minden erejével a poézist szolgálta. A költő fiatalsága azonos lírai hőse ifjúi hevével, annak lelki állapotával. Henry Miller angol író egy alkalommal Rimbaud korai alkotói korszakának hőseit a szabad szélhez hasonlította, mely frissességével és energiájával életre kelt mindent, ami útjába kerül. Ilyen szellő Rimbaud *Bohéméletem* szonettje is. A lírai hős mindenhová követi Múzsáját. Ez az állapot tökéletesen megfelel a költő belső érzéseinek is, aki újító költészetével, megmutatta az embereknek az igazság és harmónia felé vezető utat.

BOHÉMÉLETEM

Fantázia

Csatangoltam, szakadt zsebembe dugva dermedt
Öklöm. Köpenyem is eszményivé kopott.
Mentem az ég alatt, Múzsám, hű lovagod:
Színezgettem, az ám, hány szertelen szerelmet!

Nadrágom fenekén lyuk támadt, jókora.
Hüvelyk Matyi, álomhős, rímeket morzsolva
Mentem. Éjjelre várt a Göncöl fogadója.
Zsongott a csillagok baráti tábora.

Rájuk figyeltem én, útszélre kuporodva:
Szép szeptemberi éj, mikor a homlokomra
A tiszta harmat mint drága bor cseppje gyűlt;
Árnyak vetek körül, mig rímeltem vadul, hát
Még nyútt cipőmon a pertlit mint líra húrját
Pengettem s féllábam a szívemnek feszült!

(Képes Géza fordítása)

KOMPETENCIA- FORMÁLÓDÁS

Tájékozottság. 1. Hogyan alakult Arthur Rimbaud élete és munkássága? 2. Jellemezték Rimbaud lírai hőseit! Miben különbözik Paul Verlaine hőseitől? **Olvasói tevékenység.** 3. Nevezzétek meg *A magánhangzók szonettjében* felsorolt színeket! Magyarazzátok meg, melyik mit jelent! 4. Bizonyítsátok, hogy Rimbaud lírai hőse szoros kapcsolatban van a természettel! **Emberi értékek.** 5. Miben nyilvánul meg Rimbaud költészetének értékesége? **Alkotói önkifejezés.** 6. Írjatok fogalmazást *Verlaine és Rimbaud szimbolikus világa* címmel!

ÖSSZEGZÉS

- Rimbaud úgy tekintett a költészetre, mint az emberiség vágyainak a megvalósítójára, a költőkre pedig látnokokként.
- Rimbaud költészetében az impresszionizmus és a szimbolizmus elemei kölcsönhatásban vannak.
- Költészetében jelentős szerepet játszanak a színek, hangok, szimbólumok.

A XIX. század végének – a XX. század elejének DRAMATURGIÁJA

A DRÁMA MEGÚJULÁSA A XIX–XX. SZÁZAD FORDULÓJÁN

Mi nemcsak a színház megújításáért harcoltunk,
hanem az új viláგért és benne az új emberért.

Bernard Shaw

A XIX. századi európai színpadokon az úgynevezett polgári dráma uralkodott, mely a század végére megérett a megújulásra. Szinte valamennyi országban a drámaírók új utakat kerestek, hogy a dráma alkalmas legyen a megváltozott valóság kifejezésére. Tették ezt oly módon, hogy egyesítették a már meglévő művészeti stílusirányzatokat (romantika, realizmus, naturalizmus) a modernizmus (impresszionizmus, szimbolizmus, neoromantika) elemeivel. A XIX–XX. század fordulójától kezdték használni a drámairodalomban a megújult polgári drámára a modern, új dráma kifejezést. Az újítók világnézete és egyéni stílusa ugyan más-más volt, de hasonló eszmei-esztétikai elveket vallottak a dramaturgiát illetően, ami megkülönbözteti az „új drámát” a „hagyományostól” (a drámai művek

Henrik Ibsen *Babaháza (Nóra)* a Dán Királyi Színház színpadán

Európa egyik legpatinásabb színházai közé tartozik a XVIII. században épített Dán Királyi Színház. A XIX. század közepéig színpadán többnyire olyan darabokat mutattak be, melyekben a nemesség és a földesurak szokásait nevelték ki. De Molière darabjait is bemutatták. Változás a színház repertoárjában akkor következett be, amikor 1879. december 21-én Ibsen *Babaházának* ősbemutatójára került sor. A nézők azonnal észrevették,

hogy a megszokott daraboktól lényegesen eltér ez a színpadi mű. Akkor a feminizmus manifesztumaként értelmezték. De nemcsak a női jogokról van szó a darabban, hanem elítéli a „férfiak uralmát” az élet minden területén. Mondandója a *Babaszobának* sokkal mélyebb, mint az egyenjogúság kérdése – az akkori társadalom tragikumája fogalmazódott meg benne. Számos egyéni élettragédiával találkozhatunk a darabban, megoldás pedig nincs a végén. 1884. február 8-án a *Babaházat* bemutatták Szentpétervárott az Alekszandrinszkij Színházban. Nóra szerepét a kor híres színésznője, M. Szavina játszotta. A darabnak óriási hatása volt az orosz dramaturgia megújulására, különösen Csehov munkásságára.

A Koppenhágai Királyi Színházról
készült fotó (Dánia), 1890–1900-as évek

korszakai: shakespeare-i színház, klasszicista dráma, realiztikus dráma stb.). Henrik Ibsen (*Norvégia*) a polgári dráma egyik megújítója. A megújítók közt kell említenünk, akik egyben a XX. századi dráma előfutárai is: G. B. Shaw (*Anglia*), August Strinberg (*Svédország*), Gerhart Hauptmann, Bertold Brecht (*Németország*), Anton Csehov (*Oroszország*), Maurice Maeterlinck (*Belgium*) és mások. A modern dráma fejlődése az egész XX. századot jellemzi, s a dráma változása új „színház” alkotását eredményezte.

Az új polgári dráma főbb sajátosságai

1. Az új polgári dráma középpontjában olyan ember állt, kinek érzéseit és érzelmeit a kor általános hangulata határozta meg. Már nem a társadalom tipikus alakjaként (mint a realizmus) ábrázolták az egyéniséget, hanem egyedi és megismételhetetlen világgént, a társadalom „lelki lenyomataként”. A szerzőket mindenekelőtt a lélek belső mozgatói érdekelték, benne látták a lét erkölcsi, társadalmi és filozófiai problémáinak megtestesítőjét.

2. Amíg a hagyományos színház egy bizonyos személy életében bekövetkezett egyedi tragédiát mutatta be, akkor az új – az emberiség és az egyén életének általános tragédiáját. A dramaturgok a valóság lényegének mélységét, az emberi szellem felszabadítását, a világ harmóniája helyreállításának módjait keresték.

3. Az új dráma az eszmei harcok és lelki törekvések színhelyévé vált. A külvilágban történtek háttérbe szorultak, a belső történések kerültek előtérbe. A hagyományos színházban a szerzők a va-

Az ukrán új dráma

A XIX. század végén – XX. század elején az ukrán drámában is kialakultak az új dráma elvei. Leszja Ukrajinka előszeretettel alkalmazta a neoromantika és a szimbolizmus stílusát. Munkásságában elsősékként a figyelem a hétköznapi történésekről a szereplők belső világában történetekre, lelki vívódásaikra tevődik át, ami csúcspontját jelenti a szellemi és pszichológiai drámának a hazai szakirodalomban. Meghatározó pontja az ukrán dráma fejlődésének V. Vinnicsenko munkássága, aki kidolgozta a filozófiai és etikai dráma tematikáját, próbálta megérteni az akkori problémákat a lélektani dráma eszközeinek alkalmazása révén. Az író tökéletesen ötvözte a különböző művészeti irányzatokat: a realizmust – az expresszionizmussal, a

szimbolizmust – a naturalizmussal, egy-
ségbe foglalva így a korszak összetett lelki létét.

Az ukrán dráma újjászületésének kiemelkedő alakja M. Kulis, aki műveiben a realizmustól eljutott a modernizmusig, és saját megállapítása szerint bemutatta „az új idők emberének lelkében végbenemő erkölcsi veszteségeket”. L. Kurbász és M. Kulis bátor próbálkozásai, az európai színházak legjobb eredményeinek beleplántálása a honi színpadi műfajba, a nemzeti színház megújításáról tanúskodnak. De ezeket az újításokat nem vette jó néven a szovjet hatalom. M. Kulist és L. Kurbászt letartóztatták és golyó általi halálra ítélték őket. Az ítéletet Szandormoh körzetben hajtották végre (*Karélia, Oroszország*).

Információ a halott ukránokról Szandormoh körzetben. *Karélia* (Oroszország)

Kozák kereszt. *Ukrajna meggyilkolt fiainak* emlékműve a szandormohi körzetben. *Karélia* (Oroszország)

lós élet eseményeit követték, hitelesen ábrázolták a történeteket, az újban csak az általános légkörből érzékeljük a kor szellemét, a hangsúly az egyén lelkében lejátszódó vívódásokra, a korszak szellemi törekvéseire helyeződik. A cselekmény mozgatói itt nem a külső intrika, történés, a szereplők cselekvése, hanem a pszichológiai konfliktusok, az eszmék és az erkölcsi nézetek ütközése.

4. A hagyományos dráma sajátos tartalmával ellentétben az új drámát több feltételezés és általánosítás jellemezte. A XIX–XX. század fordulóján a drámaírók nem azt tűzték ki céljuknak, hogy pontosan tükrözzék a megtörtént eseményeket, műveikre – az egyéniség léte (különösen belső világa) és a világ egyfajta metaforájaként tekintettek.

5. Abban az időben megváltozik a dráma és a néző (vagy az olvasó) közötti kapcsolat. Ha régebben a néző csak szemlélője volt a színpadon történő eseményeknek és együtt érzett a szereplőkkel, most a néző a hőssel együtt átélte az eseményeket, együtt gondolkodott vele, nagyobb teret kaptak a belső, lelki tartalmak.

6. A hagyományos színházban fő- és mellékszereplők, pozitív vagy negatív vonásokkal rendelkező hősök játszottak. Az új drámában nincs ilyen felosztás. Itt minden karakter fontos, nincsenek egyértelmű jellemvonások, mindegyikük határozott jelentéssel bír a darab eszmei tartalmának megértéséhez.

IRODALMI BARANGOLÁS

Csehov *Sirálya*, az orosz drámairodalom modern drámája

Anton Csehov *Sirály* című drámaiatlan drámájának ősbemutatóját 1896. október 17-én tartották Szentpéterváron az Alekszandrinszkij Színházban (J. Karpov rendezte). A főszerepeket az akkoriban legnépszerűbb színészek játszották. Bravúros színészi teljesítményük ellenére a darab megbukott. De ez nem a szerző kudarca volt, hanem a régi színházi rendszer, mely nem volt képes befogadni az újszerű drámát. A rendező melodramaként értelmezte a darabot, melyben a főhősön szemben áll az összes többi szereplővel – az utca emberével. De a mű tartalma sokkal szélesebb jelentésű: itt nem egy ember tragédiájáról volt szó, hanem az egész generációjáéről, a lét tragédiájáról globális értelemben. Ezért ezt a darabot új megvilágításban kellett színre vinni, a színpadi esztétika új elemeinek alkalmazásával, melyeket idővel K. Sztanyiszlavszkij és V. Nemirovics-Dancsenko rendezők a Moszkvai Művész Színház színészeivel együtt meg is találtak. A *sirály* később a színház grafikus emblémája lett. 1898. december 18-án a darabot nagy sikerrel mutatták be. „A színpadon valami hihetetlen dolog történt – ez maga az élet volt. Az élet maga, mint egy csodálatos dráma, mintha a szomszéd szobában villával és késsel csörömpöltek volna...” – emlékezett vissza T. Scsepkina-Kupernik. A *Sirály* gyökeresen megváltoztatta az orosz színház fejlődésének irányát, és meghozta számára a keserű igazságot és az összetett pszichológiát.

Moszkvai Művész Színház, 1898. Csehov *Sirály*ának bemutatója
(középen Vsevolod Mejerhold – a padlón ül; Konsztantyin Sztanyiszlavszkij – jobbra)

7. A hagyományos drámát a cselekmény emelkedettsége és az állandó összecsapás jellemzi, míg az újban – a gondolkodás az elsődleges, a mély tapasztalatok, a lét lelki ellentmondásai.

8. Az új dráma megváltoztatta a hagyományos poétika eszközeit. A kor eszmei és erkölcsi problémáinak feltárása érdekében a művészek a realizmus és a naturalizmus elemeit használva, egyre inkább a modernizmus lehetőségei felé fordultak, melyek erősödtek, új távlatokat nyitottak a művészet számára. Az új drámában a szimbolizmus, impresszionizmus, neoromantika, szürrealizmus, expreszszionizmus stb. jellemzői mutatkoztak.

9. Ha a hagyományos drámában a művészek sikereit egy egységes irányzatba vagy áramlatba lehetett illeszteni, az új drámánál ezt egyszerűen képtelenség megtenni, mert a drámaszerzők saját művészi rendszert hoztak létre egyedi sajátosságokkal. Például beszélhetünk Maurice Maeterlinck *szimbolista drámájáról*, A. Csehov *drámaiatlan drámájáról*, H. Ibsen *intellektuális-analitikus drámájáról*, B. Shaw *drámai ötletéről*, az *illuziótlan drámáról*, B. Brecht *epikus színházról* és másokról.

KOMPETENCIA- FORMÁLÓDÁS

Tájékozottság. 1. Nevezd meg az új dráma korszakhatárait az európai irodalomban! 2. Határozzátok meg az új dráma jellemző sajátosságait, hasonlítsátok össze a hagyományos drámával! 3. Hogyan változott a konfliktushelyzet, a szereplők, a nézők és a szereplők viszonya az új drámában? 4. A poétika milyen eszközeit használták a drámaírók a XIX–XX. század fordulóján? **Olvasói tevékenység.** 5. A tanultak alapján mondjátok el az új dráma képviselőinek eredményeit, stílusuk sajátosságait! 6. Magyarozzátok meg a következő fogalmakat: *analitikus szerkezet*, *belső cselekvés*, *ötletek színháza*, *paradox*, miután elolvastátok H. Ibsen, B. Shaw és mások színdarabjait! **Emberi értékek.** 7. Bizonyítsátok, hogy az új dráma a lét kérdéseivel foglalkozik! Milyen dilemma foglalkoztatta az írókat? 8. Mire figyelmeztettek? Milyen elképzeléseket erősítettek meg? **Kommunikáció.** 9. Vitatéma: *Szüksége van-e a modern társadalomnak az új drámára?* **Állampolgárok vagyunk.** 10. Az ukrán drámaírók műveinek olvasása közben fejtsetek ki az új dráma főbb sajátosságait! **Modern technológiák.** 11. Készítsétek el *Az új dráma Európa színházaiban és mozijaiban* című weboldal tervezetét! Készítsetek prezentációt az egyik oldaláról! **Alkotói önkifejezés.** 12. Javasoljatok a mai fiatalságot érdeklő 1–2 aktuális témát drámai mű megírásához! Melyik író stílusában lenne érdemes megvalósítani? Indokoljátok meg! **Vezetők és társak.** 13. Csoportmunka: *Kritikusok, Írók, Nézők, Irodalomtudósok, Művészek, Színházi szakemberek.* Valamennyi csoport anyagot gyűjt, és kidolgozza egy adott mű (a tanár választása alapján) színpadra állításának történetét! **Környezet és biztonság.** 14. Fogalmazzátok meg véleményeteket! Milyen szerepet játszik a színház mai világunkban? Van-e olyan hatása, mint a XIX–XX. század fordulóján? **Az életre készülünk.** 15. Ajánljatok 1–2 színdarabot a városotokban lévő színház repertoárjának bővítésére! Választásotokat indokoljátok meg!

Maurice Maeterlinck

1862–1949

Behunyt szemmel semmit sem lehet látni...

Maurice Maeterlinck

Maurice Maeterlinck 1862. augusztus 29-én módos ügyvédcsaládban született Gentben (Belgium). 1885-ben diplomát szerzett a genti egyetem jogi karán, folytatva a családi hagyományokat. De hamar elcsábította az irodalom. Első verseskötete, a *Melegházak* 1889-ben jelent meg nyomtatásban. A fiatal művész igazi műfaja azonban a dráma volt, és feltett szándéka annak megújítása. Sokat utazott Európa-szerte, rövid ideig életvitelszerűen élt Angliában, Franciaországban. Az első világháború idején (1914–1918) a német hadigépezet ellen emelte fel a szavát. 1940-ben az USA-ba utazott. Hét esztendő múlva tért vissza Franciaországba, és élete végéig nizzai kastélyában élt.

Korai alkotói munkásságát a *Mindennapi tragikum* (1896) című cikkében leírt elmélet határozta meg, mely a szimbolista dráma manifesztumává vált. M. Maeterlinck színházának a „*hallgatás-színház*” (vagy „*mozdulatlan színház*”) nevet adta. A tragédia lényege, véleménye szerint a mindennapok tragédiájában, magában az emberi élet tényében rejlik. A drámaíró feladata – nemcsak az események rögzítése, ahol mindent a véletlen határoz meg, hanem az egyén lelki élete, aki a lét legfelsőbb köreibbe tör. Sokkal inkább azt kell megszólaltatni, hogy túl az ész és érzelmek párbeszédén, *milyen végtelen és emelkedett dialógus zajlik ember és végzete között*. Ezért M. Maeterlinck nem ismerte el a külső cselekményt a drámában. Meggyőződése szerint az igazi tragédia nem az *eseményekben és üvöltésben*, hanem *a csendben és a hallgatásban* nyilvánul meg. *Az emberek könnyei szinte némák, láthatatlanok voltak, a lélekből fakadtak* – írta. Az író nem volt hajlandó használni az utánzásokon alapuló (mimetikus) eszközöket, az élet az életformák utánzását, mert számára a legfontosabb dolog nem a külső hitelesség, hanem *az élet belső igazságának érzése, a valódi események mögött rejlő lelkiség*.

A szó M. Maeterlinck drámájában elveszíti közvetlen jelentését. Az első helyen a szimbolikus jelentés áll, amely lehetővé teszi a *belső cselekvés*, az egyén lelkiállapota és általában a valóság szellemi légkörének bemutatását. *Mindent, amit elmondunk, elrejtji, és egyúttal feltárja az élet azon forrásait, amelyeket még nem ismertünk* – írta. – *Mindig emlékezni kell arra, hogy az emberben vannak olyan tulajdonságok, amelyek sokkal érdekesebbek, mint a mindennapok, a tudat és az ész.*

A *Maleine hercegnő*, A vakok (1890) és a *Kis dráma bábok számára* (1894) című darabok hősei saját belső világukban vannak elmerülve, az örökkévalóság felé tekintenek, és az ismeretlen erők hatalma alatt állnak. A szimbólumok, a szöveg, a hangulat és az eszmék jelentős szerepet játszanak M. Maeterlinck drámájában. Nincsenek éles külső konfliktusok, szenvedélyes monológok. A „hallgatás” eszközével a szerző arra készíti a nézőket, hogy *a lélek halk hangját* érzékeljék.

1890-ben az író újraértelmezte a szimbolikus színházzal kapcsolatos koncepcióját. A szimbolizmus filozófiai jegyeit megtartva ugyan, de arra törekedett, hogy leküzdje az emberi sors eleve elren-

Maurice Maeterlinck feleségével, 1912

N. K. Rerih: M. Maeterlinck *A vakok* c. művének illusztrációja, 1905

N. K. Rerih: M. Maeterlinck *Maleine hercegnő* c. drámájának illusztrációja, 1917

deltettségét, az igazság ellehetetlenítésének érvényesítését az életben.

Ezzel egyidejűleg a drámaíró a „színház aktivizálásának”, korszerűsítésének szükségességét hangsúlyozta. Az *Ariane és Kékszakáll* (1896), a *Monna Vanna* (1902) című darabok hősei és mások saját személyiség- és szabadságjogukat, az élethez való jogosultságukat védik. A *kék madár* (1908) című tündérdramában a szimbolizmus eszközeit alkalmazva M. Maeterlinck megvalósította a világban elrontott kapcsolatok helyreállításának gondolatát, a valóság és igazság szembeállítását, a dolgok igazibb lényegének felidézését, az érzeki és az intellektuális önállósulást. Ez a mű a szépség és az élet, a nemeség és a jóság himnusza. Az *eljegyzés* (1922) című színdarab *A kék madár* egyik szereplője történetének sajátos folytatása.

M. Maeterlinck eredményeit kortársai még életében elismerték. 1911-ben Nobel-díjas lett a *sokoldalú irodalmi tevékenységéért, különösen drámai munkásságáért, mely műveket a képzelet és a költői fantázia gazdagsága jellemez*. 1932-ben grófi címet kapott I. Albert belga király kezdeményezésére.

Az író a darabjaiban előbb a messi ismeretlenbe repíti a nézőket, majd visszajuttatja őket a szürke földi hétköznapi problémáihoz, rávilágítva ezzel az ember eszményeihez való törekvésére.

Maurice Maeterlinck 1949. május 5-én halt meg Nizzában (Franciaország).

A KÉK MADÁR. Az élet átszellemültségének eszméje és az elvesztett kapcsolatok helyreállítása. Maurice Maeterlinck a következőket írta: *Mi szomorúan és szürkén élünk. Valami nagyon fontosat és értékeset veszítettünk el. Nem látunk magunk körül semmi szépet, nem értékeljük azt, ami közvetlenül mellettünk van. S ami a legfontosabb – leszeggett fejfel járunk, s nem látjuk a magas eszméket. A szürke mindennapok világában elfelejtettük az ismeretlen felé vezető utat, a rejtett jelentéseket, mely az ellentmondások és viszályok ellenére is a mi világunk.*

M. Maeterlinck *A kék madár* című mesejátékában a szimbolikus színház vezető témája öltött testet – az emberiség szellemi állapota miatt érzett aggodalom, amely elveszítette a magas eszméket. Ugyanakkor az író úgy gondolta, hogy a művészetnek segítenie kell az embereknek felfedezni saját kreatív képességeiket, megmutatni hatalmas belső adottságaikat annak érdekében, hogy megtalálhassák a lét elvesztett értelmét. M. Maeterlinck szerint a művészetnek köszönhetően, az emberek megtalálják magukban azt a lelki erőt, amivel helyreállíthatják az elvesztett kapcsolatot – a természettel, a múlttal, a jelennel és a jövővel, környezetükkel, hazájukkal. Következésképpen *A kék madár* című darab eszmei tartalma meghatározza az életben való részvétel és a világhoz való felelősségvállalás, a mások iránt való kötelesség, engedelmisség, hűség és szeretet gondolatát.

A tündérdráma cselekménye és szerkezete. Az események karácsony előtt történnek. A szerző nem véletlenszerűen választja ezt az időpontot, mert nemcsak a szereplők mesés kalandjairól van szó, hanem mindenekelőtt az emberi lélek születésének csodájáról, a létezés örökkévaló misztériumának felfedezéséről. A történet alapja Maeterlinck képzeletének mézeskalács-világába elbolyongó két gyermek, Tytyl és Mytyl története az emberiség boldogságvágyáról, a Kék madár kereséséről. Álmodják meg őket a Fény tündére, azzal a kéréssel, hogy keressék meg a boldogság Kék madarát, így segíthetnek neki meggyógyítani beteg unokáját, ismét boldoggá és örömtelivé tenni őt. A mesés

kalandok mögé van elrejtve a másik, nem mesés, filozófiai értelem. M. Maeterlinck fantasztikus-mesés keretbe helyezi az emberi lélek vándorlását az univerzumban, a jó és a rossz ütközését, az egyéniség igazság- és a harmóniakeresését.

A műben két valóság ötvöződik: a fantasztikus és valós. A valós világban a favágó családja nagy szegénységben él, a szülők még karácsonykor sem tudják gyermekeiket megajándékozni, a kis Tytlyl és Mytlyl elámulva számolják az aprósüteményt, amit a szomszéd ház lakói jóízűen bekebeleznek. Tytlyl és Mytlyl csodálatos álma a Kék madár utáni kutatásról azonban megváltoztatja a főhősöket és valóságfelfogásukat is. Ébredésük után sokkal bölcsebbek és boldogabbak, mert megértik: a Kék madarat nem kell távoli országokban keresni. A Kék madár mindig velünk van, ha szeretjük egymást, és örülünk az élet legkisebb ajándékainak is. De mindig elrepül, ha bántjuk egymást, ha irigykedve figyeljük a mások örömét. Mert a Kék madár maga a boldogság, és kalitkája – az emberi szív.

A cselekmény gördülékenyen halad előre, tele van sok eseménnyel, melyek rejtett jelentést tartalmaznak. Minden helyzet, szó vagy elem szimbolikus értelmet kap. A jó tündér, Berylune emlékeztet arra, hogy *az embereknek látniuk kell a dolgok lényegét*, vagyis érezniük kell a világ szellemi légkörét, hogy a jóság erejével befolyásolhassák. Ehhez Berylune tündér Tytlylnek és Mytlylnek egy varázskalapot ad, melynek köszönhetően kommunikálhatnak a különböző tárgyakkal, a természettel, a múlttal és a jövővel. A varázskalap – a lét titkai megismerésének, az emberiség örök vágyának a szimbóluma.

Tytlyl és Mytlyl a háziállatokkal és a tárgyakkal (pontosabban lelkükkel együtt) céljuk felé haladnak. M. Maeterlinck mesejátékában a szereplőket körülvevő világ nemcsak jó, tele van gonosz erőkkel is. A Fény és a Kutya lelke segítik az embereket, a Macska, a Kenyér, a Cukor és mások, éppen ellenkezőleg, ártani akarnak nekik. Ily módon a szerző azt bizonyítja, hogy az igazságokat még mindig nem képesek felismerni az emberek. Tytlyl és Mytlyl útja tulajdonképpen utazás az ismeretlenbe és a tudattalanba.

Az Emlékezet országában Tytlyl és Mytlyl a már elhunyt nagymama és nagypapa, a testvéreik várják. Itt a gyerekek megértik a lelki emlékezet fontosságát, az felmenőkkel való szoros kapcsolat lényegét, mert nélkülük az emberek nem nevezhetik magukat emberekké.

Az Éjszaka palotájának bazaltbarlangját a Csapások, a Bajok, a Betegségek, a Borzalmak, a Szerencsétlenségek, a baljós Rejtelmek lakják. Az Éjszaka királynője azt mondja, hogy az emberek már régóta nem félnek semmitől, ezért királyságának lakói „betegek”. Az emberiséget azonban nagy bajok fenyegetik – háborúk: *Itt vannak a háborúk. Vigyázz velük, kövérek és borzalmasan agresszívek. Hatalmasabbak, mint valaha. Egy-egy város, ország már meg sem kottyan nekik, a fél fogukra sem elég. Attól félek, még a világ felzabálásával sem lehetne már jóllakatni őket.* Ezekben a

IRODALMI BARANGOLÁS

Az ősi kelták mitológiai ábrázolása

T. Kuszajlo:
M. Maeterlinck *A kék madár* c. tündérdráma
illusztrációja, 2000

A *kék madár* című tündérdramában az ősi kelták mitológiája elevenedik meg, akik hajdanán a mai Franciaország, Belgium, Svédország, Németország egy részén, Ausztria, Olaszország, Spanyolország, Magyarország és Bulgária területén éltek. A kelták hittek a reinkarnációban, úgy vélték, hogy mindennek (élő vagy élettelen), ami körülvesz bennünket lelke van és beszélni tudnak az emberhez. Szerintük a túlvilág nemcsak a büntetés és a borzalmak színhelye. Ott csodálatos átalakulások is történhetnek, találkozás elképesztő lényekkel, az ember lényegi átalakulása. Az ókori kelták az hittek, hogy a túlvilági lét valójában lelki felkészülés a földi világba való visszatéréshez. A kelta mítoszok hagyományos történetei – a hős próbatétele, a varázserejű tárgy (vagy erő) keresése, a szeretet és a jóság nevében végrehajtott tettek.

szavakban intelem fogalmazódik meg: az író figyelmezteti az emberiséget a meglévő erőszakra és kegyetlenségekre.

A varázslatos erdőbe, ahova Tytlyl és Mytlyl megérkezett, minden életre kelt – fák, növények, állatok. A természet hangjával a művész elítéli azokat az embereket, akik ártnak minden élőlénynek – kivágják az erdőket, megölik az állatokat. Ezt a szimbolikus jelenetet a természet harmóniája visszatérésének gondolata hatja át.

A Boldogságok kertjében a gyerekek megtanulják, hogy az embereknek különböző céljaik vannak az életben. Egyesek meglegednek a Mit-sem-tudás, Mit-sem-értés, a Semmittevés boldogságával, mások lelki „fényűzésre” vágnak – az Egészség boldogságára, a Tiszta Levegő boldogságára, a Gyermeki Szeretet boldogságára, a Kék Ég boldogságára, a Felkelő Csillagok meglátásának a boldogságára stb. A gyerekeknek megjelennek a Nagy Boldogságok: az Igazságosság Nagy Öröme, a Jóság Öröme, a Gondolkodás Öröme és a Megértés Nagy Öröme, és ami a legfontosabb az Anyai Szeretet Öröme. Az anyai szeretettel való találkozás a mesejáték csúcspontja, mert ekkor értik meg a szereplők a különbséget a lelkiség és a lelketlenség, a jó és a gonosz, a fény és a sötétség között. Nem véletlen, hogy a Boldogság kertjeiből a Jövő Birodalmába jutnak. Az író meggyőződése szerint az emberiség boldog jövőjéhez az út a lelkiségen keresztül vezet.

A tündérdráma finálójának magyarázata. Az út végén Tytlyl és Mytlyl újra az otthonukban találják magukat. Körülöttük – ismerős dolgok, macska, kutya. A mesés szereplők helyett a szüleikkel vannak, a Fény tündér pedig a szomszédasszony Berlingotnévá változott. Mindazonáltal, a gyerekeknek az oly ismerős és édes világ most másnak, káprázatosnak tűnik, azért, mert maguk változtak meg erkölcsileg, és ennek értelmében újra értékelték mindent, ami körülveszi őket. Megtörtént a karácsonyi csoda – az ember lelki ébredésének csodája, aki végre megértette a saját boldogságának titkát – bátornak, kedvesnek, emberségesnek, becsületesnek lenni, a nehezebb utat választani a szépség, a szeretet, a harmónia elérésében és a valós élet örök értékeit létrehozni. Azok a lelki változások, amelyek Tytlylben és Mytlylben végbe mentek, nemcsak rájuk voltak nagy hatással, hanem a közvetlen környezetüket is befolyásolták. Berlingotné beteg unokája Tytlyl jó tettei következtében meggyógyult és visszanyerte a boldogságát.

A kis hősök nem találták meg a Kék madarat. Többször is úgy tűnt számukra, hogy már-már megfógták, de a Kék madár mindig mesés álmom maradt. És mégis, a boldogság álma valósággá vált: Tytlyl és Mytlyl otthon találta meg azt szeretteik körében. Tytlyl gerléje gyönyörű, elbűvölő madárnak

Leszja Ukrajinka tündérdrámája, az Erdei rege

Leszja Ukrajinka 1911-ben megírta az *Erdei rege* című tündérdrámát, melyben a szimbolizmus stílusjegyei is megtalálhatók. Az ember és a természet kapcsolatát szimbolikus-mitologikus módon ábrázolja. Az emberek és a népmesék, legendák, mítoszok világa szoros kapcsolatban vannak egymással. A mű bemutatja az ember örökös vonzódását a széphez, a természethez, a lelki forrásokhoz, ugyanakkor a társadalom lelketlenné válásának fenyegetettségére, a természeti és erkölcsi elvek pusztulására is rámutat. A dráma fő hősei (Mavka és Lukas) a szerelem erejét tárják fel maguk számára, de végül elvesztették a legdrágább kincsüket – az ellenséges erők hatására. Leszja Ukrajinka a tündérdrámában a veszélyekkel és megpróbáltatásokkal teli világban az emberiség, a szépség eszméjét és a természet helyreállításának gondolatát fogalmazza meg. „Az embernek lelkileg erősnek kell lennie, nem szabad engednie, hogy lelkében és a környező világban elpusztuljon a szépség” – állította az író.

Sz. Karaffa-Korbut: Lukas és Mavka. *Leszja Ukrajinka* Erdei rege c. tündérdrámájának illusztrációja, 1990-es évek

tűnt, így a hétköznapi világot a képzelőerő tette szebbé. A boldogság velünk van, a boldogság – bennünk van, boldogság – kapcsolatunk a természettel, a múlttal, a jövővel és a belső harmóniánk is. Ezeket az eszméket vallja M. Maeterlinck a tündérdráma befejező részében.

A szimbolizált alakok. A műben elmosódik a határ a valódi és mesés-mitológiai világ között. A darab alakjainak ket-tős szerepük van: valóságos és szimbolikus. Tyltyl és Mytyl – nemcsak a favágó gyermekei, hanem az író eszméjének – az egyén képessége a lelki újjászületésre – a megtestesítői. A hő-sök nem félnek semmitől, bátran néznek a sors szemébe. Nem véletlen, hogy a darab központi szereplői éppen gyerekek, az író hitt az emberiség jövőjében, az ifjú generáció erejében a lét titkainak felfedezésében.

Szimbolikus a szomszédasszony Berlingotné átváltozása Berylune tündérré, az Anyai Szeretet alakja pedig Tyltylt édes-anyaként emlékeztette. Így a drámaíró kifejezhette azt a meggyő-ződését, hogy minden ember rejt magában valami csodálatosat, bájosat. *Az ember – mindenekeelőtt, Az ember – Isten* – ezek a mondatok többször elhangzanak a darabban.

A tündérdramában életre kelnek a tárgyak, növények és az állatok. M. Maeterlinck, a megsze-mélyesítés segítségével, megvalósítja azt az elképzelését, hogy az egész világ él. Mozog, fejlődik, éli az életét, és az emberiségnek nem kis erőfeszítésébe kerül, hogy megtanuljon harmóniában élni vele, hogy ne ártson minden élőlénynek.

Az absztrakt-allegorikus alakok (Borzalmak, Boldogság, Öröm stb.) az emberi lélek rejtett – sötét és világos oldalát képviselik. Az író azt állítja, hogy a bonyolult, összetett lelki küzdelem nemcsak a környező világban, hanem az emberi szívekben is végbemegy. Ennek a küzdelemnek az eredmé-nyeitől függ a jelen és a jövő.

Különös jelentőséggel bír a mesedramában a Fény lelke és a Kék madár alakja. Ők az emberiség lelki céljának szimbólumai, melyeknek a szerző szerint ösztönözniük kell őket arra, hogy az igazságot és a belső fejlődést keresse. A Fény lelke a gyerekeket kíséri el, az élet legtitokzatosabb zugait is megmutatva nekik. A fény végül legyőzi a sötétséget, a hősök lelkei megvilágosodnak és megújulnak. A Kék madár a boldogság és az élet megismerhetetlen titkainak a szimbóluma, amelyet az emberiség mindig is keresett.

Műfaja. *A kék madár* c. színdarab a tündérdráma műfajába tartozik, amelyben a tündérmesék és a fantázia elemei és a különböző színházi hatások, hangzások, a látvány dominálnak. A dráma korlátai a XIX. század végén – a XX. század elején túlságosan nyitottak lettek, így más műfajok is keveredtek vele. Ezért a tündérdramában nemcsak a dráma elemei, hanem a dal, a mese és a példa-beszéd is megtalálható.

V. Medvegyeva: M. Maeterlinck
A kék madár c. tündérdráma
illusztrációja, 1972

A tündérdráma jegyei	M. Maeterlinck <i>A kék madár</i> c. mesedráma kivitelezése
Mesei hagyományok (népköltészeti és irodalmi): tündérmese (egy bizonyos cél elérése, pozitív és negatív szereplők megosztása, a jó és rossz ütköztetése, a hősök próbatételei, varázselemek, a magasabb erők a hősöket támogatják).	A Kék madár keresése, a hősöket segítik vagy akadályozzák a különböző allegorikus szereplők, a hősök erkölcsi megmérettetése, a természet és a háztartási eszközök életre kelnek, az ember-szereplők mellett tündéri hősök vannak (állatok, növények, tárgyak stb.).

Fantasztiikum	A tárgyak és szereplők varázslatos átalakulása, a hétköznapi tárgyak mágikus tulajdonságokkal rendelkeznek, a hősök irreális helyzetbe kerülnek.
A mítosz elemei	A hősök útja az Emlékezet és a Jövő birodalmába, a természeti jelenségek mitológiai magyarázata.
A tér és az idő feltételelessége	Az események a tündéreknél, az Éjszaka palotájában, a Boldogságok kertjében, a Jövő birodalmában és máshol történnek.
Szimbólumok	Kék madár, Ház, Kenyér, Tűz, a fák lelke, Öröm, Boldogság stb.
Parabolák (példázatok)	A darab oktató-nevelő szándékú, a fantasztiikus-mesés tartalomban az emberiség lelki ébredésének, az elveszített kapcsolatok helyreállításának, a jóság és szeretet megerősödésének gondolata van elrejtve.

KOMPETENCIA- FORMÁLÓDÁS

Tájékozottság. 1. Bizonyítsátok, hogy *A kék madár* megújult dráma! 2. Határozzátok meg a cselekmény két szálon futó – külső és belső – bonyolódását! Milyen fontos események történnek a két szál keretei között? Rajzoljátok meg a sémáját! **Olvasói tevékenység.** 3. Elemeztétek a szereplők rendszerét! Hogyan osztályozhatók? Magarázzátok meg, miért éppen így soroltátok be őket! 4. Keressetek hasonló és eltérő elemeket *A kék madár* mesejáték és a mese, mítosz, -drámafantázia műfaja között! 5. Keressetek szimbólumokat Maeterlinck művében, és értelmeztétek őket! 6. Szerintetek miért éppen karácsonykor játszódnak az események? **Emberi értékek.** 7. Milyen eszmék hordozói (a Fény lelke, az Anyai szeretet, a Kék madár)? **Kommunikáció.** 8. Vitatéma: *Megtalálta Tytly és Mytly, amit kerest?* **Állampolgárok vagyunk.** 9. Milyen társadalmi problémák fogalmazódnak meg a műben? Hogyan viszonyul az író ezekhez a kérdésekhez? **Modern technológiák.** 10. Az internet segítségével tisztázzátok a darabban előforduló párhuzamokat: Tytly öltözéke megegyezik Charles Perrault meséjének hőisével, Hüvelyk Matyiéval, Mytlyé pedig, hol Piroskáéra, hol pedig Juliskáéra emlékeztet, a Boldogságok kertje ünnepi díszje pedig Paulo Veronese vagy Rubens festményét juttatja eszünkbe stb. **Alkotói önkifejezés.** 11. Mai világunkban milyen kövér Boldogsággal és nagy Örömmel találkozhatna Tytly és Mytly? 12. Írjatok fogalmazást *Mit lát, és mit nem vesz észre az Ember?* címmel! **Vezetők és társak.** 13. Képzeljétek, hogy rendezők vagytok és M. Maeterlinck *A kék madár* című mesedramáját állítjátok színpadra. Dolgozzátok ki egy általatok választott jelenet színpadi feldolgozását, terveztétek meg a jelmezeket és a javaslatokat a színészi játékhoz! Szerveztétek meg a darab egyik jelenetének előadását osztálytársaitokkal! **Környezet és biztonság.** 14. Hasonlítsátok össze, hogyan oldódik meg a környezeti probléma M. Maeterlinck *A kék madár* és Leszja Ukrajinka *Erdei rege* című darabokban! Határozzátok meg az ember és a természet viszonyának hasonlóságait és eltéréseit a művekben! **Az életre készülünk.** 15. Mi a véleményetek: *Mi jobb – keresni a Kék madarat, vagy a megszokott, hétköznapi életet élni?*

M. MAETERLINCK A KÉK MADÁR C. MŰVE ILLUSZTRÁCIÓKON ÉS A FILMVÁSZNON

M. Maeterlinck *A kék madár* című tündérdramájának első filmváltozata még 1910-ben készült el Nagy-Britanniában. A forgatókönyvet maga az író írta.

A következő feldolgozás *Maurice Tourneur* francia filmrendező nevéhez kötődik, 1918-ban forgatta az USA-ban.

Jelenet *A kék madár* c. filmből, 1940
(rendező *Walter Lang*, USA)

Képzeljétek azt, hogy ti vagytok a rendezője a Maurice Maeterlinck *A kék madár* című tündérdrama alapján készült filmnek. Ki kell jelölőtök a színészeket, és javaslatokat összeállítanotok a színészi munkához. Az osztálytársaid közül kiknek ajánlanád fel a főszerepeket? Magyarázd el nekik „rendezői elveidet!”

Jelenet *A kék madár* című filmdramából, 1976
(rendező *George Cukor*, USA, Szovjetunió)

Minden művésznek, mint ahogy minden olvasónak is saját elképzelése van a Kék madárról. Az alkotók közül egyesek a mesei légkörre összpontosítanak, a jó és a rossz harcára, mások pedig a szereplők jellemére és a boldogságkeresés vágyára. Nézzétek meg az illusztrációkat, és határozzátok meg a mű interpretációjának fő irányelveit. Képzeljétek azt, ti vagytok *A kék madár* tündérdrama alapján meghirdetett illusztráció-verseny egyik zsűritagja. Tegyetek javaslatokat a nektek tetsző illusztrációkra! Választásotokat indokoljátok meg!

A tündérdrama következő megfilmesítője *Walter Lang* amerikai rendező volt 1940-ben. Az operatőri munkát és a sajátságos effektusokat Oscar-díjjal jutalmazták.

A harmadik nagysikerű film szovjet–amerikai koprodukcióban készült 1976-ban *George Cukor* rendezésében. Az Anya, a Tündér, a Fény tündér és az Anyai szeretet szerepét egy személyben a hollywoodi filmszínésznő, *Elizabeth Taylor* alakította.

M. Maeterlinck tündérdramájának több animációs filmváltozata is készült: az egész estét betöltő *A kék madár* című rajzfilm V. Livanov rendezésében (SZSZKSZ, 1970), a japán *Szaszagava Hirosi* rendezésében készült el 1980-ban a híres rajzfilmsorozat *Tylyt és Mytyl* címmel.

B. Gyehterjov:
M. Maeterlinck
A kék madár c.
művének illusztrációja,
1989

O. Mamontov:
M. Maeterlinck
A kék madár
c. művének
illusztrációja, 2010

A MODERN IFJÚSÁGI IRODALOM

FRANCIAORSZÁG

Romain Gary
1914–1980

Azért írok, hogy megismerjem azt, amit
nem tudok, hogy azzá legyek, aki nem vagyok.

Romain Gary

A francia író *Romain Gary* élete (születési neve: *Roman Kacew*, de ismert *Émile Ajar* néven is) nagyon eseménydús volt. Már születési helye körül (*Vilno*, ma *Vilnius*, *Litvánia* vagy *Moszkva*, *Oroszország*) is legendák szövődtek, az író apja ismeretlen maradt (vagy Ivan Mosjoukine a némafilm korabeli sztárja, vagy Leib Kasew egyszerű szücsmester volt).

A második világháború idején Roman Gary katonai pilóta volt, majd diplomata, író, filmrendező. Irodalmi misztifikáció következtében lett ő a legtitokzatosabb író. Több álnéven publikált, ez vezetett ahhoz is, hogy ő az egyetlen, akinek a Goncourt-díjat kétszer is odaítélték. Először Roman Gary néven 1956-ban, másodszor Émile Ajarként 1975-ben. Műveibe gyakran beleszötte magánéletét, magánéleti interjúiban pedig gyakran nem a valóságot adta elő, hanem írói képzeletének termékeit. Az álneveivel is jelzett személyiség-többszörözése is önpusztító lehetett. Gyakran írt, beszélt arról, hogy az öngyilkosság gondolata már gyermekkorában kísértette, és korán elhatározta, hogy nem lesz hajlandó megöregedni. 1980. december 2-án végül golyót röpített a fejébe. Búcsúlevelében azt írta, hogy ezzel a tétével *végre tökéletesen kifejezte magát*.

Romain Gary életlegendájának megteremtésében édesanyja volt segítségére – az órásmester lánya, a romantikus és kreatív természetű vidéki színésznő, Mina Owczinska, aki néha erősebb volt, mint az

A művész hőségének emlékműve

Gyermekkorát Vilniusban töltötte 1928-ig, ekkor anyjával Nizzába költöztek. 2007-ben Vilniusban szülőházán, ahol édesanyjával, Mina Owczinskával 14 éves koráig lakott, emléktáblát, a ház mellett pedig a P. Kvintasz litván szobrász által alkotott művet avattak. A bronzszobor Roman Gary *A virradat ígérete* című regényének hőstét ábrázolja. A kislíú az vagy az eget, vagy a levegőben úszó papírsárkányt nézi, mely a képzelőerőt és a szerelmet táplálja. Ő képes az igazi szerelemre egész életén keresztül.

Roman Kacew hadnagyról és bajtársairól készült fotó a felszállás előtt.
Normandia

acél. A forradalmak és a polgárháború elől menekülve először Lengyelországba ment a szüleihez, majd Franciaországba, Nizzába, csak fia jövőjére gondolt, akit igazi lovagként és ragyogó diplomataként képzelt el. Mindent megtett azért, hogy a fia a legjobb iskolákba járhasson, nyelveket tanulhasson, lovagoljon, vívjon. Tizenégy éves korától Roman igazi franciának érezte magát. *Bennem egy csepp francia vér sem csörgedez* – írta az író –, *de az ereimben Franciaország folyik*. A legjobb egyetemen tanult, diplomata karrierre készült, aztán – katonai pilóta és a legfontosabb – regényeket kezdett írni. Anyanyelvének tekintette a lengyel, orosz, francia és angol nyelvet.

Amikor elkezdődött a második világháború és Franciaország megszállás alá került, anya és fia személyes tragédiaként élte ezt meg. Roman Gary a náci megszállást követően Angliába menekült, ahol Charles de Gaulle tábornok szabad francia haderejében teljesített szolgálatot, így került észak-afrikai és európai bevetésekre a Lotharingia századdal. Az író részt vett a brit csatában, csádi, líbiai, szíriai ellenségeskedésekben. Édesanyjával folyamatosan levelezett. A háború után visszatért Franciaországba. A háborúban tanúsított helytállásáért számos kitüntetésben részesült, megkapta többek között a francia Felszabadulási Érdemrendet (Ordre de la Libération), valamint a Becsületrend parancsnoki fokozatát. Katonai hátizsákjában az érdemek mellett ott volt az új *Európa* című regénye, de senki sem várta. Édesanyja már három éve nem élt.

Roman Gary élete során édesanyja minden álmát valóra váltotta. A háború után, érdemeire való tekintettel, Franciaország külügyi szolgálatába került. Szolgált Bulgáriában, a párizsi külügyminisztériumban, Svájcban, New Yorkban, a francia állam főkonzulja Los Angelesben és még világhírű francia íróvá is vált. 1945-től kezdődően minden évben megjelent egy-egy regénye, melyekben összeesküvés, gúnyos társadalmi és jellemrajzok, szerelem és gyilkosság szövődnek össze, „örök” problémák, melyekkel az olvasók körében nagy népszerűsége tett szert. *Az ég gyökerei* című regényéért (1956), melyet az afrikai elefántok megmentésének szentelt, az író megkapta a Goncourt-díjat.

A 70-es évek elején új álnéven – Émile Ajar – jelentkezett. Ezen a néven is nagy sikereket ért el. A kritikusok listájának élén is Ajar neve szerepelt. *Az Elöttem az élet* (1975) című fanyar humorú könyvében az arab kisfiú, Momo felnőtt-vagányos beszédmódjával, az ő életfilozófiájának szemüvegén keresztül ismerjük meg a francia társadalom perifériájára szorult négeket, arabok, zsidók világát, és Rosa mamát, az elhagyott gyerekek neveléséből élő időszidó asszonyt. Végül csak öngyilkossága után fél évvel megjelent utolsó művében tárta fel az igazságot álneveivel kapcsolatban.

Romain Gary
Papírsárkányok c. könyvének
borítója

PAPÍRSÁRKÁNYOK (1980). A papírsárkányok, a lelki értékek szimbólumai: műveltség, remények, béke. A regény címe szó szerint is értelmezhető, mert ezeket a gyermekjátékokat a regény egyik központi figurája, a helyi postás, *Ambroise Flery* készíti, aki *Ludwig*, a narrátor főhős fiú szülei helyére állt. Ügyességének köszönhetően Ambroise Flery elismert ember volt a helyiek körében. Valamennyi általa készített papírsárkánynak neve volt, és valamilyen eszmét képviselt. Példaként néhány változatos név: *Victor Hugo a felhőkben*, *Kék madár*, *Don Quijote*, *Roland Ronsewalsky*, *Jean-Jacques Rousseau*. A regényben szereplő papírsárkányok jelképezik az életfelfogás eszméit –, amelyek közül néhány felemelkedik és kiterjed a mennyei térben, mások – repülnek ugyan, de elveszítik kapcsolatukat az őket létrehozó személlyel, megint mások pedig – visszazuhannak a földre, és fa- és papírtörmelékké válnak.

A regény vezérfonalát *Ludwig* iskolai olvasmánya képezi, mely kettős értelmével óriási hatással volt az ifjúra. Össze kellett hasonlítani két alapvető életszabályt: *a józan ész fenntartása* és *az élet értelmének megőrzése*. Később a fiatalember meggyőződött arról, hogy az életben az embereknek gyakran kell választani az elme és a szív között, az élet és a lelki értékek megóvása között. Példaként Ambroise bácsi szolgált, aki Franciaország német megszállása idején hét sárga hatszögletű csillag formájú papírsárkányt emelt a levegőbe – *a szégyen hét csillagát*, így tiltakozva a zsidók ellen elkövetett borzalmak ellen.

A **szerelem története a regényben**. Romain Gary regényében jelentős helyet foglal el a szerelmi története, mely a gyors áramlásra hasonlít, áthatja és táplálja a regényben történő eseményeket, az alakokat és a témát. A főhős *Ludwig* (*Ludo*) szerelme a lengyel arisztokrata *Elizabeth* (*Lili*) iránt,

IRODALMI BARANGOLÁS

Lefordíthatatlan költészet

Romain Gary regényében a papírsárkányok különböző irodalmi regényekre és periódusokra utalnak. W. Shakespeare, L. Tolsztoj, F. Cooper, R. M. Rilke, F. Rablais, A. Rimbaud, G. Apollinaire, Don Quijote, Roland neve olvasható rajtuk. A két hős utolsó találkozásának drámai pillanata – a francia *Ludo* és a német *Hans* – a költői nyelv zeneiségével hangsúlyozódik. Mindketten egy lányba szerelmesek, az utolsó párbajon anyanyelvükön fejezik ki mély érzéseiket. *Hans*, aki mindenhova magával viszi *Heine* egyik kötetét, ebből idéz néhány sort.

Nem értem, a dal mit idéz föl,
s hogy oly bús mért vagyok:
egy régi, régi regétől
nem szabadulhatok.

(*Szabó Lőrinc* fordítása)

Ludo Verlaine sorait idézi:

Hallgasd a szelíd dalt szíveddel,
érted sír, s mert reméli: tetszhet.
Halk és könnyű, mint lehelet:
Moha fölött fut így a csermely.

(*Szabó Lőrinc* fordítása)

A világgöltészet mesterműveiben foglaltak azonosak a két ifjú érzelmeivel, más-más nyelven mondták azokat, mégis értették tartalmukat. *Hans* is pontosan azt mondta: „Nem kell lefordítanom.” Romain Gary egy költői búcsú-párbeszéd segítségével a művészetben rejlő erőre utalt, mely összekovácsolja az összevonhatatlant is.

Romain Gary
Les cerfs-volants

Romain Gary
Papírsárkányok c. könyvének
borítója

megragadja az olvasó figyelmét a gyerekek első találkozója óta az erdőben. A kislány cukrot kért az eperhez, amit evett. Ludwig négy esztendőn keresztül várt a szépséges kislányra, mindig volt nála eper és cukor, dió, gomba, és végül kitartó türelméért és bátorságáért jutalmat kapott. A fiatal szépség kiszámíthatatlansága, aki megszokta, hogy parancsolgat és mindig a figyelem középpontjában van, azonnal meghódította Ludót. Az első nehézség, amit le kell győznie, azok a riválisok. A regényben egy szerelmi négyszög alakul ki, Lilibe Ludwigon kívül szerelmes Hans, a német báró és Bruno, a zenész. Valamennyien tudják, hogy Lilit nem érdekli a vagyon és a titulus. Egyetlen dolog előtt hajlik meg: ez pedig a tehetség, a zsenialitás. Ha a tehetséget vesszük mérvadónak, akkor Brunóé a győzelem, ha az arisztokratikus jóneveltséget, akkor Hans báró. De Lili maga sem tudja, hogy miért, Ludót választja. A harcok és párbajok, melyek középpontjába került Ludwig, nem csillapították a szépséges Lili szívéért folyó vitákat. A lány kedvenc foglalkozása *ábrándozás önmagáról* – a jövőbeli dicsőségekről színésznőként, tudósként, orvosként, művészként, énekesként. De a háború megváltoztatott mindent, amely betört a hősök békés életébe.

A szülőföld védelme és a háború témája. Ez a regény egyik vezérfonala, kitartásból és erőből mindenkit próbára tesz. Különösen élesen rajzolódik ki a lelki értékek és az élet értéke közötti választás lehetősége a háború körülményei között. Ludwig úgy képzelte, ha folyamatosan arra gondol, hogy a kedvese mellette van, akkor megmentheti őt a haláltól. Az élet értéke kétszeresére nőtt számára, de a nemzeti méltóság, az emberi becsület, az anyaország védelme nem elvont fogalmak többé, hanem az élet értelme. A papírsárkányok még magasabbra, mint a háború előtt, repítették Franciaország felett a humanizmus és a felvilágosodás eszméjét. Nagy segítségére voltak az ellenállóknak közvetlenül – titkos információkat rejtgetve, szórólapokat, de ami a legfontosabb, a papírsárkányok „határtalan reményt” mutattak.

Ludo beállt a francia partizánok közé, és a legnagyobb riválisa, ellensége, a német Hans – fasiszta volt. A párviadal állapotában voltak, mint gyermekkorukban. A háború olyan helyzetbe hozta őket, ahol az egyik élete olyan, mint a papírsárkány, melynek a magzagját egy másik kéz tartja. Hans megmentette Ludót a Gestapótól, és Ludo mindent megtett, hogy elrejtse Hanst a sikertelen Hitler elleni gyilkossági kísérlet után. A merész művelet ötletgazdája Lili volt, aki egy újabb „ábrándot” talált szerinte, a leghangosabbat, a gyilkosságot.

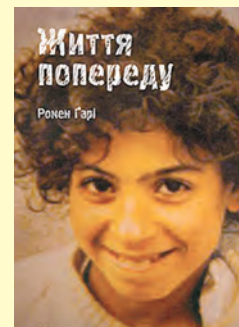
A háború első napjaitól Lili az események középpontjába került, része volt megaláztatásban és szegénységben is. Csak Ludo szerelme hozta vissza őt az életbe. Lili sorsát az író Franciaország sorsával azonosítja, mely négy évig volt megszállás alatt. Ugyanazokkal a szavakkal fordulhat Ludo a hazájához is, mint amelyeket a szerelmével való találkozáskor mondott: *Te nem velük voltál. Te mindig velem voltál...*

Romain Gary a fasiszmusra vonatkozó eszmemuttatásait, gondolatait sokkal részletesebben tárgyalja, mint a német megszállókkal vívott harcok eseményeit. Főleg a fasiszmusnak a múlt- és jövőbeli eszméi foglalkoztatják, melyek nem korlátozódnak a második világháború éveire. A szerző említi

Romain Gary ukrán nyelvű fordításai

Romain Gary műveit M. Marcsenko fordította ukrán nyelvre: *Előttem az élet* (Olekszandra Telemka szerkesztésében) 2009-ben és a *Reggeli virradat* (M. Prihoda szerkesztésében) 2011-ben. A regényfordításokat a Szkovoroda-díjjal ismerték el, melyet Ukrajna Franciaországi Nagykövetsége ítél oda a francia irodalom és nyelv népszerűsítéséért.

Romain Gary
Előttem az élet c. regény borítója

Don Quijotét, aki a hétköznapi és nyugodt világban állandóan úgy érezte, hogy szörnyekkel és varázslókkal van körülvéve, idővel látta is azokat. Ezek a lények megtanulták úgy álcázni magukat, mintha „saját fiúk” lennének, és csak az örök lovag látta a tisztességes ábrázat álarcá mögött rejtőző valódi énjüket. Ludo szerint a fasizmus is a hétköznapi, megszokott arcok mögé rejtőzik. És ha a fasizmus nem anomália (rendellenesség), hanem az emberi fejlődés törvényszerűsége? És ha álcázott formában az emberiség része? Ezeket a kérdéseket a *Papírsárkányok* című könyvben az író válasz nélkül hagyja, az olvasóra bízva a feleletet. Saját véleményét a fenti kérdésekről regénye hőseinek jellemével, gondolatvitelével érzéseivel, a donquijotékkal fejezte ki, akik számára a legfontosabb dolog – a becsületesség és az eszme iránti hűség.

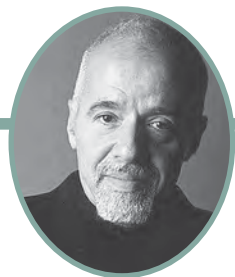
KOMPETENCIA- FORMÁLÓDÁS

Tájékozottság. 1. Magyarazzátok meg a papírsárkányok egyenes és átvitt értelmét Romain Gary regényéből! 2. Fogalmazzátok meg a regény fő eszmei elveit! 3. Mondjátok el a regény azon részének történéseit, amelyek a legnagyobb hatással voltak rátok! Mi a szerepe ennek a résznek a regény egészében (bonyodalom, megoldás, kulmináció)? 4. Jellemezzétek a narrátor szereplőt: alakja, kora, képességei, hiányosságai, hasonlóságai, jellemvonásai, meggyőződései alapján! **Olvasói tevékenység.** 5. Készítsétek el a főhős Ludwig és az arisztokrata Hans összehasonlító jellemzését! Gondolkozzatok el azon, hogy állandó viszálykodásuk miért végződik kibéküléssel! 6. Az írók közül kiket, és milyen irodalmi alkotásokat említ a regényben Romain Gary? **Emberi értékek.** 7. Milyen értékek védői Ambroise bácsi, az ifjú Ludo és a felszabadulásért harcoló Dupra? 8. Gondolkozzatok el, mai világunkban milyen értékek szorulnak védelemre? **Kommunikáció.** 9. A francia Ludwig Paul Verlaine, a német Hans Heinrich Heine verséből idézett. Tegyetek javaslatot ilyen poétikai párbeszédre a lengyel Lili és a francia Ludo, Lili és a német Hans között! **Állampolgárok vagyunk.** 10. Egyetértetek-e Ludo azon véleményével, hogy a fasizmus megjelenése „nem anomália, hanem az emberi fejlődés törvényszerűsége”? **Modern technológiák.** 11. Készítsetek prezentációt Romain Gary életéről és munkásságáról önéletrajzi művei, filmrendezői tevékenysége, fotói és filmjei alapján felhasználva az író saját weboldalát! **Alkotói önkifejezés.** 12. Írjatok fogalmazást *Mi a legfontosabb mai világunkban: az élet értelme vagy a józan gondolkodás* címmel! **Vezetők és társak.** 13. A jövőben elért sikerek megvalósításában, a helyes út kiválasztásában segítenek-e az álmok (az „ábrándozás önmagáról”)! Hasonlítsátok össze Ludo és Lili választását! **Környezet és biztonság.** 14. Milyen országokban járt a főhős a háború előtt? Hogyan értékeli Európa országainak biztonságát a háború kirobbanása előtt? **Az életre készülünk.** 15. Egyetértetek-e az író azon véleményével, hogy Ludo képzelőereje és emlékei mentették meg a szerelmet? Szerintetek hogyan lehet megtartani, megőrizni a szerelmet?

ÖSSZEGÉS

- Romain Gary műveiben társadalmi és erkölcsi problémák vetődnek fel: az erkölcsi értékek megőrzése, az agresszió és az erőszak elleni fellépés, az élet értelmének keresése, önfeláldozás, szerelem.
- A *Papírsárkányok* c. regény a világirodalom klasszikus hagyományait követi (humanista eszmék, többértelmű ábrázolás, kapcsolat a világkultúrával).
- A fasizmus elleni harc témája Romain Gary művében nemcsak mint történelmi tény jelenik meg, hanem jelentős filozófiai-pszichológiai értelme is van.

Paulo Coelho

1947–

Elgondolkoztak-e már azon, mi okoz nagyobb fájdalmat: szólni, és már nem álmodni, vagy hallgatni, és továbbra is ábrándozni?

Paulo Coelho

A valódi művészet egyik kritériuma, hogy kiállja-e az idő és a tér próbáját. A modern irodalom még nem állta ki az idő próbáját, de a brazil író, Paulo Coelho műveinek eladási listája, terjedése a térben a Guinness-könyvben szerepel. A világ 150 országában az író több mint 300 millió példányban kinyomtatott harminc könyve bizonyítja, hogy nagy népszerűségnek örvend.

Paulo Coelho 1947-ben született Rio de Janeiróban (Brazília). Középiskoláit a jezsuitáknál végezte, ahol az életkörülmények és a képzés eléggé szigorú volt. Itt kezdte csodálni a külföldi klaszszikusokat, itt írta első műveit. Apja egész életében mérnökként dolgozott, és ragaszkodott ahhoz, hogy a fia tanulmányait jogi karon folytassa, de a fővárosi egyetemen végzett tanulmányai ellenére Paulóból nem lett ügyvéd. Elcsábította a művészet: az írás, a színház, a zene. Coelho magába fordulása és ellenállása, hogy saját útját járassa, arra készítette szüleit, hogy elmeógyógyintézetbe vigyék fiukat, akit háromszori szökési kísérlet után 20 éves korában engedtek ki. A szülők és a gyermek közötti konfliktus a Coelho családban nem volt egyedüli, az 1960-as évek határán felerősödött a generációs válság, amikor elkezdődött a radikális technológiai és társadalmi változások korszaka. Paulo a hatvanasok generációjához tartozott, a mozgalom népszerű volt az egész világon, tiltakozás volt ez az emberi szabadságjogok korlátozása ellen, különösen azokban az országokban, ahol totalitárius rezsimek uralkodtak. Brazíliában akkoriban katonai diktatúra került hatalomra, és bármilyen művészet iránti lelkesedés a megbízhatatlanság gyanúját keltette. P. Coelho azon próbálkozásai, hogy bekerüljön a művészvilágba, végül a hippik közé vezette – abba az ifjúsági mozgalomba, amely a hagyományos kultúra, a politika, a háború és az erőszak ellen lázadt. A hippik magukat a „virágok gyermekeinek” nevezték, hangsúlyozva ezzel társadalomellenességüket és vonzódásukat a természetes élethez. P. Coelho újságíróként is tevékenykedett, közben dalszövegeket írt a rockzenészeknek és okkult tudományokkal foglalkozott.

Az írónak sok nélkülözésben volt része, közben kereste útját, melyek az üzleti életben ért csalódásaival, az alkímiában és a mágiában való elmélyülésével voltak összefüggésben. Saját maga úgy tekinti, hogy ebből a válságból az 1980-as évek elején megismert tanító és mester, a RAM Rend parancsnoka, akinek neve nem került nyilvánosságra, lendítette ki. Megváltoztatta Coelho életfelfogását, visszatért Istenhez és az igazi alkímiához, ami nem a vegyi tudományokat jelentette, hanem a lelki átalakulást. A tanár meggyőzte az író, hogy induljon zarándoklatra a középkori zarándokutak nyomán Franciaországból Santiago de Compostela városba. Az író szerint a Szent Jakab ösvény újjászületett benne, és alkotóilag ösztönzőleg hatott rá. Ennek a zarándokútnak az emlékét és saját szellemi átalakulását örökítette meg az *Egy mágus naplója* (1987) című regényében.

Az igazi sikert az író számára második regénye, *Az alkímista* (1988) hozta meg, melyben megfogalmazta saját életfilozófiáját: vallási, mitológiai, misztikus gondolatok az emberi értelemről és

V. Jerko: P. Coelho
Az alkímista c. regény
illusztrációja, 2003

az érzelemről, az élet értelméről és elhivatottságról. Az eredeti filozófia kombinációja a többértékű szimbólumokkal, a fantasztikus képek és a misztikus-mesebeli narratív stílus miatt *Az alkimista* című regény a világ számos országában bestseller lett. Az író ismert regényei: *A Piedra folyó partján ültem, és sírtam* (1994), *Az ötödik hegy* (1996), *A fény harcosságának kézikönyve* (1997), *Veronika meg akar halni* (1998), *A Zahir* (2005), *Mint az áradó folyó* (2006), *Az accrai kézirat* (2012) és mások.

Paulo Coelho rengeteget utazott a világ különböző országaiba, ahol olvasóival találkozott. 2004 szeptemberében Ukrajnába látogatott, Lvivben részt vett a Kiadók Fórumán tiszteletbeli vendégként, ahol a *Tizenegy perc* című regényének bemutatója volt, melyet V. Sovkun fordított ukránra és V. Jerko illusztrálta. Paulo Coelho aktív blogger most is. Publikációi a nyilvános hálózatokon örült reakciókat váltanak ki minden korosztályból és a különböző kultúrából érkező emberekből, hiszen a brazil író néhány ember számára maga a bűbáj, mások számára a kíméletlen kritika tárgya.

AZ ALKIMISTA (1988). A lét értelmének keresése a regényben. Paulo Coelho regénye – példabeszéd, mert a kalandos kincskeresés története mögé allegorikus tartalom és erkölcsi oktatás van elrejtve. A regény egyedülálló volta abban van, hogy az író erkölcsi iránymutatásokat fogalmazott meg azon modern emberek számára, akik nem szeretik a hosszú tanításokat, és az a vágyuk, hogy minden erőfeszítés nélkül javítsanak az életminőségükön. Az író olyan egyszerűsített utat javasol, amely csak álmot, vágyat és odafigyelést igényel.

A kalandtörténet cselekménye mögé – Santiago, a juhász kincskeresése – filozófiai tartalom van elrejtve: az emberi lét értelmének keresése. A „Személyes Legenda” az író tette a központi elemmé, azaz a saját álmával, vágyával mindenkinek tisztában kell lennie és teljes szívvel kívánni annak beteljesedését. Akkor aztán a „Személyes Legendára” feltétlenül reagál a „Világ lelke” – a világegyetem abszolút eleme, ami táplálja az emberi érzelmeket. P. Coelho filozófiájának fő tézisét már a regény elején megfogalmazza, és megerősítette azt az egész cselekmény folyamán: *Ha valamit szeretnél, az egész világegyetem összefog, hogy segítsen.*

Krisztus, a jó pásztor.
Ókeresztény szobor

Az író filozófiájának értelmében a „Világ lelke” fogalom azonos az Isten eszméjével („Kéz, ami mindent megírt”), az emberi törekvések és a titkos álmok (a „Személyes Legenda”), a világon élők és nem élők egysége (a „Világ nyelve”). Az emberek alakítják a Világ lelkét, s egy időben hordoznak magukban egy részt belőle. Ha valaki elindul a saját vágyai után, a Világ Lelke segít eligazodni az élet zavaros vizében, ami tele van csábításokkal és hamis igazságokkal. Mi lehet útmutató az ember számára? A regényben ezeket az igazságokat a főszereplő két mentorának – Melchisedek és az Alkimista – a szájába adja. Irányítják Santiago, a pásztor cselekedeteit, feltárva a fő szabályokat: hallgasson a szívére, amely jelez, ha a helyes úton jár; ne árulja el az álmait, mert ereje a Világ Lelkével van egységben; figyeljen a sors azon jeleire, amelyek irányítják a kiválasztott úton. Ezekkel a jelekkel a sors azt mondja az embernek, hogy mit kell tennie, hova kell mennie, az ember feladata – látni őket, megállni, meghallgatni saját szívüket.

Az író arra is figyelmeztet, hogy az embernek állandóan képeznie kell magát, tapasztalatokat kell szereznie, küzdenie kell a saját választásáért.

Paulo Coelho műveinek ukrán fordításai

Paulo Coelho *Az alkimista* című regényének első fordítója Viktor Morozov énekes-zeneszerző volt. Ugyancsak ő tette lehetővé az ukrán olvasók számára a *Veronika meg akar halni*, *Az ördög és Prym kisasszony* című regényekkel való megismerkedést. V. Moroz személyesen ismeri a brazil írókat. Szavai szerint, kettőjük az irodalom, a rockzene és a fennálló hatalom elleni ifjú lázadó szenvedély költi össze. Viktor Sovkun szintén fordított Coelho-tól: *Az alkimista*, *A tizenegy perc*, *A Zahir*, *A Brida* című műveket.

Santiago és mesterei. A pásztor alakjának megformálásánál az író irodalmi és bibliai hagyományokhoz fordult. Ábel, Ábrahám, Jakab, Mózes, Dávid is pásztorok, bibliai pátriárkák és királyok voltak. A pásztorok hódoltak elsőként az újszülött Jézusnak, és Jézus Krisztus magát az emberi lelkek pásztorának nevezte. Santiago, a pásztor utazása a mese- vagy mitikus hős próbatétele, aminek eredményeképpen tudásra, lelki gazdagságra és hasznos képességekre tesz szert. A bölcs nem véletlenül választotta Santiagót és terelgette sorsát, mert a fiatalember először maga próbálta megtalálni azt az utat, amin mennie kell. Számos megpróbáltatás várt rá: kirabolták, munka az üvegárusnál, vándorlás a sivatagban, szerelem, rabság. Santiago megtanulta megérteni a sors jeleit, azaz odafigyelni minden újra, ismeretlenre, arra, amit a szív diktál.

Melchisedek (jiddisből: 'az igazság királya') volt az első, aki felhívta a figyelmét az ifjúnak arra, hogy az életben nagyon fontos az álmódosítás és a sors jeleinek pontos értelmezése. A titokzatos és legendás Melchisedek alakjával az Ó- és Újtestamentumban is találkozhatunk. Jézus Krisztus és a keresztény papok elődjeként tekintene rá. A műben ő a jó varázsló, aki ösztönzi, irányítja, tanácsot ad és mágikus tárgyakat biztosít a hős számára.

A szerelem kétszer tette próbára Santiagót. Először az üveges lányába volt szerelmes, de Melchisedek meggyőzte, hogy ez nem az igazi szerelem. Igaza volt, mert vándorlásai során egyszer sem jutott a fiú eszébe az lány, akivel össze akarta az életét kötni. A sivatagban találkozott Fatimával, és teljes lényét újra elöntötte a szerelem érzése. Ebben az esetben az Alkimista beszélt le erről a kapcsolatról Santiagót. Úgy vélte, nem érdemes a szerelem miatt feladni álmait, saját Személyes Legendáját. A sivatagbeli nő egész életén keresztül várni fogja őt, ahogy azt gyermekkorától megtanulta és népe szokásai megkövetelik.

Melchisedek megáldja Ábrahámot. A Szent Márk-székesegyház Ábrahám kupolájának részlete. Velence, XI–XIII. század

IRODALMI BARANGOLÁS

Narcisszus a sivatagban

Az Alkimista, mint tanítója és vezetője a főhősnek a regény előszavában elmeséli Narcisszus legendáját, de nem az eredetét, hanem az Oscar Wilde féle feldolgozást, melyben a mitikus történet paradoxonná válik: a tó nem vette észre Narcisszus szépségét, mert a saját szépségében gyönyörködött, ami Narcisszus szemében tükröződött vissza, vagyis a tó volt Narcisszus számára a tükör, és Narcisszus a szeme a tó számára. Az egoizmus, az önimádat mitikus szimbóluma O. Wilde szerint nemcsak Narcisszusra jellemző, hanem vannak rejtett narcisztikusok, mint a tó is, ami naponta szembesül a szépséggel, mégsem látja azt. „*Milyen szép történet!*” – jegyzi meg az Alkimista. Mi tetszhetett a mesternek? A Személyes Legenda megtalálása lehetetlen a világ egységének megértése nélkül („*a világ – egységes egész*”), ahol mindenkinek megvan a saját útja az álmához, és senkinek sincs jogában elpusztítani másnak a Legendáját. Nyilvánvaló, hogy az Alkimistának nagyon tetszett O. Wilde példabeszéde az összetett fordított tükröződés elve miatt, ami filozófiájának a részét képezi, és egyenlőséget tesz élő és élettelen lények közt, mert mindenki egyenrangú, mielőtt megismerné a Világ Lelkét és az formálhatná őt („*a Földön mindennek van lelke – az ásványi anyagoknak, növényeknek, állatoknak, sőt hétköznapi gondolatoknak is*”). Paulo Coelho regényében az emberi álmokat, vágyakat nem értékeli erkölcsi szempontból. Az értékek keresése – ez földi vagy megfoghatatlan álom? A legfontosabb az, hogy az álmat a felsőbb erők támogassák. Narcisszus szemében a tó lelke tükröződött vissza. Santiago Személyes Legendájának tükre eredetileg az a kristálydarab, amelyről le akarta mosni a piszkot, Melchisedek varázserejű kristályai, majd a sivatag, mely az Alkimista szavai szerint egykor víz volt és még mindig őrzi mindenki álmát, vágyát magában: az emberétől – a rák páncéljáéig.

M. Burdikin:
Narcisszus, 2004

V. Jerko: P. Coelho
Az alkímista c. regény
illusztrációja, 2003

Az Alkímista Santiago számára igazi mesterré vált. Az életmegismerés titkainak magyarázatában szó szerint megismételte Melchisedek szavait, példákkl illusztrálva az alkímiából vett példákkl – a középkori titkos tudománnyal és filozófiával, mely külsőségeiben a kémiához áll a legközelebb. Ókori keleti filozófiából alakult ki. Céljának a *bölcsesség és halhatatlanság elérését* tartották. Titkos tanainak védelme érdekében azt terjesztették, hogy csupán az elemek átalakítását, a *bölcsek köve* és az *arany előállítását* próbálják elérni mesterségesen, alacsonyabb rendű elemekből. Eredetileg a vegytan szimbolikus nyelvén megfogalmazott eszmerendszer volt, egy út a szellemi fejlődés felé. Paulo Coelho a regény előszavában az alkímia elméletének több fajtáját is megjelöli, melyek közül a legmagasabb szinten azok vannak, akik *a szív, nem pedig az ész* nyelvét értik. Pontosan ilyen alkímistává vált Santiago, a pásztor utazása végén, amikor új tulajdonságait bizonyította a rendkívüli helyzetben a sivatagi harcosok előtt. A szíve megtanulta hallani és

megérteni a sivatag, a nap, a szél, sőt a Teremtő Isten nyelvét.

A fiatalember megértette, hogy nemcsak az emberek, hanem a juhok, a kristályok és a sivatag is tanították őt, ezek szimbólumok, melyek szorosan kapcsolódnak álmaikhoz, utazásának különböző időszakához és elemeihez: a juhok – a meleg otthon szimbóluma, ahol a pásztor a mester és a vezér; a hideg és törékeny kristály – a megpróbáltatások idegen földön, ahol a fő irányadó saját tükörképe; a sivatag – az összetett megpróbáltatások az élet során. Azok a kincsek, melyeket a pásztor meg akart találni, a sivatagban a legmagasabb értékre változtak: a megismerés, a tudás kincseivé, melyek a természeti erők fölé emelték, és saját sorsának kovácsává tették őt.

A világgal motívumai és alakjai. Paulo Coelho regényében ötvözte a varázsmese, a mítosz, az utazási regény és a filozófiai példázatok elemeit. A hős álmai, találkozásai az uralkodóval és az Alkímistával, beszélgetései a széllal és a nappal, amikor a szereplők a fantázia szüleményeit, tárgyait, történéseit valósággá fogják fel, szolgáltatják a mű varázslatos stílusát. Az *alkímista* című regény ezen sajátosságai teszik a művet a modernizmus irodalmi irányzatának, a mágikus realizmusnak egyik mintájává. Itt a fantasztikus elemek azonosítódnak a valódival, logikai és szimbolikus jelentésüket azonban sem az író, sem a szereplők nem magyarázzák. A mágikus realizmus stílusában írt műveit az író megtöltötte szimbolikus alakokkal, melyek szoros kapcsolatban állnak a mesével, mítoszokkal és a hiedelmekkel. Az idő és a tér állandóan változik. A végbemenő események alakítják a hősök sorsát.

Nemzetiségi és vallási kérdések a regényben

Santiago utazásai egyesítik Spanyolország és Afrika térségeit, így emlékeztet az író a spanyolok és az arabok ősrégi gyűlöletére egymással szemben. A hős erre már az utazás előtt emlékeztet, és miután megérkezett Egyiptomba, a muszlimok iránti szkepticizmusa csak fokozódott. Többször is említi a legendás Jakab apostol alakját – Santiago Matamorost (szó szerint „a mörök gyilkosa”), aki erős lován ülve tizedeli a mór hódítókat (Moll Flanders és Juan Carreño de Miranda festményei). Nem véletlen tehát, hogy a főszereplő és Spanyolország védőszentjének a neve – Santiago, jelentése pedig „Isten segíti Jakabot”. A fiatalember arabokhoz való hozzáállása fokozatosan megváltozik: egy év múlva őt is egyiptomi lakosnak tartják. Matamoros alakja akkor jelenik meg ismét a regényben, amikor Santiago mórnak érezte magát egy hatalmas ló patái alatt, s annak titokzatos lovasa fegyvert fog rá. Az alkímista így tette próbára jövőbeli tanítványa bátorságát. Ennek a jelenetnek a megisméltése mögött másik jelentés is van: az Egyiptomban tapasztaltak és Santiago lelki fejlődése lehetőséget adtak neki arra, hogy megértse az ősrégi nemzetiségi ellentétek okát, hogy lovasként és a ló patái alatt is, legyőzőként és legyőzöttként is átélhesse a helyzetet.

Juan Carreño de
Miranda: Id. Szent
Jakab apostol legyőzi
a möröket, 1660

KOMPETENCIA- FORMÁLÓDÁS

Tájékozottság. 1. Értelmezzétek a P. Coelho regényében előforduló fogalmakat: *Személyes Legenda*, *Világ Lelke*, *Világ Nyelve*, *Kéz, ami mindent megír!* **2.** Nevezzétek meg, és értelmezzétek azokat a motívumokat és alakokat, amelyek *Az alkimista* c. regényt a) a meséhez; b) a mítoszhoz; c) a kalandregényhez; d) filozófiai értekezéshez hasonlítják! **3.** Értelmezzétek a regény elején olvasható evangéliumi példázatokat! **4.** Gondolkodjatok el, vajon miért van ilyen hihetetlen nagy sikere Coelho regényének? Miért nevezik az író a „szó alkimistájának”? **Olvasói tevékenység. 5.** Mondjatok példákat a műből, amellyel bizonyíthatjátok, hogy a mágikus realizmus stílusához közel áll a regény!

Fantasztikus elemek, melyek azonosak a valósággal	Mesével és mítoszokkal kapcsolatos szimbolikus alakok	Változó idő és tér	Az elbeszélők rendszere, a különböző nézetek azonossága

6. A regény nagy része párbeszédéből áll. Meghatározható-e, ki mondja ezt vagy azt a választ? Mi a különbség Melchisedek, az Alkimista, egy angol, egy kocsis beszéde között? Mi a véleményetek az író elbeszélői módszeréről? **7.** Határozzátok meg a „Személyes Legendában” az író hová helyezi a szerelmet! Santiago kétszer is elhagyja szerelmeit: az üvegárus lányát és Fatimát. Miért? Hasonlíttanak-e a körülmények? **Emberi értékek. 8.** Mit tart értéknek: 1) Melchisedek; 2) az Alkimista; 3) Santiago apja; 4) az üvegárus; 5) az angol? Ezek közül melyiket választja Santiago? A sajátjából mit tesz hozzá? **9.** A világirodalom klasszikusainak milyen értékeit hagyta figyelmen kívül a brazil író? **Kommunikáció. 10.** Beszéljétek meg az egyéni és a társadalmi törekvések közötti kapcsolatot! Mondjatok példákat, amikor valaki feláldozza saját álmait a többség kedvéért! **Állampolgárok vagyunk. 11.** Kiterjeszthető-e P. Coelho „álom-megvalósító” elmélete egy országra, nemzetre, az emberiségre? Egészítsétek ki az „egységes legenda” megvalósításának feltételeit! **Modern technológiák. 12.** Keressétek meg a neten *A zárandok: Paulo Coelho* című életrajzi filmjét (rendező: *Daniel Augusto*, Brazília–Spanyolország, 2015)! Határozzátok meg ennek alapján, milyen életrajzi események találhatók *Az alkimista* c. regényben! **13.** Nyilvános oldalakon lépjétek kapcsolatba az íróval! Mondjatok el véleményeteket a filmről vagy *Az alkimista* c. regényről! **Alkotói önkifejezés. 14.** Írjatok fogalmazást *Titkos ábránd: elmondani vagy elhallgatni?* címmel! **Vezetők és társak. 15.** Szerintetek miért éppen a pásztor Santiagóból lett igazi alkimista, nem pedig a művelt angol vált azzá? **16.** Magyarázzátok meg, miért voltak Santiagónak előítéletei az arabokkal szemben? Mi segítette a fiút, hogy megszabaduljon a téves felfogástól? **Környezet és biztonság. 17.** Magyarázzátok meg az alkimista környezetre vonatkozó szavait: *Aki zavarja mások Személyes Legendáját, soha nem nyitja meg a sajátját!* **Az életre készülünk. 18.** Az író arra figyelmeztet, hogy figyeljünk oda a jelekre, amelyek az emberben teljeseznek ki. Santiagónak ez az álom volt: Melchisedek kristályai, a repülő héják, a szkarabeusz. Milyen jeleket tud érzékelni még az emberi szív?

ÖSSZEGZÉS

- A brazil író, Paulo Coelho munkássága a mágikus realizmushoz közelít, melynek fő jellemzője a valóság és a fantasztikum ötvözése.
- P. Coelho *Az alkimista* című regénye egyesíti a mese elemeit, a mitikus és szimbolikus alakokat és motívumokat (pásztorhős, varázsló tanítók, a vándorlás motívuma, piramisok, sivatag, rákfélék, bányók, kristályok, szél, nap stb.).
- Az író megalkotta saját életfilozófiáját, melynek alapja az álom megvalósulásába vetett mélyes hit, figyelem a szív hangjára és a sors jeleire. P. Coelho szerint a lelkes vágyalom beteljesülését bizton segítik az univerzum erői is.
- P. Coelho filozófiáját sokan bírálják, szerintük a tökéletesség elérésének javasolt útja túl leegyszerűsített, mely – ellentétben a vallási tanításokkal vagy a társadalmi tevékenységekkel – nem igényli, hogy az egyén tanult, képzett és lelkileg is tökéletes legyen.

A MODERN IRODALOM A MÉDIÁBAN

V. Jerko: P. Coelho
Az alkimista c. regény
illusztrációja, 2003

1. Magyarázzátok meg V. Jerko P. Coelho *Az alkimista* c. regényéhez készült illusztrációján látható szimbólumokat!
2. Nézzetek meg a modern irodalomból egy regény megfilmesített változatát! Hasonlítsátok össze a klasszikus irodalomhoz tartozó filmváltozatokkal! Gondolkozzatok el, mi a fontosabb a filmadaptációkor – az író által megírt cselekmény követe, vagy a rendező elképzelésének, meglátásainak a tolmácsolása!

A ma létrehozott irodalom továbbra is a szerző és az olvasó közti közvetítő, a mély gondolatok és a friss érzések között. A médiatérben a fikció ihlető forrása a művészeknek, zeneszerzőknek, rendezőknek, programozóknak.

Az ukrán művész, **V. Jerko** illusztrációi P. Coelho műveihez megkapták a független műalkotások státuszát, mert maga a brazil művész vallotta azt, hogy az illusztrációk a leghitelesebb megjelenítői művészvilága vízióinak. 2003-ban megjelent V. Jerko metszeteinek albuma a művész regényeihez. Az ókori kéziratokhoz hasonlóan tele vannak szimbolikus jelekkel, figurákkal, rakoncátlan körvonalakkal.

P. Coelho életrajzi ihletésű filmje *A zarándok: Paulo Coelho* (rendező *D. Augusto, Brazília–Spanyolország, 2015*). Az érdekesítő cselekmény az író életéből dolgoz fel eseményeket – az erőszakos fiatalságot, az éles átmenetet a lázadástól a zarándoklatig, az alkímia felé vezető utat – és adja magyarázatát munkáinak számos témájával és a motívumokkal kapcsolatban.

Jelenet *A virradat ígérete* c. filmből
(rendező *J. Dassin, USA, Franciaország, 1970*)

Romain Gary élete szorosan kapcsolódott az amerikai és a francia filmgyártáshoz. Nagyon sok filmben maga is szerepelt, de forgatókönyvíróként, sőt rendezőként is tevékenykedett: *Az ég gyökerei* (rendezte *J. Houston, USA, 1958*), *A madarak Peruba repülnek meghalni* (rendezte *Romain Gary, Franciaország, 1968*), *A virradat ígérete* (rendezte *J. Dassin, Franciaország, 1970*). A világ filmművészetében mérföldkővet jelentett, s az 1970-es évek egyik kiemelkedő eseményévé vált az *Előttem az élet* című film (rendezője *Moshé Mizrahi, Franciaország, 1977*), mely az író (Émilé Ajar álnéven írta) azonos című regénye alapján készült. Ez egy nagyon megrázó történet egy arab kisfiúról, Momoról és egy zsidó nőről, aki családot biztosított neki és gondoskodott róla.

Filmplakát *A zarándok: Paulo Coelho, 2015*
(rendező *D. Augusto, Brazília–Spanyolország*)

SZAVAK ÉS FOGALMAK SZÓTÁRA

Allúzió (latin: *allusio* – ’utalás, célozgatás’) – olyan költői eszköz, melyben a szerző valamilyen általánosan ismert történelmi, irodalmi utalást, példálózást, célzást közvetít.

Archetípus (görög: ’öskép’) – valaminek az ősi alakja, ősi formája. A fogalom a XX. századi pszichoanalitikus és mítoszkutató, Carl Gustav Jung munkássága nyomán vált ismertté. Szerinte az archetípus olyan mitologikus alapmotívum, amelyben az emberiség kollektív tudatalattija őrzött meg, és ez az alapja a művészetek számos alkotásának.

Cselekmény – általános értelemben a műalkotásban ábrázolt eseménysorozatnak a szereplők (hősök) tevékenységéből felépülő alapszerkezete. Az irodalmi műben a szereplők tevékenységéből felépülő alapszerkezet, amely művészeti áganként, azon belül műfajonként is különbözik. Az alkotó általában a cselekményre építi fel műve szerkezetét, annak menetében bontja ki mondanivalóját. Különböző mértékben, de igen nagy szerepet játszik a cselekmény az epikus és drámai műfajokban. A hagyományos típusú képzőművészeti alkotások dinamizmusát is felfoghatjuk cselekménynek, azaz egy cselekménysor egy pillanatának, amit a művész rögzített.

Dekadencia (francia: *decadence* – ’hanyatlás’) – szellemileg, erkölcsileg bomló, beteges állapot. A társadalmi erkölcsi hanyatlás tükröződése a művészetekben főleg a XIX. század végén és a XX. század elején; formalizmus, egyénieskedés, pesszimizmus, a betegség kultuszának, az ösztönök uralmának és a művészet öncélúságának hirdetése jellemzi. Először Th. Gautier használta a kifejezést 1869-ben, Charles Baudelaire *A Romlás virágai* c. kötethez írt előszavában. Később Verlaine használta a XIX. század 80-as éveiben.

Dráma (görög: ’cselekedni’) – a drámai műnem cselekménye a szereplők párbeszédén, illetve monológján keresztül bontakozik ki. A cselekmény a jelenben játszódik. Két alapvető műfaja a tragédia és a komédia.

Hexameter (görög: ’hatmértékű’) – a hexameter hat verslábból álló (hatmértékű) daktilikus verssor, melyben daktilusok és spondeusok fordulnak elő: az ötödik versláb mindig daktilus, a hatodik spondeus vagy trocheus. A hexameter képlete:

— ◡ ◡ / — ◡ ◡ / — // ◡ ◡ / — ◡ ◡ / — ◡ ◡ / — ◡.

Impresszionizmus (francia: *impression* – ’benyomás’) – a modernizmus egyik stílusirányzata. Az irodalomban az impresszionizmus művelői elsősorban a valóságnak a művészre tett pillanatnyi hangulati hatását kívánják érzékeltetni. A szavak hangulati tartalmát az addigiaknál jóval nagyobb mértékben használják ki. Jelentős írók egész életművére nem jellemző irányzat, inkább munkásságuk egy-egy szakaszában kerül előtérbe.

Korai modernizmus – a XIX. század végén és a századfordulón jelentkező modern irányzat (szimbolizmus, impresszionizmus, neoromantika).

Mítosz (görög: *mythos* – ’beszéd, elbeszélés, üzenet’) – a világ keletkezéséről, az istenekről, többnyire isteni származású, emberfeletti képességekkel rendelkező hősökről szóló elbeszélés. A mítoszok szájhagyomány útján terjedtek.

Modernizmus (francia: *modern* – ’jelenhez tartozó, mai’) – általános elnevezése az új irodalmi, művészeti irányzatoknak a XX. században, a korszerű-, az új művészetet értették alatta, amelyek művelői tudatosan törekednek arra, hogy a korábitól eltérő műveket hozzanak létre.

Motívum – alap gondolat, vezérlő eszme. Egy műben többször felbukkanó részlet, mozzanat, amely változatlanul vagy variálva ismétlődik.

Naturalizmus (francia: *naturaliste*, latin: *nature* – ’természet’) – irodalmi, képzőművészeti és színházi irányzat, amely az egészen valóság-hű, aprólékos részletekre kiterjedő ábrázolásra törekszik, és nem mellőzi azok bemutatását sem, amelyeket máskülönben szokványosnak, hétköznapiak vagy éppen riasztónak, taszítónak ítélnék.

Neoromantika – a modernizmus egyik stílusirányzata, meghatározó jellegzetessége az eszme és a valóság közötti távolság leküzdése. A hős hatalmas erejének köszönhetően képes arra, hogy megvalósítsa mindazt, amit elvárnak tőle.

Példabeszéd (parabola) – erkölcsi célzatú, egyszerű elbeszélés, amely két részből áll: az egyik a mindennapi életből vett kitalált történet, a másik az elmondott történet értelmezése és erkölcsi tanulsága.

Poéma – verses epika, elbeszélő költemény. A kötött, szabályos forma és a verses formából adódó stilisztikai lehetőségek lehetővé teszik a líra eszközrendszerének érvényesítését az epikus műfajokban is. Témája, előadásmódja sokféle lehet: komoly, komikus, reális, fantasztikus stb.

Polifónia (görög: *polyphonia* – 'többszólamúság') – zenei műszó; az irodalomban a mű komponenseit, rétegeit, szintjeit, kifejezőeszközeit, eljárásait tekintik szólamoknak, amelyekből a különféle alkotóelemek egyidejűleg, egymásnak ellenpontját képezve fejtik ki esztétikai hatásukat.

Pszichologizmus – a szereplők belső világának, gondolataik, érzéseik, vágyaik, a lelki folyamatok összetettségének és ellentmondásos természetének, tudatos és tudatalatti, egyéni és egyedülálló cselekedeteinek művészi bemutatása.

Realizmus (latin: *realis* – 'valóságos') – valósághű ábrázolás, művészi, írói magatartás. A társadalmat, eseményeket, konfliktusokat hitelesen, a valós életnek megfelelően ábrázolja. A realista írók szembefordultak saját korukkal. Egyéniek, de mégis általános emberi tulajdonságokat, lelki, jellembeli minőségeket hordoznak vágyaikban, tetteikben.

Regény – nagy terjedelmű, egy hosszú időszakot átölelő történet, cselekménye szerteágazó, változatos. Sok szereplője van, akiknek jellemfejlődését, érzelme- és gondolatvilágát a cselekmény kibontakozása által mutatja be. Sok típusa ismert: történelmi, kaland-, lélektani, ifjúsági, önéletrajzi regény.

Stílus – művészi forma, mely a műalkotás tulajdonságait hordozza meghatározott időben. A közlés, az alkotás, a cselekvés módja. A nyelv művészi alkalmazása, díszítőelem.

Szimbolizmus (görög: *symbolon* – 'jel, jelkép') – a korai modernizmus egyik irányzata. Szakít a realitás világával, és az eszmék világát a művészet révén akarja érzékeltetni. A szimbolizmus hozzájárult a költői nyelv megújításához.

Szonett (olasz: *sonetto* – 'rövid dal') – középkori eredetű, a reneszánsztól egész Európában elterjedt versszerkezet. A legkötöttebb formák egyike, ezért a legintenzívebb, ambivalens lírai tartalmak kifejezésére a leghatásosabb. 14 sorból áll, általában két quatinára (10–11 szótagos, négy soros szakasz) és két terzinára (ugyanolyan szótagszámú háromsoros szakasz) tagolva. Többnyire tartalmi ellentét van a szonett első és második része között.

Terzina – háromsoros versszak, mely 11 vagy 10 szótagos jambusi sorokból áll. Rímképlete: *aba bcb cdc* stb. Főleg a szonett harmadik és negyedik szakaszaként gyakori.

Transzcendentalizmus (latin: *transcendere* – 'átlép, túlhalad') – az isteni lényeg és az érvelés fontosságát hangsúlyozó filozófia. Az anyagi és megtapasztalható valóságon túli szellemi felsőbbrendűség, látásmód, gondolkodási irányzat. Főleg Kantnál jelent meg, aki a tudás megszerzésének a kulcsát az érvelés folyamatában látja. Azt hirdeti, hogy az isteni lényeg áthatja a fizikai és emberi természetet.

Tündérdráma – színházi alkotás, olyan műfaj, amelyben nagy szerep jut a varázslatos, tündéri vagy boszorkányos elemeknek. Szereplői csodálatos lények, tündérek, ördögök, melyek segítik vagy gátolják a cselekmény kibontakozását.

Új polgári dráma – az európai dráma tendenciáinak összessége a XIX. század végén – a XX. század elején, mely az ábrázolás hagyományos eszközeiről a modernizmus új formáira való átmenethez vezetett.

Vers libre (francia – szabad vers) – olyan verses szöveget jelent, amelyben különféle ritmusok jelennek meg, egységes ritmusrend azonban nem. A franciáknál a leggyakrabban a váltakozó hosszúságú jambikus verssorokat tekintik ilyennek. A szöveg verssorokra tagolódik, egyéb akusztikai jellemzője nincs, legfeljebb a zárlatokban. Gyakoriak benne az ismétlésen alapuló mondataalakzatok (anafa, epifora) és a szünet.

TARTALOM

Vörös kányafaággal az irodalom és művészet világába!	3
--	---

BEVEZETŐ

Az irodalom a modern világban	4
-------------------------------------	---

RÉGMÚLT KOROK ARANY OLDALAI

AZ ÓKORI GÖRÖGORSZÁG. Az antik világ korszakai és remekművei	9
---	----------

HOMÉROSZ	11
-----------------------	-----------

<i>Odüsszeia (Részletek) .....</i>	<i>13</i>
------------------------------------	-----------

<i>Művészbemutató. Homérosz Odüsszeiája a képző- és filmművészetben .....</i>	<i>17</i>
---	-----------

ITÁLIA. Az itáliai reneszánsz kultúrája	18
--	-----------

Dante ALIGHIERI	20
------------------------------	-----------

<i>Isteni színjáték (Részletek) .....</i>	<i>23</i>
---	-----------

<i>Művészbemutató. Dante Isteni színjátéka a képzőművészetben és a zenében .....</i>	<i>28</i>
--	-----------

ANGLIA. Az angol reneszánsz	29
--	-----------

William SHAKESPEARE	31
----------------------------------	-----------

<i>Hamlet, dán királyfi (Részletek) .....</i>	<i>35</i>
---	-----------

<i>Művészbemutató. Hamlet, dán királyfi a képző-, színház- és filmművészetben .....</i>	<i>45</i>
---	-----------

A KÉSŐ ROMANTIKÁTÓL A REALIZMUSIG. A XIX. SZÁZAD PRÓZÁJA, LÍRÁJA

A romantika és realizmus korszakhatárának sajátosságai	46
---	-----------

NÉMETORSZÁG. A német romantika	48
---	-----------

Ernst Theodor Amadeus HOFFMANN	49
---	-----------

<i>Művészbemutató. E. T. A. Hoffmann A kis Zaches, akit Zinnobernek neveztek című műve illusztrációkon .....</i>	<i>54</i>
--	-----------

OROSZORSZÁG. A szépség megihlet: a tiszta művészet iskolája	55
Fjodor TYUTCSEV	57
Tavaszi vihar	58
Még elkapom az alakod... ..	58
Afanaszij FET	59
Jöttem üdvözölni téged... ..	60
USA. Romantika az amerikai irodalomban	61
Walt WHITMAN	63

A XIX. SZÁZAD REGÉNYE

A regény mint irodalmi műfaj. Kialakulása és jellemző jegyei	68
A regény fejlődése a XIX. században	73

FRANCIAORSZÁG

Frederic STENDHAL (Marie-Henri Beyle)	78
Vörös és fekete (<i>Rövidítve</i>)	84
<i>Művészbejáró</i> . Stendhal <i>Vörös és fekete</i> c. regénye a képző- és filmművészetben	97
Gustave FLAUBERT	98
<i>Művészbejáró</i> . G. Flaubert <i>Bovaryné</i> c. regénye illusztrációkon, filmvásznon és a kortárs színházban	107

OROSZORSZÁG

Fjodor DOSZTOJEVSZKIJ	108
<i>Művészbejáró</i> . F. Dosztojevszkij <i>Bűn és bűnhődés</i> c. regénye a képzőművészetben és a filmvásznon	116

ANGLIA

Oscar WILDE	117
Dorian Gray arcképe (<i>Rövidítve</i>)	122
<i>Művészbejáró</i> . Oscar Wilde <i>Dorian Gray arcképe</i> c. regénye illusztrációkon és a filmvásznon	141

A MODERNIZMUS.

A SZIMBOLIZMUS ÉS AZ IMPRESSZIONIZMUS KÖLCSÖNHATÁSA A KÖLTÉSZETBEN

A modernizmus mint irodalmi-művészeti irányzat a XIX. század végén és a XX. század elején	142
A korai modernizmus stílusirányzatai: impresszionizmus, szimbolizmus, neoromantika	149
<i>Művészbejáró</i> . Impresszionizmus a zenében és a képzőművészetben	152

FRANCIAORSZÁG

Charles BAUDELAIRE	153
Az albatrosz	161
Kapcsolatok	162
Esti harmónia	164
A francia szimbolista költészet elmélete és művészeti újításai	166
Paul VERLAINE	171
Őszi chanson	172
Költészettan	175
Holdfény	176
Arthur RIMBAUD	177
A magánhangzók szonettje	179
Bohéméletem	180

A XIX. SZÁZAD VÉGÉNEK – A XX. SZÁZAD ELEJÉNEK DRAMATURGIÁJA

A dráma megújulása a XIX–XX. század fordulóján	181
---	-----

BELGIUM

Maurice MAETERLINCK	185
<i>Művészbemutató. M. Maeterlinck A kék madár c. műve illusztrációkon és a filmvászonon</i> ..	191

A MODERN IFJÚSÁGI IRODALOM**FRANCIAORSZÁG**

Romain GARY	192
--------------------------	-----

BRAZÍLIA

Paulo COELHO	197
<i>Művészbemutató. A modern irodalom a médiában.</i>	202
Szavak és fogalmak szótára	203

Навчальне видання

НІКОЛЕНКО Ольга Миколаївна
ОРЛОВА Ольга Василівна
КОВАЛЬОВА Людмила Леонідівна

ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА

(рівень стандарту)

Підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти
з навчанням угорською мовою

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Видано за державні кошти. Продаж заборонено

У підручнику використано матеріали, що перебувають
у вільному доступі в мережі Інтернет.

Переклад з української

Перекладач *Дебрецені Мигаль Дежевович*

Угорською мовою

Зав. редакцією *А. Варга*
Редактор *О. Дебрецені*
Обкладинка, макет, художнє оформлення *О. Здор*
Коректор *Г. Турканич*

Формат 84×108/16. Ум. др. арк. 21,84. Обл.-вид. арк. 22,38.
Тираж 942 прим. Зам. № 117 П.

Державне підприємство „Всеукраїнське спеціалізоване видавництво „Світ”
79008 м. Львів, вул. Галицька, 21
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4826 від 31.12.2014
www.svit.gov.ua
e-mail: office@svit.gov.ua

Віддруковано у ТДВ „Патент”
88006 м. Ужгород, вул. Гагаріна, 101
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4078 від 31.05.2011

УДК 821(187).09(075.3)

Н 63

Перекладено за виданням :

Ніколенко О. М. Зарубіжна література (рівень стандарту) : підруч. для 10 кл. закл. загальн. серед. освіти / О. М. Ніколенко, О. В. Орлова, Л. Л. Ковальова. – К. : Грамота, 2018.

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 31.05.2018 № 551)*

Egyezményes jelek:

– kulcs a művekhez

– kompetencia-formálódás

– az olvasás világában

– művészbejáró

– virágok Ukrajnából

– QR-kód

– különböző nemzetek kultúrája

Ніколенко О. М.

Н 63 Зарубіжна література (рівень стандарту) : підруч. для 10 кл. закл. заг. серед. осв. з навч. угорською мовою / О. М. Ніколенко, О. В. Орлова, Л. Л. Ковальова ; пер. М. Д. Дебрецені. – Львів : Світ, 2018. – 208 с. : іл.

ISBN 978-966-914-155-2

Підручник відповідає чинній програмі із зарубіжної літератури для 10–11 класів (2017, рівень стандарту).

У ньому вміщено інформацію про шедеври далеких епох, яскраві огляди періоду пізнього романтизму й переходу до реалізму, розвитку роману XIX ст., формування течій раннього модернізму, явищ „нової драми” наприкінці XIX – на початку XX ст., а також популярні серед молоді різних країн твори сучасної літератури.

Підручник створений на основі компетентнісного підходу. Компетентнісні запитання й завдання сформульовані відповідно до Концепції Нової української школи та Рекомендацій Європейської Ради.

До кожного розділу подано художні тексти (цілісно або ключові епізоди з коментарями), а також QR-коди з посиланнями на телевізійні (авторські) експрес-уроки, що допоможуть учням розширити уявлення про класичну й сучасну літературу, сформувати вміння й навички роботи з різними джерелами інформації, поринути в захопливий світ книжок.

УДК 821(187).09(075.3)

ISBN 978-966-914-155-2 (угор.)

ISBN 978-966-349-679-5 (укр.)

© Ніколенко О. М., Орлова О. В., Ковальова Л. Л., 2018

© Видавництво „Грамота”, 2018

© Дебрецені М. Д., переклад угорською мовою, 2018

Навчальне видання

НІКОЛЕНКО Ольга Миколаївна
ОРЛОВА Ольга Василівна
КОВАЛЬОВА Людмила Леонідівна

ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА

(рівень стандарту)

Підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти
з навчанням угорською мовою

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

У підручнику використано матеріали, що перебувають
у вільному доступі в мережі Інтернет.

Переклад з української

Перекладач *Дебрецені Мигаль Дежевович*

Угорською мовою

Зав. редакцією *А. Варга*
Редактор *О. Дебрецені*
Обкладинка, макет, художнє оформлення *О. Здор*
Коректор *Г. Турканич*

Формат 84×108/16. Ум. др. арк. 21,84. Обл.-вид. арк. 22,38.
Додатковий тираж 14 прим. Зам. № 118 П.

Державне підприємство „Всеукраїнське спеціалізоване видавництво „Світ”
79008 м. Львів, вул. Галицька, 21
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4826 від 31.12.2014
www.svit.gov.ua
e-mail: office@svit.gov.ua

Віддруковано у ТДВ „Патент”
88006 м. Ужгород, вул. Гагаріна, 101
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4078 від 31.05.2011

KEDVENC REGÉNYEINK

A XIX. században a regény lett a legelterjedtebb műfaj az európai irodalomban. Eleinte az írók regényeikben hőseik életét és érzéseit mutatták be, amihez később realiztikus elemek is társultak. A szereplők jellemábrázolása egyre összetettebb lett, a valóságábrázolás pedig mély ellentétekkel teli és problematikus. Honore de Balzac, Frederic Stendhal, Gustav Flaubert, Fjodor Dosztojevszkij és mások tisztában voltak írói küldetésükkel saját koruk hiteles bemutatását illetően.

A XIX. SZÁZAD REALISTA REGÉNYÉNEK FŐBB JELLEMZŐI

Az időkezelés. A realista író érdeklődésének középpontjában saját kora – a közelmúlt és a jelen – áll. Pontos, hiteles, objektív.

A cselekmény és az események részletes bemutatása.

A szereplők típushősök, a szürke hétköznapiak átlagos alakjai.

A társadalom ábrázolása, a társadalmi állapotok elemzése.

A típushős alakját, jellemét társadalmi helyzete, szerepe determinálja, azt cselekvései, tettei határozzák meg.

A társadalmi-történelmi tények és események széles körű lefedettsége.

A szereplők lelki (pszichológiai) történéseinek ábrázolása. Jellemző eljárás a szereplők belső monológjainak megjelenése a regényben.

A regény – megismerő műfaj, a társadalom és a társadalom tagjai életének művészi tanulmányozása, megismerése, bemutatása.

F. Stendhal *Vörös és fekete*

Hogyan élt Julien Sorel Varriéresben, Besaçonban, Párizsban? Hogyan változtak álmai és törekvései?

Jelenet a *Vörös és fekete* c. filmből
(rendező Jean-Daniel Verhaeghe, Franciaország, 1997)

- Nevezetek meg olyan írókat, akiknek műveiben megtalálhatók a romantika és a realizmus jellemzői is! Szemléltessétek a két stílus meglétét konkrét példák-kal!
- Milyen az ember és a természet kapcsolata az elolvasott XIX. századi regények alapján? Bizonyítsátok!
- Mit tanulmányoztak a XIX. század írói? Milyen kérdéseket vetettek fel műveikben?
- A XIX. század regényeinek hősei és hősnői a magas eszméket, a szerelmet, a szabadságot, a szellemi kiteljesedést keresték, de sikertelenül... Miért? Gondolkozzatok el ezen...!

G. Flaubert *Bovaryné*

Emma Bovary minden porcikájával azon volt, hogy szerelmes és boldog lehessen... Sajnos az igazi szerelem elérhetetlen maradt számára. Ki a hibás ebben? Ő maga, a férfiak, a társadalom, a sors? Fogalmazzátok meg véleményeteket!

Jelenet a *Bovaryné* c. filmből
(rendező Claude Chabrol, Franciaország, 1991)

F. Dosztojevszkij *Bűn és bűnhődés*

F. Dosztojevszkij műveit eszmeregénynek, hőseit pedig problematikus szereplőknek nevezik. Van-e igazság ezekben a meghatározásokban? Milyen dilemmák foglalkoztatták a hősöket? F. Dosztojevszkij műveit olvasva, bennetek milyen kérdések fogalmazódtak meg?

Jelenet a *Bűn és bűnhődés* c. filmdrámából
(rendező Julian Jarrold, Nagy-Britannia, 2002)

Oscar Wilde *Dorian Gray arcképe*

Dorian Gray örökké fiatal akart maradni. Hogy gondoljátok, miért? Mi volt számára a legfőbb érték az életben? Célja elérése érdekében mit, és kit áldozott fel?

Jelenet a *Dorian Gray arcképe* c. filmből
(rendező Oliver Parker, Nagy-Britannia, 2010)

Ti hogyan jelenítenétek meg a modern élet jelenségeit, a hősöket és hősnöket, a társadalmi problémákat és eszméket egy regényben?

OLVASSATOK, ÉS LEGYETEK KORSZERŰEK!

Csodálatos információs világban élünk. Különböző modern technológiák és információforrások vesznek minket körül. Nemcsak az iskolában, hanem mindenütt, ahol csak megfordulunk naponta, percenként. Ismerkedjétek meg tehát az oktatásban használt modern technológiákkal, melyek Európában, az USA-ban és Ázsiában is népszerűek. Ezek segítenek titeket abban, hogy kiválaszthassátok saját „kulcsotokat” a szépirodalom megismerésének folyamatában. De ne feledjétek, hogy olvasás nélkül egyetlen modern technológia vagy alkalmazás sem segít!

NONLINEAR KNOWLEDGE

Non-lineáris tudás – egy olyan non-lineárisan szerveződő tanulási forma, amely elsősorban informális keretek között valósul meg, és a tanulók saját maguk által szervezett tanulási tempóban, módszerrel sajátíthatják el a tudásanyagot. Az információszerzésre a felfedezési módszer jellemző.

SYSTEM THINKING

Rendszergondolkodás – az a képesség, hogy megértsük az adott jelenség vagy fogalomkör fejlődésének logikáját, azok okait és következményeit, feltárjuk a mélyebben meghúzódó struktúrákat, az időben elhúzódó ok-okozati összefüggéseket, ami az adott helyzetben segítheti a mélyebb megértést és ezáltal a megoldást.

ASSOCIATIONS

Asszociatív tanulás – az a tanulási forma, amely az ismeretek (v. annak elemei) közötti kapcsolat létrehozásán alapszik. A kapcsolat ismételt téri, időbeli egybeesés következtében, valamint a hasonló vagy ellentétes tulajdonságok alapján a tanulás eredményeként jön létre. Minden tanulási forma közös alapjelensége a kapcsolatképzés. Az asszociatív tanulás a kapcsolatképzés egyik nevezetes esete.

SCRAPBOOKING

Scrapbooking – szó szerinti fordítása 'újságkivágások könyve', díszített fotóalbum megtervezése és elkészítése. Az ilyen album minden lapja egy gondolatsor, amelyet egy fotógaléria fejez ki. Egy ilyen „emlékkönyv” elkészítéséhez legjobb alapanyagok a fényképek, újságokból és folyóiratokból kivágott cikkek, feljegyzések, rajzok, fényképek stb. számítanak.

CRITICAL THINKING

Kritikus gondolkodás – az átgondolt és független döntések elfogadása, az érvek keresése, az álláspontok megalapozása, valamilyen ismeret, tudás, állítás igazságtartalmának csak annak bizonyíthatósága esetén történő elfogadása.

CROSSENSE

Crossense – vizuális észlelés, egy modern játék, amely az oktatási anyag vizualizálását teszi lehetővé, az egésznek, s az egész s egy részlet önkényes egybekapcsolásával „új jelentés” keletkezhet. Általában a crossence egy tábla, amelyen kilenc (vagy több) rajz van elhelyezve. A játék résztvevőinek meg kell találni, és megmagyarázni az összefüggéseket a rajzok között.

BOOKLET

Füzet, könyvecske – több oldalt tartalmazó színes nyomdtermék.

BOOKTRAILER

Könyvelőzetes – rövid film, mely bemutatja a könyvet, demonstrálja az irodalmi mű leglényegesebb pillanatait, ötvözi a reklámot, az irodalmat, filmet, zenét, a vizuális művészetet és az internet adta technológiákat.

INFOGRAPHIC

Infografika – az információk bemutatásának és megértésének grafikus módja.

TAG

Címke – kulcsszó (kifejezés), olyan szavak vagy kifejezések, amelyeket a weboldalak tartalmához (blogbejegyzések, videók, képek, regények stb.) szokás hozzárendelni, hogy azokat kategóriákba lehessen sorolni a címkék alapján. A címkék megfelelő használata megkönnyíti az adott témában meglévő üzenetek keresését. A címkemező, a címkefelhő, a címkék köre és így tovább – egyfajta oktatási tevékenység, amely lehetővé teszi a jelenségek mélyebb tartalmának a feltárását, egy adott mű értelmezését a kulcsszavak együttesének segítségével.

DOODLE

Doodle – a Google cég keresőoldalán látható céges embléma (ún. logó) egy speciális, alkalmi változata. Célja valamilyen jeles – esetleg csak érdekes – eseményről vagy személyről való megemlékezés. A speciális emléknapi alkalmával a hagyományos Google logót egy úgynevezett *doodle* grafika helyettesíti.

POSTER

Poszter, plakát – nagyméretű, nyomdailag sokszorosított kültéri hirdetemény (de a közösségi hálón is megosztható), amely grafikai és tipográfiai elemek felhasználásával készül. A vizuális kommunikáció klasszikus formája. Témájuk szerint a legfontosabbak a kereskedelmi, a politikai és a kulturális plakátok.

PRESENTATION

Prezentáció – olyan előadás, melynek célja az általunk fontosnak tartott információk, gondolatok átadása és megértetése másokkal, tárgyak, jelenségek, elvont fogalmak szóbeli (verbális) és vizuális megjelenítése. E fogalom a bemutatást (bemutató), az előadást egyaránt magában foglalja, amelyben a szóbeli kifejtéshez információhordozó alkalmazása is járulhat.

COLLAGE

Kollázs – összeillesztés, művészeti módszer, amely hagyományosan különböző elemeket, anyagok darabjait illeszti össze vagy vizuális élményt ötvöz. Modern világunkban az internet-felhasználók kollázst teremtenek bármilyen témában, beleértve az irodalmiakat is.

MOTIVATION CARD

Motivációs kártya – egy különleges rajz vagy egy kép (vagy ezek egy csoportja), amely alatt egy sokatmondó, hangzatos szöveget vagy idézetet – egy felhívást, ösztönzést – helyeznek el. Ezek az ösztönzések a pozitív gondolkodás irányába terelik annak olvasóját, önismeretre és a világ megismerésére bátorítanak.

STORYTELLING

Történetmesélés – a kommunikációs kompetencia megnyilvánulása, a hatékony információgyűjtés módja, kreatív érzékelése, feldolgozása és kifejezése.

PORTFOLIO

Portfólió – olasz eredetű szó, jelentése 'dossier', bizonyos szempontok alapján összeválogatott dokumentumok összessége. Olyan dokumentumgyűjtemény, amely megvilágítja például egy irodalmi hős alakját (származását, iskoláit, életmódját, jellemét, mások róla alkotott véleményét).

Olvassátok el a világ legjobb könyveit, legyetek korszerűek, merészek, megfontolt és haladó gondolkodásúak, szárnyaljon a fantáziátok!